ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคาร
ที่ทำการ ศาลแพ่งและศาลฎีกา วันพุธที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖

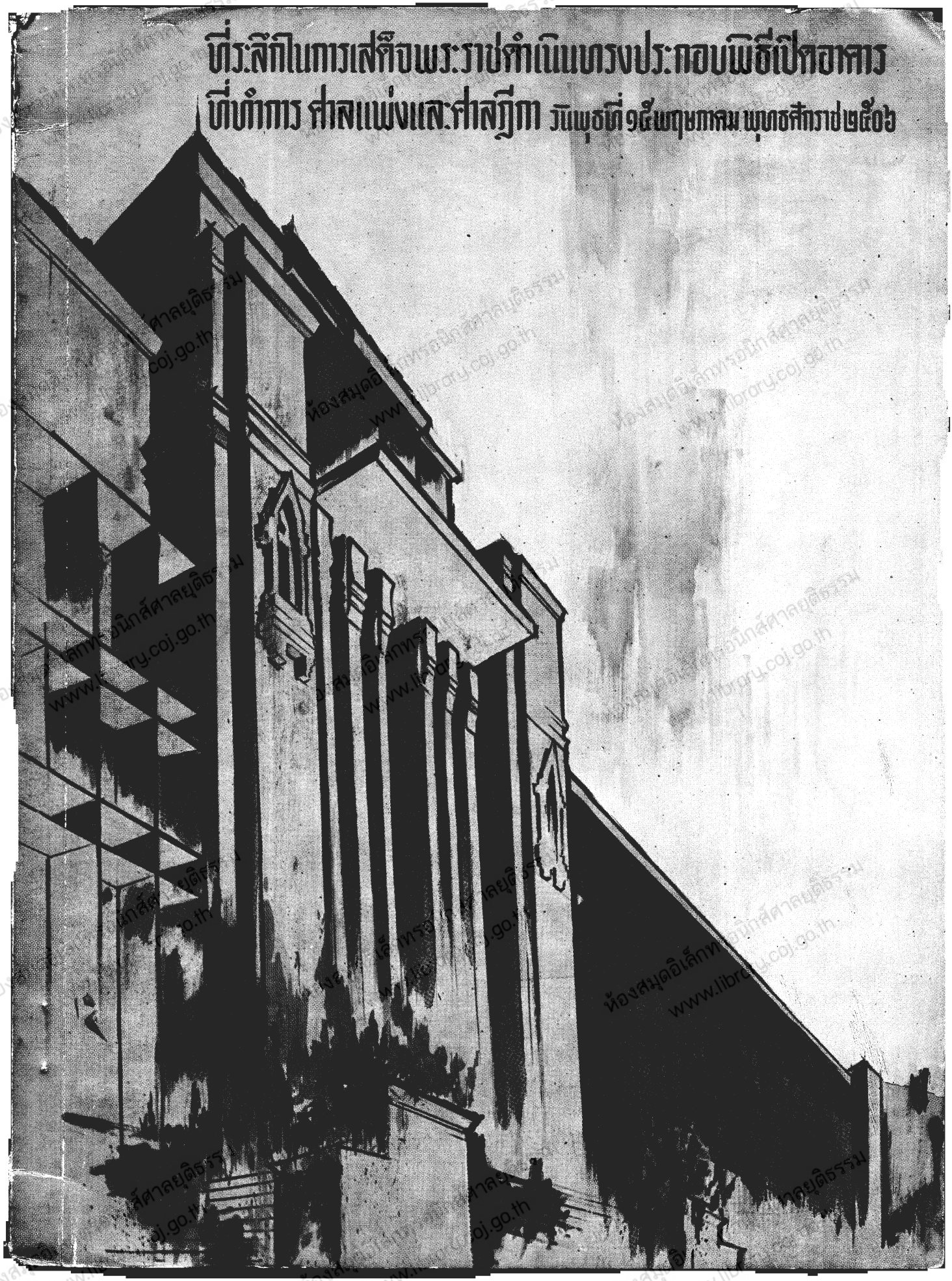

ที่ระลึก

ในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิด

อาคารที่ทำการ ศาลแพ่งและศาลฎีกา

วันพุธที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม www.library.coj.go.th

คำนำ

อาคารที่ทำการศาลแพ่งหลังเดิมได้สร้างขึ้นเมื่อ ร.ศ. ๑๐๑ (พ.ศ. ๒๔๒๕) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ท่านได้เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตรามาทรงวางศิลาก่อพระฤกษ์ด้วยพระองค์เอง และพระราชทานนามอาคารหลังนี้ว่า "ศาลสถิตย์ยุติธรรม" โดยมีพระราชประสงค์ให้เป็นที่ประชุมขุนศาลตระลาการทุกกระทรวง และเป็นที่เก็บรักษาพระราชกฤษฎีกาและพระราชบัญญัติเก่าใหม่รวบรวมไว้ในที่เดียวนี้ทั้งสิ้น ครั้นเมื่อได้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) แล้ว จึงได้ใช้อาคารหลังนี้เป็นที่รวมทำการของกระทรวงยุติธรรมกับศาลต่างๆจนถึงปี ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) กระทรวงยุติธรรมจึงได้แยกไปเปิดทำการอยู่ที่ท่าช้างวังหน้า และต่อมาจึงได้ย้ายกระทรวงยุติธรรมมาตั้งทำการอยู่ ณ ที่ทำการหลังปัจจุบันซึ่งสร้างขึ้นใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยมีโครงการว่าจะสร้างอาคารหลังนี้ต่อเนื่องกันไปทางถนนราชดำเนินในจนสุดถนนหน้าหับเผย เพื่อเป็นที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกาด้วย แต่การก่อสร้างไม่สามารถจะดำเนินไปได้จนครบถ้วนตามโครงการ เพราะได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้น การก่อสร้างจึงต้องหยุดชะงักลง ส่วนอาคารศาลแพ่งเดิมก็คงเป็นที่ตั้งทำการของศาลแพ่งตลอดมา คำนวณอายุได้ถึง ๗๗ ปี ตัวอาคารชำรุดทรุดโทรมคับแคบและไม่เหมาะสมแก่กาลสมัย จะซ่อมแซมใหม่ก็คงไม่สามารถจัดทำให้มั่นคงและกว้างขวางพอแก่ปริมาณงานในปัจจุบันได้ รัฐบาลปฏิวัติอันมี ฯพณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้กรุณาอนุมัติงบประมาณค่าก่อสร้างอาคารขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ กระทรวงยุติธรรมจึงได้สร้างอาคารหลังนี้ ต่อจากอาคารที่ตั้งกระทรวงยุติธรรมซึ่งทำค้างไว้ให้ครบถ้วนตามโครงการดังกล่าวแล้ว บัดนี้การก่อสร้างอาคารที่ทำการ

ศาลแพ่งและศาลฎีกาได้แล้วเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้กำหนดวันทำพิธีเปิด ณ วันพุธที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดอาคาร ซึ่งเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้

ในโอกาสนี้ กระทรวงยุติธรรมจึงได้รวบรวมเอกสารและบทความต่าง ๆ อันมีความสำคัญเกี่ยวกับกระทรวงและศาลยุติธรรม มาจัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานนี้ หวังว่าจักเป็นประโยชน์ตามสมควร

กระทรวงยุติธรรม

๑๕ พฤษภาคม ๒๕๐๖

ฯ พณ ฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

นายกรัฐมนตรี

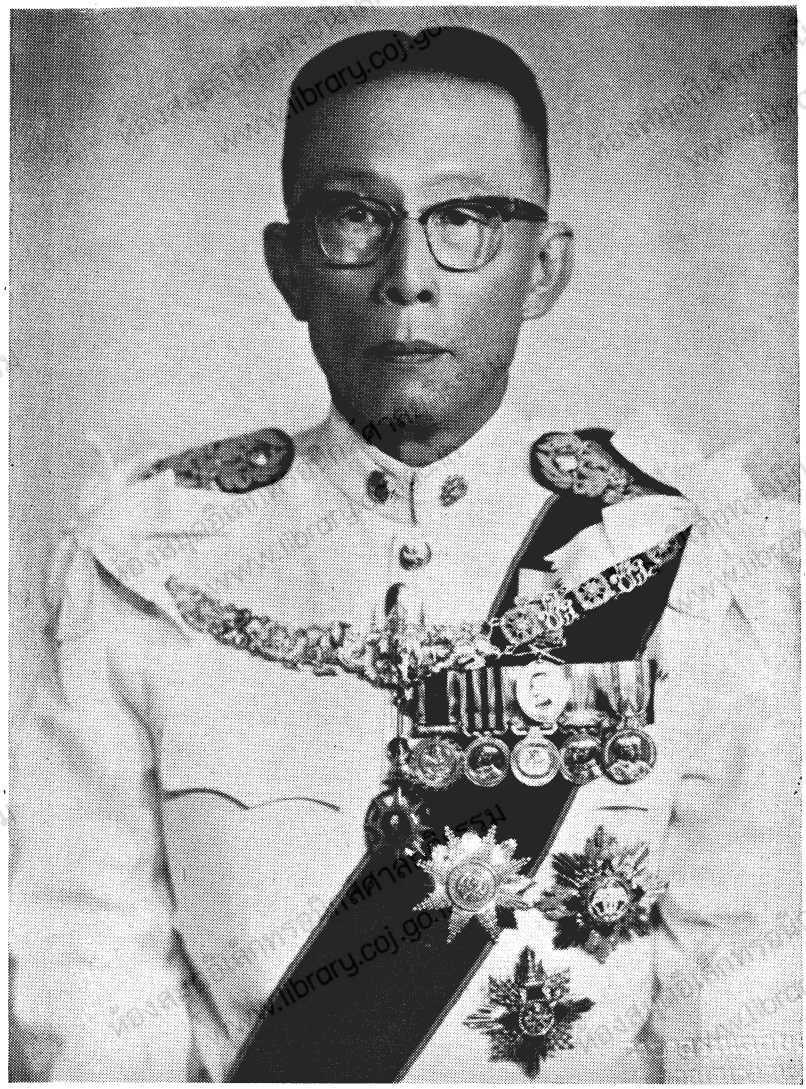

ฯ พณ ฯ พระยาอรรถการีย์นิพนธ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม www.library.coj.go.th

อาคารที่ทำการศาลแพ่งหลังเก่า

อาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกาหลังใหม่

คำจารึกในหิรัญบัตร

ในการรื้อถอนอาคารศาลแพ่งหลังเดิมเพื่อทำการก่อสร้างใหม่นั้น คนงานของบริษัทผู้รับเหมาได้ขุดพบวัตถุอันเกี่ยวแก่ความสำคัญของการศาลยุติธรรม เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๓ กล่าวคือ แผ่นเงินขนาดกว้าง ๙.๕ เซนติเมตร ยาว ๓๗.๒ เซนติเมตร รวม ๔ แผ่น มีรูเจาะตรงกลาง สันนิษฐานว่าสำหรับร้อยด้วยเชือกคล้ายคัมภีร์ใบลาน บรรจุในหีบสังกะสีซึ่งสอดอยู่ในแท่นหินแกรนิตสี่เหลี่ยมผืนผ้าอันเป็นศิลาปฐมฤกษ์ วางอยู่บนคานก่อด้วยอิฐถือปูนสูงเหนือพื้นดิน หิรัญบัตร แผ่นที่ ๑ จารึกนาม **"ศาลสถิตย์ยุติธรรม"** ส่วนแผ่นที่ ๒, ๓ และ ๔ จารึกวัน เดือน ปี ที่เสด็จพระราชดำเนินมาทรงวางศิลาก่อพระฤกษ์ และ **"เรื่องที่ทรงพระราชดำริห์สร้างศาลหลวงนี้"** ซึ่งแสดงให้เห็นประวัติการปฏิวัติกิจการศาลไทย และพระบรมราชหฤทัยอันประเสริฐเปี่ยมด้วยความเมตตากรุณาต่อพสกนิกรของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระบรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช ผู้ทรงสถาปนากระทรวงยุติธรรม

พระราชปรารภที่ปรากฏในหิรัญบัตรดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นซึ้งถึงพระปรีชาญาณและพระราชปรารถนาอันแรงกล้าที่จะทะนุบำรุงให้ประชาราษฎรได้อยู่เย็นเป็นสุข ข้อพระราชปรารภที่ว่า การศาลยุติธรรมเป็นส่วนสำคัญยิ่ง เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังที่ทรงปรารถนานั้น แม้จะได้พระราชทานไว้เมื่อ ๘๑ ปีล่วงมาแล้ว ก็ยังต้องด้วยคตินิยมของประเทศเสรีทั้งมวลในปัจจุบันอันตั้งไว้เป็นมูลฐานในการจัดศาลยุติธรรมของประเทศ.

ศาลสถิตยยุติธรรม

ศุภมัสดุ พระพุทธสาสนกาล เปนอดีตภาคล่วงแล้ว ๒๔๒๔ พรรษา จุลศักราช ๑๒๔๔ ปรัตยุบันกาลดุรงคสังวัจฉระวิสาขมาศ ชุษณปักษจตุรถีดถุถี ศุกรวารบริจเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเดจพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามกุฎ บุรุษยรัตนราชรวิวงษ วรุตมพงษบริพัตร วรขัตติยราชนิกโรดม จาตุรันตบรมมหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุภโตสุชาติ สังสุทธเคราะหณี จักรกรีบรม นารถ มหามกุฎราชวรังกูร สุจริตมูลสุสาธิตอรรคอุกฤฐไพบูลย บุรพาดูลยกฤดาภินิหาร สุภาธิการรังสฤษดิ ธัญญลักษณวิจิตรโสภาคยสรรพางค์ มหาชโนตตมางค์ ประนต บาทบงกฎยุคล ประสิทธิสรรพศุภผล อุดมบรมสุขุมาล ทิพยเทพาวตาร ไพศาลเกียรติคุณอดุลยพิเศศ สรรพเทเวศรานุรักษ วิศิฐศักดิ์สมยา พินิตประชานารถ เปรมกระมลขัตติยราชประยูร มูลมุขมาตยาภิรมย อุดมเดชาธิการ บริบูรณคุณสาร สยามาทินกร วรุตเมกราชดิลก มหาปริวารนายก อนันตมหันตวรฤทธิเดช สรรพวิเสศศิรินธร อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ ประสิทธิวรยศมโหดมบรมราชสมบัติ นพปดลเสวตรฉัตราดิฉัตร ศิริรัตโนปลักษณมหาบรมราชาภิเศกาภิศิต สรรพทศทิศวิชิตไชย สกลมไหยสวริยมหาสวามินทร มเหศวรมหินทรมหารามาธิราช วโรดมบรมนารถ ชาติอาชาวไศรย พุทธาทิไตรยรัตนสรณารักษอดุลยศักดิอัคนเรศราธิบดี เมตตากรุณา สีตลหฤหัย อโนปไมยบุญการ สกลไพศาลมหารัษฎาธิบดินทร ปรมินทรธรรมิกมหาราชาธิราชบรมนารถบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห่า กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทรมหินทรายุทธยานี้ นับจำเดิมตั้งแต่ ณ วัน๑๑๐๖ค่ำ ปีขานจัตวาศก ศักราช ๑๑๔๔ ซึ่งเป็นวันพระบาทสมเดจพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์

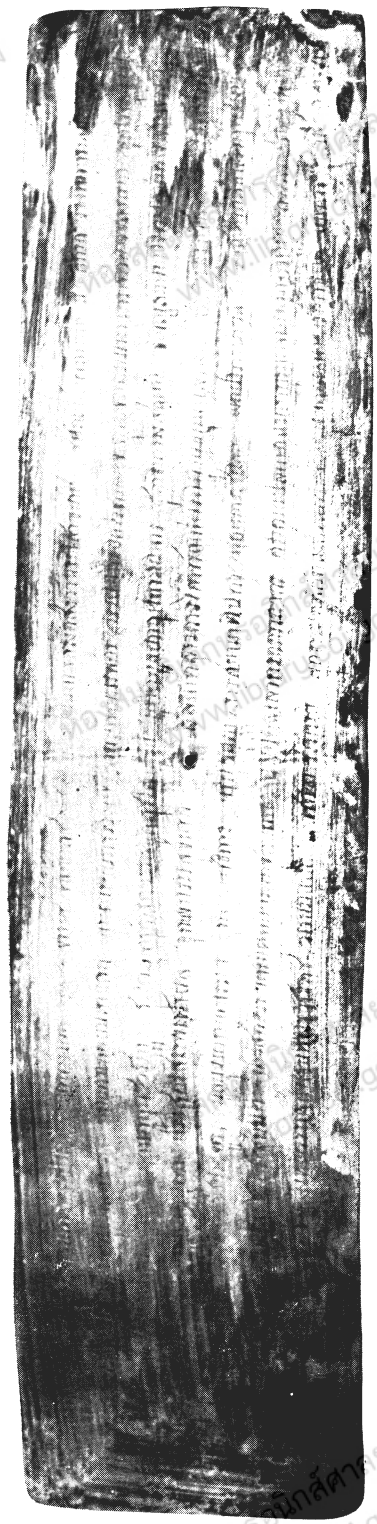

ประฐมบรมกระษัตริย ทรงสฐาปนาหลักพระนคร มาจนถึงวัน ๖๙๖ ค่ำ ปีมเมียจัตวา ศก ศักราช ๑๒๔๔ นี้บรรจบครบร้อยปี เป็นบรมราชธานีมหานครใหญ่สมบูรณ ปราศจากการศึกสงครามเป็นความสุขอย่างยิ่ง ราษฎรข้าขอบขันธ์สีมาพระราชอาณาเขตร ได้ตั้งน่าทำมาหากินเจริญบริบูรณ ด้วยทรัพย์สมบัติ แลรุ่งเรืองด้วยความรู้ในวิชาและทางค้าขายโดยวิจิตรพิศดารเปนอันมาก พระราชกิจในการรักษาประโยชน์ความสุขแลดำรงความยุติธรรม เปนสิ่งสำคัญที่จะต้องทรงพระอุสาห์ดำรงรักษาโดยพระสุตพิริยปรีชาอุสาหะ เพื่อจะขจัดตัดเสียซึ่งการอาสัตยอาธรรมทั้งปวง แลต้องป้องกันแหนหวงศัตรูภายนอกภายใน มิให้มีโอกาศล่วงเกินเบียดเบียนราษฎรให้เดือดร้อนได้ มิได้ทรงเอื้อเฟื้อแก่ความสุขในพระองค์ ฤๅพระบรมราชอิศริยยศ ทรงพระราชประสงค์แต่จะเลิกล้างการที่ไม่เปนธรรมให้น้อยให้หมดไปถ่ายเดียว สู้ทรงอุตสาหสอดส่องหาในสรรพธรรม และสรรพการที่จะเปนเครื่องเกื้อกูล ความสุขความเจริญยิ่งมั่นคงของพระราชอาณาเขตรแลราษฎร มาประดิษฐานทนุบำรุงให้เกิดมีแลยืนอยู่เปนคุณสืบไป แต่ทรงพระราชดำริหเหนว่าในการทั้งปวงเหล่านี้ การยุติธรรมอันเดียวเปนการที่สำคัญยิ่งใหญ่ เปน หลักประธาน } การชำระตัดสินความทุกโรงศาลเปนเครื่องประกอบรักษาให้ความยุติธรรมเปนไป ถ้าจัดได้ดีขึ้นเพียงใด ประโยชน์ความสุขของราษฎรก็จะเจริญยิ่งขึ้นเท่านั้น เพราะฉนั้นจึ่งได้ทรงพระอุตสาหไต่สวนในพระราชกำหนดกฎหมายเก่าใหม่ แลการที่ ลูกขุนตระลาการ } ได้กระทำแต่ก่อน ๆ สืบมาจนทุกวันนี้ จนทราบแจ้งตลอดด้วยมหันตพริยญาณ แล้วทรงพระราชพินิจฉัยสอบด้วยกฎหมายอย่างธรรมเนียมในประเทศที่ใหญ่ทั้งปวง ที่ในทุกวันนี้ฤๅชาปรากฎกันว่า ราษฎรได้ความสุขเปนอย่างยิ่งนั้นๆ โดยลเอียดตลอดแล้ว ทรงพระราชดำริหเหนว่า การอย่างธรรมเนียม พิจารณาตัดสินความ มากมายหลายศาล หลวงกระทรวงแลผู้มีอำนาจ

ต่าง ๆ ทั้งปวง บังคับบัญชาว่ากล่าวเอาเองแทบจะทุกกระทรวง พนักงานสับสนปะปนกันกับราชการอื่น ๆ นั้น เปนเครื่องกีดกั้นให้การยุติธรรมเกิดยาก จำเปนจะต้องจัดรวมเข้าให้เปนแห่งเดียวกัน แลจัดให้ผู้ พิพากษา / พิจารณา มีน่าที่พนักงานแต่ที่จะทนุบำรุงรักษายุติธรรมอยู่ฝ่ายเดียว มิให้เกี่ยวในราชการอื่น ๆ ได้ ตัดเหตุที่เปนช่องของการที่ไม่เปนธรรมแลเพิ่มเติมเปิดช่องโอกาศของการที่จะให้เจริญในทางยุติธรรมทุกอย่างที่คิดเหนได้ ในเวลานี้ทุก สิ่ง / ประการ ได้ทรงพระราชดำริหการตลอดสำเร็จแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒนพิพัฒนศักดิ อรรคยโส-ดมบรมนารถ ปรรุตมามาตยมหาเสนาบดีวรคชสีห์สิงหมุรธาธร ทักษิณนครคามรัษฎา-นุกิจการทวยหาญพลพยุหเนตรนเรศวรนายกสยามดิลกเสนางคนฤบดินทร ปรมินทรมหาราชวโรปการกิจ สรรพสิทธิยุติธรรมธาดาอภัยพิริยปรากรมพาหุ สมุหพระกระลาโหมเรียกเมสเยอแกรซีบราเดอ รับจ้างกะการทำศาลหลวง มีแผนที่กว้างยาวสูงต่ำดังนี้ ตึกหลังใหญ่ฟื้นสองชั้น โดยสูงตั้งแต่ดินขึ้นไปหกวาคืบ ตั้งแต่ถานหอนาฬิกาสูงพ้นจากตึกหลังใหญ่ขึ้นไปถึงยอดชุ้มนาฬิกาสิบเจ็ดวาสามศอกคืบ ตึกหลังใหญ่ยาวสามสิบห้าวาสามศอกคืบ กว้างในที่กลางขาดหลังผนังสิบสองวาศอก ตึกแถว ซ้าย / ขวา สูงสามวา ยาวด้านละเจ็ดวาสองศอกคืบ กว้างห้าวาสองศอก รวมเปนเขตรศาลโดยยาวห้าสิบหกวา โดยกว้างสิบสองวา กำหนดพระราชทรัพย์เหมาเปนราคาค่าจ้างแลค่าสิ่งของต่าง ๆ รวมเปนเงิน สองพันสี่ร้อยสี่สิบเจ็ดชั่งกับสี่ตำลึง นายช่างได้ทำรากตึกสมควรที่จะวางศิลาฤกษได้ ครั้น ณ วัน ๖ ๕ ๖ ค่ำปีมเมียจัตวาศก ศักราช ๑๒๔๔ ซึ่งเปนวันบันจบรอบร้อยปี จึ่งเสดจพระราชดำเนินโดยขบวนพยุหยาตรา มาทรงวางศิลาก่อพระฤกษ วันเดียวกันกับพระฤกษประฐมบรมราชานุศสาวรีย์ แล้วพระราชทานนามว่า ((ศาลสถิตย์ยุติธรรม)) เปนที่ประชุมลูกขุนตระลาการขุน

ศาลทุกกระทรวง แลเปนที่เกบรักษาพระราชกฤตยฎีกากฎหมาย พระราชบัญญัติ เก่า ใหม่ } รวบรวมไว้ในที่เดียวนี้ทั้งสิ้น เพื่อจะให้สอบสวนง่าย แลให้การเสรจคดีได้โดยเร็ว เปนที่เบาใจของผู้ต้องคดีทั้งปวง แล้วโปรดเกล้าฯ ให้จาฤกเรื่องที่ทรงพระราชดำริห์สร้างศาลหลวงนี้ ไว้ในหิรัญบัตรบรรจุหีบไว้ในแท่งศิลาใหญ่ ซึ่งเปนศิลาประฐมฤกษ เพื่อให้เปนสิ่งสำคัญประจำอยู่กับศาลสืบไปภายน่า ขอให้ธรรมเนียมยุติธรรมนี้จงเจริญรุ่งเรืองแผ่ไพศาล แลจิรถิติกาลอยู่ชั่วฟ้าแลดิน สมดังพระบรมราชประสงค์โดยสุจริตนี้เทอญ.

คำกล่าวรายงาน

ของพระยาอรรถการีย์นิพนธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

ในวันประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาลยุติธรรม

วันพุธที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓

ขอประทานกราบเรียน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี

ข้าพเจ้าและข้าราชการกระทรวงยุติธรรมรู้สึกเป็นเกียรติยศ และปีติยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีได้กรุณามาเป็นประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาลยุติธรรม ท่ามกลางท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายที่ได้กรุณามาร่วมงานในวันนี้

อาคารศาลยุติธรรมที่จะวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างใหม่นี้ ปลูกสร้างบนพื้นที่อันเป็นที่ตั้งอาคารศาลแพ่งเดิมซึ่งผู้รับเหมาได้รื้อถอนไปแล้ว ประวัติอาคารศาลแพ่งเดิมนี้ปรากฏตามข้อความที่จารึกในหิรัญบัตรที่พึ่งขุดพบในอาคารหลังนี้ว่า สร้างเมื่อ ร.ศ. ๑๐๑ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โดยพระองค์ท่านได้เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตรา มาทรงวางศิลาก่อพระฤกษ์ด้วยพระองค์เอง และพระราชทานนามอาคารหลังนี้ว่า **"ศาลสถิตย์ยุติธรรม"** เป็นที่ประชุมขุนศาลตระลาการทุกกระทรวง และเป็นที่เก็บรักษาพระราชกฤษฎีกาและพระราชบัญญัติเก่าใหม่รวบรวมไว้

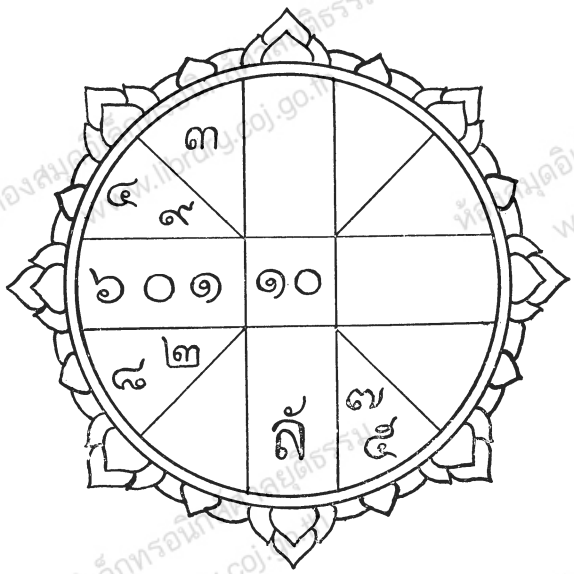

วัน ๔ ๙ ๙ ปีชวด

ตรงกับ วันที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓

เวลา ๑๒.๕๙ น. เป็นปฐมฤกษ์วางศิลา

หมดฤกษ์ เวลา ๑๕.๔๙ น.

ผินหน้าทางทิศบูรพา

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม www.library.coj.go.th

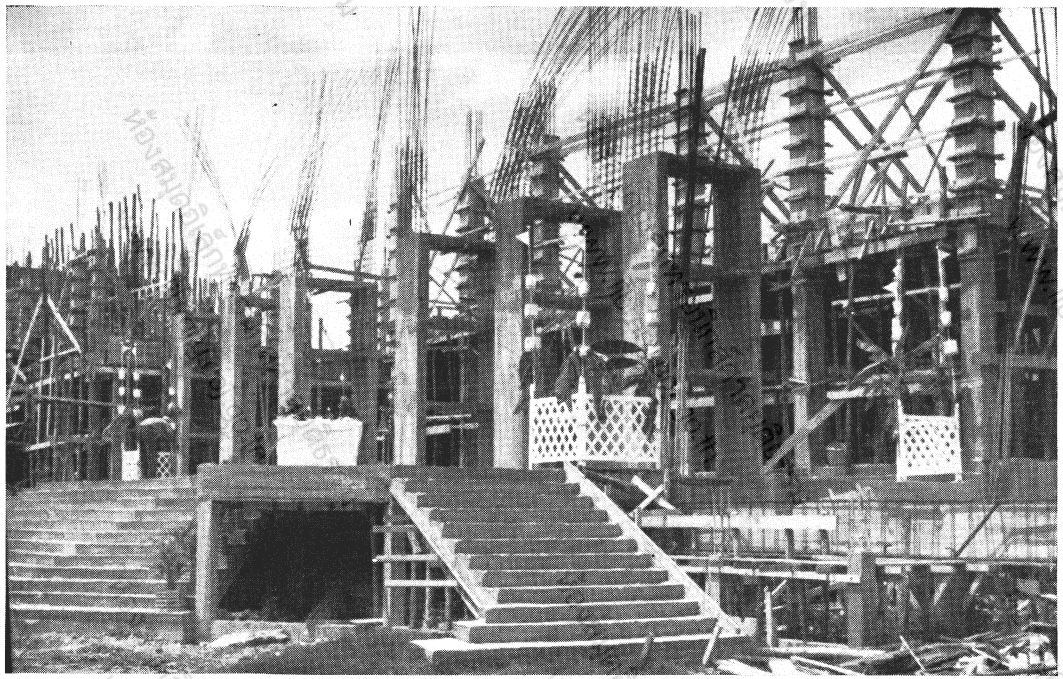

พิธีวางศิลาฤกษ์อาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา

วันพุธที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๓

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม www.library.coj.go.th

ในที่เดียวนั้นทั้งสิ้น ครั้นเมื่อได้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ แล้ว ศาลต่าง ๆ ที่ได้กระจัดกระจายแยกย้ายอยู่หลายกระทรวง ก็ได้รวบรวมมาสังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรม อาคารหลังนี้จึงได้เป็นที่รวมทำการของกระทรวงยุติธรรมกับศาลมาก่อน ครั้น ร.ศ. ๑๓๐ กระทรวงยุติธรรมจึงได้แยกไปเปิดทำการอยู่ ณ ตึก ๒ ชั้น อันตั้งอยู่ที่วังหน้า จนกระทั่งได้สร้างกระทรวงและศาลยุติธรรมหลังปัจจุบันเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔ แล้ว จึงได้ย้ายจากตึกที่วังหน้ามาตั้งทำการอยู่ ณ อาคารหลังปัจจุบัน ส่วนอาคารศาลแพ่งเดิมนั้นคงเป็นที่ตั้งทำการของศาลแพ่งตลอดมา ในระยะหลังนี้ นอกจากจะได้ใช้อาคารนี้เป็นที่ทำการศาลแพ่งแล้ว ยังใช้เป็นที่ทำการศาลแขวงพระนครใต้ ศาลแขวงธนบุรี และสำนักงานอธิบดีผู้พิพากษาภาค ๑ ด้วย เมื่อคำนวณนับตั้งแต่ปีที่ก่อสร้างจนถึงวาระที่รื้อถอนเพื่อสร้างใหม่ อาคารนี้ก็มีอายุถึง ๗๗ ปี ตัวอาคารชำรุด คับแคบ และไม่เหมาะสมแก่กาลสมัย กระทรวงยุติธรรมได้พยายามซ่อมแซมแก้ไขพอประทังใช้ราชการตลอดมา จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ความชำรุดทรุดโทรมของอาคารยิ่งทวีขึ้น กระทรวงยุติธรรมได้ขอให้กรมยุทธโยธาทหารบก และกรมโยธาเทศบาลตรวจความมั่นคงของอาคารหลังนี้แล้ว มีความเห็นต้องกันว่า อาคารชำรุดเพราะความเก่าแก่ อยู่ในสภาพที่ไม่ปลอดภัย อาจจะเกิดอันตรายเมื่อใดก็ได้ ควรรีบซ่อมแซมเสียใหม่

กระทรวงยุติธรรมเห็นว่าอาคารหลังนี้นอกจากมีสภาพไม่มั่นคงแข็งแรงพอจะใช้ราชการต่อไปแล้ว ยังคับแคบไม่เพียงพอแก่ปริมาณงานซึ่งเพิ่มทวีขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก โดยเฉพาะห้องพิจารณามีจำนวนน้อยไม่เพียงพอแก่ปริมาณของคดี ทั้งห้องทำงานส่วนมากก็มืดทึบไม่ถูกสุขลักษณะ ถึงแม้จะซ่อมแซมใหม่ก็ยังคงเป็นอาคารที่ไม่สะดวกและไม่เหมาะสมที่จะเป็นศาลยุติธรรมอันตั้งอยู่ในใจกลางกรุงเทพพระมหานคร ดังนั้นใน พ.ศ. ๒๕๐๒ กระทรวงยุติธรรมจึงของบประมาณเพื่อก่อสร้างอาคารศาลยุติธรรมขึ้นใหม่ภายในวงเงิน ๑๓ ล้านบาท ด้วยความกรุณาของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีซึ่งเล็งเห็นความสำคัญของราชการ

ศาลยุติธรรมและให้ความสนับสนุน กระทรวงยุติธรรมจึงได้รับงบประมาณก่อสร้างอาคารศาลยุติธรรมสมปรารถนา โดยได้รับงบประมาณในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ เป็นเงิน ๓ ล้านบาท และในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ อีก ๑๐ ล้านบาท ทั้งนี้ ข้าพเจ้าและข้าราชการกระทรวงยุติธรรมรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีเป็นอย่างยิ่ง

การก่อสร้างอาคารศาลยุติธรรมหลังใหม่นี้ ได้สร้างต่อจากอาคารซึ่งเป็นที่ตั้งกระทรวงและศาลยุติธรรม คือ ศาลฎีกา ศาลอุทธรณ์ และศาลอาญา ในปัจจุบัน โดยสร้างเป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๔ ชั้น มีความกว้าง ๑๖.๐๐ เมตร ยาว ๑๕๓.๐๐ เมตร ขนานกับถนนราชดำเนินในไปทางทิศใต้ ตอนกลางของอาคารเป็นโถงขนาดใหญ่ มีเนื้อที่ยื่นออกจากแนวอาคารไปทางทิศตะวันออก จึงทำให้อาคารตอนที่เป็นโถงนี้ มีความกว้าง ๒๑.๐๐ เมตร ตอนสุดของอาคารหักมุมข้านยาว ๗.๔๐ เมตร วัดจากมุมนอกยาวไปตามถนนหน้าหับเผย ๑๘.๐๐ เมตร การก่อสร้างได้กระทำโดยวิธีเรียกประกวดราคา มีบริษัทต่างๆ เสนอราคารวม ๒๐ บริษัท และกระทรวงยุติธรรมได้ทำสัญญาจ้างเหมาบริษัทนวรัตน์ จำกัด ซึ่งเสนอราคาต่ำสุดเป็นเงิน ๕,๘๔๙,๐๐๐ บาท เป็นผู้ทำการก่อสร้าง กำหนดก่อสร้างแล้วเสร็จภายใน ๑๔ เดือน นับแต่วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ ซึ่งเป็นวันทำสัญญา ในการก่อสร้างอาคารหลังนี้กระทรวงยุติธรรมได้รับความเอื้อเฟื้อร่วมมือจากกรมศิลปากร เป็นผู้ออกแบบอาคารให้ พร้อมทั้งส่งเจ้าหน้าที่มาควบคุมการก่อสร้างร่วมกับเจ้าหน้าที่กรมโยธาเทศบาล ซึ่งกระทรวงยุติธรรมขอขอบคุณกรมศิลปากร กรมโยธาเทศบาล และนายช่าง ตลอดจนเจ้าหน้าที่ซึ่งมีส่วนช่วยให้การก่อสร้างอาคารนี้ได้ดำเนินมาด้วยความเรียบร้อยไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

อาคารศาลยุติธรรมหลังนี้ เมื่อสร้างเสร็จแล้วจะเป็นอาคารอันสง่างามแห่งหนึ่งในกรุงเทพพระมหานคร นอกจากจะใช้เป็นสถานที่ทำการศาลแพ่งแทนอาคารหลังเดิมแล้ว จะได้ใช้เป็นสถานที่ทำการของศาลฎีกาอันเป็นศาลสูงสุดของประเทศด้วย

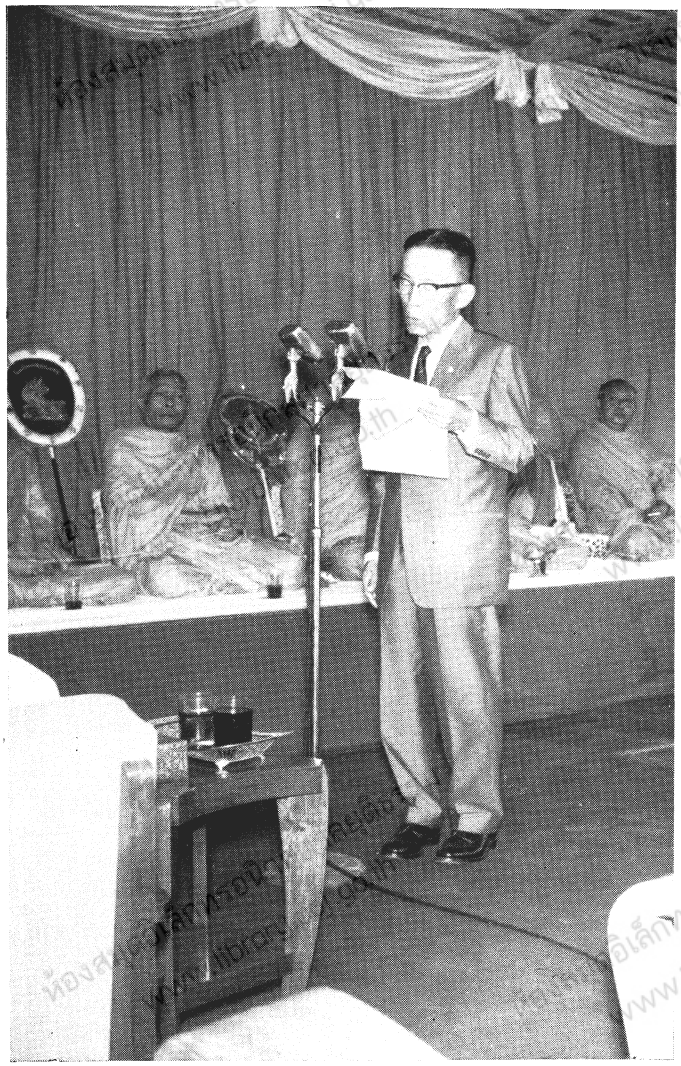

ฯ พณ ฯ พระยาอรรถการีย์นิพนธ์

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม กล่าวรายงาน

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นมงคลฤกษ์แล้ว ข้าพเจ้าขอเชิญ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี โปรดประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาลยุติธรรม เพื่อความสิริมงคลแก่สถานที่ และเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของราชการศาลยุติธรรมสืบต่อไป

คำกล่าวของนายกรัฐมนตรี

ในพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาลยุติธรรม

วันพุธที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๐๓

ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

เป็นความยินดีอย่างสูงของข้าพเจ้า ที่ได้รับเชิญมาประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาลยุติธรรมที่สร้างใหม่ในวันนี้

เรื่องสำคัญของการสร้างศาลยุติธรรมครั้งนี้ คือในเวลารื้ออาคารเก่า ได้พบหิรัญบัตรบรรจุหีบไว้ในศิลาแท่งใหญ่ ซึ่งเป็นศิลาฤกษ์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงวางเมื่อ ๗๗ ปีมาแล้ว มีข้อความที่ให้ความรู้แก่เรา ว่าวันวางศิลาฤกษ์ครั้งกระนั้นเป็นระยะเวลาครบรอบร้อยปีแห่งการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงได้ทำเป็นพระราชพิธีใหญ่ถึงกับเป็นขบวนพยุหยาตรา และพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จมาทรงวางศิลาฤกษ์ด้วยพระองค์เอง ข้อความในจารึกแสดงให้เห็นพระปรีชาอุตสาหะ ที่ทรงปฏิวัติทุกสิ่งทุกอย่างในบ้านเมืองให้เหมาะสมแก่กาลสมัย มีพระราชประสงค์อันเป็นหลักสำคัญของการปฏิวัติ คือ ขจัดเสี้ยนซึ่งอสัตย์อธรรมทั้งปวง ทรงเห็นว่าศาลหลวงมีความสำคัญยิ่งใหญ่ ถ้าจัดให้ดีขึ้นเพียงใดก็จะเป็นประโยชน์และความสุขแก่ราษฎรมากขึ้นเพียงนั้น จึงได้ทรงปฏิวัติการศาล โดยเอาอำนาจพิจารณาพิพากษาคดี ที่กระจัดกระจายอยู่ตามกระทรวง

ฯ พณ ฯ นายกรัฐมนตรี

กล่าวตอบ

ทบวงการต่าง ๆ มารวมไว้แห่งเดียวกัน ให้ผู้พิพากษาทำแต่หน้าที่รักษาความยุติธรรมอย่างเดียวไม่ต้องข้องเกี่ยวกับราชการอย่างอื่น ความในตอนท้ายหิรัญบัตรได้จารึกพระราชปณิธานไว้ว่า **"ขอให้ธรรมเนียมยุติธรรมนี้จงเจริญรุ่งเรืองแผ่ไพศาล แลจิรถิติกาลอยู่ชั่วฟ้าแลดิน"**

พระราชปณิธานอันนี้ ได้ผลสำเร็จตามพระราชประสงค์ ตลอดเวลา ๗๐ ปีเศษที่ล่วงมา ศาลยุติธรรมได้ดำเนินมาด้วยดี เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของต่างประเทศจนนานาชาติยอมแก้ไขสนธิสัญญา ยกเลิกศาลกงสุล เลิกยทยังคับที่ศาลไทยต้องมีผู้พิพากษาชาวต่างประเทศมานั่งคุมการพิจารณาคดีที่เกี่ยวกับชาวต่างประเทศ เป็นเหตุให้ไทยได้รับสิทธิสมบูรณ์ทางการศาล ซึ่งเราจะต้องระลึกถึงพระคุณของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงและคุณความดีของขุนศาลตุลาการในอดีต ที่ได้สร้างศักดิ์ศรีของศาลไทยให้สูงส่งอยู่ตลอดมา

ตัวข้าพเจ้าเองก็ตระหนักอยู่เป็นนิจ ถึงความสำคัญของศาลยุติธรรม ข้าพเจ้าเคารพและไม่เคยล่วงล้ำอำนาจศาล หลักการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงวางไว้ เป็นหลักการที่เราจะต้องใช้อยู่ตลอดเวลา แต่กาลสมัยได้ล่วงมา พลเมืองของเราได้เพิ่มขึ้นจาก ๗๐ ปีเศษมาแล้วอีก ๔ เท่า งานอาชีพและวงการธุรกิจ ตลอดถึงชีวิตเศรษฐกิจของประชาชนก็เปลี่ยนรูปและขยายตัวขึ้นมามากหลาย คดีพิพาทที่ขึ้นมาสู่ศาลจึงเพิ่มขึ้นมากมาย และมีความสลับซับซ้อนยิ่งกว่าแต่ก่อน จึงจำเป็นจะต้องปฏิวัติระบบวิธีการ หรือเทคนิคทางปฏิบัติของศาลให้เหมาะสมแก่ความจำเป็นในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อให้การพิจารณาคดีในศาลรวดเร็วยิ่งขึ้น อาจจะเอาเครื่องมือเครื่องใช้สมัยใหม่เข้ามาช่วย เรื่องเหล่านี้จะทำได้เพียงใด ข้าพเจ้ากำลังปรึกษาหารือกับท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม โดยถือเป็นเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่งในงานปฏิวัติที่ข้าพเจ้าทำอยู่เวลานี้ และหวังว่าเราจะได้เห็นความเปลี่ยนแปลงอันนี้ ในชั่วอายุของรัฐบาลที่ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

พูดกันในทางที่ถูกต้องถ่องแท้ อาคารเช่นศาลสถิตยุติธรรม ซึ่งมีความสำคัญถึงกับพระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตรา มาทรงวางศิลาฤกษ์ด้วยพระองค์เองเช่นนี้ เราไม่ควรจะรื้อและสร้างใหม่ ควรจะพยายามรักษาของเดิมไว้ แต่เราก็ไม่สามารถจะรักษาไว้ได้ เพราะชำรุดทรุดโทรมจริง ๆ อย่างที่ท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมได้กล่าวมา เราพยายามใช้มาถึง ๗๗ ปี ซึ่งนานเกินอายุของวัสดุก่อสร้าง ไม่มีทางจะบำรุงรักษาให้คงทนต่อไปอีกได้ จึงจำใจต้องรื้อและสร้างใหม่ แต่ข้าพเจ้าก็ต้องร้องขอว่าหิรัญบัตรฉากที่ขุดได้ในเวลารื้ออาคารนี้ ต้องเก็บรักษาไว้เป็นที่สักการบูชา และถือว่าเป็นรากฐานอันแท้จริงของอาคาร ส่วนศิลาฤกษ์ที่ข้าพเจ้าวางในวันนี้ ขอให้ถือเป็นแต่เพียงเครื่องดำเนินเจริญรอยพระยุคลบาท เชิดชูพระคุณบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ผู้ได้ทรงวางรากเดิมไว้แล้ว เท่านั้น

ข้าพเจ้าขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย และขออัญเชิญบุญญาภินิหารขององค์พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นนักปฏิวัติที่ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ให้ทรงประสิทธิ์ประสาทความสำเร็จอันดีและความสง่าถาวรของศาลที่กำลังสร้างใหม่ ขอให้พระราชทานสมรรถภาพแก่ผู้พิพากษาตุลาการทั้งหลาย และข้าราชการฝ่ายบริหาร มีท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นประธาน ให้สามารถดำเนินงานที่จะบรรลุผลในทางสร้างสันติสุขแก่ประเทศชาติและประชาชน และสร้างศักดิ์ศรีของศาลยุติธรรมให้สูงส่งยิ่งขึ้นอีก

เวลานี้เป็นศุภฤกษ์มงคลกาล ข้าพเจ้าจึงขอประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารศาลยุติธรรม ณ บัดนี้

ฯ พณ ฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี

กำลังเจิมแผ่นอิฐ เงิน, ทอง, นาก

รายนามกรรมการดำเนินงานก่อสร้างอาคาร ศาลแพ่งและศาลฎีกา

(สำเนา)

คำสั่งที่ ๑๗/๒๕๐๒

เรื่อง ตั้งกรรมการดำเนินการสร้างอาคารศาลยุติธรรม

กระทรวงยุติธรรม

ด้วยกระทรวงยุติธรรมจะได้รับงบประมาณสร้างอาคารศาลยุติธรรม (แทนอาคารศาลแพ่งเดิม) จึงเห็นควรตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อดำเนินการพิจารณาแบบแปลนและแผนผังอาคารศาลยุติธรรมที่จะสร้างใหม่ และปฏิบัติการอันจำเป็นอย่างอื่นเกี่ยวการสร้างอาคารศาลยุติธรรม

ฉะนั้น จึงตั้งให้ผู้มีชื่อต่อไปนี้เป็นกรรมการ คือ

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานกรรมการ
๒. นายประวัติ ปัตตพงศ์ เป็นกรรมการ
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง เป็นกรรมการ
๔. อธิบดีผู้พิพากษาภาค ๑ เป็นกรรมการ
๕. หลวงสารกิจปรีชา เป็นกรรมการ
๖. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
๗. หัวหน้ากองคลัง เป็นกรรมการและเลขานุการ

สั่ง ณ วันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๕๐๒

(ลงชื่อ) พระยาอรรถการีย์นิพนธ์
(พระยาอรรถการีย์นิพนธ์)
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

(สำเนา)

คำสั่งที่ ๑๑๔/๒๕๐๒

เรื่อง แต่งตั้งกรรมการดำเนินงานก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา

กระทรวงยุติธรรม

ด้วยกระทรวงยุติธรรมได้รับเงินงบประมาณค่าก่อสร้างอาคารศาลยุติธรรมใหม่ (แทนอาคารศาลแพ่งเดิม) ในปี ๒๕๐๒ และได้ออกแจ้งความประกวดราคาก่อสร้างที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา ลงวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๐๒ แล้ว ฉะนั้นจึงตั้งคณะกรรมการดำเนินงานก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา ดังต่อไปนี้

ก. กรรมการรับซองใบประกวดราคา

๑. หัวหน้ากองหมาย สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ

๒. หัวหน้ากองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ”

๓. หัวหน้ากองการคดี สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ”

๔. หัวหน้ากองบังคับคดีล้มละลาย สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ”

๕. หัวหน้ากองคลัง สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม ”

๖. หัวหน้าแผนกรัยงาน กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ”

ข. กรรมการเปิดซองใบประกวดราคา

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๒. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์	,,
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง	,,
๔. อธิบดีผู้พิพากษาภาค ๑	,,
๕. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม	,,
๖. อธิบดีกรมศิลปากร	,,
๗. หลวงสารกิจปริชา	,,
๘. หัวหน้ากองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร	,,
๙. นายกมล เย็นบุตร นายช่างเอกประจำกรม ผู้แทนกรมโยธาเทศบาล	
๑๐. เลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม	,,

ค. กรรมการตรวจการก่อสร้าง

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
๒. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์	,,
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง	,,
๔. อธิบดีผู้พิพากษาภาค ๑	,,
๕. หลวงสารกิจปริชา	,,
๖. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม	,,
๗. ผู้รักษาการในตำแหน่งสถาปนิกพิเศษ กรมศิลปากร	,,

๘. หัวหน้ากองคลัง สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ

๙. หัวหน้ากองสถาบันติยกรรม กรมศิลปากร "

๑๐. นายบำรุง อินทามระ หัวหน้าแผนกอาคาร ผู้แทนกรมโยธาเทศบาล "

สั่ง ณ วันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๒

(ลงชื่อ) พระยาอรรถการิย์นิพนธ์

(พระยาอรรถการิย์นิพนธ์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

(สำเนา)

คำสั่งที่ ๑๒๘/๒๕๐๒ กระทรวงยุติธรรม

เรื่อง ตั้งกรรมการตรวจการก่อสร้างเพิ่มเติม

อนุสนธิคำสั่งกระทรวงยุติธรรมที่ ๑๑๔/๒๕๐๒ ลงวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ ตั้งคณะกรรมการตรวจการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา นั้น

บัดนี้ได้พิจารณาเห็นสมควรตั้งนายกุดั่น กลัมพากร เป็นกรรมการตรวจการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกาด้วย ฉะนั้น จึงตั้งให้นายกุดั่น กลัมพากร เป็นกรรมการตรวจการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกาเพิ่มขึ้นอีก ๑ นาย

สั่ง ณ วันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๐๒

(ลงชื่อ) พระยาอรรถการิย์นิพนธ์

(พระยาอรรถการิย์นิพนธ์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

คำสั่งที่ ๔๗/๒๕๐๓

เรื่อง ตั้งกรรมการที่ปรึกษาการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา

กระทรวงยุติธรรม

อนุสนธิคำสั่งกระทรวงยุติธรรมที่ ๑๑๔/๒๕๐๒ ลงวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๐๒ และที่ ๑๒๘/๒๕๐๒ ลงวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๐๒ ตั้งคณะกรรมการตรวจการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา นั้น

บัดนี้ ได้พิจารณาเห็นสมควรตั้งให้ นายรชฎ กาญจนวนิชย์ วิศวกรผู้คำนวณแบบแปลนการก่อสร้างอาคารศาลเป็นกรรมการที่ปรึกษาในปัญหาทางเทคนิคของคณะกรรมการตรวจการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา ฉะนั้น จึงตั้งให้ นายรชฎ กาญจนวนิชย์ เป็นกรรมการที่ปรึกษาของคณะกรรมการตรวจการก่อสร้างดังกล่าวตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๘ เมษายน ๒๕๐๓

(ลงชื่อ) พระยาอรรถการีย์นิพนธ์

(พระยาอรรถการีย์นิพนธ์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

คำสั่งที่ ๒๐/๒๕๐๔

เรื่อง ตั้งกรรมการตรวจรับครุภัณฑ์ศาลแพ่งและศาลฎีกา และตรวจการจ้างติดตั้งเครื่องปรับอากาศ โทรศัพท์ ไฟฟ้า ทำสนามหญ้า ถนนและโรงรถบริเวณกระทรวงและศาลยุติธรรม

กระทรวงยุติธรรม

ด้วยกระทรวงยุติธรรมได้รับอนุมัติสำนักงบประมาณ ดำเนินการจัดหาครุภัณฑ์สำหรับศาลแพ่งและศาลฎีกา จากเงินค่าก่อสร้างศาลแพ่งและศาลฎีกาที่เหลือ คือ ซื้อเก้าอี้ห้องประชุม รถเข็นสำนวน นาฬิกา โต๊ะ เก้าอี้ ตู้ บัลลังก์เครื่องพร้อม เครื่องขยายเสียง ตู้นิรภัยและเครื่องตัดหญ้า ซื้อและติดตั้งเครื่องปรับอากาศ โทรศัพท์ และไฟฟ้า จัดทำสนามหญ้า ถนนและโรงรถบริเวณกระทรวงและศาลยุติธรรม ฉะนั้น จึงตั้งคณะกรรมการตรวจรับครุภัณฑ์ศาลแพ่งและศาลฎีกา และตรวจการจ้างติดตั้งเครื่องปรับอากาศ โทรศัพท์ ไฟฟ้า ทำสนามหญ้า ถนนและโรงรถบริเวณกระทรวงและศาลยุติธรรม ดังต่อไปนี้

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม ,,
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ,,
๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง ,,
๕. อธิบดีผู้พิพากษาภาค ๑ ,,
๖. หลวงสารกิจปรีชา ,,
๗. สถาปนิกพิเศษ กรมศิลปากร ,,
๘. นายกุดั่น กลัมพากร ,,
๙. หัวหน้ากองคลัง กระทรวงยุติธรรม ,,

๑๐. หัวหน้ากองสถาปัตยกรรม
กรมศิลปากร เป็นกรรมการ

๑๑. หัวหน้าแผนกอาคาร
กรมโยธาเทศบาล ,,

สั่ง ณ วันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๐๔

(ลงชื่อ) พระยาอรรถการีย์นิพนธ์
(พระยาอรรถการีย์นิพนธ์)
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม www.library.coj.go.th

(สำเนา)

คำสั่งที่ ๕๗/๒๕๐๔ กระทรวงยุติธรรม

เรื่อง แต่งตั้งกรรมการดำเนินการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา

ด้วยกระทรวงยุติธรรมจะได้ดำเนินการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา ต่อจากบริษัทนวรัตน์ จำกัด ได้ก่อสร้างไว้ และได้ออกแข้งความประกวดราคาก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา ลงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๐๔ แล้ว ฉะนั้น จึ่งตั้งกรรมการดำเนินการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา ดังต่อไปนี้

ก. กรรมการรับซองใบประกวดราคา

๑. หัวหน้ากองการคดี

๒. หัวหน้ากองยังคับคดีล้มละลาย

๓. หัวหน้ากองหมาย

ข. กรรมการเปิดซองใบประกวดราคา

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม

๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม

๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง

๕. อธิบดีผู้พิพากษาภาค ๑

๖. อธิบดีกรมศิลปากร

๗. หลวงสารกิจปรีชา

๘. หัวหน้ากองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร

๙. ผู้แทนกรมโยธาเทศบาล

สั่ง ณ วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๐๔

(ลงชื่อ) พระยาอรรถการีย์นิพนธ์

(พระยาอรรถการีย์นิพนธ์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ศาลยุติธรรม www.library.coj.go.th

ที่ ๖๒/๒๕๐๔

เรื่อง ตั้งคณะกรรมการดำเนินการว่าจ้างก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา โดยวิธีพิเศษ

กระทรวงยุติธรรม

โดยที่การก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกาต่อจากที่บริษัทนวรัตน์ จำกัด ได้ทำค้างไว้ เป็นงานที่ต้องกระทำโดยรีบด่วนเป็นพิเศษ ถ้าจ้างโดยวิธีสามัญหรือวิธีประกวดราคา จะเป็นการล่าช้าไม่ทันการ สมควรดำเนินการจ้างโดยวิธีพิเศษ จึงให้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อดำเนินการตกลงกับผู้รับจ้าง ประกอบด้วย

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ,,
๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง ,,
๕. หลวงสารกิจปริชา ,,
๖. อธิบดีผู้พิพากษาภาค ๑ ,,
๗. หัวหน้ากองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ,,
๘. ผู้แทนกรมโยธาเทศบาล ,,
๙. นายกุดั่น กลัมพากร ,,
๑๐. หัวหน้ากองคลัง กระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการและเลขานุการ

สั่ง ณ วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๐๔

(ลงชื่อ) พระยาอรรถการิย์นิพนธ์
(พระยาอรรถการิย์นิพนธ์)
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

(สำเนา)

คำสั่งที่ ๙๕/๒๕๐๔

เรื่อง ตั้งคณะกรรมการตรวจการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา

กระทรวงยุติธรรม

โดยที่กระทรวงยุติธรรมได้ทำสัญญาจ้างห้างหุ้นส่วนจำกัด นครสวรรค์สหการก่อสร้าง ทำการก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา ต่อจากบริษัทนวรัตน์ จำกัด ทำค้างไว้ จึงเห็นสมควรตั้งคณะกรรมการตรวจการก่อสร้าง ประกอบด้วย

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ,,
๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง ,,
๕. หลวงสารกิจปริชา ,,
๖. อธิบดีผู้พิพากษาภาค ๑ ,,
๗. หัวหน้ากองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ,,
๘. หัวหน้ากองแบบแผน กรมโยธาเทศบาล ,,
๙. นายกุดั่น กลัมพากร ,,
๑๐. หัวหน้ากองคลัง กระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการและเลขานุการ

สั่ง ณ วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๐๔

(ลงชื่อ) พระยาอรรถการีย์นิพนธ์
(พระยาอรรถการีย์นิพนธ์)
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

(สำเนา)

คำสั่งที่ ๖๗/๒๕๐๕ กระทรวงยุติธรรม

เรื่อง ตั้งกรรมการตรวจการจ้างติดตั้งไฟฟ้าอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา

ด้วยกระทรวงยุติธรรมได้จ้างการไฟฟ้านครหลวงเดินสายและติดตั้งอุปกรณ์ไฟฟ้าภายในอาคารสร้างใหม่ศาลแพ่งและศาลฎีกา ตามหนังสือสัญญาจ้างลงวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๐๕ แล้ว

ฉะนั้น จึงตั้งกรรมการตรวจการจ้างติดตั้งไฟฟ้าอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา ดังต่อไปนี้

๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นกรรมการ
๒. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม ,,
๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ,,
๔. อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง ,,
๕. อธิบดีผู้พิพากษาภาค ๑ ,,
๖. นายกุดั่น กลัมพากร ,,
๗. หัวหน้ากองคลัง กระทรวงยุติธรรม ,,

สั่ง ณ วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๐๕

(ลงชื่อ) พระยาอรรถการีย์นิพนธ์
(พระยาอรรถการีย์นิพนธ์)
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

กระทรวงยุติธรรม
กับ
การพัฒนานโยบายความมั่นคงแห่งชาติ

พระยาอรรถการีย์นิพนธ์
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลาย

ผมรู้สึกเป็นเกียรติ และมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งในการที่ได้มาบรรยายเรื่องของ **กระทรวงยุติธรรมกับการพัฒนานโยบายความมั่นคงแห่งชาติ** ต่อท่านทั้งหลาย ซึ่งเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และซึ่งเป็นผู้รอบรู้ในวิทยาการสาขาต่าง ๆ เรื่องกระทรวงยุติธรรมนั้นก็เหมือนเช่นกระทรวงในฝ่ายบริหารทั้งหลาย คือ เป็นกระทรวงการฝ่ายบริหาร มีรัฐมนตรีว่าการร่วมรับผิดชอบในนโยบายทั่ว ๆ ไปของการบริหารราชการแผ่นดิน ด้วยเหตุนี้กิจการของกระทรวงยุติธรรมที่เกี่ยวกับศาล จึงมีเฉพาะการที่จะจัดให้มีศาลที่เหมาะสมตามสภาพของบ้านเมือง การที่จะจัดให้มีตุลาการซึ่งมีคุณภาพดีสำหรับพิจารณาพิพากษาให้ความเป็นธรรมแก่ประชาชนพลเมือง การที่จะจัดดำเนินการให้การพิจารณาพิพากษาของศาลเป็นไปโดยสะดวกและรวดเร็วเหล่านี้เท่านั้น ส่วนอำนาจตุลาการที่จะตัดสินคดีวินิจฉัยคดีประการใดนั้น ก็เป็นอำนาจอีกอันหนึ่ง เรียกว่า **"อำนาจตุลาการ"** กระทรวงยุติธรรมไม่มีส่วนอะไรที่จะไปเกี่ยวข้องด้วยได้ ด้วยเหตุนี้ ถ้าจะดูแต่เพียงเผิน ๆ แล้ว เราก็น่าจะเห็นว่า สำหรับกระทรวงยุติธรรมนั้นก็น่าจะไม่มีอะไรที่เกี่ยวกับนโยบายป้องกันราชอาณาจักร แต่ว่าความจริงนั้น ก็ย่อมมีอยู่มากเหมือนกัน ด้วยเหตุที่ว่าภัยที่จะมาแก่ราช

เรื่องนี้ถอดความโดยตรงจากแถบบันทึกเสียง ซึ่งบรรยายแก่นักศึกษา ณ วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ และได้ติดต่อขออนุญาตจากผู้อำนวยการวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักรแล้ว.

อาณาจักรได้นั้น ไม่จำเป็นจะต้องเป็นภัยที่จะมาจากภายนอกเสมอไป ภัยที่เกิดขึ้นในภายในจากการแทรกซึมของฝ่ายตรงกันข้าม จากการไม่พอใจของประชาชนพลเมืองในการปกครองบ้านเมือง ก็เป็นภัยอย่างร้ายแรงต่อราชอาณาจักรเหมือนกัน โดยเหตุนี้ ประเทศใดประเทศหนึ่งที่ประสงค์จะให้เป็นประเทศที่ตั้งอยู่ในความมั่นคง เป็นปึกแผ่น มีประชาชนพลเมืองที่จงรักภักดีต่อบ้านต่อเมือง มีความรักบ้านเมืองของตนแล้ว ประเทศนั้นจะต้องจัดให้มีกฎหมายที่ดี และให้มีตุลาการที่ดีมีอิสระ ที่จะให้ความยุติธรรมแก่เขาได้ ถ้าบ้านเมืองใดปราศจากหลักที่พึงถือว่านี้แล้ว บ้านเมืองนั้นก็อยู่ในฐานะอันตรายซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในวันหนึ่งวันใดก็ได้ เหมือนเช่น *พาราสาวัตถี* ในหนังสือ **มูลบทบรรพกิจ** ซึ่งในที่สุดพารานั้นก็ต้องล่มจมไป ด้วยเหตุที่ว่า การปกครองบ้านเมืองไม่ได้ให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนพลเมือง โดยเหตุนี้ นโยบายของกระทรวงยุติธรรมที่เกี่ยวแก่การป้องกันราชอาณาจักรจึงมีว่า บ้านเมืองของเราจะต้องมีกฎหมายที่ดี จะต้องมีศาลที่ดี เพื่อให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนพลเมือง กฎหมายที่จะนับว่าเป็นกฎหมายที่ดีนั้นมีหลักอยู่ว่า กฎหมายนั้นจะต้องเป็นไปตาม **หลักนิติธรรม** คือ The Rule of Law ซึ่งยึดถือหลัก ๓ ประการ ประการที่หนึ่งก็คือว่า กฎหมายนั้นจะต้องมาจากแหล่งที่ถูกต้อง แหล่งที่ถูกต้องนั้น หมายถึงสถาบันซึ่งประชาชนพลเมือง ยอมรับนับถือให้เขามีสิทธิและอำนาจที่จะตรากฎหมายบังคับแก่เขาได้ จะมาจากแหล่งอื่นไม่ได้ เป็นต้นว่าฝ่ายบริหารจะออกเป็นคำสั่งหรือข้อบังคับ หรืออะไรมาเพื่อที่จะบังคับให้เขาทำอย่างนั้นอย่างนี้ย่อมไม่ได้ กฎหมายต้องมาจากแหล่งที่ชอบซึ่งเขาให้อำนาจไว้ สำหรับประเทศไทยก็คือว่า ต้องมาจากสภาร่างรัฐธรรมนูญในขณะนี้ นี่ก็เป็นหลัก ๆ หนึ่ง กับอีกหลักหนึ่งนั้นก็คือว่า กฎหมายนั้นจะต้องเคารพนับถือประชาชนพลเมืองทุก ๆ คนว่ามีเกียรติและเสมอกัน และไม่มีผู้หนึ่งผู้ใดที่จะได้ประโยชน์ยิ่งกว่าผู้อื่น ทุกคนเสมอกันในกฎหมาย ไม่มีต่างกันโดยชั้น วรรณ หรือผิว หรือเพศ หรือศาสนาใดๆ ทั้งสิ้น นี่เป็นหลักอีกหลักหนึ่ง และอีกหลักหนึ่งก็คือว่า เขาย่อมมีอิสระเสรี ผู้ใดจะเอา

ตัวเขาไปทำโทษ หรือให้เขาต้องรับกรรมอย่างใด ๆ ไม่ได้ทั้งสิ้น เว้นไว้แต่ว่า เขาจะได้กระทำการซึ่งกฎหมายที่ออกมาจากสถาบันที่ชอบที่ควรนี้ยังคัยไว้ว่าเขาทำเช่นนั้นไม่ได้ ถ้าขืนทำขึ้นเป็นความผิด ที่จะเอาตัวเขาไปรับโทษหรือไปรับกรรมใดๆ ได้ก็เฉพาะแต่เพียงเท่านี้ นี่เป็นหลักที่เราเรียกกันว่า The Rule of Law หลักนิติธรรม ถ้าหากว่าบ้านเมืองใดได้รักษากฎหมายของตนให้อยู่ในหลัก ๓ ประการนี้แล้ว ก็เกิดผลเป็นการป้องกันราชอาณาจักรไปในตัวเอง กล่าวคือว่า เมื่อประชาชนพลเมืองอยู่ในใต้บังคับของกฎหมายที่ดีเช่นนี้ มีหลักประกันแก่เขาเช่นนี้แล้ว ประชาชนพลเมืองนั้นก็รู้สึกมีความรักประเทศชาติของตน ว่าตนอยู่ในประเทศที่มีกฎหมายที่ดี ได้รับความนับถือจากรัฐ รัฐไม่ได้ถือเอาคนเป็นทาสอย่างการปกครองในลัทธิบางลัทธิ ประชาชนก็รู้สึกว่าตนมีเกียรติ และตนได้รับความนับถือจากผู้ปกครอง และเกิดความรักชาติบ้านเมืองขึ้น ภัยที่จะมาในทางแทรกซึมจากลัทธิใด ๆ ก็มายากขึ้น ท่านเซอร์อัลเฟรดเดนนิ่ง ท่านได้กล่าวไว้ว่า เป็นหน้าที่ของบ้านเมือง เป็นหน้าที่ของผู้ปกครองประเทศในการที่จะจัดให้มีความยุติธรรมเกิดขึ้นในประเทศ ความยุติธรรมที่จะเกิดขึ้นนั้นจัดได้ ๒ ประการ คือ จัดให้มีกฎหมายที่ดี และจัดให้มีการบังคับให้การเป็นไปตามกฎหมายที่ดีนั้น มีหลัก ๒ ประการนี้ ซึ่งท่านหมายความว่าในเบื้องต้นจะต้องมีกฎหมายที่ดีเสียก่อน และเมื่อมีกฎหมายที่ดีแล้ว ก็ต้องมีการบังคับการให้เป็นไปตามตัวบทกฎหมายนั้น กล่าวคือว่า ต้องมีศาลที่ดี มีตำรวจดี มีเจ้าพนักงานฝ่ายปกครองดี บังคับบัญชาการให้เป็นไปตามกฎหมายนั้น นี่แหละ ถึงจะเรียกว่า เป็นการที่จัดความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในบ้านเมืองดังได้กล่าวแล้วนี้ นโยบายสำคัญของกระทรวงยุติธรรม จึงมีว่า เราจะต้องจัดให้มีศาลที่เหมาะสมแก่สภาพของบ้านเมือง เราจะต้องจัดให้มีผู้พิพากษาซึ่งมีสมรรถภาพ มีคุณวุฒิและมีความซื่อสัตย์สุจริต ที่จะให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนพลเมือง เราจะต้องจัดให้ความสะดวกแก่การพิจารณาพิพากษาคดีให้เป็นไปโดยสะดวกและรวดเร็ว เราจะต้องรักษาไว้ให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี โดยจะมีเหตุใด ๆ ไปแทรกแซงไม่ได้ การจัดให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิพากษาคดีนี้ มีความจำเป็นอย่างไร ผมจะได้กล่าวในตอนต่อไป

โดยที่มีนโยบายอยู่อย่างนี้ ปัญหาที่เราควรจะใคร่ครวญก็มีอยู่ว่า กฎหมายที่ดีนั้น หมายถึงกฎหมายอะไร กฎหมายอย่างไรจึงจะเรียกว่าเป็นกฎหมายที่ดี และคำว่ากฎหมายนั้น มีความหมายเพียงไร และกฎหมายกับความยุติธรรมนั้นพึงแยกออกจากกันได้หรือไม่ กล่าวคือว่า สิ่งใดที่เป็นกฎหมาย เราจะถือว่าเป็นความยุติธรรมเสมอไปหรือไม่ หรือมีความยุติธรรมตามความนึกคิดของบุคคล แยกต่างหากออกไปจากความยุติธรรมตามกฎหมาย ปัญหาเหล่านี้ เป็นปัญหาที่เราจะต้องพิจารณาเพื่อที่จะให้บ้านเมืองเรามีกฎหมายที่ดี และมีการบังคับการให้เป็นไปตามกฎหมายที่ดีนั้น สำหรับในประเทศไทยเรานี้ ท่านทั้งหลายที่มีความชำนิชำนาญในวิทยาการแขนงอื่นๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวกับกฎหมายนั้น ท่านอาจจะรู้สึกว่ากฎหมายนี้มีมากมายเหลือเกิน ก็ทำไมถึงจะรู้ว่ากฎหมายมีอะไรไว้บ้าง ทั้งๆ ที่มีคำกล่าวกันว่า ทุกคนต้องรู้กฎหมาย แต่กฎหมายมีมากเหลือเกิน เหลือที่จะนึกจะคิดที่จะรู้ได้ ซึ่งความจริงก็เป็นเช่นนั้น กฎหมายในประเทศไทยมีมากมายเหลือเกินจริงๆ แต่ว่าเพื่อความนึกคิดของเราที่จะบริหารราชการต่อไป หรือที่เราจะพิจารณาในแง่ที่ว่ากฎหมายใดเป็นกฎหมายที่ดีหรือไม่ดีแล้ว ถ้าเราได้จัดกฎหมายต่างๆ ที่มีมากมายนั้นมาอยู่ในความนึกคิดของเราโดยย่นย่อได้ ก็จะเป็นประโยชน์มาก ซึ่งผมคิดว่า ก็มีทางที่จะทำได้เหมือนกัน กล่าวคือ กฎหมายไทย ถึงแม้ว่าจะมีมากมายประการใดก็ตามเถอะ แต่เมื่อจัดเข้าความนึกคิดให้เป็นหมวดหมู่แล้ว ก็มีกฎหมายเพียง ๕ เล่มเท่านั้น ไม่มากไปกว่านั้นเลย กฎหมาย ๕ เล่มนี้ ผมขอให้ชื่อในเล่มที่หนึ่งว่า เป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่อบุคคล เล่มที่ ๒ ก็ขอให้ชื่อว่า เป็นกฎหมายที่บัญญัติควบคุมความประพฤติของบุคคล เพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เล่มที่ ๓ เป็นกฎหมายที่บัญญัติกำหนดการกระทำบางประการให้บุคคลต้องปฏิบัติตาม เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม เล่มที่ ๔ เป็นกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับวิธีการที่ศาลพึงปฏิบัติในการดำเนินการพิจารณาและการกำหนดวิธีการปฏิบัติของคู่กรณี เล่มที่ ๕ เป็นกฎหมายที่บัญญัติจำแนกศาล และกำหนดอำนาจของศาลและผู้พิพากษา นี่มีเพียงเท่านี้ ท่านไปพบกฎหมายอะไรเข้าก็ตาม มันจะต้องอยู่ในเล่มใดเล่มหนึ่งนี่เสมอไป แยกออกไปไม่ได้ มีเพียงเท่านี้ ผมอยากจะให้

ท่านทั้งหลายได้รวบรวมกฎหมายไว้ในความนึกคิด โดยแยกเป็นเล่มอย่างนี้ เมื่อมีอะไรเกิดขึ้นแล้ว ในการวินิจฉัยก็อยู่ในวงที่เราจำกัดไว้นี้ได้

สำหรับกฎหมายในเล่มที่หนึ่งนั้น เป็นกฎหมายที่บัญญัติถึงความสัมพันธ์ในระหว่างบุคคลกับบุคคล ได้แก่ **ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์** ที่เราเรียกกันว่ากฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั่นเอง คือบัญญัติถึงว่าคนเราที่เกิดมารอดอยู่เป็นทารกจนถึงตายว่า มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไรบ้าง เขาบัญญัติไว้ทุกอย่าง ตั้งแต่เกิดมาจนถึงตายที่เดียว เริ่มต้นก็บัญญัติถึงว่าบุคคลนี่มีอย่างไรบ้าง ก็มีบุคคลธรรมดา ทุกคนอย่างเราๆ ท่านนี่เป็นบุคคลธรรมดาที่มีชีวิตจิตใจ เกิดมารอดอยู่ก็เรียกว่า เป็นบุคคลธรรมดา มีสภาพเป็นบุคคลไปจนถึงสิ้นใจ ถึงตาย นอกจากบุคคลธรรมดาอย่างเราๆ นี่แล้ว ก็มีนิติบุคคล นิติบุคคลนั้นคือเป็นบุคคลในกฎหมายที่กฎหมายสมมติขึ้น ให้เป็นบุคคลเหมือนกัน มีอำนาจหน้าที่อย่างเดียวกับบุคคลธรรมดา เว้นไว้แต่ตามสภาพ นิติบุคคลทำไม่ได้ อย่างมีผัวมีเมียทำไม่ได้ นอกจากนั้นแล้วก็เหมือนบุคคลธรรมดาทั้งสิ้น บุคคลธรรมดานั้นจะมีความสามารถที่จะทำนิติกรรมเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่นได้ก็ต่อเมื่อมีอายุ ๒๐ ปีแล้ว หรือได้ทำการสมรสแล้วเมื่อชายอายุ ๑๗ และหญิงอายุ ๑๕ มีอำนาจที่จะทำนิติกรรมเกี่ยวข้องกับบุคคลภายนอกรับผิดชอบได้เองทุกประการ ถ้าต่ำจากนั้นจะทำอะไรไม่ได้ นอกจากว่าเป็นการที่ทำในความจำเป็นสำหรับการดำรงชีพตามฐานานุรูป เป็นต้นว่า ซื้ออาหารกินเช่นนี้ ก็ต้องทำได้ ทำสัญญาซื้ออาหารกินอย่างนี้ได้ หรือว่าเป็นนิติกรรมที่มีทางที่จะได้มาแต่ฝ่ายเดียว คือได้มาซึ่งสิทธิและทรัพย์สิน ไม่เสียอะไรไป เหล่านี้ได้ หรือว่าได้รับอนุญาตให้ทำการค้าขายกิจการเฉพาะอย่าง อย่างนี้ได้ นอกจากนั้นแล้ว ต้องทำโดยผู้แทนโดยชอบธรรม ถ้าตนทำเอง กิจการที่ทำไปนั้น เป็นโมฆียะ คืออาจจะยอกล้างเสียได้ เหล่านี้เป็นต้น นี่ก็พูดถึงบุคคล เมื่อมีบุคคลแล้ว ก็ย่อมมีทรัพย์ และย่อมมีทรัพย์สิน เรามีสิทธิและหน้าที่แล้ว ก็ต้องมีทรัพย์สินสำหรับที่จะรองรับในการที่จะทำอะไรต่างๆ นั้น และต่อไปก็คือเมื่อมีบุคคลแล้ว การเกี่ยวข้องระหว่างบุคคลนี้ ก็ก่อให้เกิดหนี้ขึ้น หนี้นั่นน่ะ ระหว่างบุคคลนั้นจะก่อให้เกิดขึ้นได้อย่างไรบ้าง ก็มีโดยนิติกรรม คือทำสัญญากันก็ก่อให้เกิดหนี้ได้

หรือถ้าไม่ทำสัญญา แต่ว่าบุคคลคนหนึ่งไปทำการนอกสั่งเข้า คือทำการเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอีกคนหนึ่ง ซึ่งบุคคลนั้นจะต้องทำ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็เกิดหนี้ขึ้น ทำให้บุคคลซึ่งการงานที่เขาทำให้สำเร็จไปนั้น จะต้องใช้หนี้สำหรับเงินแก่ฝ่ายที่เขาไปทำการสำเร็จ หนี้จึงเกิดขึ้นได้โดยนิติกรรม โดยการกระทำจัดการนอกสั่งและโดยลาภมิควรได้ และลาภมิควรได้นี่ก็หมายความว่า บุคคลคนหนึ่งได้รับการชำระหนี้จากคนอีกคนหนึ่งโดยที่เขาไม่ต้องชำระหรือไม่ต้องชำระเท่าจำนวนที่เขาได้ชำระมา นี่ก็เป็นลาภอันมิควรได้ ก็เกิดหนี้ขึ้น ซึ่งจะต้องคืนแก่เขา นอกจากนี้แล้ว ก็เกิดได้อีกอย่างเดียวเท่านั้น คือการทำละเมิด คือคนใดก็ตาม ถ้าโดยเจตนาหรือโดยประมาทเลินเล่อกระทำต่อบุคคลอื่น ทำให้เขาเสียหายในทางทรัพย์สิน หรือทางชีวิต ทางร่างกาย ก็ก่อให้เกิดหนี้ขึ้น เรียกว่าการทำละเมิดก่อให้เกิดหนี้จะต้องรับผิดต่อเขา นี่ก็หมายความว่า ความเกี่ยวพันกันในระหว่างบุคคลที่จะทำให้เกิดหนี้ขึ้นได้ มี ๔ อย่างเท่านั้น คือว่า ต้องไปทำสัญญากับเขาไว้ หรือว่าไม่ทำสัญญามีคนใดเขามาจัดการอะไรให้เรา ซึ่งเป็นประโยชน์แก่เรา เราก็เป็นหนี้เขา ในการที่เขาต้องออกเงินออกทองไป หรือว่ามีเกิดจากลาภอันมิควรได้ เรารับอะไรไว้จากเขา โดยเขาไม่จำเป็นต้องส่งให้แก่เรา เราก็เกิดหนี้ขึ้น ในอันที่จะต้องส่งคืนแก่เขา หรือว่าเกิดหนี้ขึ้นโดยที่เราไปทำให้เขาเสียหาย ขับรถยนต์ไปชนเขาเข้า หรือว่าไปทำร้ายเขา ซึ่งทำให้เขาเสียหายโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ก็ทำให้เกิดหนี้ขึ้น หนี้ระหว่างบุคคลก็เกิดขึ้นสี่ประการนี้แหละ ที่เขาบัญญัติถึงหนี้ ทีนี้ต่อไปเมื่อเกิดมีหนี้แล้ว หนี้นั้นจะระงับไปเมื่อไหร่ ก็ได้บัญญัติไว้ว่าระงับไปเมื่อมีการชำระหนี้ เมื่อมีการปลดหนี้ เมื่อมีการแปลงหนี้ใหม่ เมื่อหนี้เกลื่อนกลืนกัน ต่อจากเรื่องหนี้ก็เป็นเรื่องความสัมพันธ์ที่ทำสัญญากันโดยเฉพาะเรื่องเฉพาะราย เป็นต้นว่า ทำสัญญาเช่ากัน ทำสัญญาจำนำ จำนอง ซื้อขาย แลกเปลี่ยน ขนส่งอะไรพวกนี้ นี่เขาเรียกว่าเอกเทศสัญญาเรียกว่าเป็นสัญญาเฉพาะราย ทีนี้ต่อไปก็เป็นเรื่องทรัพย์สิน คือว่าเมื่อบุคคลมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันแล้วก็มีทรัพย์สินเป็นเครื่องรองรับสิทธิและหน้าที่อันนั้น เพราะถ้าไม่มีทรัพย์สินแล้วคนเราไม่แสวงทรัพย์สินแล้ว อยู่เฉย ๆ จะเกิดอำนาจและหน้าที่ไม่ได้ จะต้องมีทรัพย์สินเข้ามา

รองรับสิทธิและหน้าที่อันนั้น เขาบัญญัติไว้ว่าทรัพย์สินมีอะไรบ้าง การได้กรรมสิทธิ์ บุคคลพึงได้กรรมสิทธิ์อะไรบ้าง เป็นต้นว่า เรามีที่ริมตลิ่ง ที่มันงอกออกไปตามธรรมชาติ เราก็ได้กรรมสิทธิ์ที่งอกนั้น หรือว่าสัตว์ป่าเราไปจับมาได้ เอามาเลี้ยงไว้ เราก็ได้กรรมสิทธิ์ในสัตว์ป่านั้น หรือว่าสิ่งซึ่งไม่มีเจ้าของ เราเข้ายึดถือเอาเป็นเจ้าของ เราก็ได้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้น เมื่อเรามีกรรมสิทธิ์แล้ว กฎหมายก็บัญญัติต่อไปว่า มีแดนกรรมสิทธิ์อย่างไร คือกรรมสิทธิ์มีเขตแดนแค่ไหน เรามีที่ดิน กฎหมายก็บัญญัติว่าเรามีแดนกรรมสิทธิ์ใต้ดินนั้น เหนือที่ดินนั้น เมื่อเรามีกรรมสิทธิ์แล้ว การใช้กรรมสิทธิ์ของเรา เราจะใช้ได้อย่างไร กฎหมายก็บัญญัติไว้ เป็นต้นว่า เราขุดบ่อรับน้ำโสโครกใกล้ที่ดินของผู้อื่นต่ำกว่า ๒ เมตรไม่ได้ หรือว่าเราจะขุดที่ดินของเรา หรือจะทำอะไรซึ่งเพิ่มน้ำหนักขึ้นในที่ดินของเราให้เป็นอันตรายต่อที่ดินข้างเคียงก็ไม่ได้ หรือว่าเราจะสร้างอะไร แม้จะอยู่ในบ้านเราก็ตามเถอะ จะเป็นเหตุให้น้ำฝนตกลงไปในบ้านเขาก็ไม่ได้ หรือว่าปลูกต้นไม้กิ่งมันยื่นออกไป เขาก็มีสิทธิที่จะตัดกิ่งนั้นได้ นี่ก็เป็นเรื่องการใช้กรรมสิทธิ์ของบุคคล นอกจากนั้นเกี่ยวกับทรัพย์สินนี้ ก็มีอยู่ว่า คนที่มีทรัพย์สินนี้อาจจะต้องตกอยู่ในภาระที่จำยอมบางประการแก่บุคคลอื่นได้เหมือนกัน เป็นต้นว่าเราปล่อยให้เขาเดินผ่านที่ของเรามาเป็นเวลาตั้ง ๑๐ ปี ก็เกิดภารจำยอมขึ้น ซึ่งเราจะต้องยอมให้เขาเดินต่อไป อะไรเช่นนี้ หรือว่า คนอื่นอาจจะมามีสิทธิเก็บกินในที่ของเราขึ้นก็ได้ หรือมีภารติดพันอะไรขึ้นก็ได้ นี่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน ต่อไปก็ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ก็มีในเรื่องครอบครัว คือคนเราต้องมีบุตร มีภริยา มีสามี พวกนี้เป็นเรื่องครอบครัว กฎหมายก็บัญญัติถึงการก่อตั้งครอบครัว เริ่มตั้งแต่การหมั้น การสมรส และเมื่อมีการสมรสเป็นผัวเมียกันแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภริยาเป็นอย่างไร ทรัพย์สินระหว่างสามีภริยามีอย่างไร การสมรสนั้นเมื่อได้มีขึ้นแล้ว จะขาดจากกันได้เมื่อไร ต่อไปก็ได้บัญญัติถึงเรื่องบิดามารดากับบุตร สิทธิและหน้าที่ระหว่างบิดามารดากับบุตร ความปกครอง และพูดถึงเรื่องบุตรบุญธรรม ค่าอุปการะเลี้ยงดู เช่นนี้ก็เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เกี่ยวกับครอบครัว ที่นี้มาถึงตอนตายก็มีมรดก มรดกนั้นเมื่อคนใดตายไปแล้ว

ก็ย่อมตกทอดไปยังทายาท ใครเป็นทายาทที่จะได้รับมรดกบ้าง การแบ่งมรดกนี่แบ่งกันตามส่วนมากน้อยเพียงไร มรดกอาจจะตกทอดโดยทางพินัยกรรมได้ วิธีทำพินัยกรรมเป็นอย่างไร นี่ก็เป็นกฎหมายเล่มหนึ่งที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ก็มีเท่านี้ เพราะฉะนั้น ถ้าจะมีปัญหาอะไรเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลก็อยู่ในเล่มนี้เท่านั้น เรานึกถึงได้ที่เดียวว่าอยู่ในเล่มนี้เท่านั้น ไม่มีเป็นอย่างอื่น

ทีนี้กฎหมายเล่มที่ ๒ ที่ผมได้ให้ชื่อว่า กฎหมายที่บัญญัติควบคุมความประพฤติของบุคคลเพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองนั้น ก็คือ **ประมวลกฎหมายอาญา** นี่เอง ประมวลกฎหมายอาญานั้น เป็นกฎหมายที่บัญญัติลงโทษคนที่ทำกรรมชั่ว ที่เป็นภัยแก่คนอื่น เราจะเห็นได้ว่ากฎหมายที่ลงโทษคนนี้ ไม่ใช่มีเฉพาะประมวลกฎหมายอาญา ยังมีพระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่ลงโทษคนอีก แต่เราพึงเข้าใจว่า เล่ม ๒ นี้ เป็นกฎหมายที่ลงโทษบุคคลที่กระทำกรรมชั่ว กล่าวคือว่า เป็นกรรมที่เป็นความผิดในตัวของมันเอง ไม่มีใครตั้งขึ้นให้เป็นความผิด คือเป็นความผิดในตัวของมันเอง อย่างที่เราเรียกในภาษาลาตินว่า *มาลาอินเซ* คือเห็นได้ในตัวของมันเอง คือ อย่างการปล้นเขา การฆ่าเขา การทำร้ายเขาเช่นนี้ มันเป็นกรรมชั่วในตัวของมันเอง ก็เอามาบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา ผู้ใดกระทำกรรมอันนี้ กฎหมายถือว่า เป็นการก่อความเดือดร้อนแก่คนอื่นให้ลงโทษ ให้ลงโทษในกรรมชั่ว ก็มีประมวลกฎหมายอาญา นี่เป็นเล่มที่ ๒ ความผิดฐานกบฏ ความผิดฐานประทุษร้ายต่อราชอาณาจักร ประทุษร้ายต่อชีวิต ต่อร่างกาย ต่อเสรีภาพของบุคคลต่อทรัพย์สิน ในบรรดากรรมชั่วทั้งหลายอยู่ในกฎหมายเล่มนี้

เล่มที่ ๓ ต่อไป ซึ่งผมให้ชื่อว่า กฎหมายที่บัญญัติกำหนดการกระทำของบุคคลบางประการให้ต้องปฏิบัติเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ทั้งนี้หมายความถึงว่า การปกครองบ้านเมืองเรานี้ เป็นการจำเป็นที่จะต้องบัญญัติว่าใครจะทำการอะไร บางอย่างต้องอยู่ในบังคับของกฎหมาย คือ ต้องทำอย่างนั้น ต้องทำอย่างนี้ ผู้ใดไม่ทำอย่างนั้น อย่างนี้ มีโทษ นี่เป็นโทษอาญาเหมือนกัน แต่เป็นโทษที่เราตั้งขึ้นเอง ที่ว่ารัฐต้องการให้การเป็นไปอย่างใดอย่างหนึ่ง จำจะต้องมีผลบังคับ ถ้าใครไม่ทำตามก็ต้องลงโทษกัน อันนี้ไม่ใช่กรรมชั่วอะไร

หรอก เขาเรียกว่า *มาลาโปรฮิบิตา* คือว่าความผิดที่บัญญัติขึ้นเอง นี่ก็เป็นกฎหมายในเล่มที่ ๓ นี้ ได้แก่ **พระราชบัญญัติ** ต่าง ๆ ที่บัญญัติว่าต้องทำอย่างนั้น ทำอย่างนี้ ใครจะทำป่าไม้ก็ต้องมาขออนุญาตรับสัมปทาน หรือรับอนุญาตทำป่า ใครจะประกอบวิชาชีพเป็นแพทย์ ก็ต้องมาขออนุญาต ผู้ใดไม่ทำตามก็มีโทษ ผู้ใดจะตั้งโรงรับจำนำ ก็ต้องมาประมูลแข่งขันกัน ผู้ใดได้รับใบอนุญาตไปแล้วก็ตั้งโรงรับจำนำได้ ถ้าไม่ทำตามนี้มีโทษอยู่ในเล่มที่ ๓ นี้ เป็นพระราชบัญญัติต่าง ๆ

ในเล่มที่ ๔ กฎหมายที่เกี่ยวกับวิธีการที่ศาลจะพึงปฏิบัติในการดำเนินการพิจารณาก็เป็น **ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ** นี้เอง ซึ่งมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งกับประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา นี่ก็เป็นกฎหมายกำหนดวิธีการของศาล ว่าในการพิจารณาจะต้องทำอย่างไร และกำหนดหน้าที่ของคู่ความ ที่จะไปฟ้องเขาจะต้องทำอย่างไร ต้องนำสืบอย่างไร

เล่มที่ ๕ ที่ผมให้ชื่อว่า กฎหมายที่บัญญัติจำแนกศาล กำหนดอำนาจของศาลและผู้พิพากษา ที่เขาเรียกว่า **พระธรรมนูญศาลยุติธรรม** ซึ่งกำหนดลงไปว่า ประเทศไทยมีศาลอะไรบ้าง ศาลนั้นๆ มีอำนาจแค่ไหน ผู้พิพากษาแต่ละคนมีอำนาจเพียงไร ผู้พิพากษา ๒ คน ๓ คน เมื่อรวมเข้าเป็นอำนาจศาลนั้นมีอำนาจแค่ไหน นี่ก็เป็นกฎหมายที่เราเรียกว่าพระธรรมนูญศาล เพราะฉะนั้น กฎหมายทั้งหลายแหล่ ก็ ๕ เล่มเท่านั้น ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้

ทีนี้สำหรับการที่แล้วมานี้ ก็เป็นโชคดีเหลือเกินที่ว่า กฎหมายของประเทศไทยเป็นกฎหมายที่อยู่ในหลัก The Rule of Law คืออยู่ในหลักนิติธรรมทุกประการ ข้อนี้เป็นข้อที่น่ายินดีมากที่เดียว กล่าวคือกฎหมายของเราเป็นกฎหมายที่นับถือบุคคลแต่ละคน ให้เกียรติแก่บุคคลแต่ละคน ใครจะเอาคนไทย หรือคนที่อยู่ในเมืองไทยไปลงโทษ โดยที่ไม่มีข้อหาว่ากระทำผิดกฎหมายไม่ได้ หลักนี้ปรากฏในรัฐธรรมนูญของเราที่เคยใช้มาแล้ว ซึ่งเป็นระบบการปกครองของประเทศไทย และกฎหมายทุกฉบับเป็นอย่างนั้น ไม่มีใครอาจ

เอ้อมในข้อนี้เลย กฎหมายของเราก็ไม่ได้มีที่ไหนที่จะเป็นการให้สิทธิแก่คนเหลื่อมล้ำจากกัน ไม่มี เหมือนกันหมดทุกคน เสมอเหมือนกันหมด บางคนบอกว่า เสมอเหมือนกันอย่างไร คนอายุ ๑๖ รับราชการไม่ได้ คนอายุ ๑๘ รับราชการได้ จะเสมอเหมือนกันได้อย่างไรนั้น ไม่ใช่ เสมอเหมือนกันซิ ทุกคนถ้าอายุ ๑๘ ก็เข้ารับราชการได้ซิ อายุ ๑๖ ยังรับราชการไม่ได้ คนนั้นเขาก็เหมือนกัน ทุกคนก็เหมือนกัน ความเสมอกันในกฎหมายของเราก็ดี และกฎหมายเรามาจากสถาบันที่ถูกต้องจริง ๆ คือฝ่ายบริหารออกบังคับอะไรไม่ได้จริง ๆ เวลานี้ ก็นับว่ากฎหมายของเราดีมากทีเดียว หน้าที่ของเราสำหรับต่อไป เราจะต้องช่วยกฎหมายที่จะออกมาใหม่ ๆ นี่ ต้องระวังนะ อย่าให้ไปฝ่าฝืนต่อหลักนิติธรรม ซึ่งถ้าขืนไปฝ่าฝืน แล้วจะเกิดความไม่มั่นคงในราชอาณาจักรขึ้น คนจะเบื่อหน่ายว่าอยู่ในประเทศที่กดขี่ข่มเหงอะไรต่าง ๆ พวกนี้ นี่เราจะต้องช่วยกันระวังในข้อนี้

เพื่อประโยชน์ในข้อนี้ เราก็จะต้องคิดอยู่เหมือนกันว่า กฎหมายคืออะไร กฎหมายกับความยุติธรรมต่างกันหรือไม่ มีความหมายแยกจากกันหรือไม่ คือมีความยุติธรรมตามความนึกคิดของบุคคลหรือไม่ อย่างไร นี่เป็นปัญหาที่เราจะต้องนึกคิดเหมือนกันเพื่อประโยชน์แก่การที่เราจะช่วยกันระวัง ไม่ให้กฎหมายเป็นไปในทางที่ไม่ถูกต้อง เป็นภัยแก่ประเทศ ที่จะทำให้ประชาชนพลเมืองหมดศรัทธา ในการปกครองของบ้านเมือง เป็นเหตุให้มีการแทรกซึมได้ง่าย คำว่ากฎหมาย ถ้าพูดถึงคำว่ากฎหมายขึ้นมาแล้ว พวกเราก็มักจะนึกถึงกันว่า กฎหมายก็คือพระราชบัญญัติ คือประมวลกฎหมาย คือพระราชกฤษฎีกา คือกฎกระทรวง นั่นเอง นอกนั้นไม่ใช่กฎหมาย เราก็มักจะนึกกันอย่างนั้น ซึ่งที่นึกกันเช่นนี้จะว่าผิดไปทีเดียวก็ไม่ได้ ถูกเหมือนกันแหละ แต่ว่า อาจจะแคบไป ดังที่เราจะเห็นได้ว่าประกาศของคณะปฏิวัติ ที่ประกาศออกมาเมื่อปี ๒๕๐๑ หลายฉบับนี่แหละเป็นกฎหมาย ไม่ใช่พระราชบัญญัติสักนิดเดียว ไม่ใช่พระราชกฤษฎีกา ไม่ใช่กฎกระทรวง แต่ก็เป็นกฎหมาย หรือพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็เป็นกฎหมายเหมือนกัน เพราะฉะนั้น คำว่ากฎหมายนี่ เราจะไปนึกถึงแต่เพียงว่าเป็นพระราชบัญญัติ เป็นกฎกระทรวง เป็นพระราชกฤษฎีกา เท่านั้น ไม่ได้ คำว่า

กฎหมายนั้นเขาหมายความว่า เป็นคำสั่ง คำบังคับของรัฐาธิปัตย์ ซึ่งใครจะขัด ใครจะเถียงมิได้ และซึ่งมีสภาพบังคับด้วย เขาว่าอย่างนี้ กฎหมายเป็นคำสั่ง คำบังคับของรัฐาธิปัตย์ ซึ่งไม่มีใครอาจจะขัดขืนหรือเถียงได้ และมีสภาพบังคับ คำว่ารัฐาธิปัตย์ หมายถึงผู้ที่มีอำนาจในบ้านเมืองนั่นเองที่มีอำนาจนี้ หมายถึงว่า อำนาจโดยทางอะไรก็ตาม โดยทางราษฎรสมมติขึ้น หรือโดยประเพณีการปกครอง หรือโดยยึดอำนาจโดยเด็ดขาด ในการปฏิวัติก็ตาม นี่เป็นรัฐาธิปัตย์ เรียกว่า คำสั่งของผู้นั้นหรือสถาบันนี้ ไม่มีใครขัดใครเถียงได้ อย่างเช่นผู้ที่ทำการปฏิวัติ ยึดอำนาจการปกครองได้สำเร็จ อย่างนี้ไม่มีใครขัดใครเถียงแล้ว ทำอะไรก็ทำได้ เมื่อเป็นใหญ่ในบ้านเมืองแล้ว นี่ต้องเป็นคำสั่งของท่านผู้นี้หรือถ้าไม่มีท่านผู้นี้ ในระบอบรัฐธรรมนูญมีสภานิติบัญญัติขึ้นก็ต้องออกมาจากสภานิติบัญญัติ แล้วแต่ว่าพฤติการณ์ในขณะนั้น ใครมีอำนาจสูงสุด ที่จะสั่งอะไรก็ได้ นี่เรียกรัฐาธิปัตย์ แต่ว่าคำสั่งของรัฐาธิปัตย์เท่านั้น จะถือเป็นกฎหมายไม่ได้ มันต้องมีสภาพบังคับในตัวด้วย ถ้าขาดสภาพบังคับเสีย ไม่เป็นกฎหมาย คำว่า สภาพบังคับนี้ หมายถึงว่า ถ้าใครไม่ทำตามนั้น อาจจะถูกลงโทษ อาจจะขาดเสียซึ่งประโยชน์ซึ่งควรมีควรได้ อาจจะถูกตัดสิทธิบางประการ เป็นต้นว่า ถ้าผู้ใดฆ่าเขาตายให้เอามันไปประหารชีวิตเสีย เป็นกฎหมายเพราะเป็นคำสั่งของรัฐาธิปัตย์ และมีผลบังคับ ถ้าใครขืนไปฆ่าเขาเข้า เขาจับตัวไปประหารชีวิต หรือว่าการฟ้องคดีเรื่องค่าเสียหาย ให้ฟ้องใน ๒ ปี ก็เป็นกฎหมายเพราะเป็นคำสั่งของรัฐาธิปัตย์ว่า ให้ฟ้องได้ ๒ ปี แล้วถ้าใครไม่ทำตาม มีสภาพบังคับเหมือนกัน คือตัวเสียสิทธิไป นำคดีไปฟ้องศาลไม่รับบังคับบัญชาให้ ต้องมีสภาพบังคับ เพราะฉะนั้นสิ่งใด ที่มาจากเป็นคำสั่งของรัฐาธิปัตย์และมีสภาพบังคับประชาชนพลเมืองแล้ว นั่นแหละเป็นกฎหมาย นอกจากนั้น ไม่เป็นกฎหมาย ด้วยเหตุนี้ พระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น บางฉบับก็เป็นกฎหมาย บางฉบับก็ไม่เป็นกฎหมาย ฉบับที่เป็นกฎหมาย ก็คือต้องอยู่ในหลักอันนี้ คือท่านเป็นรัฐาธิปัตย์นั้นแน่ ท่านสั่งบังคับแก่ประชาชนพลเมืองหรือเปล่า ถ้าสั่ง เป็น มีสภาพบังคับไหม มี เป็น นอกจากนั้น ไม่เป็น เป็นต้นว่า ท่านมีหนังสือถึงเสนาบดี ขอให้จัดการอย่างนั้น อย่างนี้ขึ้น

นี่ก็เป็นพระบรมราชโองการของรัฐาธิปัตย์เหมือนกัน แต่ไม่มีสภาพบังคับ คือไม่มีบังคับว่าถ้าไม่ทำตามนั้น ตามนี้ จะต้องรับผลอย่างไร ไม่มี ก็ไม่ใช่เป็นกฎหมาย ที่นี้สำหรับในประเทศไทยนั้น กฎหมายนี่น่ะ ท่านก็ได้ทราบแล้ว ต้องอยู่ในหลักที่ว่านี้ คือต้องมาจากรัฐาธิปัตย์ และมีสภาพบังคับ เพราะฉะนั้น สิ่งใดที่จะเป็นกฎหมายได้ ก็ต้องอยู่ในหลักอันนี้ สำหรับการปฏิบัติในประเทศไทยเรามีสิ่งที่เราเรียกว่า พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา พระราชกำหนด กฎกระทรวง ที่ออกมาในรูปต่าง ๆ กัน เราจะต้องช่วยกันระวังเป็นอย่างยิ่ง เราเป็นฝ่ายบริหารราชการบ้านเมืองนี้ เราต้องการจะบังคับประชาชนพลเมือง จะทำในรูปไหน ในรูปพระราชบัญญัติ หรือในรูปพระราชกำหนด หรือในรูปพระราชกฤษฎีกา หรือในรูปกฎกระทรวง เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร คือพวกเราทั้งหลาย เราจะต้องมีความรู้ในข้อนี้ ถ้าสิ่งใดควรทำรูปใดรูปหนึ่ง แล้วไปทำในอีกรูปหนึ่ง สิ่งนั้นเสียใช้ไม่ได้ ไม่ถูกไม่ต้อง เสียไป เพราะฉะนั้น เราจักต้องมีความรู้ในข้อนี้ สิ่งใดที่จะต้องการบังคับบัญชาประชาชนพลเมือง และมีสภาพบังคับด้วยแล้ว สิ่งนั้นก็ไม่มีปัญหาเลย ต้องทำในรูปพระราชบัญญัติ คือเสนอต่อสภาร่างรัฐธรรมนูญ ปัญหาก็คงเหลืออยู่ในส่วนที่เกี่ยวกับพระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกา และกฎกระทรวง เท่านั้น เมื่อไรถึงจะเป็นพระราชกำหนด เมื่อไรถึงจะเป็นพระราชกฤษฎีกา เมื่อไรถึงจะเป็นกฎกระทรวง เพราะเมื่อเป็นแล้ว จะถือว่า ชอบหรือไม่ ชอบเพียงไร มีข้อที่พึงนึกคิดประการใดบ้าง สำหรับพระราชกำหนดนั้น แม้ว่าตามธรรมนูญการปกครองที่เราใช้อยู่ในเวลานี้ ซึ่งมีอยู่ ๒๐ มาตรานี้ จะไม่มีกล่าวถึงคำว่าพระราชกำหนด หรือพระราชกฤษฎีกาเลยก็ตาม แต่เรามีบัญญัติไว้ในมาตรา ๒๐ ว่า ถ้าหากว่า ไม่มีบทธรรมนูญนี้บังคับแก่กรณีใด ๆ ได้บ้างแล้ว ท่านให้วินิจฉัยไปตามคลองประเพณีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย ก็หมายความว่า ในส่วนที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับพระราชกำหนด หรือพระราชกฤษฎีกาที่ไม่มีบทบัญญัติไว้ว่า ให้ทำในรูปใด เป็นอย่างไร ก็ต้องวินิจฉัยไปตามระบอบการปกครองของประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยที่แล้วมา ซึ่งเราจะทำได้สำหรับพระราชกำหนดก็โดยเหตุ ๒ ประการ ประการที่ ๑ มีความเร่งด่วนเพื่อป้องกันภัยสาธารณะ เราก็ออกเป็น

พระราชกำหนดได้ คือ ถ้าหากว่า มีสิ่งไรที่เราจะต้องตราเป็นกฎหมาย เพื่อยังคับประชาชนพลเมือง และสิ่งนั้นมีความเร่งด่วน เพื่อการที่จะป้องปัดภัยอันเป็นสาธารณะแล้ว เราออกเป็นรูปพระราชกำหนดได้ประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่ง ถ้ามีความจำเป็นเกี่ยวกับการที่จะมีกฎหมายเกี่ยวกับเงินตราหรือภาษีอากรและเป็นเรื่องจำเป็นด้วยที่จะต้องมีการพิจารณาลับและด่วนแล้ว เราออกเป็นพระราชกำหนดได้ อีกอันหนึ่ง เป็นต้นว่า ต้องการที่จะขึ้นภาษีศุลกากร นี่เป็นกฎหมายภาษีอากรแล้ว และมีความเร่งด่วนไหม เร่งด่วนมีความจำเป็นจะต้องพิจารณาลับไหม จำเป็น เพราะเหตุว่า ถ้าพิจารณาในสภา พิจารณาเช้าวันนี้ เย็นวันนี้ของขึ้นราคาก็แย่ ไม่ได้ ก็ต้องออกเป็นพระราชกำหนด การที่จะออกเป็นพระราชกำหนดได้ มีเหตุ ๒ ประการนี้ แต่ว่าในเหตุ ๒ ประการนี้ ต้องเป็นเหตุที่จำจะต้องเป็นคำสั่งของรัฐาธิปัตย์ และมีสภาพบังคับ ต้องมีอย่างนั้นด้วย ถึงจะออกเป็นพระราชกำหนดได้ กล่าวคือว่า ถ้าหากว่ากิจการใดที่ไม่มีสภาพบังคับแล้ว ก็ไม่จำเป็นจะเป็นในรูปกฎหมายนี้จะไปออกพระราชกำหนดทำไม ก็ออกเป็นพระราชกำหนดไม่ได้ นี่ก็หมายความว่า นอกจากเงื่อนไขความเร่งด่วนและในความจำเป็นที่ต้องพิจารณาลับดังได้กล่าวมาแล้ว ก็ต้องอยู่ในเงื่อนไขที่ต้องมีลักษณะ มีสภาพบังคับประชาชนพลเมืองด้วย ถึงจะตราเป็นพระราชกำหนดได้ อย่างนี้เมื่อต้องตราเป็นพระราชกำหนดแล้ว ถ้าขืนไปตราเป็นพระราชกฤษฎีกาขึ้นใช้ไม่ได้เลย เสียไปเลยทีเดียว

ต่อไป ในเรื่องพระราชกฤษฎีกา พระราชกฤษฎีกานี้ มีอยู่ ๒ อย่าง คือ มีลักษณะต่างกันเป็น ๒ ประการ คือเป็นพระราชกฤษฎีกาที่ได้ตราขึ้น โดยอำนาจกฎหมายกล่าวคือว่า ได้มีบทกฎหมายบัญญัติไว้ให้อำนาจในการตราพระราชกฤษฎีกา เป็นต้นว่า เราจะเห็นในกฎหมายบางฉบับ กฎหมายนี้ให้ใช้ในจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี ถ้าจะใช้ในท้องที่อื่นเมื่อใด จะได้ประกาศโดยพระราชกฤษฎีกา นี่ก็ออกพระราชกฤษฎีกาได้ตามอำนาจในกฎหมายที่ให้ไว้นี้ นี่เป็นกฤษฎีกาชนิดที่ตราขึ้น โดยอำนาจกฎหมายโดยเฉพาะ อีกอันหนึ่งก็คือว่า กฤษฎีกาที่ตราขึ้นโดยที่ไม่ได้อาศัยอำนาจในกฎหมายใดเลย จะตราขึ้นในลักษณะที่ว่า เมื่อตราขึ้นมาแล้ว ก็ไม่เป็นการไปขัดกฎหมายใด ๆ หมด เป็นต้นว่า

รัฐบาลต้องการที่จะให้ข้าราชการทั้งหลายนี้ มีการลาโดยมีกำหนดเวลา เป็นต้นว่า ถ้าใครลาเกิน ๙๐ วันไปแล้ว ไม่ได้เงินเดือน อะไรต่าง ๆ พวกนี้ นี่รัฐบาลสั่งได้ มันไม่ผิดกฎหมายอะไรเลย แต่จะสั่งออกมาเฉย ๆ รูปร่างไม่ทะมัดทะแมงไม่ศักดิ์สิทธิ์พอ ทำเป็นรูปพระราชกฤษฎีกาอย่างนี้ทำได้ คือ สิ่งไรที่รัฐบาลต้องการจะสั่งการอันใด ซึ่งไม่ไปขัดต่อกฎหมาย ก็ทำเป็นรูปพระราชกฤษฎีกาได้ เป็นต้นว่า ถ้ารัฐบาลต้องการว่า กลางคืนนี่ พ้น ๔ ทุ่มไปแล้ว ไม่อยากให้ประชาชนพลเมืองออกจากบ้าน จะตราเป็นพระราชกฤษฎีกาบอกว่าพระราชกฤษฎีกานี้จะใช้ตั้งแต่วันที่เท่านั้นเป็นต้นไป มาตรา ๒ บอกว่า นับตั้งแต่เวลา ๔ ทุ่มไปแล้ว ผู้ใดออกจากบ้านไม่ได้ ต้องมีความผิด อย่างนี้ไม่ได้เลย เพราะเหตุว่า ถ้าขืนตรากฤษฎีกา กฤษฎีกานั้นผิดต่อกฎหมาย คือไปตัดเสรีภาพของบุคคลที่มีอยู่ตามกฎหมาย เวลานี้เขาออกจากบ้านเวลาไหนก็ได้ อะไรก็ได้ จะไปห้ามเขาไม่ให้ออกจากบ้านไม่ได้ ต้องมาจากแหล่งที่ถูกต้องที่มีอำนาจตรากฎหมาย เพราะมีสภาพบังคับขึ้นมาแล้ว ผู้ใดไม่ทำตาม มีความผิดแล้ว อย่างนี้เป็นต้น ก็หมายความว่า พระราชกฤษฎีกามี ๒ อย่าง คือ กฤษฎีกาที่ตราขึ้นตามอำนาจที่กฎหมายบัญญัติไว้ อีกอย่างหนึ่งเป็นคำสั่งของรัฐบาลที่อาศัยพระบรมราชโองการสั่งการปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่เป็นการขัดหรือฝ่าฝืนต่อกฎหมาย กฤษฎีกาทั้ง ๒ รูปนี้ จะมีผลต่างกัน คือกฤษฎีกาในรูปที่ ๑ ซึ่งเป็นกฤษฎีกาออกมาตามอำนาจกฎหมายนั้นเป็นกฎหมาย เพราะได้ออกมาจากแหล่งจากสถาบันที่เป็นรัฐาธิปัตย์ให้อำนาจไว้ก็เป็นกฎหมาย เป็นต้นว่า พระราชบัญญัติให้ใช้ในจังหวัดพระนครและธนบุรี จะใช้ในจังหวัดอื่นเมื่อใด ให้ตราพระราชกฤษฎีกา ก็มีพระราชกฤษฎีกาตราออกมาโดยอาศัยอำนาจแห่งมาตรานี้ ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้ในจังหวัดนครพนม นี่เป็นกฎหมาย คือกฤษฎีกานี้เป็นกฎหมายมีสภาพบังคับ มีอะไรเหมือนกฎหมายทุกอย่าง กฤษฎีกาที่ออกมาในลักษณะประการที่สองเช่นกล่าวเมื่อกี้ ไม่มีลักษณะเป็นกฎหมาย เป็นคำสั่งของประเทศ ในการปกครองประเทศ เป็นคำสั่งของฝ่ายบริหาร โดยอาศัยพระปรมาภิไธยเท่านั้นเอง

ทีนี้ต่อไปก็เป็นกฎกระทรวง กฎกระทรวงที่จะออกมาได้ก็โดยอาศัยอำนาจกฎหมาย กฎหมายต้องบอกให้ออกได้และไม่ใช่แต่เพียงเท่านั้นมักจะเข้าใจผิดในฝ่ายบริหาร

ว่า ถ้ามีกฎหมายใดออกกฎกระทรวงได้แล้วละก็ ออกอะไร ๆ ก็ได้ตามกฎหมายนั้น อย่างนี้ไม่ถูก แม้จะมีมาตราท้ายบอกว่า ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงนั้นเป็นผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และกฎกระทรวงนั้นเมื่อได้ประกาศราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้ นี่เขาก็ถือกันว่าจะออกอะไรก็ได้ ตามพระราชบัญญัตินั้น สั่งให้ทำอะไร ๆ ก็ได้ อย่างนี้ไม่ถูก กฎกระทรวงนั้นต้องถือว่าเป็นกฎหมาย โดยปกติแล้วต้องมาจากสถาบันที่มีอำนาจเป็นรัฐาธิปัตย์ ในการตรากฎหมายบังคับประชาชนพลเมือง แต่สถาบันอันนั้นเองคือรัฐาธิปัตย์นั่นเองแหละ มอบอำนาจอันนี้ให้รัฐมนตรีต่อไปให้ทำได้ เป็นต้นวิธีการยื่นคำขอที่จะขอให้ทดทะเบียนเป็นแพทย์ ให้ตราเป็นกฎกระทรวง นี่รัฐาธิปัตย์อันนั้น เขาไม่เห็นเป็นความจำเป็นที่จะต้องมาบรรยายไว้ในกฎหมาย มอบให้รัฐมนตรีไปตราเป็นกฎกระทรวง นี่คือกฎกระทรวงที่ตรามานี้ ก็มีผลเป็นกฎหมาย คือได้รับมอบจากรัฐาธิปัตย์ ที่มีอำนาจใช้สภาพบังคับประชาชนพลเมืองได้ จึงออกเป็นกฎกระทรวง และด้วยเหตุนี้เอง การที่จะออกกฎกระทรวงได้นั้น จะต้องมีความไว้ในกฎหมายนั้นเองว่า ให้ออกได้ในเรื่องอะไร จะมาอาศัยความตอนท้ายแต่เพียงว่า ให้มีอำนาจออกกฎกระทรวงแล้วจะไปออกอะไร ๆ ก็ได้ ไม่ใช่เช่นนั้น ต้องมีความในกฎหมายนั้นเองว่า ให้ออกในเรื่องอะไร เป็นต้นว่า ในเรื่องกำหนดอัตราค่าธรรมเนียมในเรื่องวิธีการที่จะยื่นคำขอเพื่อขอรับใบอนุญาตอะไรพวกนี้ นี่เขาต้องระบุไว้ ถ้าสิ่งใดที่ไม่ได้ระบุไว้ โดยเฉพาะเจาะจง ให้ออกกฎกระทรวงแล้ว แม้จะมีความในตอนท้ายว่า ให้ออกกฎกระทรวงได้ ก็ไม่มีอำนาจจะออกกฎกระทรวงมา ถ้าขืนออกมาไม่มีสภาพบังคับ เพราะสถาบันที่จะใช้สภาพบังคับได้ ไม่ได้มอบหมายมา ต้องถือว่ากฎกระทรวงฉบับนั้นที่พูดถึงกิจการอันนี้ที่เขาไม่ได้มอบเฉพาะเจาะจงนั้น เสียไปใช้ไม่ได้ นี่สำหรับประเทศไทย ในลักษณะของกฎหมายของเรา ก็มีอยู่อย่างนี้

ทีนี้ต่อไปก็เป็นเรื่องในปัญหาที่เราจะต้องช่วยกันระมัดระวังกฎหมายของเราที่มีมาแล้ว ที่เราจะต้องแก้ไขให้เป็นไปโดยยุติธรรม หรือที่จะมีต่อไป ก็ต้องช่วยกันให้เป็นไปโดยยุติธรรม และให้อยู่ใน The Rule of Law คือหลักนิติธรรม นี่ก็เป็นเรื่องจะต้องพิจารณาว่า ความยุติธรรมตามกฎหมายนั้นมีไหม ถ้ามี ต่างกับความยุติธรรมตามความ

นึกคิดของบุคคล–เพียงใด–หรือไม่ ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า อาจจะเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วก็ทำให้จิตใจของบุคคลในชาติเห็นว่า เรามีกฎหมายที่เหลวไหล คนจะไม่เคารพนับถืออะไรก็ได้เหมือนกัน คำว่าความยุติธรรมนั้น ตามพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถานก็ให้ความหมายไว้ว่าหมายถึงความเที่ยงธรรม ความชอบธรรม ความชอบด้วยเหตุผล นี่ก็เป็นเรื่องที่เป็นคำนิยามที่เกิดผลในทางที่เราจะขัดต้องเป็นตัวเป็นตนไม่ได้ เป็นความนึกคิดของบุคคลก็ถูกแล้ว คือความยุติธรรม ก็คือความนึกคิดของบุคคลนั่นเอง แม้กฎหมายก็มาจากความนึกคิดของบุคคล คือวิวัฒนาการของกฎหมายมาจากความนึกคิดของบุคคล ด้วยเหตุนี้เราจะปฏิเสธว่า ไม่มีความยุติธรรมตามความนึกคิดของบุคคลเสียเลย ก็ย่อมจะเป็นไปไม่ได้ คือความยุติธรรมมีตามกฎหมายและมีตามความนึกคิดของบุคคลด้วยเหมือนกัน ปัญหาก็มีว่า ความยุติธรรมตามกฎหมาย กับความยุติธรรมตามความนึกคิดของบุคคลนี้จะปล่อยให้มีอยู่อย่างนี้หรือ ก็ไม่ควรจะปล่อยให้มี และความยุติธรรมตามกฎหมาย ต้องเป็นไปตามความยุติธรรมที่ถูกต้อง คือถ้าหากว่า บุคคลคิดว่าอะไรเป็นความยุติธรรมเป็นการถูกต้องแล้ว กฎหมายควรเป็นอย่างนั้น ถ้าเป็นไปอย่างอื่นก็เป็นกฎหมายที่ไม่เป็นไปตามความคิดเห็นของประชาชน ปัญหามีเพียงว่า อันข้อที่แตกต่างกันนี้ ถ้าแตกต่างกันในลักษณะที่เป็นความยุติธรรมตามความนึกคิดของบุคคลแต่ละคน แต่ไม่เป็นความยุติธรรมสำหรับส่วนรวมแล้ว เมื่อนั้นแหละมันจำจะต้องปล่อยให้แตกต่างกันไปเหมือนกันไม่ได้ ต้องถือเอาความยุติธรรมตามกฎหมายเป็นหลัก เป็นต้นว่า ในกรณีที่กฎหมายบัญญัติว่า ผู้ใดไปอยู่ในวงเล่นการพนัน ให้สันนิษฐานไว้ก่อนว่า ผู้นั้นเล่นการพนันด้วย อย่างว่าเรามาทำงาน กลับบ้านเข้าบ้านไม่ได้ เพราะเมียเราไปเล่นไพ่เสีย แล้วเราก็ตามไปหาเมียเราในวงการพนันเพื่อจะเอากุญแจมาไขบ้าน เกิดจับกันขึ้นในระหว่างนั้น โดยเราอยู่ในระหว่างวงการพนันด้วย นี่กฎหมายสันนิษฐานว่า เราเล่นการพนันนั้นด้วย หรือว่าเรากู้เงินใครมา ๑,๐๐๐ บาท มีพยานหลักฐานเยอะแยะ แต่ไม่มีหนังสือ อย่างนี้ฟ้องกันไม่ได้ กฎหมายบอกว่าฟ้องกันไม่ได้ นี่ถ้าเราจะถือตามความยุติธรรม ซึ่งแต่ละคนนึกแล้ว จะเห็นว่ากฎหมายไม่ยุติธรรมเลย ยุติธรรมที่ไหน คนที่ไม่ได้เล่นการพนัน

สักหน่อย ให้สันนิษฐานว่าเขาเล่น และคนที่เขาให้กู้เงินไปจริง ๆ กลับฟ้องไม่ได้ ห้ามฟ้องเสียแล้ว ไม่ยุติธรรม แต่ว่าควรจะแก้ไขไหมละกฎหมายอย่างนี้น่ะ หาควรแก้ไขไม่ เพราะเหตุว่า ที่เห็นว่าไม่ยุติธรรมนั้นเป็นเรื่องของแต่ละคน โดยพิจารณาวินิจฉัยเฉพาะกรณีที่เกี่ยวกับตัวเองโดยเฉพาะไม่ได้พิจารณาถึงแง่ที่เกี่ยวกับส่วนรวมเลย ในกรณีที่คนไปเล่นการพนัน คนไปเอากุญแจจากภรรยา อย่างที่ผมยกตัวอย่างนั้น ถ้าจะถามคนนั้นก็ไม่ต้องสงสัยเลย คนนั้นก็ต้องตอบว่าไม่ยุติธรรม เขาไม่ได้เล่นการพนันสักหน่อย แต่เอาตัวเขาไปลงโทษ ไม่ยุติธรรมจริง ๆ ในกรณีที่กู้เงินเขาไปก็เหมือนกัน ถ้าจะถามคนนั้นเขาก็จะบอกว่าไม่ยุติธรรม แต่ทำไมผู้ร่างกฎหมายนี่โง่เง่าอย่างไร ถึงได้ร่างกฎหมายอย่างนั้น ออกมาอย่างนั้น ที่ต่างกันเช่นนี้ก็โดยเหตุที่ว่า ความนึกคิดของแต่ละคน กับความนึกคิดของผู้ยัญญัติกฎหมายในรัฐาธิปัตย์ ไม่ได้คิดอย่างเดียวกัน คือแต่ละคนย่อมคิดถึงประโยชน์ของตัว แต่กฎหมายเขาคิดถึงประโยชน์ส่วนรวม อย่างในกรณีการพนันเมื่อกี้ คือรัฐต้องการจะปราบการพนัน และการปราบการพนันนี่คนเยอะแยะในวงการเล่น จะเอาพยานหลักฐานที่ไหนว่าคนไหนแทงอะไร วางเงินลงไปหรือเปล่า ไม่ได้ ถ้าขืนไปเอาอย่างนั้นขึ้น ลงโทษคนเล่นการพนันไม่ได้ จึงจำเป็นว่า ไม่รู้ละว่าใครอยู่ในวงละก็ สันนิษฐานไว้ก่อนว่าเล่น นอกจากแกจะพิสูจน์แก้ตัวได้ ถ้าเราคิดอย่างนี้แล้วจะมาถามว่ายุติธรรมไหม เราก็จะต้องตอบว่ายุติธรรม เพราะเป็นการจำเป็น มิฉะนั้นเราปราบการพนันไม่ได้ นี่เป็นความคิดของผู้ร่างกฎหมาย กฎหมายอย่างนี้เราต้องเห็นว่าเป็นการยุติธรรม ไม่ควรจะไปแก้ไขอะไร หรือกฎหมายในเรื่องการกู้เงินก็เหมือนกัน กู้เงินไป ๑,๐๐๐ บาทมีคนเห็นเยอะแยะอย่างเชิญเพื่อนไปกินข้าวกันเสร็จแล้วควักสตางค์ออก ตายจริง มันตกหายเสียในระหว่างทางแล้ว ไม่มีให้แก่เจ้าของร้านอาหาร ก็ขอยืมเพื่อนต่อหน้านั่นแหละ ๒๐๐ บาท มีคนเห็นเยอะแยะ แต่เมื่อยืมไปแล้ว ก็ไม่ใช้ เพื่อนก็ฟ้องไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่มีคนเห็นเยอะแยะ ทำไมผู้ร่างกฎหมายถึงเป็นอย่างนั้น ว่าทำไมขอยืมเงินไปมีพยานเห็น ทำไมจึงฟ้องไม่ได้ แต่ที่เขายัญญัติเช่นนั้นก็ด้วยเหตุที่ว่า เงินนั้นน่ะเป็นคะแนนของการงาน เป็นคะแนนของผลิตภัณฑ์ คะแนนนั้นไม่เป็นตัวเป็นตนอะไร อย่างว่าเราขอยืมหนังสือใครมา หนังสือเป็น

พยานหลักฐานอยู่ เป็นตัวเป็นตน แต่เงินนี่เมื่อใครขอยืมเงินเรา ๑๐ บาท เราให้เขาขอยืมไป เราก็มีเงินน้อยไป ๑๐ บาท เขาก็มีเงินเพิ่มมากขึ้น ๑๐ บาท จะเป็นบาทไหนเราก็ไม่รู้ ไม่มีตัวมีตนจับต้องเป็นชิ้นเป็นอัน ไม่เหมือนขอยืมหนังสืออะไรกัน คนที่ไม่มีเงินเลยมาขอยืมเงินเราไป ๑๐ บาท คนที่ไม่มีเลยเกิดมีเงิน ๑๐ บาทขึ้นมา เงินเราที่มีอยู่หายไปอีก ๑๐ บาท เป็นเรื่องเกี่ยวแก่จำนวน ไม่มีอะไรเป็นหลักแน่นอน ขาดพยานหลักฐานนี่แหละเพื่อจะรักษาไว้ซึ่งความยุติธรรมนั่นเอง เขาจึงบัญญัติไว้ว่าต้องมีหนังสือ ถ้าไม่มีหนังสือพิสูจน์กันไม่ได้ ฟังยากเหลือเกิน นี่เขาสร้างแบบขึ้นมาเพื่อความยุติธรรม ที่นี้เมื่อสร้างแบบขึ้นมาอย่างนี้แล้วก็แน่ละ คนที่ไม่ทำหนังสือก็ฟ้องไม่ได้ จะทำอย่างไร นี่ก็เพื่อความยุติธรรมแก่ส่วนรวม เพื่อให้เป็นหลักเป็นฐาน หรือว่าในการพิจารณาคดีหนึ่งได้ความว่านาย ก. ไปปล้นเขา ไปปล้นเขาเมื่อวันที่ ๓ เมษายน แต่ในฟ้องของโจทก์เขียนว่าไปปล้นวันที่ ๔ เมษายน อย่างนี้ต้องยกฟ้อง ทั้ง ๆ ที่ได้ความและผู้พิพากษาก็รู้ว่าไปปล้นเขาจริง ๆ มีพยานหลักฐาน แต่ต้องยกฟ้อง นี่ถ้าเราดูแล้วเราจะติว่าไม่ยุติธรรมจริง ๆ อย่างนี้ไม่ไหว ไปปล้นเขาจริง ๆ ยกฟ้อง แต่ถ้าขึ้นไปลงโทษ ผลจะเป็นอย่างไร ก็ฟ้องผิดวันกันได้ใช่ไหม เมื่อฟ้องผิดวันได้แล้ว โจทก์ฟ้องจำเลยก็จะฟ้องผิดวันเสียเรื่อย เอาเปรียบจำเลยเรื่อย ก็ตายซี ก็ไม่ยุติธรรมกันอย่างนี้ ปล่อยให้ทำอย่างนี้ได้ไม่เป็นการยุติธรรมแก่ผู้ต้องหา ถ้าจะให้ฟ้องผิดวันกันได้โจทก์ก็จะเอาเปรียบ กลัวจำเลยจะอ้างฐานที่อยู่ในวันที่ถูกต้อง ก็ฟ้องผิดวันเสีย อย่างนี้เมื่อปล่อยให้ทำกันอย่างนี้ได้ จะเป็นความยุติธรรมหรือเปล่าไม่ยุติธรรมเลย จึงมีหลักว่า ความไม่ยุติธรรมเฉพาะเรื่องนั้น เป็นเครื่องปกป้องรักษาความยุติธรรมโดยทั่วไป อย่างนี้เป็นต้น เราจึงต้องยอมให้กรณีบางเรื่องไม่ยุติธรรมเพื่อปกป้องรักษาความยุติธรรมส่วนใหญ่ไว้ และเพราะฉะนั้น ในกรณีที่เมื่อไรที่มีความนึกคิดถึงว่ากฎหมายไม่ยุติธรรมแล้ว ก็ขอให้ท่านทั้งหลายได้คิดถึงข้อนี้ด้วย ถ้าเห็นว่าไม่ยุติธรรมจริง ๆ ก็ช่วยกันแก้กันไขเพื่อให้กฎหมายของเราเป็นกฎหมายที่ดี จะไปคิดเฉพาะเรื่องไม่ได้ ต้องดูถึงประโยชน์ทั่ว ๆ ไปด้วย

เมื่อเรามีกฎหมายที่ดีแล้ว ถ้าเราไม่มีตุลาการที่ดี กฎหมายที่ดีจะมีประโยชน์อะไรไหม ไม่มีประโยชน์หรอก ไม่มีประโยชน์จริง ๆ เป็นต้นว่า ถ้าเรามีตุลาการที่ไม่มีอิสระ หลักประกันที่ให้ไว้ในกฎหมายแก่ประชาชนพลเมืองนั่น ไม่มีประโยชน์ เมื่อไรถ้าเป็นกรณีระหว่างรัฐกับบุคคลเข้า ผู้พิพากษาไม่มีอิสระ รัฐสั่งอะไรก็สั่งได้ ผู้ปกครองประเทศต้องการสั่งอะไรก็สั่งได้ เอาตามชอบใจได้ อย่างนี้ไม่มีประโยชน์ เพราะฉะนั้น เมื่อเรามีกฎหมายที่ดีแล้ว ต้องมีตุลาการที่ดีด้วย มิฉะนั้น กฎหมายไม่มีประโยชน์ หรือมีประโยชน์น้อยลง เท่าที่ความไม่ดีของผู้พิพากษานั้น ในข้อนี้ มีคำกล่าวของท่านวินสตันเชอร์ชิลล์ที่ได้กล่าวไว้ในสภาผู้แทนราษฎรของอังกฤษเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๕๔ ว่า “หลักการที่จะให้ความอิสระแก่ผู้พิพากษา แยกออกจากฝ่ายบริหารนั้น ย่อมเป็นรากฐานแห่งกิจการทั้งหลายในเกาะอังกฤษนี้ และเป็นหลักการที่ประเทศเสรีทั้งหลายได้ดำเนินตาม หลักเช่นว่านี้ ประดุจเป็นอ่าวลึกที่กันอยู่ในระหว่างพวกเรากับพวกเผด็จการ การปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษานั้น สิ่งที่ผู้พิพากษาแต่ละคนจะต้องรู้สึก ก็คือ ตนอยู่ภายใต้คำพิพากษาของศาล ที่กลายเป็นกฎหมายแล้ว และกฎหมายที่ผ่านจากรัฐสภาด้วยความยินยอมของพระมหากษัตริย์แล้ว ผู้พิพากษามิใช่เพียงมีหน้าที่แต่เพียงตัดสินคดีระหว่างบุคคลต่อบุคคลเท่านั้น แต่มีหน้าที่ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่ของโลกนี้ ยังหาได้ตระหนักไม่ หน้าที่นั้นก็คือ หน้าที่ต้องตัดสินให้ความเป็นธรรมระหว่างบุคคลและรัฐนั้นเอง การศาลยุติธรรมของอังกฤษประกอบด้วยประเพณีและการปฏิบัติที่แล้วมา เป็นผลกำไรที่คงอยู่ของชาติอังกฤษและชาวอังกฤษทั้งมวล และความอิสระของผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีในศาลอังกฤษนั้น นับเป็นส่วนหนึ่งซึ่งแสดงให้โลกซึ่งกำลังเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วนี้ ได้เห็นหลักการเพื่อมนุษยธรรมของอังกฤษด้วย” นี่ก็หมายความว่า ผู้พิพากษาอังกฤษนั้น เป็นผู้พิพากษาซึ่งมีอิสระจริง ๆ ตัดสินคดีไปตามกฎหมาย ตามลำพังใจจริง ๆ ซึ่งไม่มีสิ่งใดจะไปแตะต้องเขาได้ ทั้งนี้ เป็นเรื่องที่เขาได้ฝึกอบรมกันมานานจนกลายเป็นนิสัย จึงกลายเป็นความรู้สึกซึ่งนักกฎหมายปฏิเสธความข้อนี้ไม่ได้ อย่างในศาล

ยุติธรรมระหว่างประเทศ ซึ่งมีผู้พิพากษา ๑๕ คนนี้ เมื่อเร็วๆ มานี้ เมื่อ ๔—๕ ปีมานี้ มีผู้พิพากษาซึ่งเป็นคนชาติอังกฤษคนหนึ่ง คือ เซอร์ อาร์โนลด์ แมคแน เป็นผู้พิพากษาชาติอังกฤษอยู่ในศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ มีกรณีขึ้นในศาลระหว่างประเทศ คือศาลโลกที่ตัดสินคดีเขาพระวิหารของเรานี้ ประเทศอังกฤษเป็นโจทก์ฟ้องประเทศอิหร่านเป็นจำเลย หาว่า ยึดทรัพย์สินของบริษัทแองโกลอิเรเนียนออยล์ คัมปะนี ขอให้ศาลโลกตัดสินให้คืน คงคือย่างเดิม คือ อย่าให้มีการยึดกันเช่นนั้น ในกรณีนี้ ประเทศอิหร่านต่อสู้ว่า การยึดทรัพย์สินนี้ เป็นกรณีภายในประเทศ ไม่เกี่ยวกับศาลโลกเลย ศาลโลกไม่มีอำนาจพิจารณา ต่อสู้อย่างนี้ ศาลโลกวินิจฉัยให้อังกฤษแพ้คดี โดยความเห็นของท่านเซอร์คนนี้ ซึ่งเห็นพ้องกับผู้พิพากษาอีกหลายคนว่า ข้อเถียงของประเทศอิหร่านนั้นฟังได้ ชอบด้วยด้วยกฎหมาย นี่แหละ ท่านเป็นคนอังกฤษแท้ ๆ แต่ตัดสินให้ประเทศอังกฤษแพ้คดี นี่ก็หมายความว่า ผู้พิพากษานั้น เขายึดถือความสำคัญในหน้าที่ของเขา ที่จะต้องตัดสินคดีให้เป็นไปตามบทกฎหมาย แม้ว่าเขามีความอิสระอยู่โดยบทกฎหมายที่ใครจะมาบังคับให้ทำอะไรไม่ได้ แล้วอิสระทางใจของเขาโดยบริสุทธิ์ก็ยังมีด้วย ด้วยเหตุนี้ ผู้พิพากษาอังกฤษได้รับคำชมเชยมาก ถึงกับมีคำกล่าวว่า ถ้าความยุติธรรมในโลกนี้ส่งเสียงออกมาได้แล้วไซร้ ก็จะส่งเสียงออกมาอย่างที่ผู้พิพากษาอังกฤษพูด ก็หมายความว่า ผู้พิพากษาของเขาว่าอะไรก็ยุติธรรม ไม่มีอะไรไม่ยุติธรรม นี่เชื่อถือกันถึงเพียงนั้น การที่เป็นดังนี้ เพราะอะไร ก็เพราะเหตุว่า วิธีการของเขา เขาได้จัดทำไว้โดยที่ให้ไปสู่ผลเช่นว่านี้ตั้งแต่การศึกษาเบื้องต้นเป็นต้นมา จนถึงได้มาเป็นตุลาการ ฝ่ายบริหารจะถอดถอนผู้พิพากษาไม่ได้ตามกฎหมายของเขาไม่ให้อำนาจฝ่ายบริหารถอดถอนผู้พิพากษาเลย และผู้พิพากษาก็ได้รับการเลื่อนเงินเดือน เลื่อนชั้น ในตำแหน่งหน้าที่อะไรไม่ได้โดยเด็ดขาด ผู้พิพากษาจะพิจารณาคดีที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ แม้แต่น้อยไม่ได้เลย ผู้พิพากษาจะต้องแสดงให้คู่กรณีได้ตระหนักด้วยว่า นอกจากหน้าที่ของเขาจะต้องตัดสินอย่างนั้นอย่างนี้แล้ว เขายังมีหน้าที่ต้องแสดงให้คู่กรณีเห็นด้วยว่า เขาได้ตัดสินคดีไปโดยยุติธรรม และผู้พิพากษาห้ามเด็ดขาดที่จะฟังอะไรฝ่ายเดียวไม่ได้ เขามีหลักการเช่นนี้ สำหรับประเทศไทยเรานี้ ข้าพเจ้า

ก็รู้สึกว่าดีมาก การปฏิวัตินี้ใกล้เข้ามาเต็มทีแล้ว เหลืออยู่บางอย่างเท่านั้นที่เรายังทำไม่ได้ สำหรับในเรื่องความอิสระของผู้พิพากษานั้นก็มีอิสระจริงๆ คือว่าในการแต่งตั้ง ในการเลื่อนเงินเดือนอะไรพวกนี้ ทางฝ่ายบริหารจะเกี่ยวข้องไม่ได้เหมือนกัน เช่นการตั้งผู้พิพากษา ผมเองเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมนี้ ได้แต่ริเริ่มเท่านั้น ว่า คนนี้ควรจะเป็นผู้พิพากษา คนนี้ควรจะเลื่อนจากศาลอุทธรณ์ไปสู่ศาลฎีกา ได้แต่มีความริเริ่มเท่านั้น ซึ่งถ้าคณะกรรมการตุลาการซึ่งเป็นกรรมการอิสระไม่ขึ้นแก่ใคร โดยผู้พิพากษาได้เลือกตั้งกันขึ้นมาตามกฎหมาย เขาไม่เห็นด้วยแล้วก็ตั้งไม่ได้ เลื่อนเงินเดือนไม่ได้ แต่แน่ละ เขาไปเอาใครมาที่ผมไม่ริเริ่มขึ้นก็ไม่ได้เหมือนกัน มันถ่วงดุลกันอยู่อย่างนี้ แต่อย่างไรก็ตาม ก็ต้องถือว่า การแต่งตั้งนั้นมาจากเขา ไม่ใช่กระทรวงยุติธรรม กระทรวงยุติธรรมเป็นฝ่ายเสนอเท่านั้น เขาต้องเห็นชอบด้วย การปฏิวัติในประเทศไทยเรานี้ก็นับว่าใกล้เข้ามา ผู้พิพากษาจะพิจารณาคดีที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ไม่ได้เลย เขาหมายรวมไปถึงในคดีที่เป็นต้นว่า ผลประโยชน์ของคดีนั้นเขาไม่เกี่ยวข้องด้วย แต่บังเอิญพยานเป็นภรรยาผู้พิพากษา ผู้พิพากษาพิจารณาคดีไม่ได้ เพราะพิจารณาไป ขืนตัดสินไปคนไม่เห็นว่ายุติธรรม เพราะเหตุว่าเมียตัวเบิกความอย่างไร ตัวก็อาจจะตัดสินไปอย่างนั้น คล้ายๆ กับว่าอย่างนั้น นี่เขาห้ามเด็ดขาด ไม่ให้ไปเกี่ยวข้องกับคดีที่ตัวมีประโยชน์ หรือมีอะไรไปเกี่ยวข้องแม้แต่นิดเดียวก็พิจารณาไม่ได้ นี่นี้เหตุผลของเขาอีกข้อหนึ่งซึ่งเป็นข้อยังคับอีกข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นข้อที่ดีมาก ก็คือว่า เขาตั้งไว้ว่าผู้พิพากษานั้น นอกจากจะซื่อตรงตัดสินคดีแล้ว ยังมีหน้าที่จะต้องแสดงให้ปรากฏว่า ตนได้ให้ความยุติธรรมด้วย อย่างนี้ดีมาก นี้จะแสดงอย่างไร เขาไม่ได้หมายความว่าจะต้องไปพูดว่า ที่ฉันตัดสินไปนั้น ยุติธรรมแล้ว ไม่ใช่อย่างนั้น เขาหมายถึงว่า ผู้พิพากษานี้ต้องเว้นการใดๆ เสีย อย่าให้เห็นไปว่า คำตัดสินของตนไม่ยุติธรรม เป็นต้นว่า ขณะนั่งพิจารณานี้ แสดงออกมาให้คนเข้าใจผิดไปว่า เป็นการเข้ากับ

ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด ต้องเว้นการอย่างนี้เสีย และยิ่งกว่านั้น ก็มีข้อสำคัญคือว่า จะตัดสินชี้ขาดอะไร พูดเฉย ๆ พูดลอย ๆ ไม่ได้ ต้องแสดงเหตุผลว่า ทำไมตัวถึงตัดสินเช่นนั้น มีเหตุผลอะไร ข้อเถียงของเขาฟังไม่ได้เพราะอะไร ต้องยกออกมา นี่เป็นหลักของเขาหลักอันนี้ดีมาก คือ นอกจากที่จะให้คู่ความได้เห็นว่า ตัวแพ้คดีเขาเพราะอะไรแล้ว ยังเป็นเหตุที่จะอุทธรณ์ได้แล้ว ยังเป็นประโยชน์ในข้อที่ว่าคนเราจะชี้ขาดอะไร โดยชี้ขาดเฉย ๆ ไม่ต้องให้เหตุผล กับชี้ขาดโดยให้เหตุผลนี้ มันยากง่ายกว่ากัน คือ ชี้ขาดอะไรโดยไม่ให้เหตุผลนั้นง่าย ทำง่าย ๆ เช่น เรายกว่า อะไรแดงก็ว่าแดงไป โดยไม่ต้องให้เหตุผลอะไร อะไรว่าดำก็ดำไป แต่ถ้าเราได้ให้เหตุผลเขาแล้ว ก่อนที่เราจะว่าแดงหรือดำนี้เราต้องพยายามหาเหตุผลมาก ซึ่งถ้าเหตุผลนั้นไม่ชอบ เราก็ยังพูดออกไปไม่ได้ นี่ก็มีประโยชน์มาก หลักประการท้าย ที่ว่าผู้พิพากษาจะฟังความฝ่ายเดียวไม่ได้ ทั้งนี้ เขาหมายถึงอย่างนี้ เขาหมายถึงว่า คือ คนที่มีคดีกันนี้ ถ้าหากสมมติไปหาที่บ้านก็ไม่อยากจะให้สินบนอะไรกันหรอก ไปกราบไปไหว้ขอความยุติธรรม เรื่องของผมเป็นอย่างโน้นครับ อย่างนี้ครับ อะไรต่าง ๆ นา นา เช่นนี้เขาไม่ฟัง เขาไม่ยอมฟังกระทั่งหนังสือพิมพ์ กระทั่งคนพูดกัน พูดว่ากระไร แม้จะเผอิญได้ยิน ได้ฟัง ก็หลีกออกไปเสียไม่เอา ทั้งนี้มันก็มีประโยชน์มาก คือ การที่รับฟังอะไรฝ่ายเดียว ไม่ได้ความจริงหรอก คนนั้นขึ้นมา ยังไงๆ ไม่มีคนค้าน เพราะฉะนั้น ผู้พิพากษาจะฟังอะไร ก็ต้องมีฝ่ายค้านอยู่เสมอให้เขาเถียงข้าง เขาโต้ข้าง จะฟังความฝ่ายเดียวไม่ได้เด็ดขาด เรื่องนี้นอกจากจะมีกฎหมายบังคับไว้ว่าการพิจารณาฝ่ายเดียวไม่ได้ เว้นแต่บางกรณีที่จำเป็นเท่านั้น แล้วหลักอันนี้หมายความถึงการปฏิบัติส่วนตัว นี่ก็ไม่ให้ฟังความฝ่ายเดียวด้วย คือ อย่างเอาอะไรที่รู้มาจากฝ่ายเดียวเป็นหลักในการตัดสินมายังคับใจของตน ด้วยเหตุดังที่ผมได้กล่าวมานี้ ขอย้ำว่า นโยบายของกระทรวงยุติธรรม ที่เกี่ยวกับการพัฒนานโยบายความมั่นคงแห่งชาติก็มีในเรื่องที่จะต้องมีศาลดีดี ให้เหมาะสมกับสภาพของบ้านเมือง เพื่อที่จะให้ความ

ร่มเย็นแก่ประชาชนพลเมืองต้องมีกฎหมายที่ดี ให้ความยุติธรรม ให้สิทธิเสรีแ
ประชาชนพลเมือง แล้วก็ต้องมีตุลาการที่ดี นี่เป็นนโยบายของกระทรวงยุติธรรม และต้อง
ดำเนินการป้องกัน หรือจะจัดไป ในทางที่จะให้ตุลาการมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี
จริงๆ นี่เป็นหลักนโยบายที่เกี่ยวกับความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร ซึ่งเป็นหน้าที่ของกระทรวง
ยุติธรรม และเป็นหน้าที่ของกระทรวงทบวงการทั้งหลาย ที่ควรจะต้องร่วมมือเพื่อให้เป็นไป
ดังที่ผมเรียนมานี้.

วัฒนธรรมทางการศาล

อารัมภบท

ระเบียบวินัยที่ดีทำให้กองทัพชนะสงครามได้ฉันใด บทกฎหมายที่ดีย่อมนำประเทศชาติไปสู่ความสุขสมบูรณ์ได้ฉันนั้น ประชาชนชาวไทยได้เห็นความสำคัญอันนี้มาแล้วตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ และได้ระลึกอยู่เสมอตลอดมาทุกยุคทุกสมัย จึงได้เชิดชูกฎหมายของบ้านเมืองเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชาติ วัฒนธรรมในทางกฎหมายเป็นสิ่งภูมิใจของชาติไทยอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้ในการประพันธ์ใด ๆ ก็ดี เมื่อจะกล่าวถึงบ้านเมือง จะต้องกล่าวถึงความดีของกฎหมายและการประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายในสมัยนั้น ๆ ว่ามีความดีความเหมาะสมแก่ชีวิตราษฎรอย่างใด เช่นในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า:—

ฯ ล ฯ เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ลู่ทาง เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงินค้าทองค้า ไพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแล้ ล้มตายหายกว่า เหย้าเรือนพ่อเชื่อเสื้อค้ามันช้างฆ ลูกเมียเยียข้าว ไพร่ฟ้าข้าไทย บ่าหมากบ่าพลูพ่อเชื่อมันไว้แก่ลูกมันสิ้น ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุน ผิแหละผิด แผกแสกว้างกัน สวนดูแท้แล้จึงแล่งความแก่ข้าด้วยซื่อ บ่เข้าผู้ลักมักผู้ซ่อน ฯ ล ฯ

ดังนี้ เราจะเห็นได้ว่า ในสมัยนั้นกฎหมายของบ้านเมืองได้ให้เสรีภาพแก่ราษฎรในการอยู่กินและการค้าขายอย่างกว้างขวาง ความเสมอภาคในร่างกายและทรัพย์สินก็มีอยู่โดยยุติธรรม

ในตำนานเมืองล้านช้างเรื่องขุนบรมราชา ผู้เขียนในครั้งกระโน้นก็ยังได้ยันึกเป็นอารัมภบทไว้ว่า:—

เรื่องนี้กระทรวงยุติธรรมได้เรียบเรียงขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ และมอบให้กรมประชาสัมพันธ์ (เมื่อครั้งยังเป็นกรมโฆษณาการ) จัดพิมพ์จำหน่าย ในครั้งนี้ได้แก้ไขเพิ่มเติมบ้าง เนื่องจากข้อความเดิมบางตอนได้เปลี่ยนแปลงไป.

"ดูราพระยาอินทร์เจ้าเป็นแทนท้าวพระยานี้ ตนใดยังเห็นแก่คติ ๔ คือ โทสคติ โมหคติ ฉันทาคติ ภยาคติ บ่พิจารณาหลิงโทษหนักโทษเบา หลง ๆ เข้าไปในวัตถุกาม แลกิเลสกาม ถ้อยความคนเขาสู่รู้หาตัดแต่งร้ายดีไปไกล รักชังโคตรวงศ์เห็นแก่ทรัพย์สินรูปทรงมีคุณบ่มีคุณ ได้ย่อนบ่ได้ย่อนคำหลายให้น้อยคำน้อยให้เกิดมีหลาย อิมก็ดีใจอิดย่อน เหม่นให้ผิดผิดให้แหม่นย่าย เห็นแก่หยับตายิกคิ้วย่านกลัวภายลุน โทษกันบาปไหมอย่าเป็นใหญ่ ผิแผ่นแก่อนารัฐคาดคา บ่ตามฤดูขี่เดือนวันยาม บ่ตามโบราณราชประเพณี คำฮีบให้เวียกการแต่งเบี้ยเงิน ผู้พ่ายให้แพ้ผู้แพ้ให้พ่ายเห็นแก่สินจ้างนัดเหินดังนั้น บ้านเมืองอันนั้นบ่สุขคุ้มชุ่มเย็น"

ดังนี้ จึงเป็นที่เห็นได้ว่า การเคารพนับถือกฎหมายนั้นเป็นวัฒนธรรมประจำชาติไทยอยู่เสมอ สิ่งใดที่ได้ตราออกมาเป็นกฎหมายแล้ว ไม่เคยมีปรากฏเลยว่า ราษฎรจะทำการคัดค้านโต้แย้งว่าเป็นกฎหมายที่ไม่ถูกต้อง ยอมรับนับถือปฏิบัติตามเสมอ และโดยทำนองเดียวกันตามตำนานที่ปรากฏ วัฒนธรรมในการเคารพนับถือกฎหมายนี้จะมีอยู่แต่เฉพาะชาวไทยฝ่ายถูกปกครองเท่านั้นก็หาไม่ ในฝ่ายตรงข้าม คือทางผู้ปกครองประเทศมีพระมหากษัตริย์และหมู่มุขอำมาตย์ทั้งหลายเป็นต้น ต่างก็ได้สำนึกในการที่เชิดชูกฎหมายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกัน ฉะนั้นกฎหมายแต่ละฉบับที่จะประกาศมายังคัยใช้แก่ราษฎรจึงได้รับการกลั่นกรองพิจารณาโดยรอบคอบถี่ถ้วน ทั้งบุคคลจะไม่ถูกบังคับปรับไหมลงโทษโดยไม่มีกฎหมายประกาศบอกให้ทราบล่วงหน้าก่อน อนึ่งได้มีวัฒนธรรมฝังแน่นกันมาว่ากฎหมายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อประกาศออกไปแล้วบุคคลจะต้องเคารพและปฏิบัติตาม การออกกฎหมายอันเป็นการทดลองดูก่อนก็ดี หรือเมื่อออกไปแล้วไม่เหมาะสมกับภาวะความเป็นอยู่ของประชาชนราษฎรก็ดี รู้สึกกันว่าเป็นการทำให้กฎหมายเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ พระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์หรือกฎหมาย จึงเป็นสิ่งที่ต้องพินิจพิเคราะห์กันว่าเป็นของสำคัญที่สุดในการปกครองบ้านเมือง

ต่อแต่นี้จะได้กล่าวถึงความเป็นมาของกฎหมายและการศาลโดยย่อพอเป็นสังเขปเพื่อแสดงให้เห็นวิวัฒนาการในทางศาล อันจะส่อให้ประจักษ์ถึงวัฒนธรรมทางกฎหมายแห่งชาติไทยดังได้กล่าวมาแล้ว

กฎหมาย

ก่อนสมัยที่ไทยจะได้มาถือเอาลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นภูมิลำเนานี้ เรื่องต่าง ๆ ของกฎหมายยังรู้ได้ไม่ชัดแจ้ง แต่มีเหตุผลที่น่าสันนิษฐานได้ว่า ตั้งแต่สมัยอาณาจักรน่านเจ้า ไทยได้มีกฎหมายที่เจริญและมีระเบียบต่าง ๆ ของชุมชนเหมาะสมกับตนแล้ว ด้วยเหตุที่ว่าอาณาจักรน่านเจ้านั้นมีพลกำลังเข้มแข็ง รักษาอิสรภาพอยู่ได้เป็นเวลายาวนาน เป็นความจำเป็นที่ต้องมีกฎหมายและระเบียบแบบแผนอันดีด้วย

ในชั้นดั้งเดิม กฎหมายของชาติไทยก็เช่นเดียวกับกฎหมายของชนชาติทั้งหลาย คือได้แก่จารีตประเพณีอันเป็นข้อบังคับที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความเคยชินของชุมชนในทางปฏิบัติ แม้ในลำดับต่อมาเมื่อชาติไทยมีบรมกษัตริย์เป็นผู้ปกครองประเทศชาติ บรมกษัตริย์เหล่านั้นก็หาได้ทรงบัญญัติกฎหมายขึ้นอย่างแท้จริงเสมอไปไม่ พระราชภาระของพระองค์ คือ ปกครองดูแลให้บ้านเมืองอยู่ในความสงบเรียบร้อย ส่วนกฎหมายนั้นคงอยู่ในจารีตประเพณีและระเบียบแบบแผนแต่เดิมมา กษัตริย์ทรงเป็นแต่ผู้คุ้มครองป้องกันและค้ำชูจารีตประเพณีและแบบแผนนั้น ๆ แต่เมื่อกษัตริย์ทรงอยู่ในฐานะเช่นนี้ ก็ย่อมต้องมีอำนาจชี้ขาดตัดสินคดีพิพาททั้งหลายได้ เพราะมิฉะนั้นแล้วก็จะไม่สามารถปฏิบัติพระราชภาระต่อไปได้ เมื่อทรงมีอำนาจดังกล่าว ผลก็คือว่าได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยหรือพระบรมราชโองการเกี่ยวกับการชี้ขาดตัดสินคดีนั้น ๆ สืบเนื่องกันมา พระบรมราชวินิจฉัยหรือพระบรมราชโองการเหล่านี้เมื่อมีลักษณะอันถูกต้องกับหลักความยุติธรรม ซึ่งคนชั้นนั้นหรือชั้นหลังต่อมายอมรับนับถือแล้ว ก็ค่อย ๆ กลายลักษณะเป็นกฎหมายขึ้นเป็นลำดับไป

เมื่อมีบทกฎหมายต่าง ๆ ซับซ้อนยิ่งขึ้น ก็ได้มีการตรวจชำระสะสางกันเสียคราวหนึ่ง ๆ ซึ่งได้เคยมีมาแล้วหลายคราว การตรวจชำระนี้เป็นกรณีเหตุอันหนึ่งที่ทำให้ใจความแห่งพระบรมราชวินิจฉัย หรือพระบรมราชโองการของบรมกษัตริย์ที่มีมาแต่เดิม

นั้นกลายเป็นบทกฎหมายขึ้นโดยตรง เพราะได้รับการบรรจุเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของบทกฎหมายแท้โดยผู้ตรวจชำระกฎหมายในครั้งนั้น ๆ แต่เป็นที่พึงสังเกตว่า อันพระบรมราชวินิจฉัยหรือพระบรมราชโองการซึ่งกลายเป็นกฎหมายไปนี้ จะต้องปรากฏว่ามีคุณลักษณะถูกต้องกับจารีตประเพณี และหลักธรรมแบบแผนในครั้งนั้น ๆ ด้วย ทั้งนี้เป็นที่ส่อแสดงให้เห็นชัดถึงวัฒนธรรมอันเป็นความดีความงอกงามทั้งหลายของชาติไทย

บรรดาบทกฎหมายของไทยในชั้นเดิมนั้น ส่วนมากได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ธรรมศัตถัม (พระธรรมศาสตร์ ซึ่งบัดนี้ก็ยังปรากฏอยู่ในกฎหมาย ๒ เล่ม) อันเป็นหลักการที่ไทยได้รับจากมัชฌิมประเทศ หลักธรรมทั้งนี้เมื่อประกอบเข้ากับจารีตประเพณีและพระบรมราชวินิจฉัยพระบรมราชโองการของกษัตริย์ด้วยแล้ว ก็เป็นกฎหมายของชาติไทยสืบเนื่องเรื่อยมาตั้งแต่เดิมตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา และตอนต้นแห่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

บทบัญญัติทั้งหลายของกฎหมายเก่าที่ได้จัดแบ่งแยกไว้ตามที่ปรากฏโดยการชำระในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์อันเป็นการชำระกฎหมายเก่าครั้งหลังที่สุดนั้น มิใช่เป็นชุมนุมบทกฎหมายที่สับสนปะปนกัน โดยมิได้จัดเรียบเรียงตามลำดับอย่างใดเลย บทบัญญัติของกฎหมายเก่าได้จัดแบ่งแยกไว้ตามความใกล้ชิดติดต่อกันเป็นลักษณะต่าง ๆ เช่น ลักษณะกู้หนี้ ลักษณะวิวาท ลักษณะรับฟ้อง ลักษณะผัวเมีย ฯลฯ เป็นลำดับไป และการแบ่งกฎหมายเป็นลักษณะเช่นนี้ก็หาใช่ว่าจะเพิ่งเกิดขึ้นโดยการตรวจชำระและเรียงลำดับใหม่ในรัชกาลที่ ๑ ก็หาไม่ การตรวจชำระนี้ปรากฏอยู่ในบานแผนกว่าเป็นการสำรวจบทกฎหมายเดิมที่ได้ใช้มาแล้วในสมัยกรุงศรีอยุธยาและก่อนนั้นขึ้นไป จะมีกฎหมายใหม่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เพิ่มขึ้นมาอีกบ้างก็เป็นส่วนไม่มากเท่ากฎหมายเดิม บทกฎหมายส่วนมากคงจะได้แบ่งออกเป็นลักษณะต่าง ๆ อยู่แล้ว การแบ่งหมวดหมู่ของกฎหมายเช่นนี้ความจริงก็เป็นเสมือนวิธีทำประมวลกฎหมายวิธีหนึ่ง ซึ่งก็มาประสบกันในปัจจุบัน ซึ่งกฎหมายของไทยอยู่ในระบบประมวลกฎหมายอันทันสมัยโดยสมบูรณ์

ความวิวัฒน์ผันแปรของกฎหมายไทยซึ่งเปลี่ยนไปจากเดิมตามความเจริญและจารยธรรมนั้น มีหลักฐานเป็นที่สังเกตเห็นได้เป็นระยะ ๆ ในสมัยสุโขทัยก็ปรากฏอยู่ในลายศิลาจารึกว่ามีบทบัญญัติต่าง ๆ แห่งกฎหมายประเภทอาญาอันมีจุดมุ่งหมายเป็นสำคัญที่จะแสดงถึงกรณีที่บุคคลหนึ่งจะต้องรับผิดต่อผู้เสียหาย เพราะการละเมิดกฎหมายที่เกิดจากอีกบุคคลหนึ่งซึ่งตนมีความเกี่ยวข้องติดต่ออยู่ด้วย เช่นกรณีที่ยุยงให้เขาทำการลักทรัพย์เป็นต้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยาก็ปรากฏเอกสารหลักฐานอยู่แม้จะไม่มากนัก เพราะถูกข้าศึกเผาผลาญไปเสียเป็นอันมากก็ดี แต่เมื่อประกอบกับหลักฐานที่ปรากฏจากการตรวจชำระกฎหมายครั้งรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเครื่องมือที่จะศึกษาได้เป็นอย่างดี ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็มีหลักฐานที่สมบูรณ์หลายประการแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของกฎหมายเพื่อให้เหมาะสมแก่สภาพการณ์และสมัย หลักฐานต่างๆ เหล่านี้ทำให้ทราบได้ถึงการเปลี่ยนแปลงของบทกฎหมาย ซึ่งส่วนมากเป็นไปในทางเจริญยิ่งขึ้นทั้งในส่วนระเบียบการปกครองบ้านเมือง และตัวบทกฎหมายที่จะใช้ในการตัดสินคดีข้อพิพาท

วัฒนธรรมทางกฎหมายของชาติไทยนั้น จะเห็นได้โดยตัวอย่างบางประการที่จะยกขึ้นกล่าวดังต่อไปนี้

ไทยได้มีจารีตประเพณีอยู่แล้วแม้ตั้งแต่ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาว่าผู้ต้องรับความเสียหายจากการกระทำอันเป็นผิดนั้นจะกระทำการแก้แค้นแก่ผู้กระทำผิดด้วยพลการตนเองและตามอำเภอใจนั้นไม่ได้ กฎหมายเก่าของไทยได้บัญญัติห้ามมิให้ราษฎรใช้กำลังลงโทษบุคคลอื่นที่ได้กระทำความเสียหายให้แก่ตน ราษฎรผู้ได้รับความเสียหายจะต้องไปร้องฟ้องยังโรงศาลตามระเบียบเสมอไป ถ้าหากผู้ใดฝ่าฝืนบัญญัตินี้กฎหมายให้ลงโทษอย่างหนัก (ทั้งนี้เห็นได้ตามกฎหมายลักษณะโจรมาตรา ๓๙, ๖๖, ๑๓๑, ๑๓๗ และ ๑๔๐ ลักษณะอาญาหลวงมาตรา ๒๘, ๙๗, ๑๐๒ และ ๑๒๐ ลักษณะอาญาราษฎร์มาตรา ๑,๒,๓,๔ และ ๖) หลักการอันนี้ตรงตามแนวคิดของอารยชนปัจจุบัน จึงได้เป็นหลักกฎหมายปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ หากแต่เปลี่ยนแปลงแก้ไขไปบ้างในส่วนปลีกย่อย กล่าวคือ ตามกฎหมายเก่านั้น

กฎหมายจัดระเบียบและวางแนวเขตให้เป็นกรอบแก่ผู้ถูกกระทำร้ายที่จะทำการแก้แค้น (คือไปฟ้องร้องยังโรงศาล) แต่ในกฎหมายปัจจุบันรัฐย่อมเข้าเป็นผู้จัดการทั้งปวงแทนที่ผู้เสียหาย (กล่าวคือ มีทนายแผ่นดินฟ้องร้องยังโรงศาล) ลักษณะการแต่เดิมมาของกฎหมายไทยเช่นนี้ ทำให้ต้องย้อนไปรำลึกถึงประเพณีโบราณในประเทศอื่นซึ่งมีลักษณะเป็นกฎหมายบัญญัติให้ผู้กระทำผิดได้รับผลกรรมด้วยการกระทำอย่างเดียวกับที่ผู้นั้นได้กระทำผิดขึ้น (Lex talionis) อันเป็นเรื่องแก้แค้นเห็นได้อย่างชัด ๆ

อีกประการหนึ่ง กฎหมายไทยสมัยกรุงศรีอยุธยามีเค้าเงื่อนให้เห็นอยู่เป็นอันมาก ว่าในชั้นเดิมชนชาติไทยถือกันว่าสมาชิกในครอบครัวหรือในหมู่เหล่า ต้องร่วมกันรับผิดเนื่องจากการกระทำของผู้หนึ่งผู้ใดในครอบครัวหรือหมู่เหล่านั้น ตัวอย่างเช่นในกรณีที่มีผู้กระทำผิดแล้วหลบหนีไป ญาติของผู้นั้นมีหน้าที่ต้องสืบจับตัวให้จงได้และส่งมอบให้แก่ผู้มีอำนาจหน้าที่ฝ่ายบ้านเมือง ถ้าส่งตัวผู้กระทำผิดให้ไม่ได้ พวกญาติมีหน้าที่ต้องไปทำทานบน (ลักษณะโจรมาตรา ๓๗, ๓๘, ๔๓, ๑๓๑ และ ๑๕๐ เป็นต้น) เมื่อเกิดการปล้นหรือเกิดฆ่ากันตายในอาณาเขตของหมู่ใด สมาชิกทุกคนในหมู่นั้นมีหน้าที่ช่วยกันค้นหาและสืบจับผู้กระทำผิด ผู้อยู่ข้างเคียงผู้เสียหายมีหน้าที่ช่วยต่อสู้ป้องกันโจรที่มาปล้นสดมภ์ ถ้าหากละเลยเสียจะถือว่าเป็นผู้สมรู้และถูกลงโทษในฐานนี้ (ลักษณะโจรมาตรา ๑๓๘) นอกจากนี้บรรดาผู้ซึ่งอาศัยอยู่ในอาณาเขตระยะ ๓ เส้น ๑๕ วา โดยรอบจากที่ซึ่งการกระทำผิดได้เกิดขึ้นมีหน้าที่ช่วยต่อสู้และติดตามโจร ถ้าหากไม่ปฏิบัติหน้าที่ของตนจะต้องถูกลงโทษทวนด้วยลวดหนังเป็นจำนวนมากน้อยสุดแต่ระยะที่ตนอยู่ห่างหรือใกล้ชิดกับที่เกิดเหตุเพียงใด (ลักษณะโจรมาตรา ๑๕) พระราชกำหนดของพระเจ้าท้ายสระฉบับหนึ่ง (พระราชกำหนดเก่า ข้อ ๕ ลงวันอังคารเดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ ปีกุน จ.ศ. ๑๐๙๓) แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าอย่างมากในเรื่องแนวความคิดอันเกี่ยวกับความรับผิดของหมู่เหล่า พระราชกำหนดนี้บัญญัติว่าในกรณีปล้นทรัพย์นั้น เมื่อจับตัวคนร้ายไม่ได้ ก็ให้ชาวบ้านในหมู่ที่เกิดการปล้นพร้อมด้วยหัวหน้าของตน คือผู้รักษาเมืองหรือผู้รั้งและกรมการใช้ทุนทรัพย์ที่ถูกคนร้ายปล้นเอาไปนั้น เป็นการชดใช้ความเสียหายแก่เจ้าทรัพย์ อนึ่งถ้าหากในการปล้นนั้นคนร้ายได้

ฆ่าเจ้าทรัพย์ตาย บรรดาบุคคลผู้ต้องรับผิดดังกล่าวแล้วจะต้องใช้ค่าสินไหมตามอัตราในกฎหมาย บทบัญญัตินี้กล่าวถึงความรับผิดของหมู่เหล่าอย่างชัดเจนบริบูรณ์ทั้งในทางแพ่งและทางอาญา วิวัฒนาการได้ปรากฏต่อมาในแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ (พระราชกำหนดเก่าข้อ ๑๑ ลงวันอังคารเดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำ ปีกุน จ.ศ. ๑๑๐๕) ได้มีการยกเลิกความรับผิดทางอาญาทั้งปวงของชาวบ้านเสีย เว้นแต่เมื่อได้ความว่าชาวบ้านเหล่านั้นเป็นผู้รู้เห็นด้วยโจร ในการกระทำผิดนั้น อย่างไรก็ดี ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ยังมีแนวปฏิบัติในเรื่องความรับผิดของหมู่เหล่าอยู่อีก คือมีพระราชกำหนดใหม่ข้อ ๒๓ ลงวันจันทร์ เดือน ๑๒ แรม ๕ ค่ำ ปีมะเส็ง จ.ศ. ๑๑๔๕ ใจความว่า ถ้ามีโจรผู้ร้ายทำลายพระเจดีย์และพระพุทธรูปนั้น ๆ แล้ว ชาวบ้านราษฎรที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง ต้องมีหน้าที่ร่วมมือกันสืบเสาะจับกุมเอาตัวผู้กระทำผิด ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องนี้ฉบับหนึ่ง คือลักษณะโจรห้าเส้น (ปีระกา จ.ศ. ๑๑๙๔) มีใจความว่า ชาวบ้านราษฎรซึ่งอยู่ในระยะทาง ๕ เส้นจากสถานที่เกิดการปล้น จะต้องรับผิดช่วยกันออกเงินให้แก่ผู้ที่ถูกคนร้ายปล้นทรัพย์ และมีหน้าที่ที่จะพยายามจนเต็มความสามารถในการติดตามหรือจับคนร้าย มิฉะนั้นจะต้องถูกลงโทษ ลักษณะการเช่นนี้แม้จะมีข้อยกพร่องแสดงอาการถอยกลับอยู่บ้างก็ดี แต่ก็แสดงให้เห็นแนวความคิดที่เจริญก้าวหน้าอยู่บางประการ คือในการกำหนดส่วนของสินไหมค่าทำขวัญที่ชาวบ้านจะต้องออกนั้น มีวิธีการคำนวณดีกว่าในครั้งก่อน โดยกำหนดให้ชาวบ้านผู้ที่ยิ่งมีศักดินาสูงต้องยิ่งออกใช้เงินเป็นจำนวนสูงยิ่งขึ้น การกำหนดเช่นนี้ถือเอากำลังทรัพย์ของผู้ถูกเรียกให้ใช้หนี้ในหมู่นั้นเป็นเกณฑ์ นอกจากนี้ยังมีวิธีการใหม่เกิดขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือถ้าเงินที่ชาวบ้านออกให้ทั้งหมดนั้นยังไม่พอแก่ค่าเสียหายซึ่งเจ้าของทรัพย์ควรจะได้รับ กฎหมายอนุญาตให้ตระลาการมีอำนาจสั่งให้เอาเงินหลวงออกเพิ่มเติมจนครบ ครั้นมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การสืบสวนจับกุมผู้ร้ายตกเป็นหน้าที่ของรัฐแต่ฝ่ายเดียว โดยมีการวางระเบียบไว้เป็นอย่างดี บุคคลผู้มิใช่ตัวการในการกระทำผิดจะต้องรับผิดก็ต่อเมื่อปรากฏว่าเป็นผู้สมรู้ นอกจากนี้ก็

ไม่ต้องรับผิด ดังนี้จึงเป็นอันว่าหลักการเรื่องความรับผิดร่วมกันเป็นหมู่เหล่าจึงถูกยกเลิกเป็นอันสูญสิ้นไป และหลักการใหม่ได้เข้ามาแทนที่

อีกกรณีหนึ่งแนวความคิดของกฎหมายเดิมมีอยู่ว่า บุคคลทุกคนจะต้องมีความรับผิดในการกระทำของตน ไม่ว่าบุคคลนั้นจะได้รู้สึกในความผิดชอบของการที่ตนกระทำไปนั้นหรือหาไม่ แต่ต่อมาได้เป็นที่รู้สึกกันว่า การที่จะลงโทษบุคคลผู้ซึ่งไม่มีเจตนาร้ายและไม่รู้ผิดและชอบนั้นย่อมเป็นการไม่ยุติธรรม ปรากฏตามมาตรา ๑๐ ของกฎหมายลักษณะวิวาทว่า เมื่อเด็กอายุ ๗ ขวบลงมา หรือคนชราอายุ ๗๐ ปีขึ้นไปด่าผู้อื่นหรือทำร้ายร่างกายแก่ผู้อื่นมิบาดเจ็บ ไม่ต้องถูกปรับเป็นสินไหมพินัย มีหน้าที่แต่เพียงไปขอขมาแก่ผู้ที่ตนได้ทำละเมิดล่วงเกินเท่านั้น สำหรับคนวิกลจริต กฎหมายลักษณะวิวาทมาตรา ๑๕ บัญญัติว่าไม่ต้องมีความรับผิดในการละเมิดของตน แต่การไปทำร้ายเขาถึงตาย ยิ่งมารดาบิดาผู้น้องต้องถูกปรับไหมเป็นจำนวนเท่ากับกึ่งหนึ่งของค่าตัวผู้ตาย ทั้งนี้เปรียบเทียบได้กับกฎหมายปัจจุบัน ซึ่งมีประมวลกฎหมายอาญามาตรา ๗๓ บัญญัติว่า เด็กอายุยังไม่เกินเจ็ดปี กระทำการอันกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เด็กนั้นไม่ต้องรับโทษ และมาตรา ๖๕ บัญญัติว่า ผู้ใดกระทำความผิด ในขณะไม่สามารถรู้ผิดชอบหรือไม่สามารถยังคับตนเองได้เพราะมีจิตบกพร่อง โรคจิตหรือจิตฟั่นเฟือน ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น

กฎหมายไทยได้วิวัฒน์เป็นลำดับสืบมาโดยลักษณะที่เปลี่ยนแปลงในหลักการต่าง ๆ ไปมากบ้างน้อยบ้างดังได้ยกมากล่าวนี้เป็นตัวอย่างแต่เพียงส่วนน้อย ต่อมาในสมัยระยะใกล้ปัจจุบัน กล่าวคือ ในระยะแรก ๆ แห่งรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ก็ยังคงใช้ระบอบแห่งกฎหมายเดิมอยู่เป็นส่วนใหญ่ ต่อมาการเปลี่ยนแปลงในทางแนวความคิดได้เป็นไปอย่างขนานใหญ่ อิทธิพลของต่างประเทศได้ไหลบ่าเข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อมด้วยความขยายตัวแห่งการพาณิชย์ ประเทศไทยได้เริ่มเอาใจใส่ในระบอบการกฎหมายและการศาลยุติธรรมของยุโรป และได้เริ่มการดัดแปลงแก้ไขกิจการทั้งสองนั้นในประเทศไทยโดยมิชักช้า ในยุคแห่งการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายของไทยนี้ได้มีหลักความคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้นหลาย

ประการ อันเป็นธรรมดาของประเทศหนึ่งเมื่อมีการติดต่อกับประเทศอื่นซึ่งเจริญแล้วมากเพียงใด หลักความคิดใหม่ๆ ก็เข้ามาแทรกแซงในระบอบการเดิมมากเพียงนั้น ประเทศไทยเป็นประเทศซึ่งรักเสรีภาพและสมภาพ ประกอบด้วยชนชาติไทยมีใจใหญ่จึงเป็นประเทศที่เปิดประตูรับแนวความคิดและกิจการใหม่ ๆ อยู่เสมอ ฉะนั้นเมื่อหลักความคิดของยุโรปแพร่หลายเข้ามา ก็เป็นธรรมดาที่ไทยได้รับไว้พิจารณาด้วยดี ในสมัยแห่งการเปลี่ยนแปลงกฎหมายในรัชกาลที่ ๕ นี้ เราได้เห็นกฎหมายที่ออกมาใหม่แสดงหลักความคิดอย่างใหม่แปลกกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก ในชั้นแรกคือเรื่องทาส ยกกฎหมายในชั้นเดิมแม้ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ก็ได้บัญญัติเรื่องทาสไว้เป็นหลักสำคัญยิ่งอันหนึ่ง ทาสเป็นเสมือนทรัพย์สินของเจ้าของ และการได้เป็นเช่นนี้สืบเนื่องมาช้านานจนถึงจุลศักราช ๑๒๓๖ (พ.ศ. ๒๔๑๗) ในรัชกาลที่ ๕ จึงได้มีการปรับปรุงเป็นขั้นแรก คือมีพระราชบัญญัติพิกัดเกษียณอายุลูกทาสลูกไทย เปิดโอกาสให้ลูกทาสได้เป็นไทยแก่ตัวในเมื่อถึงกำหนด มิใช่ตกเป็นทาสอยู่ชั่วชีวิตดังเดิมมา ทั้งนี้เป็นกฎหมายในลักษณะปฏิวัติจากระบอบเดิมทีเดียว เป็นอนุสนธิแห่งการเลิกทาสโดยสิ้นเชิงในภายหลัง ซึ่งไทยได้กระทำได้โดยรวดเร็วและละมุนละม่อมยิ่งกว่าในต่างประเทศบางแห่งเสียอีก สำหรับในส่วนคดีความทางแพ่ง ความคิดเรื่องหลักฐานทางทะเบียนก็ได้เกิดขึ้น ได้มีประกาศว่าด้วยทำสารกรมธรรม์และสัญญา จ.ศ. ๑๒๔๔ ออกใช้กำหนดให้ใช้กระดาษแบบพิมพ์หลวงมีสารบบต้นขั้วสำหรับทำสัญญาบางประเภท ซึ่งต้องมาทำต่อเจ้าพนักงาน มิฉะนั้นเป็นอันเสียเปล่าใช้ไม่ได้ (โมฆะ) ในส่วนกรณีหนี้สินก็ได้มีพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมลักษณะกู้หนี้ยืมสิน ร.ศ. ๑๑๐ ออกใช้มีใจความให้ยกเลิกข้อความในลักษณะกู้หนี้ยืมสิน (กฎหมายเก่า) และบัญญัติกฎหมายในแนวความคิดอย่างใหม่ เป็นต้นว่า แทนที่จะให้เจ้าหนี้เร่งรัดลูกหนี้ได้เท่านั้นแล้ว ยังเปิดโอกาสให้ลูกหนี้ขอให้ตนล้มละลายเองได้ แล้วต่อมาจึงได้มีพระราชบัญญัติล้มละลาย ร.ศ. ๑๒๗ ออกใช้อีกฉบับหนึ่ง วางวิธีปฏิบัติโดยละเอียดยิ่งขึ้น หลักความคิดเรื่องกฎหมายหมิ่นประมาทก็ได้ปรากฏอยู่ในพระราชกำหนดลักษณะหมิ่นประมาทด้วยการพูดหรือเขียนถ้อยคำเท็จออกโฆษณาการ ร.ศ. ๑๑๘ มีพระราชปรารภแจ้งอยู่ว่า ตามกฎหมายเดิมต้องกล่าวคำหมิ่น

ประมาทกันด้วยปากจึงจะมีความผิด ต่อมาประชาชนเอาความประพฤติของผู้อื่นออกโฆษณาทางหนังสือ ซึ่งทั้งนี้มีทั้งคุณและโทษ โดยว่าในส่วนดีประชาชนได้มีเสรีภาพแสดงความคิดเห็นโดยเปิดเผย แต่ถ้าประกอบด้วยความรักโกรธหลงมิได้เจตนาให้เป็นประโยชน์แก่ใครก็เป็นในส่วนชั่ว ในรัชกาลที่ ๔ จึงได้ออกประกาศว่าด้วยการทิ้งหนังสือและลงหนังสือพิมพ์กำหนดเอาโทษแก่ผู้ที่หมิ่นประมาทผู้อื่นด้วยหนังสือ ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ นั้นจึงปรับปรุงกำหนดเสียใหม่ว่าการกระทำอย่างใดเป็นผิดและไม่ผิด มิยทเปิดโอกาสให้สิทธิที่จะไม่ต้องรับผิดหลายประการ จุดประสงค์มุ่งไปในทางว่าราษฎรย่อมมีสิทธิแสดงความคิดเห็นได้โดยสุจริตภายในกรอบของกฎหมาย ซึ่งในเวลานั้นก็เป็นความคิดอย่างทันสมัยที่เดียว

ในกฎหมายส่วนอาญาก็ได้มีการปรับปรุงแก้ไขโดยด่วน กฎหมายเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความอาญาและระบอบการในการลงโทษอาญาก็ได้ริบปรับปรุง ผลก็คือได้ออกใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. ๑๑๕ เพื่อวางหลักการพิจารณาพิพากษาคดีอาญาให้เหมาะสมและมีพระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล ร.ศ. ๑๑๕ ออกใช้ด้วยเพื่อลบล้างวิธีการไต่สวนผู้ร้ายด้วยการทรมาน ซึ่งไม่ได้ผลสมจริงอย่างหนึ่งและเป็นวิธีการที่ดุร้ายอยู่ด้วยอีกอย่างหนึ่ง การแก้ไขปรับปรุงบทกฎหมายได้เป็นไปโดยลำดับ จนถึงพฤติการณ์อันสำคัญยิ่งอันหนึ่งในระบอบการกฎหมายไทย คือ ตรากฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ ออกใช้ตั้งแต่วันที่ ๒๑ เดือนกันยายน ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) กฎหมายฉบับนี้เป็นประมวลกฎหมายฉบับแรกของไทย แนวความคิดต่าง ๆ ในเรื่องการกระทำอันเป็นผิดก็ดี ความรับผิดของบุคคลก็ดี ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอันมาก พฤติการณ์ทั้งนี้เป็นการเหมาะสมแก่สถานการณ์ของบ้านเมือง การศึกษา และจิตใจของประชาชนชาวไทยในเวลานั้น ซึ่งมีความสัมพันธ์อยู่กับอารยธรรมแผนตะวันตกเป็นอย่างมาก มีสิ่งพึงสังเกตในกฎหมายลักษณะอาญาในประการที่ว่าได้ปรากฏแนวความคิดแยกลักษณะของคดีความทางแพ่งออกจากทางอาญาโดยเด่นชัด ซึ่งในกฎหมายแต่ชั้นเดิมยังปะปนกันอยู่ เช่นในกรณีละเมิดเป็นต้น อันมีลักษณะเป็นความผิดทั้งทางแพ่งและอาญาอยู่ด้วยกัน อนึ่งอัตราโทษต่าง ๆ ก็ได้วางลงโดยเหมาะสมกับสถานการณ์ในเวลา

นั้น โทษเฉี่ยนซึ่งมีชุกชุมอยู่ในกฎหมายเดิมก็ไม่ปรากฏอยู่ในกฎหมายใหม่ ทั้งนี้นับว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในหลายทาง

ในระยะแห่งการปรับปรุงบทกฎหมายอย่างขนานใหญ่นี้ พฤติการณ์หาใช่ว่าได้ดำเนินการปรับปรุงไปในทางแก้ไขตัวบทกฎหมายอย่างเดียวก็หาไม่ ผู้ที่อยู่ในวงการกฎหมายก็ได้มีส่วนดำเนินการปรับปรุงร่วมไปด้วยในวิถีทางที่เป็นผลให้ความยุติธรรมโดยเหมาะสมแก่สถานการณ์ โดยไม่ขัดต่อกฎหมายที่ยังคงใช้อยู่ กรณีนี้ก็คือในระยะเวลาเดียวกันนี้ ผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมและอาจารย์ผู้สอนวิชากฎหมาย ต่างก็ได้พากเพียรช่วยกันนำเอาความคิดเห็นอย่างใหม่เข้ามาใช้เป็นหลักแทนกฎหมายเก่าเท่าที่จะอนุโลมเข้าได้ โดยวิธีตีความในบทกฎหมายเก่าไปตามแนวความคิดเห็นอย่างใหม่ และโดยอาการเช่นนี้ศาลต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงกฎหมายไปได้มาก ในส่วนโรงเรียนกฎหมายก็ได้ทำการเผยแพร่ความคิดเห็นเชิงกฎหมายอย่างใหม่ให้รู้กันโดยกว้างขวางแพร่หลายออกไป คำสอนของในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์แสดงความก้าวหน้าอย่างสำคัญในกฎหมายไทย ตัวอย่างเช่นในกรณีที่ว่าในเรื่องละเมิดที่บุคคลได้ก่อความเสียหายให้แก่ผู้อื่นเพราะความผิดของตนนั้น ตนจะต้องใช้ค่าสินไหมทดแทนให้แก่ผู้ต้องความเสียหายนั้นเสมอ แม้ถึงว่าการที่เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายนั้นจะไม่ได้เข้าในบทบัญญัติบทใดบทหนึ่งแห่งกฎหมายที่ใช้อยู่ในขณะนั้นก็ตาม ดังนี้ภายในเวลาต่อมาอันไม่ช้า ศาลฎีกาก็ได้รับใช้หลักการนี้พิพากษาคดี และในปัจจุบันหลักการนี้ก็ได้ปรากฏเป็นมาตรา ๔๒๐ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ อีกประการหนึ่งที่พึงยกขึ้นกล่าวก็คือเรื่องทรัสต์อันเป็นความคิดใหม่มาจากยุโรปโดยตรง ได้มีการสอนถึงลักษณะและวิธีการในเรื่องนี้ โดยใช้กฎหมายอังกฤษเป็นสมุฏฐาน แล้วและเมื่อมีกรณีเกิดขึ้นเป็นข้อพิพาท ศาลยุติธรรมก็รับยังคับบัญชาให้โดยดุษณี เสมือนกับว่าเป็นหลักกฎหมายของไทยเองฉะนั้น ทั้งนี้เป็นอันว่าศาลและอาจารย์ผู้สอนวิชากฎหมายได้มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการนำแนวความคิดอย่างใหม่เข้ามาสู่กฎหมายไทย

การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกฎหมายทั้งในส่วนเชิงความคิดและวิธีการได้ดำเนินสืบเนื่องต่อมาเป็นลำดับ การที่จะเข้ารูปเป็นประมวลกฎหมายดังในปัจจุบันนี้ ก็ได้เริ่มคิดและวางโครงการที่จะตรวจชำระบทกฎหมายทั้งลักษณะแพ่งและอาญา เพื่อจัดทำขึ้นเป็นประมวลกฎหมาย เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๔๐ ครั้นแล้วประเทศไทยก็ได้ลงมือตรวจชำระและร่างกฎหมายเป็นการใหญ่ เมื่อได้เปลี่ยนแปลงแก้ไขระเบียบการศาลยุติธรรมขึ้นแล้ว ก็เป็นการจำเป็นที่จะต้องชำระสะสางกฎหมายขึ้นในขณะเดียวกัน และการจัดทำประมวลกฎหมายขึ้นนั้นก็เพื่อให้ได้ผลอย่างน้อย ๓ ประการคือ ประการที่ ๑ เพื่อรวบรวมบทบัญญัติของกฎหมายว่าด้วยลักษณะเดียวกัน ซึ่งยังกระจัดกระจายอยู่ในพระราชกำหนดกฎหมายต่าง ๆ เข้าไว้เป็นหมวดหมู่ในประมวลกฎหมายอันเดียวกันเพื่อเป็นการสะดวกแก่ศาลยุติธรรมที่จะค้นคว้าหยิบยกขึ้นมาพิจารณาพิพากษาคดี และเป็นประโยชน์แก่ประชาชนที่จะล่วงรู้ถึงสิทธิและหน้าที่ของตนตามกฎหมายได้โดยชัดเจนและสะดวก ประการที่ ๒ เพื่อเปลี่ยนแปลงบทกฎหมายเก่าให้ต้องตามความนิยมในปัจจุบัน โดยที่สถานการณ์ของประเทศ ความเจริญในทางความคิด และการครองชีพของประชาชนได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเป็นอันมาก ประการที่ ๓ เพื่อนำหลักกฎหมายอันแพร่หลายซึ่งยังไม่มีอยู่ในกฎหมายเก่ามาใช้ ยังความรู้ความคิดในวิชากฎหมายให้เจริญยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุผลดังนี้ประเทศไทยจึงได้ดำเนินการจัดทำประมวลกฎหมายสืบเนื่องเป็นลำดับมา นับตั้งแต่ได้จัดทำกฎหมายลักษณะวิธีพิจารณาและพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ซึ่งต่อมาก็ได้ออกเป็นพระราชบัญญัติใช้ไปพลางก่อน จนกว่าจะมีกฎหมายที่สำเร็จบริบูรณ์ออกใช้แทน แล้วก็ได้ดำเนินการร่างประมวลกฎหมายอาญาหรือกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ทั้งนี้ในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ลุมาถึงรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้สำเร็จลงในบรรพ ๑ และบรรพ ๒ (นิติกรรมและหนี้) ออกประกาศใช้เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๖๖ บรรพ ๓ (เอกเทศสัญญา) ได้สำเร็จประกาศออกใช้ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ต่อมาได้มีการตรวจชำระประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ทั้ง ๓ บรรพนี้ใหม่อีกครั้งหนึ่ง แล้วประกาศใช้บรรพ ๑-๒ ใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๖๘ ส่วนบรรพ ๓ ได้ตรวจชำระเสร็จประกาศใช้ใหม่ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ (รัชกาลที่ ๗) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ ๔ (ทรัพย์สิน) ได้สำเร็จออกประกาศใช้ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ (รัชกาลที่ ๗)

ต่อมาถึงสมัยระบอบรัฐธรรมนูญ ประเทศไทยได้เร่งรัดการจัดทำประมวลกฎหมายยิ่งขึ้นมาก ได้ผลปรากฏคือจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ (ครอบครัว) บรรพ ๖ (มฤดก) ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและพระธรรมนูญศาลยุติธรรมสำเร็จเรียบร้อยออกใช้ แต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๘ พร้อมกัน ครั้น พ.ศ. ๒๔๙๔ ก็ออกพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๔๙๔ ใช้เฉพาะคดีสำหรับเด็กและเยาวชนในศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๔๙๕ ออกพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง พ.ศ. ๒๔๙๙ จัดตั้งศาลแขวงเพิ่มขึ้นและใช้พิจารณาพิพากษาคดีอาญาที่อยู่ในอำนาจศาลแขวงให้เสร็จสิ้นไปโดยเร็ว เช่น คดีที่อยู่ในอำนาจศาลแขวง ถ้าผู้ต้องหารับสารภาพก็พ้องด้วยวาจาต่อศาลได้โดยไม่ต้องสอบสวนและศาลพิพากษาด้วยวาจาได้ ไม่ต้องเสียเวลาในการสอบสวน ต่อมา พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้ใช้ประมวลกฎหมายอาญาแทนกฎหมายลักษณะอาญาซึ่งเป็นประมวลเก่าใช้มาแต่ ร.ศ. ๑๒๗ เพื่อให้ความยุติธรรมดำเนินไปด้วยดียิ่งขึ้น

ฉะนั้นในปัจจุบันนี้ ประเทศไทยจึงมีประมวลกฎหมายใช้ครบถ้วนถูกต้องตามหลักวิชา ในเชิงประวัติศาสตร์กฎหมายก็อาจกล่าวได้ว่า ในยุคใช้กฎหมายระบอบใหม่แต่ก่อน

ประมวลกฎหมายนั้น กฎหมายไทยบางบทอาจสืบสาวเค้ามูลเทียบเคียงได้ว่า มีที่มาจากกฎหมายของต่างประเทศบางประเทศ อาทิเช่นอังกฤษ ด้วยเหตุเดียวที่เป็นความจริงในขณะนั้นว่า ประเทศอังกฤษมีอิทธิพลในทางการพาณิชย์ ติดต่อการเมือง และวิชาการยิ่งกว่าประเทศอื่นใดทั้งหลาย ในความสัมพันธ์ติดต่อกับประเทศไทย แต่อย่างไรก็ดีในการทำประมวลกฎหมายนั้น ลักษณะการได้เปลี่ยนแปลงไป ประมวลกฎหมายไทยนั้นมิได้อาศัยเค้ามูลของระบอบการกฎหมายของประเทศใดประเทศหนึ่งโดยเฉพาะ ดังปรากฏในหนังสือ "การตรวจชำระและร่างประมวลกฎหมายในกรุงสยาม" ว่า "ก่อนยกร่างขึ้น กรรมการได้ศึกษาหลักกฎหมายไทยในส่วนที่เป็นตัวบท และที่ปรากฏจากคำพิพากษาของศาลเทียบเคียงกับหลักกฎหมายต่างประเทศ มีอาทิกฎหมายฝรั่งเศส อังกฤษ หลักกฎหมายใหม่ในประมวลกฎหมายสวิสส์และญี่ปุ่น ทั้งข้อบัญญัติในประมวลกฎหมายเยอรมัน อิตาลี เนเธอร์แลนด์ อเมริกา ฯลฯ เหล่านี้ก็ได้นำมาพิจารณาประกอบด้วย เลือกสรรค์เอาแต่ที่เห็นว่าจะใช้การได้สะดวก และเหมาะกับความต้องการของประเทศ ฯลฯ" ดังนี้

ประมวลกฎหมายของไทยนี้จะอำนวยประโยชน์ให้แก่อาณาประชาราษฎรในอันที่จะประจักษ์ถึงสิทธิและหน้าที่ของตนอันมีอยู่ในสังคม ทั้งจะเป็นเครื่องมืออันถูกต้องเที่ยงธรรมที่ศาลยุติธรรมพึงยกขึ้นใช้ปรับกับกรณีพิพาทด้วย

ประมวลกฎหมายทั้งหลายนี้ มีข้อที่พึงสังเกตว่าได้เปลี่ยนแปลงในหลักการแห่งสิทธิและหน้าที่ของไทยแต่เดิมมาเป็นประการใดบ้าง ข้อนี้ก็อาจกล่าวได้ว่า ได้เปลี่ยนแปลงไปมากในบางประการ เช่นในความสัมพันธ์แห่งครอบครัว กฎหมายใหม่ได้เปลี่ยนนโยบายไปเสียทั้งชั้นใหญ่ โดยกำหนดหลักการให้ชายมีภรรยาที่ชอบด้วยกฎหมายได้แต่เพียงคนเดียว แทนที่มิได้หลายคนดังกาลก่อน อีกทั้งกระชับวิธีการสมรสให้สมบูรณ์ได้โดยวิธีการจดทะเบียนแทนที่จะเป็นไปอย่างกว้าง ๆ ดังแต่ก่อนว่าเมื่อ "ประจักษ์แจ้งแก่คนรอบข้านรอบ

เมืองว่าเป็นเมีย" ในส่วนอื่น ๆ ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากบ้างน้อยบ้าง และที่วางวิธีการขัญญัติหลักกฎหมายเดิมให้ชัดเจนและเป็นแนวเนื่องอันเดียวกันก็มีอยู่มากหลาย ซึ่งเวลาสำหรับเขียน และเนื้อที่แห่งหนังสือนี้มีอำนวยให้นำมากล่าวโดยละเอียดได้

วัฒนธรรมทางกฎหมายได้เป็นมาด้วยประการฉะนี้ แต่วัฒนธรรมเป็นธรรมแห่งความเจริญความงอกงาม กฎหมายของไทยจึงยังต้องมีความเจริญความงอกงามต่อไปอีกเป็นแน่แท้

ต่อแต่นี้เป็นเรื่องขององค์การซึ่งจะแบ่งแยกมิได้จากกฎหมาย วัฒนธรรมทางกฎหมายสูงเด่นขึ้นเพียงใด องค์การนี้ก็ต้องวัฒนาขึ้นเพียงนั้น คือ **ศาลยุติธรรม**

ศาลยุติธรรม

ตามลักษณะการปกครองของประเทศไทยในสมัยโบราณ ซึ่งได้ตั้งขึ้นเป็นระเบียบแบบแผนแล้วนั้น ปรากฏตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีว่าได้แบ่งราชการออกเป็น ๔ กรมเรียกว่า เมือง วัง คลัง นา หรือเรียกรวมกันว่า "จตุสดมภ์" มีเสนาบดี ๔ ตำแหน่งเป็นหัวหน้ากรมเหล่านั้น เสนาบดีกรมวังว่าการในพระราชสำนักและการยุติธรรมด้วย เพราะประเพณีโบราณได้ถือเป็นคติว่า พระมหากษัตริย์เป็นผู้ประทานความยุติธรรม ทรงวินิจฉัยอรรถคดีกรณีพิพาทของราษฎรโดยพระองค์เอง แต่ในเมื่อจำเป็นต้องแบ่งเบาพระราชภาระในการนี้ จึงโปรดให้เสนาบดีกรมวังซึ่งเป็นผู้อยู่ใกล้ชิดพระองค์ว่าการยุติธรรมต่างพระเนตรพระกรรณ พระองค์เป็นแต่ทรงรับอุทธรณ์ในเมื่อมีผู้เอาคดีไปกราบทูลว่าขุนศาลตระลาการยังคับคดีมิเป็นธรรม แต่คดีที่ขึ้นศาลกรมวังนี้คงเป็นคดีบางส่วน และโดยมากเป็นคดีที่ราษฎรพ้องร้องกันเอง ส่วนคดีอุกฉกรรจ์มหันตโทษ เช่นคดีโจรผู้ร้าย เสียนหนามแผ่นดิน ขึ้นศาลกรมเมืองหรือที่เรียกว่าศาลกรมพระนครบาล ซึ่งมีหน้าที่ยังคับกองตระเวนและชุนแขวงอำเภอกำนันในเขตกรุง นอกจากนี้ คดีที่เกิดขึ้นเนื่องในหน้าที่ราชการกรมใด ก็มีศาลกรมนั้นพิจารณา เช่นศาลกรมนาพิจารณาความบรรดาที่เกี่ยวข้องกับที่นาและโคกระบือ และศาลกรมคลังยังคับคดีพระราชทรัพย์ของหลวง และครั้นมาสมัยเมื่อมีการค้าขายกับชาวต่างประเทศ พนักงานเจ้าท่าในกรมคลังได้รับหน้าที่ติดต่อรับรองชาวต่างประเทศ ก็ได้มีศาลกรมท่าขึ้นอยู่ในกรมคลังยังคับคดีเกี่ยวกับคนต่างประเทศอีกแผนกหนึ่งเป็นต้น ในส่วนวิธีการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลต่าง ๆ นั้นได้มีลูกขุน ณ ศาลหลวงเป็นผู้พิจารณาคดีที่ศาลสืบพยานเสร็จสำนวนแล้วเพื่อชี้ขาดว่าฝ่ายใดผิดหรือไม่ผิดอีกชั้นหนึ่ง

ลักษณะการปกครองที่แบ่งเป็น ๔ กรมดังกล่าวปรากฏหลักฐานเป็นที่แน่นอนว่ามีมาแต่แรกตั้งกรุงศรีอยุธยา ส่วนในสมัยกรุงสุโขทัยก็น่าจะแบ่งการปกครองเป็นทำนองเดียว

กันนี้ ซึ่งมีเสนาบดีกรมวังเป็นผู้ชำระความแทนพระมหากษัตริย์ หรือมิฉะนั้นก็อาจทรงมอบพระราชภาระส่วนนี้แก่ปุโรหิตหรือมโนสารอำมาตย์ ดังเช่นที่ปรากฏในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ว่า พระเจ้ามหาสมมุติราชทรงตั้งให้เป็นใหญ่ในหน้าที่ยังคัยยัญชากิจคดีทั้งปวงในส่วนที่ปรากฏตามศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า ที่ประตูพระราชวังมีกระดิ่งแขวนไว้สำหรับผู้มีทุกข์ร้อนไปสั่นร้องทุกข์ และเสด็จออกประทับเหนือแผ่นหินพระแท่นมนังคศิลาภายใต้ไม้ตาล รับและวินิจฉัยฎีกานั้น ก็น่าจะเป็นโดยทรงมีพระราชประสงค์เช่นเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตั้งกลองวินิจฉัยเภรีไว้ที่ทิมกรมวัง เพื่อให้ราษฎรตีร้องถวายฎีกากล่าวโทษตะลาการได้ ซึ่งเป็นพระมหากรุณาธิคุณโดยฐานที่วางพระองค์เป็นอย่างบิดาของประชาชน

ครั้นมาเมื่อรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้ทรงตั้งเสนาบดีเพิ่มขึ้นอีก ๒ ตำแหน่ง คือ สมุหพระกลาโหม เป็นหัวหน้ากรมพระกลาโหมยังคับราชการฝ่ายทหารทั่วไปตำแหน่งหนึ่ง และสมุหนายกเป็นหัวหน้ากรมมหาดไทยยังคับราชการพลเรือนทั่วไปอีกตำแหน่งหนึ่ง เสนาบดีทั้ง ๒ ตำแหน่งนี้มียศเป็นอัครมหาเสนาบดีสูงกว่าเสนาบดี จตุสดมภ์ทั้ง ๔ และมีหน้าที่เป็นผู้ยังคับยัญชาการหัวเมืองด้วย ซึ่งมีทั้งการทัพศึกการรักษาทำนุบำรุงบ้านเมืองการเก็บส่วยเก็บยรรณาการและระงับคดีความต่าง ๆ

ราชการในสมัยต่อมาทำให้เกิดความจำเป็นต้องมีกรมแยกออกไปอีก ฉะนั้นนอกจากกรมพระกลาโหม มหาดไทย และกรมเมือง วัง คลัง นา ดังกล่าวข้างต้น ได้มีกรมชั้นรองลงมาสำหรับราชการต่าง ๆ อีกมาก ลักษณะการปกครองที่แบ่งเป็นกรมต่าง ๆ นี้ยังคงเป็นมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ และในส่วนที่เกี่ยวกับคดีความ กรมใดมีอำนาจชำระและตัดสิน กรมนั้นก็ยังคงได้ชื่อว่าเป็นศาล

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนตั้งกระทรวงยุติธรรมปรากฏว่ามีศาลทั้งในกรุงเทพ ฯ และหัวเมืองขึ้นอยู่ในกระทรวงมหาดไทย กลาโหม และในกรมท่า ได้ว่าทั้งความแพ่งและความอาญา และมีศาลนครบาลในกรุงเทพ ฯ ว่าแต่ความ

อาญาอย่างเดียว ส่วนความแพ่งในกรุงเทพฯ นั้นมีศาลแพ่งกลางและศาลแพ่งกระเษมเป็นเจ้าหน้าที่ชำระ แต่ศาลแพ่งกลางและศาลแพ่งกระเษมนี้หาขึ้นอยู่ในกระทรวงใดไม่

นอกจากที่กล่าวแล้วมีศาลกรมนาชำระความเรื่องที่นา ศาลในกรมพระคลังมหาสมบัติชำระความภาษีอากรและหนี้หลวง ทั้งยังมีศาลราชตระกูล ศาลกรมวัง และศาลกรมสุรัสวดีอีก

ศาลที่เป็นธรรมดาในกรุงเทพฯ สมัยนั้นก็มีศาลนครบาล ศาลกระทรวงมหาดไทยและกลาโหม กรมท่า กับศาลแพ่งกลาง ศาลแพ่งกระเษม คือเป็นศาลที่ชำระความโจรกรรมที่เกิดขึ้นตามธรรมดา และความแพ่งระหว่างราษฎรด้วยกัน ศาลนอกจากนี้ชำระความที่อาจเรียกได้ว่าเป็นพิเศษ

การรับฟ้องและการพิจารณาพิพากษาก็ยังแบ่งเป็นหลายหน้าที่หลายกรม เช่น กรมรับฟ้อง ลูกขุน ผู้ปรับ และขุนศาลตระลาการ ศาลนครบาล ศาลแพ่งกลาง แพ่งกระเษม ศาลมหาดไทย ศาลกลาโหมและกรมท่าเป็นศาลที่มีแต่ตระลาการผู้ชำระคดี แต่ผู้รับฟ้องนั้นเป็นกรมหนึ่งต่างหากซึ่งเมื่อรับฟ้องไว้แล้วก็นำเสนอลูกขุน ที่เป็นกรมอิสระอีกกรมหนึ่ง เมื่อลูกขุนตรวจฟ้องว่าเป็นฟ้องที่ถูกต้องแล้ว กรมรับฟ้องจึงจะจ่ายฟ้องนั้นไปยังศาลนครบาล ศาลแพ่งกลาง แพ่งกระเษม หรือศาลมหาดไทย กลาโหม กรมท่า ศาลหนึ่งศาลใดแล้วแต่ความนั้นจะตกอยู่ในเขตอำนาจของใคร เมื่อศาลได้ฟ้องไปดังนี้แล้ว ศาลนั้น ๆ จึงจะชำระได้ เว้นแต่ความอาญา โจรกรรมบางรายที่ศาลกระทรวงนั้น ๆ เอามาชำระซักไซ้โดยไม่มีโจทก์ หรือโดยเป็นโจทก์เองชำระเอง ด้วยถืออำนาจว่าเป็นการปราบโจรผู้ร้าย ซึ่งกรณีเช่นนี้ก็มีอยู่บ้างไม่น้อย เมื่อศาลได้ชำระความเสร็จสำนวนแล้ว ต้องส่งขึ้นไปยังลูกขุนให้ชี้ขาด ลูกขุนเองเมื่อได้ชี้ขาดว่าผู้ใดผิดหรือไม่ผิดแล้ว ยังต้องส่งสำนวนไปยังผู้ปรับให้ว่างบทอีกชั้นหนึ่งและในวิธีพิจารณาเดิมคดีมีเพียงชั้นอุทธรณ์เท่านั้น วิธีอุทธรณ์ก็คือ เมื่อศาลพิพากษาแล้วคู่ความจะขอให้เปลี่ยนหรือแก้ไขคำพิพากษาอย่างใด ต้องฟ้องผู้ชำระยังศาลอุทธรณ์คดีราษฎร์ ซึ่งขึ้นอยู่ในกระทรวงมหาดไทย

ส่วนการฎีกาซึ่งมีในสมัยนั้น ในกรมหลวงราชบุริดิเรกฤทธิทรงอธิบายไว้ว่า "เข้าใจว่าเป็นหนังสือร้องทุกข์ต่อพระเจ้าแผ่นดิน ๆ จะทรงพระกรุณาโปรดสั่งประการใดคงจะไม่มีเป็นแยบเหมือนมาทุกแผ่นดินนัก เพราะอำนาจพระเจ้าแผ่นดินนั้นไม่ใช่อำนาจศาลเป็นพระบรมเดชานุภาพคุ้มครองแผ่นดินคนละอย่างออกไปใหญ่กว่าอำนาจศาลที่เป็นอำนาจมัดตรึงผิดนิสัยกัน ยังไม่ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงมีวิธีพิจารณาความตามคำที่เรียกกันในศาลเลย เพราะเหตุฉะนั้นจึงสงสัยว่าแต่เดิมมา ฎีกาต่อพระเจ้าแผ่นดินไม่ปรากฏนักในกฎหมายนั้น เพราะถือเสียว่า ถ้าได้ทรงพระกรุณาโปรดประการใดก็แล้วไปด้วยพระบรมเดชานุภาพ ฎีกาในเร็ว ๆ นี้มีขึ้นในคดีที่ศาลตัดสินแล้ว และผู้ที่แพ้คดีฟ้องผู้ชำระที่เรียกว่าอุทธรณ์นั้นเสร็จกันไปแล้วด้วย และตามกฎหมายจะเป็นอันถึงเวลาที่จะยังคัยตามคำพิพากษาได้ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องกระวนกระวายหาทางหลบหนีการยังคัยต่อไป มีทางออกได้คนจะต้องพากันออกทางนั้น พอมีทางโดยถวายฎีกาได้ก็ถวายฎีกาทีเดียว สำเร็จตามความประสงค์ โดยเหตุว่าเมื่อถวายฎีกาแล้ว การทั้งหลายที่ได้ทำมาในศาลเป็นอันงดหมด เมื่อมีทางเช่นนี้ฎีกาต้องเป็นธรรมดาของความอยู่เอง ฎีกาก็มากขึ้นทุกที ปรากฏครั้งแรกในประกาศปีขุลศักราช ๑๒๔๘ ว่าต้องทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็น "อธิบดี" ตรวจฎีกา คือแปลว่ามีมากเกินทอดพระเนตรเอง ต้องตั้งเจ้าหน้าที่ขึ้น เมื่อมีเจ้าหน้าที่ขึ้นดังนี้ ก็เป็นอันมีวิธีอุทธรณ์ ๒ ชั้นคือ อุทธรณ์ลูกขุนชั้นหนึ่ง และอุทธรณ์ต่อพระเจ้าอยู่หัวชั้นหนึ่ง วิธีอุทธรณ์ ๒ ชั้นนี้ถึงแม้ว่าจะมีมาก่อนประกาศฉบับนี้ก็ดีก็ไม่มีประกาศฉบับใดเป็นพยาน"

ครั้นต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๔ (ร.ศ. ๑๑๐) ได้มีประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม โดยประกาศนี้ สรรพคดีทั้งปวงที่พิจารณาอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ รวมทั้งศาลฎีกา (กรมตรวจฎีกา) กับศาลฝ่ายพระราชวังบวรที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพ ฯ ตลอดจนบรรดาผู้พิจารณาตระลาการในกระทรวงศาลทั้งปวงนั้น ได้ยกมารวมอยู่ในศาลสถิตยุติธรรมที่ตั้งขึ้นเป็นกระทรวงใหญ่นี้ ยังคัยบัญชาเป็นแห่งเดียวกัน ในการรวมสังกัดศาลนี้ ได้ยกศาลฎีกาเรียกเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวง ทั้งปรับปรุงและยุบรวมศาลบางศาล ให้คงมี

เป็นศาลใหญ่อีกเพียง ๖ ศาล คือ ศาลอุทธรณ์คดีรายฎร์ ศาลพระราชอาญา ศาลแพ่งกระเษม ศาลแพ่งกลาง ศาลสรรพากร และศาลต่างประเทศ

เมื่อยกศาลฎีกาไปเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวงในกระทรวงยุติธรรมสำหรับพิจารณาความอุทธรณ์คำพิพากษาตัดสินของศาลต่ำนั้นแล้ว ฎีกาทั้งปวงที่ยังคั่งค้างอยู่ก็ได้ยกไปพิจารณาที่ศาลนั้นทั้งสิ้นด้วย ส่วนความที่จะเป็นฎีกาต่อไปนั้น ให้ทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาได้ แต่ในการกล่าวโทษคำพิพากษาศาลอุทธรณ์คดีหลวงและศาลอุทธรณ์คดีรายฎร์ และกล่าวโทษเสนาบดีเจ้ากระทรวงทั้งปวง หรือในข้อความร้องทุกข์ที่ไม่เกี่ยวในเรื่องเป็นความ ฎีกาชนิดนี้เป็นอย่างสูงสุดที่จะควรได้รับพระบรมราชวินิจฉัยในคดีนั้น ถ้ามีเหตุต้องพิจารณาพิพากษาไต่สวนต่อไปจะได้ โปรดเกล้า ฯ ตั้งองคมนตรีเป็นครั้งเป็นคราวให้ชำระไต่สวนหรือเรียงความเห็นทูลเกล้า ฯ ถวายเป็นการพิเศษ หรือจะโปรดเกล้า ฯ ให้ที่ประชุมเสนาบดีปรึกษาตัดสิน ความอื่นนอกจากนี้ห้ามมิให้ทำฎีกาขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย ทั้งนี้เป็นขั้นต้นแห่งการวางหลักเกณฑ์ในเรื่องทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกา

ใน พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้มีพระราชบัญญัติจัดการศาลในสนามสถิตยุติธรรม ยกเลิกศาลอุทธรณ์คดีหลวงตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นต้นไป และยกบรรดาความอุทธรณ์ ซึ่งยังค้างพิจารณาอยู่ในศาลนั้นไปรวมพิจารณาในศาลอุทธรณ์คดีรายฎร์ ส่วนบรรดาความอุทธรณ์ ซึ่งจะฟ้องร้องกันขึ้นใหม่ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นต้นไปนั้น ความเดิมจะเป็นคดีหลวงก็ดี คดีรายฎร์ก็ดี ให้ฟ้องและประทับไปยังศาลอุทธรณ์คดีรายฎร์ทั้งสิ้น แต่ถ้าจะฟ้องอุทธรณ์กล่าวโทษคำตัดสินของศาลอุทธรณ์คดีรายฎร์แล้ว ก็ให้ทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกา

อนึ่งได้ตั้งศาลราชทัณฑ์พิเฉทขึ้นอีกศาลหนึ่ง สำหรับช่วยศาลพระราชอาญาชำระคดีความอาญาที่คงค้างอยู่ในศาลพระราชอาญานั้น ได้แบ่งแยกมาพิจารณาในศาลราชทัณฑ์พิเฉทบ้าง และความอาญาทั้งปวงที่ฟ้องร้องกันขึ้นใหม่ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นต้นมา ก็ตกกระทรวงศาลทั้งสองนี้เท่านั้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้มีประกาศให้ยกเลิกศาลราชทัณฑ์พิเฉทเสีย ยกมารวมในศาลพระราชอาญาเป็นแห่งเดียวกัน เรียกว่าศาลพระราชอาญา มีหน้าที่สำหรับพิจารณาและรับฟ้องในคดีความอาญาทั้งปวงสืบต่อไป

ศาลที่จัดขึ้นใหม่ให้สังกัดกระทรวงยุติธรรมนี้เป็นศาลในกรุงเทพฯ ส่วนศาลในหัวเมืองในจังหวัดกรุงเทพฯ และศาลในหัวเมืองอื่น ๆ คงเป็นไปตามเดิมดังปรากฏในพระธรรมนูญศาลหัวเมือง พุทธศักราช ๒๔๓๘ ซึ่งคงแยกศาลหัวเมืองไปสังกัดอยู่ในกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาล เมื่อได้จัดระเบียบราชการศาลในกรุงเทพฯ เข้ารูปดีแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๓๙ จึงได้เริ่มต้นจัดการศาลหัวเมือง เพื่อในที่สุดจะได้รวบรวมให้มาสังกัดกระทรวงยุติธรรมเช่นเดียวกับศาลในกรุงเทพฯ โดยตราพระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวงขึ้นเมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๙

ข้าหลวงพิเศษได้จัดราชการศาลยุติธรรมจนสำเร็จทั่วราชอาณาจักร และตามประกาศลงวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้ตั้งศาลมณฑลพายัพและศาลมณฑลมหาราษฎร์เป็นที่สุด เมื่อราชการศาลยุติธรรมได้เจริญขึ้นเป็นลำดับมาก็ย่อมหมดความจำเป็นที่จะให้ตำแหน่งข้าหลวงพิเศษประจำมณฑลดำรงคงอยู่ต่อไป ฉะนั้นประกาศที่ตั้งศาลทั้ง ๒ นี้จึงได้ยกเลิกตำแหน่งข้าหลวงพิเศษนี้เสีย และตั้งตำแหน่งข้าหลวงพิเศษศาลยุติธรรมขึ้นแทน มีอำนาจพิจารณาพิพากษายังคับอรรถคดีแพ่งกรณีอาญา และตรวจตราระเบียบราชการศาล แนะนำครอบงำผู้พิพากษาตุลาการได้ทั่วทุกหัวเมืองมณฑลในราชอาณาจักร

ครั้นต่อมา ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระธรรมนูญศาลยุติธรรมขึ้นเมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๑ (ร.ศ. ๑๒๗) พระธรรมนูญนี้ให้มีศาลแบ่งเป็น ๓ แผนก คือ ศาลฎีกาแผนกหนึ่ง ศาลสถิตยุติธรรมกรุงเทพฯ แผนกหนึ่ง และศาลหัวเมืองอีกแผนกหนึ่ง

ศาลฎีการับผิดชอบต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ส่วนศาลสถิตยุติธรรมกรุงเทพฯ และศาลหัวเมืองนั้นขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรม

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ (ร.ศ. ๑๓๑) ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ตาม ประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรมลงวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ ให้ยกศาลฎีกาการวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม เพราะฉะนั้นตั้งแต่นั้นต่อมาศาลที่อยู่ในกระทรวงยุติธรรมจึงแบ่งออกเป็น ๒ แผนก คือ

(๑) ศาลสถิตยุติธรรมกรุงเทพ ฯ ได้แก่

๑. ศาลฎีกา (ซึ่งเป็นศาลอุทธรณ์สูงสุด)
๒. ศาลอุทธรณ์ (ซึ่งเป็นศาลอุทธรณ์ชั้นแรก)
๓. ศาลพระราชอาญา
๔. ศาลแพ่ง
๕. ศาลต่างประเทศ และศาลคดีต่างประเทศ
(ซึ่งเป็นศาลสูงชั้นต้น)
๖. ศาลโปรีสภา (ซึ่งเป็นศาลชั้นต่ำชั้นต้นและเป็นศาลไต่สวนด้วย)

(๒) ศาลหัวเมืองแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. ศาลมณฑล
๒. ศาลเมือง (หรือศาลจังหวัด)
๓. ศาลแขวง

อนึ่ง ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้ประกาศใช้พระธรรมนูญศาลทรัพย์เชลยให้ตั้งศาลเพิ่มขึ้นในสนามสถิตยุติธรรมอีกศาลหนึ่ง เรียกว่า "ศาลทรัพย์เชลย" เป็นกระทรวงศาลมีอำนาจตลอดราชอาณาจักร รับบังคับบัญชาสรรพกรณีจับทรัพย์เชลย คือ เรือใหญ่น้อยและสินค้าของลงระวางเรือ ฯลฯ ส่วนการที่จะเปิดศาลทำการหรือตั้งผู้พิพากษาประจำศาลขึ้นเมื่อใดนั้นจะได้มีประกาศพระบรมราชโองการเป็นคราว ๆ ไป

ราชการศาลในสมัยนี้ แม้จะมีรูปลักษณะอันนับได้ว่าเทียมเท่าศาลแห่งประเทศที่เป็นเอกราชทั้งหลายก็ดี แต่ก็ยังหาได้มีเอกราชอันสมบูรณ์พร้อมทุกประการไม่ โดยที่ยังต้องมีศาลต่างประเทศและศาลคดีต่างประเทศสำหรับพิจารณาพิพากษาคดีที่เกี่ยวกับคนต่างประเทศบางจำพวกเช่นเดียวกับที่มีมาแต่เริ่มแรกจัดตั้งศาลขึ้น และวิธีการของศาลนี้มีข้อผูกพันอยู่ตามสัญญาทางพระราชไมตรีหลายประการ คือกงสุลของประเทศเหล่านั้นมีสิทธิที่จะมานั่งในศาลได้ กับมีสิทธิที่จะถอนคดีไปชำระเสียเอง นอกจากนั้นในการพิจารณาคดีก็ต้องให้มีที่ปรึกษากฎหมายชาวต่างประเทศนั่งในศาลอีกด้วย อนึ่ง ประเทศอื่น ๆ บางประเทศก็ได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีหวงแหนสิทธิที่จะชำระคนของเขาไว้ และมีศาลกงสุลสำหรับชำระบุคคลของเขาเป็นพิเศษ แม้ต่อมาพิธีการที่ให้กงสุลมีสิทธิมานั่งในการพิจารณาคดีได้ยุติลง และใน พ.ศ. ๒๔๖๙ ศาลกงสุลบรรดาที่มีอยู่ได้เลิกไปทั้งสิ้นแล้วก็ดี แต่สิทธิถอนคดีกับที่ฝ่ายไทยจะต้องจัดให้มีที่ปรึกษากฎหมายนั่งในคดีบางประเภทนั้นยังคงมีอยู่ ซึ่งตามสัญญาทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศสงวนไว้จนกว่าประเทศไทยจะประกาศและใช้ประมวลกฎหมายครบถ้วนแล้วและต่อไปอีก ๕ ปี

ครั้นเมื่อประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญแล้ว ราชการศาลยุติธรรมก็ได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้น ในเบื้องแรกได้มีบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแยกการศาลทางตุลาการออกเป็นส่วนสัดจากการบริหาร และให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี เพื่อเป็นหลักประกันให้ความยุติธรรมอันแท้จริงแก่ประชาราษฎรผู้เกี่ยวข้องทางอรรถคดีในโรงศาล คณะรัฐบาลผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงก็ได้มองเห็นความจำเป็นที่จะเร่งการชำระประมวลกฎหมายให้ก้าวหน้าได้ระดับกับความเจริญในด้านอื่น ๆ เพื่อหวังจะเรียกร้องสิทธิเอกราชในทางศาลอันสมบูรณ์มาเป็นของชาติ และในขณะที่เร่งการปรับปรุงประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ ๕ (ว่าด้วยครอบครัว) และบรรพ ๖ (ว่าด้วยมฤดก) รวมทั้งประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและความแพ่งกับพระธรรมนูญศาลยุติธรรมเพื่อให้ได้ประกาศใช้ครบถ้วนตามสัญญาทางพระราชไมตรี ในทางด้านที่เกี่ยวกับธรรมนูญของศาลยุติธรรมรัฐบาล

ก็มิได้อยู่นิ่ง ได้ดำเนินการแก้ไขหลายประการมีอาทิเช่น ได้ยกเลิกตำแหน่งข้าหลวงพิเศษ ศาลยุติธรรม เลิกศาลมณฑลและให้ศาลมณฑลแต่เดิมมีฐานะเป็นศาลจังหวัด กับยุบตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลและตั้งข้าหลวงยุติธรรมขึ้นเป็นต้น

ครั้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ การจัดทำประมวลกฎหมายได้สำเร็จรูปขึ้นพร้อมมูล ตามสัญญาทางพระราชไมตรี ในต้น พ.ศ. ๒๔๗๘ จึงได้ประกาศใช้พระธรรมนูญศาล ยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๗๗ พร้อมกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาและความแพ่ง

ในชั้นนี้ว่าตามหลักในขณะที่ประกาศใช้ประมวลกฎหมายต่าง ๆ ครบถ้วนแล้วนั้น ประเทศไทยไม่มีข้อผูกพันที่จำต้องจัดให้มีศาลสำหรับพิจารณาพิพากษาคดีที่เกี่ยวกับคนต่าง ประเทศต่อไปอีกแล้ว หรืออีกนัยหนึ่ง ศาลต่างประเทศและศาลคดีต่างประเทศซึ่งตั้งขึ้น เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามสัญญาทางพระราชไมตรีเดิมนั้น ย่อมหมดอำนาจที่จะพิจารณา คดีใหม่ต่อไป คงมีอำนาจแต่เฉพาะคดีที่รับไว้และยังไม่ถึงที่สุดเท่านั้น ในพระธรรมนูญ ศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๗๗ จึงมิได้กล่าวถึงศาลเหล่านี้ไว้อีก แต่อย่างไรก็ดี เนื่อง จากสิทธิถอนคดียังคงมีอยู่ดังกล่าวข้างต้น และเพื่อประกันการที่จะไม่ให้ใช้สิทธินี้ รัฐบาล จึงเห็นควรให้มีศาลสำหรับพิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับคนต่างประเทศต่อไปอีกเป็นการชั่ว คราวในระหว่างที่สิทธิถอนคดียังมีอยู่ ด้วยเหตุนี้ใน พ.ศ. ๒๔๗๘ จึงได้ตราพระราชบัญญัติ ว่าด้วยการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๘ ขึ้น ทั้งได้มีการ จัดแผนกพิเศษขึ้นในศาลแพ่ง ศาลอาญา และศาลแขวงพระนครใต้ (ซึ่งตั้งขึ้นแทนศาล โปริสภาที่ ๑) เพื่อทำการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทที่เกี่ยวกับคนต่างประเทศต่อไป อีกเป็นการชั่วคราว แต่ในชั้นนี้วิธีการพิเศษต่าง ๆ ที่ศาลได้เคยปฏิบัติมาอันเกี่ยวกับคนต่าง ประเทศได้ถูกยกเลิกไปเป็นส่วนมากแล้ว

ต่อมารัฐบาลได้มีนโยบายที่จะแก้ไขหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี เพื่อให้ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศเป็นไปตามหลักความเสมอภาค และให้

เอกราชในทางศาลโดยสมบูรณ์ จึงได้ยกเลิกบรรดาหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีซึ่งใช้อยู่กับประเทศต่าง ๆ ทุกประเทศ และดำเนินการเจรจาทำหนังสือสัญญาใหม่ ในการนี้รัฐบาลได้ขอให้ประเทศต่าง ๆ ยกเลิกสิทธิถอนคดีเสียก่อนถึงกำหนด ประเทศที่สละสิทธิถอนคดีได้ทันทีตามวิถีรัฐธรรมนูญของตนก็ได้สละสิทธินั้น ประเทศที่ยังสละสิทธิไม่ได้ตามที่ว่านี้ ก็ยอมให้ยกเลิกสิทธิถอนคดีโดยสนธิสัญญาที่ได้ตกลงกันใหม่ และในระหว่างรอการแลกเปลี่ยนสัตยาบัน ประเทศใดรับรองว่าจะไม่ใช้สิทธิได้ ก็ได้ให้คำรับรองเช่นนั้น ส่วนประเทศที่รับรองไม่ได้ ก็ได้รับรองว่าจะริเสนอสนธิสัญญานั้นเพื่อให้ได้สัตยาบันโดยเร็ว

การเจรจาทำสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ ได้ดำเนินมาจนได้มีการแลกเปลี่ยนสัตยาบันโดยลำดับ และเมื่อวันที่ ๒๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้มีการแลกเปลี่ยนสัตยาบันสนธิสัญญาทางไมตรีพาณิชย์และการเดินเรือระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ณ กรุงเทพ ฯ เป็นฉบับสุดท้าย ฉะนั้นความจำเป็นที่จะคงใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๘ ย่อมเป็นอันไม่มีต่อไป จึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติยกเลิกพระราชบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๘ และโอนคดีที่เกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษและคนในสังกัดชาติฝรั่งเศสไปยังศาลธรรมดา พุทธศักราช ๒๔๘๑ เมื่อวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๒ อันเป็นเครื่องหมายแสดงว่าตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาวิธีการพิเศษต่าง ๆ อันเกี่ยวกับคนต่างประเทศที่ศาลเราต้องผูกพันอยู่นั้นได้เลิกไปโดยเด็ดขาดและสิ้นเชิงแล้ว นับว่ารัฐบาลได้ดำเนินการเป็นขั้น ๆ ตลอดมาจนเป็นผลให้ได้มาซึ่งเอกราชในทางศาลโดยสมบูรณ์

พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๗๗ ได้ปรับปรุงศาลตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๕๑ และประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยแบ่งศาลออกเป็น ๓ ชั้น คือ

(๑) ศาลชั้นต้น

(๒) ศาลอุทธรณ์

(๓) ศาลฎีกา (ศาลสูงสุด)

ศาลชั้นต้นได้แก่ศาลแขวง ศาลจังหวัด ศาลแพ่ง และศาลอาญา ซึ่งตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๗๗ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๘๒ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๔๙๙ มีเขตอำนาจต่างกันดังนี้

ศาลแขวงมีเขตตามที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงได้กำหนดไว้ และมีอำนาจทำการไต่สวนและวินิจฉัยชี้ขาดคำร้องหรือคำขอที่ยื่นต่อศาลในคดีแพ่ง กับทำการไต่สวนมูลฟ้องและมีคำสั่งในคดีอาญา ทำการไต่สวนและมีคำสั่งในการชันสูตรพลิกศพตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้นศาลแขวงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่ง ซึ่งมีราคาทรัพย์สินที่พิพาทหรือจำนวนเงินที่ฟ้องไม่เกินสองพันบาท และคดีอาญาซึ่งอัตราโทษอย่างสูงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ให้จำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินหกพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่จะลงโทษจำคุกเกินกว่าหกเดือนหรือปรับเกินกว่าสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งโทษจำคุกหรือปรับนั้นอย่างหนึ่งอย่างใดหรือทั้งสองอย่างเกินอัตราที่กล่าวแล้วไม่ได้ ถ้าคดีใดเมื่อพิจารณาพยานหลักฐานไปแล้ว ปรากฏว่าโทษของจำเลยควรจำคุกเกินกว่าหกเดือนหรือปรับเกินกว่าสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับเกินกว่านี้ ศาลแขวงต้องทำความเห็นส่งสำนวนไปให้ศาลอาญาหรือศาลจังหวัดพิพากษา แล้วแต่กรณี

ศาลแขวงนี้ ผู้พิพากษานายเดียวทำการพิจารณาพิพากษาคดีได้เต็มอำนาจศาล

ศาลจังหวัดมีเขตตามที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลจังหวัดได้กำหนดไว้ และมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาทั้งปวง แต่บรรดาคดีซึ่งเกิดขึ้นในศาลแขวง

และอยู่ในอำนาจของศาลแขวงนั้น ถ้ายื่นฟ้องต่อศาลจังหวัด ศาลจังหวัดย่อมใช้ดุลพินิจที่จะไม่ยอมรับพิจารณาพิพากษาคดีนั้น ๆ ได้

ศาลแพ่งมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งทั้งปวง ศาลอาญามีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาทั้งปวง ศาลทั้งสองนี้มีเขตตลอดทั้งจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี แต่บรรดาคดีที่เกิดขึ้นนอกเขตจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีนั้นจะยื่นฟ้องต่อศาลแพ่งและศาลอาญาก็ได้ แต่ก็อยู่ในดุลพินิจของศาลนั้น ๆ ที่จะไม่ยอมรับพิจารณาพิพากษาคดีใดคดีหนึ่งที่ยื่นฟ้องเช่นนั้น

นอกจากศาลตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมดังกล่าวแล้ว ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๔๙๔ จัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางขึ้นในจังหวัดพระนคร และพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลา พ.ศ.๒๕๐๕ ตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลาขึ้นในจังหวัดสงขลา โดยศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางมีเขตอำนาจตลอดจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี ส่วนศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลามีเขตอำนาจตลอดจังหวัดสงขลา ศาลทั้งสองนี้เป็นศาลชั้นต้นตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชนโดยเฉพาะ และมีวิธีการสำหรับใช้แก่เด็กและเยาวชนให้เหมาะสม เช่นเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีความสนใจในสวัสดิภาพของเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีที่เคยเป็นมารดามาแล้ว ได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาพิพากษาคดีในฐานะเป็นผู้พิพากษาสมทบด้วย และก่อนที่ศาลจะพิจารณาคดีเกี่ยวกับเด็กโดยเด็ดขาดก็ให้มีวิธีตรวจและสังเกตการณ์ในเรื่องประวัติการศึกษาอบรม ลักษณะ นิสัย สุขภาพ ภาวะแห่งจิต และฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวตลอดจนสิ่งแวดล้อมโดยทั่ว ๆ ไป เพื่อศาลจะได้สั่งให้ดำเนินการคุ้มครองดูแลรักษาประโยชน์ของเด็กหรือเยาวชนให้เป็นผลดีหรือจัดสงเคราะห์และอบรมเด็กหรือเยาวชนให้เหมาะสมยิ่งขึ้นกว่าที่จะลงโทษเด็กดังวิธีการที่ปฏิบัติมาแต่เดิม ทั้งให้มีสถานพินิจและ

คุ้มครองเด็กกลาง มีหน้าที่ช่วยเหลือศาลในการสืบเสาะข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน รวมทั้งทำการสงเคราะห์อบรมเด็กและเยาวชนตามวิธีการของศาลนี้ด้วย

ศาลจังหวัด ศาลแพ่ง และศาลอาญา ต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองนายจึงจะเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีได้เต็มอำนาจศาล ส่วนศาลคดีเด็กและเยาวชนนั้นมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองนายและผู้พิพากษาสมทบอีกสองคนซึ่งต้องเป็นสตรีอย่างน้อยหนึ่งคน จึงจะเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีได้เต็มอำนาจศาล

ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิจารณาพิพากษาบรรดาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลชั้นต้นตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยการอุทธรณ์ นอกจากนี้มีอำนาจพิพากษายืนตาม แก้ไขหรือกลับคำพิพากษาศาลชั้นต้นที่พิพากษาลงโทษประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต ในเมื่อคดีนั้นได้ส่งขึ้นมายังศาลอุทธรณ์ตามที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และวินิจฉัยชี้ขาดคำร้องที่ยื่นตามกฎหมายคัดค้านคำสั่งของศาลชั้นต้น ทั้งวินิจฉัยชี้ขาดคดีที่ศาลอุทธรณ์มีอำนาจวินิจฉัยได้ตามกฎหมายอื่นอีกด้วย

ศาลฎีกามีอำนาจพิจารณาพิพากษาบรรดาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษา หรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์ ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยการฎีกา และมีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดคดีที่ศาลฎีกามีอำนาจวินิจฉัยได้ตามกฎหมายอื่น คดีใดซึ่งศาลฎีกาได้พิจารณาพิพากษาแล้วเป็นอันยุติ คู่ความหามีสิทธิที่จะทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาคัดค้านคดีนั้นต่อไปอีกไม่

ศาลอุทธรณ์ต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองนาย และศาลฎีกาอย่างน้อยสามนาย จึงจะเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีได้

ศาลฎีกามีประธานศาลฎีกา (เดิมเรียก “อธิบดีศาลฎีกา”) ศาลอุทธรณ์ ศาลแพ่ง และศาลอาญา มีอธิบดีผู้พิพากษาประจำศาลละหนึ่งนาย ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง มีอธิบดีเป็นผู้รับผิดชอบในงานของศาล

ในศาลชั้นต้นทุกศาล นอกจากศาลแพ่ง ศาลอาญาและศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง มีผู้พิพากษาหัวหน้าศาลเป็นผู้รับผิดชอบ และอยู่ภายใต้ความควบคุมของอธิบดีผู้พิพากษาภาคอีกชั้นหนึ่ง

อธิบดีผู้พิพากษาภาคมีตำแหน่งประจำภาค ๆ ละ ๑ ตำแหน่ง รวม ๙ ตำแหน่งด้วยกัน

ศาลชั้นต้นนอกจากศาลแพ่ง ศาลอาญา และศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ขณะนี้มีรวมด้วยกันทั้งสิ้น ๑๐๔ ศาล เป็นศาลแขวง ๒๐ ศาล ศาลจังหวัด ๘๓ ศาล ศาลคดีเด็กและเยาวชน (จังหวัดสงขลา) ๑ ศาล

ตามประวัติศาลยุติธรรมที่กล่าวมาแล้วนี้ จะเห็นว่าการศาลของประเทศไทยได้รับความเอาใจใส่ปรับปรุงให้เจริญก้าวหน้าโดยตลอดมาทุกสมัย และกระทรวงยุติธรรมได้มีส่วนร่วมอันสำคัญในการสร้างความเป็นปึกแผ่นแน่นหนาให้แก่ราชการศาล และช่วยผดุงส่งเสริมให้ศาลทรงไว้ซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ในการประสาทความยุติธรรม เพื่อประโยชน์สุขและสวัสดิภาพแก่ประชาชนทั้งมวล ศาลและกระทรวงยุติธรรมย่อมต้องดำรงอยู่เป็นคู่กัน จึงจะได้กล่าวถึง **กระทรวงยุติธรรม** ต่อไป เพื่อประกอบประวัติแห่งองค์การศาลให้ครบถ้วนบริบูรณ์

กระทรวงยุติธรรม

กระทรวงยุติธรรมได้ตั้งขึ้นตามประกาศลงวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ (ร.ศ. ๑๑๐) เพื่อรับโอนศาลต่าง ๆ ที่แยกย้ายอยู่หลายกระทรวงมาขึ้นในสังกัดกระทรวงเดียวกัน และรับผิดชอบในการจัดราชการที่โอนมานั้น ดังปรากฏตามพระราชปรารภในประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมเป็นความว่า "ทุกวันนี้คดีของราษฎรซึ่งเกี่ยวข้องซึ่งกันและกันอยู่ตามโรงศาลต่างๆ ทั้งปวงนั้นมีมากขึ้นทุกวัน เพราะอาศัยราษฎรพลเมืองมีการค้าขายเกี่ยวข้องพัวพันกันมากขึ้น ประการหนึ่งศาลที่จะพิจารณาคดีของราษฎรนั้นก็แยกย้ายกันอยู่หลายกระทรวง ทั้งผู้พิจารณาและผู้พิพากษาก็อยู่ในที่ต่างกัน ผู้พิพากษาจะยังคับความชี้ขาดปรับสัจตัดสินก็อาศัยแต่ในถ้อยคำสำนวนในกระดาษสมุด ไม่ได้เห็นด้วยจักษุในการพิจารณาเลยจึงเป็นช่องอุบายทางทุจริตของตระลาการและคู่ความ แม้แต่อย่างต่ำก็เป็นทางที่จะชักประวิงให้ความช้าไปได้ต่าง ๆ คดีของราษฎรจึงได้คั่งค้างทับถมอยู่ตามกระทรวงโรงศาลนั้น ๆ มากขึ้นทุกที่ กว่าจะแล้วได้แต่ละเรื่องก็ช้านาน เป็นการเสียเวลาทำมาหากินของราษฎร ได้ความลำบากในเรื่องนี้เป็นอันมาก ได้ทรงพระราชดำริจะแก้ไขเหตุการณ์เหล่านี้ให้เรียบร้อยดีขึ้น เพื่อเป็นประโยชน์แก่อาณาประชาราษฎรทั่วพระราชอาณาจักร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นได้บังคับบัญชาคดีความทั้งปวง ฯลฯ"

กระทรวงยุติธรรมที่ตั้งขึ้นตามประกาศนี้มีเสนาบดีเป็นประธาน เพื่อจะได้บังคับและแก้ไขการขัดข้องในคดี และรับผิดชอบให้การพิจารณาพิพากษาเป็นไปโดยสะดวกและยุติธรรม มีหน้าที่แผนกหนึ่งต่างหากจากการพิจารณาพิพากษาคดีนั้น กับมีเจ้าพนักงานสำหรับกระทรวงตามสมควร ฉะนั้นเมื่อตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นแล้วสรรพคดีทั้งปวงที่ได้พิจารณาอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ ได้ยกมารวมอยู่ในศาลสถิตยุติธรรมที่ตั้งขึ้นเป็นกระทรวงใหญ่นี้ ได้บังคับบัญชาคดีทั้งปวงเป็นแห่งเดียวกัน

ศาลที่จัดตั้งขึ้นใหม่ให้สังกัดกระทรวงยุติธรรมในชั้นแรกนั้นเป็นศาลในกรุงเทพฯ ส่วนศาลในหัวเมืองในจังหวัดกรุงเทพฯ และในหัวเมืองอื่น ๆ ได้จัดให้มาอยู่ในสังกัดกระทรวงยุติธรรมในภายหลัง โดยตั้งข้าหลวงพิเศษออกไปจัดการตามพระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรม หัวเมืองทั้งปวง พุทธศักราช ๒๔๓๕ ข้าหลวงพิเศษได้จัดราชการศาลยุติธรรมจนสำเร็จทั่วราชอาณาจักร และมีประกาศตั้งศาลมณฑลพายัพและมณฑลมหาราษฎร์ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นที่สุด

ต่อมาได้มีประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ แยกหน้าที่ราชการกระทรวงยุติธรรมเป็นฝ่ายธุรการส่วนหนึ่งและฝ่ายตุลาการส่วนหนึ่งและยกศาลฎีกาซึ่งยังมิได้รวมอยู่ในกระทรวงใด และเป็นพระราชธุระพิเศษอยู่ส่วนหนึ่งมารวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งอธิบดีศาลฎีกาในเวลาต่อมา เพื่อเป็นประธานในแผนกตุลาการ

ในส่วนระเบียบราชการนั้น ตามประกาศที่กล่าว ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจและหน้าที่บังคับบัญชาราชการและรับผิดชอบทั่วไป และบรรดาราชการอันนับว่าเป็นส่วนธุรการในกระทรวง ให้เป็นหน้าที่เสนาบดีบังคับบัญชาได้สิทธิขาดโดยลำพัง แต่ในส่วนที่เป็นฝ่ายตุลาการนั้น ให้เสนาบดีปรึกษาหารือและฟังความเห็นของอธิบดีศาลฎีกาแล้วและวินิจฉัยบังคับบัญชาไปตามที่ตกลงกัน หรือถ้ามีความเห็นแตกต่างกันก็ให้เสนาบดีพร้อมด้วยอธิบดีศาลฎีกานำความกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติ นอกจากนี้ให้อธิบดีศาลฎีกามีหน้าที่ดำริวางระเบียบราชการแผนกตุลาการ และนำความเห็นเสนอเสนาบดีตลอดจนถึงการตั้งและผลัดเปลี่ยนหรือเลื่อนตำแหน่งผู้พิพากษา ส่วนการแก้ข้อขัดข้องปัญหาที่เกี่ยวด้วยกฎหมายนั้น เป็นหน้าที่อธิบดีศาลฎีกาเป็นผู้วินิจฉัย ถ้ามีข้อใดซึ่งจำจะต้องเรียนพระราชปฏิบัติ ให้อธิบดีศาลฎีกานำขึ้นกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติโดยตรงได้

ประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม พ.ศ. ๒๔๕๕ นี้ได้ถูกยกเลิกโดยประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ตามประกาศฉบับหลัง ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นประธาน มีหน้าที่รับผิดชอบบังคับบัญชาข้อราชการฝ่ายธุรการและตุลาการ นอกจากการพิจารณาและพิพากษาคดีในศาล ซึ่งเป็นอำนาจอิสระของผู้พิพากษา แต่เพื่อให้เสนาบดีมีโอกาสตรวจตราราชการในศาลยุติธรรมให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจนั่งกำกับการพิจารณาปรึกษาคดีในศาลยุติธรรมได้ทุกศาล

ศาลฎีกาคงรวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรมโดยมีอธิบดีเป็นผู้รับผิดชอบรักษาการในศาลนั้นให้เรียบร้อยถูกต้องตามแบบแผน มีอำนาจที่จะตั้ง ผลัดเปลี่ยน ปลดและบังคับบัญชาพนักงานในศาลทุกตำแหน่ง แต่ไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการตั้งและผลัดเปลี่ยน หรือเลื่อนตำแหน่งผู้พิพากษาอีกต่อไป การที่จะตั้งเลื่อนย้ายหรือปลดผู้พิพากษานั้นตกเป็นหน้าที่ของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ที่จะนำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ซึ่งต่อมาราชการในส่วนนี้ได้มีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น และส่งเสริมสมรรถภาพของผู้พิพากษาตลอดจนกวดขันในทางวินัยและมารยาทเพื่อรักษาไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมและความเชื่อถือไว้วางใจของประชาชนในราชการศาลยุติธรรม

ในส่วนราชการธุรการของกระทรวงยุติธรรมนั้น ได้มีการปรับปรุงขยายกิจการและจัดตั้งกรมกองเพิ่มขึ้นดังมีประวัติต่อไปนี้ คือ

โรงเรียนกฎหมาย ตั้งขึ้นเป็นการภายในเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๐ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกขึ้นเป็นโรงเรียนหลวงในกระทรวงยุติธรรม ให้เสนาบดีเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบและจัดการโรงเรียน ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งสภานิติศึกษา มีหน้าที่จัดระเบียบกับวางหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียน

กฎหมายทั้งกิจการอันเกี่ยวแก่โรงเรียนนี้อีกชั้นหนึ่งด้วย ครั้นมาใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยุบสภานิติศึกษา และตั้งคณะนิติศาสตร์ขึ้นในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กับให้โอนโรงเรียนกฎหมายไปสมทบกับคณะนิติศาสตร์ที่ตั้งขึ้นใหม่นั้น

กรมอัยการ ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๐ และได้รวมอัยการหัวเมือง ซึ่งเดิมขึ้นอยู่ในกระทรวงมหาดไทยมาขึ้นกรมอัยการ สังกัดกระทรวงยุติธรรมใน พ.ศ. ๒๔๕๔ แต่ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ กรมอัยการได้โอนไปขึ้นกระทรวงมหาดไทย

กองมหันตโทษและลหุโทษ ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๐ แต่ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ยกไปขึ้นกระทรวงนครบาล ครั้นใน พ.ศ. ๒๔๖๕ กระทรวงยุติธรรมได้รับโอนกรมราชทัณฑ์จากกระทรวงมหาดไทย แต่แล้วได้โอนกลับไปขึ้นกระทรวงมหาดไทยอีกใน พ.ศ. ๒๔๖๙

กองหมาย ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๔

กองร่างกฎหมาย ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๗ และใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้ยกฐานะขึ้นเป็นกรมร่างกฎหมาย ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้โอนไปขึ้นต่อคณะกรรมการราษฎร

กองล้มละลาย ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๔ บัดนี้เรียกว่ากองบังคับคดีล้มละลาย

อนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับราชการกระทรวงยุติธรรมนี้ ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งเนติบัณฑิตยสภาขึ้นเป็นสภาในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษานิติศาสตร์และการว่าความ ควบคุมความประพฤติของทนายความให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยทนายความ และส่งเสริมความสามัคคีและผดุงเกียรติของสมาชิก และให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นสภานายกพิเศษโดยตำแหน่ง และใน พ.ศ. ๒๔๙๑ เนติบัณฑิตยสภาได้จัดให้มีแผนกศึกษา เป็นงานของเนติบัณฑิตยสภาขึ้น

อีกส่วนหนึ่ง เพื่อประสาทและส่งเสริมความรู้ความชำนาญในการประกอบวิชาชีพทางกฎหมายตามวัตถุประสงค์ของเนติบัณฑิตยสภาดังกล่าวข้างต้น

ต่อมาเมื่อได้เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ราชการธุรการของกระทรวงยุติธรรมก็ได้เปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยขึ้นเช่นเดียวกับกระทรวงอื่น ๆ โดยมีพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ฯ พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม ฯ และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ฯ กำหนดอำนาจและหน้าที่ราชการกระทรวงยุติธรรมขึ้นไว้ และให้มีรัฐมนตรีเป็นผู้ว่าการปกครองบังคับบัญชารับผิดชอบในราชการกระทรวงยุติธรรมและงานธุรการของศาลทั้งหลายที่อยู่ในสังกัด

ส่วนหน้าที่ราชการกระทรวงยุติธรรมในปัจจุบันนี้ พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พ.ศ. ๒๔๙๕ และพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบราชการสำนักงานเลขานุการรัฐมนตรี และสำนักงานปลัดกระทรวง กระทรวงยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๘๕ ได้แยกเป็นดังนี้

๑. สำนักงานเลขานุการรัฐมนตรี

๒. สำนักงานปลัดกระทรวง

สำนักงานเลขานุการรัฐมนตรีมีหน้าที่เกี่ยวกับราชการทางการเมือง และมีเลขานุการรัฐมนตรีเป็นผู้บังคับบัญชาขึ้นตรงต่อรัฐมนตรี ได้แบ่งส่วนราชการออกเป็น ๒ แผนกคือ แผนกการเมือง กับแผนกตรวจสอบเรื่องราวและความเห็น

ส่วนสำนักงานปลัดกระทรวงมีหน้าที่เกี่ยวกับราชการประจำทั่วไปของกระทรวง มีปลัดกระทรวงเป็นผู้บังคับบัญชาและแบ่งส่วนราชการเป็น ๕ กอง คือ กองกลาง กองคลัง กองการคดี กองบังคับคดีล้มละลาย และกองหมาย

ราชการแห่งกองกลางและกองคลังนั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับราชการของกองเหล่านี้แห่งกระทรวงอื่น ๆ

ราชการแห่งกองการคดีมีการดำเนินงานเกี่ยวกับการรายงานคดีโทษประหารชีวิต จัดรวบรวมสถิติการคดีของศาล รับเก็บรักษาสำนวนความ และเป็นเจ้าหน้าที่เกี่ยวกับปัญหาข้อกฎหมาย และการต่างประเทศที่มีมาสู่กระทรวง

ส่วนราชการแห่งกองบังคับคดีล้มละลายและกองหมายนั้น ถือกันว่าเป็นกึ่งตุลาการ ระเบียบวิธีปฏิบัติราชการในกองบังคับคดีล้มละลายนั้น ว่าโดยทั่ว ๆ ไปแล้วมีส่วนคล้ายคลึงกับวิธีปฏิบัติในศาลเป็นอันมาก ส่วนกองหมายเป็นผู้ดำเนินการตามคำสั่งของศาล ระเบียบวิธีปฏิบัติราชการในกองบังคับคดีล้มละลายและกองหมาย ได้มีพระราชบัญญัติล้มละลาย ฯ และประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นบทบังคับอีกส่วนหนึ่งด้วย.

กิจการศาลยุติธรรมเป็นมรดกอันมีค่ายิ่งส่วนหนึ่งของชาติ

พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์*

หมายเหตุเดิม:— *"บทความนี้เขียนขึ้นในฐานะที่เป็นข้าราชการฝ่ายตุลาการผู้หนึ่ง ถึงเพื่อนข้าราชการฝ่ายตุลาการด้วยกันทั่วไป"*

ข้าพเจ้ารู้สึกแน่วแน่ในจิตใจมานานแล้วว่า ในแผนกราชการแผ่นดินที่เกี่ยวกับการยุติธรรมของประเทศนั้น เรามีมรดกอันมีค่ายิ่งส่วนหนึ่งของชาติที่จะต้องช่วยกันหวงแหนรักษาไว้ และตลอดระยะเวลาที่ได้ผ่านพ้นมานี้ ข้าพเจ้าก็ได้สังเกตเห็นว่าพวกท่านหรือพวกเราต่างได้รู้จักเข้าใจหน้าที่อันนี้เป็นอย่างดี เพราะต่างก็ได้รักษาชื่อเสียงและเกียรติคุณความดีของท่านหรือของหมู่คณะมาแล้วด้วยดีอย่างยิ่ง จนมีเสียงชมเชยกันออกมาจากประชาชนอย่างชัดแจ้งโดยเปิดเผย เป็นที่นำมาซึ่งชื่อเสียงและทำให้หมู่คณะพากันปลื้มปีติโดยทั่วไป อันความคับแค้นที่พวกเราต้องประสบนั้นมีมากจริงจนกระทั่งบางคนในพวกเราทนอยู่ไม่ได้ถึงกับต้องลาออกไปประกอบอาชีพอื่นก็มี ทั้ง ๆ ที่ไม่สามารถจะครองตนได้เต็มที่อย่างมีเกียรติ ก็ยังไม่ยอมจำนนที่จะถ่อมตนลงพร่าเกียรติของตนหรือกระทำการอันมิบังควรแก่หน้าที่ให้เป็นที่เสียหายแก่หมู่คณะ ทั้งนี้นับว่าเป็นนิมิตอันดียิ่ง และข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นเพราะการที่พวกเรามีใจตรงกันพร้อมที่จะรักและบูชาพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียวกันนี้เอง หรือมิฉะนั้นเราก็มีใจตรงกันโดยรู้ว่าเรามีมรดกหรือสิ่งอันมีค่ายิ่งที่จะต้องหวงแหนรักษาไว้นั่นเอ

---

*เขียนเมื่อดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกาลงใน *"ข่าวศาล"* เล่ม ๓ ฉบับที่ ๒๖ วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๔ หน้า ๑๒๒

และสิ่งอันนี้บุพชนก่อนรุ่นเรารวมตลอดทั้งผู้ใหญ่ในรุ่นของเรานี้ได้ทุ่มเทกำลังช่วยกันสร้างสรรค์ขึ้นไว้ และซึ่งเราจะต้องประคบประหงมและบำรุงรักษาต่อไป สิ่งอันนี้ไม่ใช่อื่นไกลได้แก่ความระลึกหรือเย็นห่วงถึงเกียรติและชื่อเสียงคุณงามความดีแห่งงานราชการศาลยุติธรรมนั่นเอง ซึ่งมีผลปรากฏประจักษ์แจ้งชัดอยู่แล้วทั้งในด้านวัตถุและด้านที่เกี่ยวกับจิตใจ ในด้านวัตถุหรือที่เย็นรูปธรรมนั้นได้แก่ตึกอาคารสถานที่ทำการงานทั้งเก่าและใหม่ของกระทรวงและศาลยุติธรรมต่าง ๆ ตลอดทั้งสิ่งที่เกี่ยวเนื่อง สถานที่เหล่านี้เป็นอนุสรณ์ทำให้เราคำนึงถึงอุปการคุณของผู้ยิ่งใหญ่ในวงการศาลยุติธรรม อาทิเช่น **พระบาทสมเด็จพระปิยมหาราช พระพุทธเจ้าหลวง** ผู้ได้ทรงวางรากฐานการจัดการศาลยุติธรรมแยบทันสมัยไว้อย่างเหมาะสมเป็นยิ่งแผ่นกับนายช่างหรือสถาปนิกอันชาญฉลาดทรงเกียรติอย่างเอกอุในสมัยนั้นอีกผู้หนึ่ง คือ **พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์** นอกจากอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ ที่ไม่มีชีวิตจิตใจนี้แล้ว วงการยุติธรรมยังได้สร้างบุคคลขึ้นอีกด้วย ซึ่งมีบุคลิกลักษณะสมกับเป็นคนในวงงานแห่งการยุติธรรมของประเทศ *การสร้างคนนี้ไม่ใช่ของง่าย แต่ก็สร้างขึ้นมาได้* เพราะมีบุพพาจารย์ผู้ที่ทรงคุณวิทยาสามารถจริง ๆ ดังเช่น พระเจ้าบรมวงศ์เธอซึ่งได้ออกพระนามมาแล้วนั้นเป็นต้น ต่อจากนั้นเราก็ผลิตบุคคลที่ทรงความสามารถในวงงานยุติธรรมได้มากขึ้น และท่านเหล่านี้ได้บำเพ็ญตัวของท่านให้มีคุณค่าแก่ชาติบ้านเมืองอันเป็นส่วนรวมโดยนัยนี้ ฉะนั้นที่เราถือว่าท่านเป็นมรดกอันมีค่าของเราก็ไม่ผิด พวกเราได้ท่านนี้เองเป็นแบบฉบับของเรา ท่านเป็นผู้จุดกระตุ้นให้เราเดินตามรอยท่าน ทั้งนี้เพราะท่านเป็นบุคคลตัวอย่างอันดีงามของเรา หรืออีกนัยหนึ่งเป็นแม่พิมพ์อันดีของเรานั่นเอง เราจึงเดินตามรอยท่านโดยไม่รู้สึกตัว ซึ่งเป็นไปตามปรกติวิสัยนั่นเองที่บุคคลย่อมจะตามอย่างกันในทางที่ดี

เมื่อได้กล่าวถึงมรดกที่มีรูปร่างแล้ว ก็สมควรที่จะได้กล่าวถึงมรดกอันเป็นนามธรรมไม่มีรูปร่างซึ่งเป็นคู่กันไว้บ้าง เพราะมรดกนี้นี้มีส่วนสำคัญในการที่จะกล่อมเกลา

จิตใจนิสัยของเราให้กล้าแข็งไม่ย่อหย่อนกว่าจำพวกที่เป็นรูปธรรม มรดกนี้โดยมากได้แก่ บรรดากิจการ หรือการกระทำทั้งมวลอันเป็นแบบแผนบรรทัดฐานที่เกิดหิตานุหิตประโยชน์ เป็นเหตุให้การยุติธรรมของประเทศตั้งอยู่ได้บนรากฐานอันมั่นคง จนเป็นที่นิยมแก่ประชาชนทั่วทั้งประเทศ และได้รับความยกย่องนับถือจากต่างประเทศ ไม่ว่าการนั้นจะเป็นกิจการของผู้ที่รับผิดชอบในการดำเนินนโยบายบริหารในด้านการยุติธรรมของประเทศ หรือกิจการที่ได้ทำไปในฐานะเป็นผู้พิพากษาตุลาการ ในฐานะเป็นอาจารย์นักนิติศาสตร์สั่งสอนอบรมศิลปวิชาการในทางนิติศาสตร์ หรือเป็นนักกฎหมายทนายความก็ได้ทั้งสิ้น ซึ่งร่วมกันส่งเสริมความวัฒนาถาวร ให้บังเกิดแก่การยุติธรรมจนมากพอถึงขนาดที่จะให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาฝังลึกลงไปในจิตใจของประชาชน อันนับได้ว่า **วิญญาณแห่งความยุติธรรม** ได้อุบัติขึ้น และได้แผ่กว้างเจริญมาแล้วจนบัดนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงควรนับได้ว่าสิ่งเหล่านี้รวมอยู่ในกองมรดกอันมีค่ายิ่งที่ตกทอดมาถึงพวกเราด้วย

เมื่อมาถึงตอนนี้ และเมื่อได้ระลึกถึงในข้อนี้แล้ว จะต้องนับว่าเราเป็นบุคคลที่โชคดีมาก ที่ไม่ต้องถางทางทำงานเริ่มต้นด้วยตนเอง แต่ได้มาเดินในทางอันราบรื่นที่มีผู้อื่นก่อนหน้าเราได้สร้างทำขึ้นไว้แล้ว เราจะยอมรับสารภาพว่าเราไม่รู้คุณค่าของสิ่งเหล่านี้หรือหรือสิ่งที่บุพชนก่อนเราได้ยื่นให้เรานี้ไม่มีค่ากระนั้นหรือ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าท่านคงไม่นึกเช่นนั้น เพราะการกระทำของท่านที่ต่างก็ได้ประกอบคุณงามความดีและรักษาชื่อเสียงจนผ่านตลอดเวลาวิกฤตกาลในระยะที่แล้วมาด้วยดีนี้เองแสดงเป็นพยานอยู่ ข้าพเจ้าแน่ใจเหลือเกินว่าท่านก็เข้าใจได้ดีเช่นข้าพเจ้า หรือจะดีกว่าข้าพเจ้าเสียอีก ท่านและข้าพเจ้าหรือเราด้วยกันทั้งสองจะไม่ยอมให้ใครมาตราหน้าขึ้นชื่อเราว่าเป็นบุคคลที่ไม่รู้จักคุณค่าแห่งกองมรดกของเรานี้แน่นอน

ในเวลาปรกติเราย่อมจะระแวดระวังรักษาทรัพย์อันมีค่าของเราให้พ้นภยันตรายที่จะมีมาต่าง ๆ โดยกวดขันอยู่แล้วฉันใด เวลานี้เป็นเวลาคับขัน เราควรจะต้องใช้ความ

ระมัดระวังรักษาทรัพย์อันมีค่าของเราให้มากยิ่งขึ้นฉันนั้น ไม่ควรจะประมาทและควรจะระวังไว้ทั้งศัตรูภายนอกและภายใน อย่าให้เข้ามากล้ำกรายชักจูงเราให้หลงเผลอพลาดพลั้งเสียทีแก่ศัตรูที่กล่าวมานี้ได้ ขอให้เราจงพอใจในการปฏิบัติกรณียกิจของเราตามหน้าที่ คือมั่นใจในการที่จะรักษาหวงแหนมรดกอันมีค่าของเรานี้ตลอดจนชั่วลูกชั่วหลานให้สมกับที่เราได้**อุทิศมอบกายถวายชีวิตไว้กับอาชีพทางกฎหมาย** มาแล้วแต่ต้น คำขวัญ (Motto) ของเราในเวลานี้ควรจะเป็นว่า **"มีความตั้งใจที่ไหน ความสำเร็จย่อมมีที่นั่น"** ฉะนั้นขอความตั้งใจปฏิบัติกรณียกิจของเราในอันที่จะหวงแหนรักษากองมรดกอันมีค่านี้ไว้ต่อไป จงเป็นเครื่องจรรโลงใจให้พวกเราประสบความสำเร็จลุล่วงสมความปรารถนาโดยปราศจากอุปสรรคใด ๆ ของทุกประการ.

เอกราชในการศาล

หลวงจักรปาณีศรีศิลวิสุทธิ์*

คำว่า "**เอกราช**" นั้น พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ให้ความหมายไว้ว่า ได้แก่ความ "**เป็นอิสระแก่ตน**" หรือความ "**ไม่ขึ้นแก่ใคร**" เพราะฉะนั้นเอกราชในทางการศาลจึงหมายความถึงอำนาจอิสระของศาล คือการที่ศาลจะไม่ต้องตกอยู่ภายใต้ความครอบงำของอำนาจอื่น เอกราชในการศาลนั้นอาจแยกออกได้เป็น **เอกราชภายนอก** อย่างหนึ่งและ **เอกราชภายใน** อีกอย่างหนึ่ง เอกราชภายนอกได้แก่การที่ศาลของประเทศหนึ่งๆ มีอำนาจเหนือบุคคลทุกคนรวมทั้งชนต่างชาติที่อยู่ภายในอาณาเขตของประเทศที่เป็นผู้ตั้งศาลนั้นอย่างเต็มที่ ไม่ถูกจำกัดโดยอำนาจของประเทศอื่น ส่วนเอกราชภายในได้แก่การที่ศาลยุติธรรมซึ่งเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการของประเทศไม่ต้องตกอยู่ใต้อิทธิพลของอำนาจฝ่ายบริหารหรือฝ่ายนิติบัญญัติในประเทศนั้นเอง เอกราชในการศาลทั้งภายนอกและภายในจึงเป็นของคู่บ้านคู่เมือง ซึ่งราษฎรทุกคนพึงหวงแหนและช่วยกันรักษาไว้ให้จงดี มิฉะนั้นตนเองจะได้รับความเดือดร้อน ดังจะได้แสดงให้เห็นต่อไป

แต่เดิมมาประเทศไทยมีเอกราชในการศาลในด้านที่เกี่ยวกับคนต่างด้าวอย่างเต็มที่ เพราะประเทศไทยเองเป็นประเทศเอกราช ชนต่างด้าวที่เข้ามาพักอาศัยหรือประกอบธุรกิจในประเทศนี้จึงต้องอยู่ภายใต้บทกฎหมายของไทยและอยู่ในอำนาจของศาลไทยเช่นเดียวกับคนไทยซึ่งเป็นเจ้าของประเทศ ทั้งนี้เป็นไปตามหลักที่ว่า เมื่อคนต่างด้าวเข้าไปพักอาศัยอยู่ในประเทศใด ก็เท่ากับยอมตนเข้าไปอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของประเทศที่ตนเข้าไปพักอาศัยนั้น ด้วยเหตุนี้ชาวต่างประเทศจึงไม่ควรมีสิทธิมากกว่าชาวพื้นเมืองซึ่งเป็นเจ้าของ

---

*(วิสุทธิ์ ไกรฤกษ์) ป.ช., ป.ม., ท.จ., เนติบัณฑิตอังกฤษ เนติบัณฑิตไทย อดีตผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ เรื่องนี้เขียนขึ้นเมื่อดำรงตำแหน่งกรรมการสาขาทางเนติธรรม สำนักวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ (ประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๕)

บ้าน แม้กระนั้นก็ตาม โดยเหตุที่ชาติไทยเป็นชาติที่มีใจคอกว้างขวาง เห็นอกเห็นใจผู้ที่มาจากต่างถิ่นอยู่เสมอ แม้คนต่างด้าวจะกระทำผิดกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณีของบ้านเมือง ถ้าไม่ใช่เรื่องร้ายแรงนัก เราก็ไม่ใคร่ถือสา มักผ่อนผันสั้นยาวหรือให้อภัยโดยง่าย เพราะถือเสียว่าชาวต่างประเทศเหล่านั้นทำการผิดพลาดไปโดยไม่เจตนา เพราะขาดความรู้ความเข้าใจในบทกฎหมายหรือธรรมเนียมประเพณีของเรา เมื่อกล่าวเป็นส่วนรวม ชาวไทยจึงมีการปฏิบัติอันดีต่อคนต่างด้าวโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่ง *บางครั้งก็ดียิ่งกว่าปฏิบัติแก่ชาวไทยด้วยกันเอง* ด้วยซ้ำ การที่ชาวไทยแสดงไมตรีจิตต่อชนต่างด้าวซึ่งถือว่าเป็นแขกบ้านแขกเมืองเช่นนี้ ชาวอาเซียด้วยกันย่อมเข้าใจดี เพราะขนบธรรมเนียมและจิตใจของชาวอาเซียด้วยกันไม่ผิดแผกกันมากนัก คนไทยกับคนต่างด้าวซึ่งมาจากประเทศใกล้เคียงจึงอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดี ไม่ใคร่มีการเอารัดเอาเปรียบกันนัก เหตุการณ์เพิ่งจะผันแปรไปในทางอันไม่พึงปรารถนาก็ต่อเมื่อชนต่างด้าวซึ่งชอบเรียกตนเองว่าชาวผิวขาว และซึ่งเราเรียกกันว่า "ฝรั่ง" เข้ามาพักอาศัยเพื่อประกอบธุรกิจในเมืองไทย ด้วยเหตุที่ฝรั่งมาจากเมืองไกลและถือศาสนาแตกต่างกับเรา ขนบธรรมเนียมประเพณีตลอดจนแนวความคิดในทางกฎหมายของพวกฝรั่งจึงแตกต่างกับของเรามาก แต่แทนที่พวกฝรั่งเข้ามาอยู่ในเมืองไทยจะศึกษากฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณีของเราซึ่งเป็นเจ้าของบ้านและพยายามปฏิบัติให้ถูกต้อง พวกฝรั่งกลับเรียกร้องสิทธิที่จะปฏิบัติตามกฎหมายและธรรมเนียมประเพณีของเขาเอง ซึ่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยตั้งแต่ชั้นผู้น้อยจนถึงผู้ใหญ่ตลอดจนพระมหากษัตริย์เป็นที่สุด ก็มักจะยินยอมผ่อนผันให้ เนื่องจากมีความเห็นอกเห็นใจพวกฝรั่งอันเป็นชนต่างด้าวดังกล่าวข้างต้น การผ่อนผันดังว่าได้กลายเป็นการให้สิทธิพิเศษแก่ชาวต่างประเทศเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญากับบริษัทยูไนเต็ดอีสต์อินเดียกัมปะนีของฮอลันดา ซึ่งกระทำการในนามของรัฐรวมแห่งประเทศฮอลันดา เมื่อวันที่ ๒๒ สิงหาคม ค.ศ. ๑๖๖๔ เป็นความว่าถ้าลูกจ้างในบริษัทนั้นกระทำผิดทางอาญาอย่างร้ายแรง ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยส่งตัวผู้กระทำผิดนั้นให้หัวหน้าของบริษัทเป็นผู้พิจารณาโทษตามกฎหมายฮอลันดา ถ้าหัวหน้าของบริษัท

เองกระทำผิดต่อคนไทยก็ให้พระมหากษัตริย์ไทยจับตัวไว้ แล้วแจ้งให้ผู้ว่าราชการอิสต์-อินเดียของฮอลันดา (คืออินโดนีเซียปัจจุบัน) ทราบเพื่อดำเนินการต่อไป ทั้งนี้จึงเป็นการที่ประเทศไทยยินยอมให้ตนเองถูกจำกัดเอกราชในการศาลเพื่อประโยชน์ของชาวต่างประเทศเป็นครั้งแรก และทำให้คนไทยเสียเปรียบชาวฮอลันดา เพราะชาวฮอลันดาที่ทำร้ายคนไทยไม่ต้องอยู่ใต้กฎหมายหรือศาลไทย จึงอาจไม่ถูกลงโทษโดยผู้มีอำนาจฝ่ายเขาเลยก็ได้ ส่วนคนไทยที่ทำร้ายพวกฮอลันดาย่อมจะต้องถูกพิจารณาโทษตามกระบิลเมืองเสมอ ต่อมาใน ค.ศ. ๑๖๘๗ ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์นั้นเอง ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญากับประเทศฝรั่งเศสซึ่งมีนายเดอลาลูแบร์เป็นราชทูตและได้ให้สิทธิพิเศษแก่บุคคลในบริษัทฝรั่งเศสทำนองเดียวกับที่ให้แก่บริษัทฮอลันดาอีก คือให้ผู้เป็นหัวหน้าพนักงานของบริษัทมีอำนาจชำระความแพ่งและอาญาที่เกิดขึ้นในระหว่างคนงานของบริษัทเอง ไม่ว่าจะเป็นชาติฝรั่งเศสหรือไม่ และให้ส่งตัวผู้กระทำผิดไปลงโทษที่ประเทศฝรั่งเศส ถ้าคนงานของบริษัทพิพาทกับบุคคลที่ไม่ได้อยู่กับบริษัท อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่พิพาทคงตกอยู่กับพระมหากษัตริย์ไทย แต่ทรงให้สิทธิหัวหน้าเจ้าพนักงานของบริษัทที่จะนั่งพิจารณาและออกความเห็นชี้ขาดตัดสินคดีด้วย คนไทยจึงต้องตกอยู่ในฐานะเสียเปรียบคนฝรั่งเศส ซึ่งเป็นคนต่างด้าวอีกชาติหนึ่ง แต่เป็นเคราะห์ดีของประเทศไทยและคนไทยที่สิทธิพิเศษของชาวต่างประเทศดังว่านี้มีอยู่เป็นเวลาไม่นาน ก็หมดสิ้นไปในสมัยกรุงศรีอยุธยานั้นเองเมื่อสิ้นรัชกาลของสมเด็จพระนารายณ์ เพราะผู้ที่สืบราชสมบัติต่อไปไม่สามารถทนดูสภาพการณ์ที่ชนต่างด้าวมามีสิทธิพิเศษอยู่นอกอำนาจกฎหมายและศาลไทยในเมืองไทยได้ ประเทศไทยจึงกลับมีเอกราชทางการศาลอย่างเต็มที่อีกครั้งหนึ่ง

ต่อมาในคริสตศตวรรษที่ ๑๙ มีพวกฝรั่งมาค้าขายในประเทศไทยมากขึ้น ในสมัยนั้นประเทศต่าง ๆ ในยุโรปได้เริ่มเอาเปรียบประเทศตะวันออกเช่นตุรกีและจีนโดยทำสนธิสัญญายกเว้นบุคคลชาติของตนจากอำนาจศาลของประเทศตะวันออกที่บุคคลนั้นๆ ไปประกอบธุรกิจอีก เมื่อรู้สึกว่าวิธีรีดรอนเอกราชทางการศาลของประเทศเจ้าของบ้านเช่นนี้ได้อำนวยประโยชน์ และให้ความคุ้มกันแก่บุคคลชาติของตนเป็นอย่างดี ก็อดที่จะนำวิธีการเช่นเดียว

เหล่านั้นเสียได้ เลยเป็นช่องทางให้กงสุลต่างประเทศในสมัยนั้นแผ่อิทธิพลของประเทศตน โดยช่วยป้องกันคนในบังคับของตนที่กระทำผิด อำนาจของประเทศไทยที่จะรักษาความสงบเรียบร้อยและความศักดิ์สิทธิ์แห่งตัวบทกฎหมายภายในประเทศของตนเองจึงลดน้อยลงทุกที เมื่อชาวจีนซึ่งมีอยู่ในประเทศไทยนี้เป็นจำนวนมากและไม่มีสิทธิพิเศษเพราะไม่มีกงสุลของตนเอง เริ่มขอเข้าเป็นคนในบังคับของประเทศต่างๆ ที่มีสิทธิพิเศษเพื่อไม่ต้องอยู่ใต้อำนาจกฎหมายและศาลไทย รัฐบาลไทยก็เริ่มรู้สึกว่าเป็นภาวะอันสุดแสนที่จะทนทานได้ เพราะชาวต่างประเทศพากันเห็นเจตนาอันดีของชาวไทยที่มีอยู่ต่อชาวต่างประเทศเป็นความอ่อนแอไปเสียสิ้น จึงเริ่มคิดหาทางแก้ไขความผิดพลาดที่ได้ทำไว้แต่เดิมให้หมดสิ้นไป เพื่อให้ประเทศไทยได้กลับมีเอกราชทางการศาลอย่างบริบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง ความพยายามของรัฐบาลไทยในการกู้เอกราชคืนนี้ ได้ดำเนินไปเป็นขั้น ๆ ต้องใช้ทั้งสมองทั้งเงินลงทุนเป็นจำนวนมากและใช้เวลาประมาณ ๘๐ ปี จึงบรรลุผลสำเร็จ ทำให้ชาวต่างประเทศทุกชาติที่อยู่ในประเทศนี้ตกมาอยู่ใต้อำนาจกฎหมายและศาลไทยดังที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้ ดังจะได้แสดงให้เห็นเป็นขั้น ๆ ต่อไป

การเรียกร้องเอกราชในการศาลคืนในสมัยที่ ๑

รัฐบาลไทยได้พยายามเจรจาขอเปลี่ยนสนธิสัญญาเพื่อเรียกเอาเอกราชในการศาลคืนมาจากประเทศต่าง ๆ ได้ผลระหว่าง ค.ศ. ๑๘๗๔ และ ค.ศ. ๑๙๐๗ เป็นลำดับดังต่อไปนี้

๑. สนธิสัญญากับอังกฤษ ตามสนธิสัญญาฉบับ ค.ศ. ๑๘๗๔ ศาลไทยในภาคเหนือกลับมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่คนในบังคับอังกฤษถูกฟ้องว่ากระทำผิดฐานปล้น ไม่ว่าบุคคลเหล่านี้มีหนังสือสำหรับตัวแสดงว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษหรือไม่ สำหรับความผิดฐานอื่น ๆ ถ้าคนในบังคับอังกฤษมีหนังสือสำคัญสำหรับตัว ศาลไทยไม่มีอำนาจเหนือบุคคลเหล่านั้น สำหรับคดีแพ่งศาลไทยที่เชียงใหม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่เกิดขึ้นในระหว่างคนไทยและคนบังคับอังกฤษที่ไม่มีหนังสือสำคัญสำหรับตัวในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และ

ลำปาง แต่ไม่มีอำนาจเหนือคนในบังคับอังกฤษที่มีหนังสือสำคัญสำหรับตัว เว้นแต่บุคคลเหล่านี้จะยินยอมอยู่ในอำนาจศาลไทย ส่วนคดีแพ่งที่คนอังกฤษพิพาทกันเอง ต้องส่งมาให้กงสุลอังกฤษที่กรุงเทพ ฯ เป็นผู้พิจารณาและพิพากษา ต่อมาได้ยกเลิกสนธิสัญญาปี ค.ศ. ๑๘๗๔ และใช้สนธิสัญญาฉบับ ค.ศ. ๑๘๘๓ แทน ตามสนธิสัญญาฉบับใหม่นี้ได้ตั้งศาลผสมเรียกว่าศาลต่างประเทศขึ้นที่เชียงใหม่เป็นครั้งแรก มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและอาญาซึ่งคนอังกฤษหรือคนในบังคับอังกฤษเกี่ยวข้องเป็นคู่ความในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ศาลนี้ประกอบด้วยผู้พิพากษาไทยและกงสุลอังกฤษนั่งร่วมกัน แต่กงสุลอังกฤษมีสิทธิที่จะถอนคดีซึ่งคู่ความทั้งสองฝ่ายเป็นคนอังกฤษหรือซึ่งคนอังกฤษเป็นจำเลยไปจากศาลผสมนี้ได้ก่อนที่ศาลได้พิพากษาคดี เพื่อกงสุลอังกฤษจะได้พิจารณาพิพากษาเสียเอง

๒. สนธิสัญญากับฝรั่งเศส อิตาลี และเดนมาร์ค นอกจากประเทศอังกฤษประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาปี ค.ศ. ๑๙๐๔ กับประเทศฝรั่งเศส และสนธิสัญญาปี ค.ศ. ๑๙๐๕ กับประเทศเดนมาร์คและอิตาลี ซึ่งประเทศเหล่านั้นยอมคืนเอกราชในการศาลส่วนหนึ่งให้แก่ประเทศไทยตามแนวเดียวกับที่อังกฤษทำในปี ค.ศ. ๑๘๘๓ นั้น คือคนในบังคับของประเทศเหล่านี้ที่อยู่ในภาคเหนือของประเทศไทยจะได้รับการพิจารณาพิพากษาโดยศาลต่างประเทศซึ่งมีผู้พิพากษาเป็นไทย แต่กงสุลของประเทศนั้น ๆ มีสิทธินั่งพิจารณาร่วมและออกความเห็นได้ และกงสุลจะใช้สิทธิถอนคดีไปพิจารณาเสียเองก็ได้ แต่ต้องถอนเสียก่อนที่ศาลต่างประเทศตัดสิน นอกจากนี้ยังได้ตั้งศาลคดีต่างประเทศขึ้นใหม่ในกรุงเทพ ฯ เพื่อพิจารณาคดีที่คนฝรั่งเศส อิตาลี หรือเดนมาร์คฟ้องคนไทยเป็นจำเลยอีกด้วย

การเรียกร้องเอกราชในการศาลคืนในสมัยที่ ๒

เนื่องจากคนในบังคับฝรั่งเศสซึ่งอยู่ทางภาคเหนือของราชอาณาจักรไทยต้องตกอยู่ใต้อำนาจของศาลต่างประเทศดังกล่าวแล้ว ส่วนคนในบังคับฝรั่งเศสที่อยู่ในภาคอื่นคงอยู่ใต้อำนาจของศาลกงสุล อันก่อให้เกิดความแตกต่างกันระหว่างสิทธิของคนในบังคับฝรั่งเศส

ด้วยกันเองในประเทศไทย ประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศสจึงได้ทำสนธิสัญญาฉบับ ค.ศ. ๑๙๐๗ ให้คนในบังคับฝรั่งเศสที่เป็นชาวอาเซียซึ่งอยู่ในประเทศไทยทั้งหมดขึ้นอยู่ในอำนาจศาลต่างประเทศทั้งในคดีแพ่งและคดีอาญา ส่วนสิทธิถอนคดีจากศาลต่างประเทศไปให้กงสุลวินิจฉัยเสียเองเพื่อประโยชน์ของคนในบังคับฝรั่งเศสนั้น ได้ตกลงกันให้หมดสิ้นไปเมื่อประเทศไทยได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายหรือกฎหมายอันเป็นหลักในเรื่องต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้เองเมื่อได้ประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญาเมื่อ ร.ศ. ๑๒๗ แล้ว สิทธิของกงสุลฝรั่งเศสที่จะถอนคดีอาญาเกี่ยวกับคนในบังคับฝรั่งเศสไปจากศาลต่างประเทศก็เป็นอันหมดไปในปีนั้น อย่างไรก็ตามสนธิสัญญาฉบับนี้ให้อำนาจศาลไทยพิจารณาพิพากษาได้แต่เฉพาะคดีที่ชาวอาเซียในบังคับฝรั่งเศสเป็นคู่ความเท่านั้น คนฝรั่งเศสแท้จึงคงอยู่ใต้อำนาจศาลกงสุลในกรุงเทพ ฯ หรือศาลต่างประเทศที่เชียงใหม่ไปตามเดิม

ในปี ค.ศ. ๑๙๐๙ ประเทศอังกฤษได้ทำสนธิสัญญาคืนอำนาจศาลให้แก่ประเทศไทยอีกขั้นหนึ่ง ตามสนธิสัญญาฉบับนี้ศาลต่างประเทศของไทยมีอำนาจเหนือคนในบังคับอังกฤษทั้งหมดในประเทศไทย และคนอังกฤษต้องอยู่ใต้กฎหมายไทยด้วย นอกจากนี้อังกฤษตกลงให้ศาลต่างประเทศหมดสิ้นไปเมื่อประเทศไทยประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญา กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายวิธีพิจารณา และธรรมนูญศาลเสร็จสิ้น แต่ในกรณีที่คนอังกฤษโดยกำเนิดหรือโดยแปลงชาติเป็นคู่ความ ต้องมีที่ปรึกษาชาวยุโรปนั่งพิจารณาพิพากษาในฐานเป็นผู้พิพากษาอยู่ด้วย และในคดีที่คนอังกฤษเช่นนั้นเป็นจำเลย ต้องถือความเห็นของที่ปรึกษาชาวยุโรปเป็นคำยังคับ

ในปี ค.ศ. ๑๙๑๓ ประเทศเดนมาร์คได้ทำสนธิสัญญาอีกฉบับหนึ่งกับประเทศไทย คืนอำนาจศาลเกือบทั้งหมดให้แก่ประเทศไทยตามทำนองเดียวกับสนธิสัญญาฉบับปี ค.ศ. ๑๙๐๙ ของอังกฤษ

การเรี่ยกร้องเอกราชในการศาลคืนในสมัยที่ ๓

ในสมัยที่ ๓ นี้ ประเทศยางประเทศได้รับรองเอกราชในการศาลของประเทศไทยอย่างบริบูรณ์ ทั้งนี้เริ่มด้วยการที่ประเทศไทยภายใต้การนำของ **พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** ได้ประกาศสงครามกับประเทศเยอรมนีและออสเตรียฮังการี เมื่อประเทศไทยประสบชัยชนะและลงนามในสัญญาสันติภาพกับประเทศทั้งสองนั้นในปี ค.ศ. ๑๙๑๙ ประเทศทั้งสองนั้นได้ยอมเลิกสิทธิต่าง ๆ ที่ตนเคยมีอยู่ในประเทศไทยตามสนธิสัญญาเก่า ๆ รวมทั้งสิทธิในเรื่องอำนาจศาลด้วย ผลจึงเป็นว่าตั้งแต่ขณะนั้นมาประเทศไทยกลับมีเอกราชในการศาลอย่างบริบูรณ์เท่าที่เกี่ยวกับคนชาติเยอรมันและออสเตรีย ฮังการีในประเทศไทย ต่อมามหาประเทศอีกประเทศหนึ่งคือสหรัฐอเมริกามีความเห็นอกเห็นใจประเทศไทยในการที่ต้องทำสัญญาอันเป็นการผูกมัดเอกราชของตนเองในกาลก่อน จึงได้ยินยอมเปลี่ยนสนธิสัญญาใหม่กับประเทศไทยเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๐ (พ.ศ. ๒๔๖๓) รับรองหลักเอกราชเท่าเทียมกันและยินยอมที่จะให้คนอเมริกันที่อยู่ในประเทศไทยปฏิบัติตามกฎหมายไทยเช่นเดียวกับคนไทยในส่วนที่เกี่ยวกับอำนาจศาล สหรัฐอเมริกากับประเทศไทยได้ทำพิธีสาร (Protocol) กันไว้เป็นพิเศษ รับรองเอกราชในการศาลของประเทศไทยอย่างสมบูรณ์ แต่มีข้อสงวนไว้ว่าจนกว่าประเทศไทยจะได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณา และกฎหมายว่าด้วยธรรมนูญศาลยุติธรรมเสร็จสิ้นแล้ว **และอีก ๕ ปีภายหลังนั้น** พนักงานสถานทูตหรือกงสุลอเมริกันมีสิทธิที่จะขอถอนคดีแพ่งและอาญาที่คนอเมริกันเกี่ยวข้องเป็นจำเลยไปจากศาลไทยนอกจากศาลฎีกาได้เพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรม ในกรณีที่มีการถอนคดีดังว่านี้ให้ศาลกงสุลอเมริกันคงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีนั้นไปตามกฎหมายอเมริกัน เว้นแต่ในเรื่องที่ประเทศไทยได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายหรือกฎหมายเฉพาะกาล และได้ส่งกฎหมายนั้น ๆ ให้สถานทูตอเมริกันที่กรุงเทพ ฯ ทราบแล้ว ก็ให้ใช้กฎหมายไทยเช่นว่านั้นบังคับ การที่สหรัฐอเมริกาตกลงมอบเอกราชในการศาลคืนให้แก่ประเทศไทยในหลักการ แต่ยังสงวนสิทธิที่จะให้พนักงานทูตหรือกงสุลอเมริกันถอนคดีบาง

ประเภทไปจากศาลไทยได้ภายในเวลาที่กำหนดไว้นั้น แสดงว่าพวกฝรั่งเห็นว่า อำนาจศาลเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวแก่สิทธิและเสรีภาพของประชาชน เพราะชีวิตและทรัพย์สมบัติของประชาชนในประเทศหนึ่งๆ จะได้รับความคุ้มครองดีเพียงไร ก็ย่อมแล้วแต่ว่ากฎหมายและศาลของประเทศนั้น ๆ ซึ่งมีหน้าที่แปลกฎหมาย มีคุณภาพและความมั่นคงดีเพียงไรด้วย เมื่อสหรัฐอเมริกาได้มีแก่ใจแก้ไขเปลี่ยนแปลงสนธิสัญญาทางไมตรีกับประเทศไทยเสียใหม่โดยรับรองหลักเอกราชอันสมบูรณ์และการถือสิทธิเท่าเทียมกันเช่นนี้ต่อมาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๙ ประเทศอื่น ๆ ที่มีทางไมตรีกับประเทศไทยก็พากันคล้อยตามและยอมเปลี่ยนสนธิสัญญาทางไมตรีใหม่ทุกประเทศ โดยต่างรับรองหลักเอกราชเท่าเทียมกันของประเทศไทยทุกประการ และยินยอมให้คนชาติและในบังคับของตนอยู่ใต้อำนาจกฎหมายและศาลไทยทั้งในคดีแพ่งและอาญาโดยบริบูรณ์ แต่คงสงวนสิทธิที่จะถอนคดีที่คนชาติของประเทศนั้น ๆ เป็นจำเลยได้ภายในเวลา ๕ ปีนับจากเวลาที่ประเทศไทยประกาศใช้ประมวลกฎหมายสำเร็จบริบูรณ์แล้วเช่นเดียวกับที่สหรัฐอเมริกาได้สงวนไว้

การเรียกร้องเอกราชในการศาลคืนมาได้โดยบริบูรณ์ในสมัยที่ ๔

สภาพการณ์เกี่ยวกับเอกราชในการศาลคงเป็นไปดังกล่าวข้างต้น จนกระทั่งเกิดเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นประชาธิปไตยขึ้นในประเทศไทย เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐบาลในระบอบใหม่ถือเอกราชของประเทศไทยในด้านการเมือง การเศรษฐกิจ และการศาลเป็นของสำคัญที่จะทำให้ประเทศชาติดำเนินไปสู่ความเจริญได้โดยรวดเร็ว จึงได้เร่งร่างประมวลกฎหมายต่าง ๆ ของไทยที่ยังคงค้างอยู่จนเสร็จบริบูรณ์และประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ซึ่งตามสนธิสัญญาที่ทำไว้กับประเทศต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น จะทำให้ประเทศเหล่านั้นหมดสิทธิถอนคดีไปจากศาลไทยในวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ คือ ๕ ปีภายหลังวันประกาศใช้ประมวลกฎหมายฉบับสุดท้าย แต่พอเวลาล่วงพ้นไปได้เพียง ๒ ปี ประเทศอังกฤษก็แสดงเจตนาดีต่อประเทศไทยโดยขอสละสิทธิถอนคดีเป็น **ประเทศแรกเมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐** ต่อ

จากนั้นประเทศอื่นๆ ก็พากันสละสิทธิถอนคดีจากศาลไทยเช่นเดียวกัน โดยประเทศปอร์ตุเกสสละสิทธิเป็น **ประเทศสุดท้ายเมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๘๑** จึงเป็นอันว่าประเทศไทยได้กลับมีเอกราชทางการศาลอย่างสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่งตั้งแต่วันนั้น ภายหลังที่ได้เสียเอกราชทางนี้ให้แก่อังกฤษไปเป็นประเทศแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๕ (พ.ศ. ๒๓๘๕) เป็นเวลาถึง ๘๓ ปี

การที่เราถูกยันทอนเอกราชในการศาลนี้ ถ้าจะพูดไปโดยความยุติธรรม จะโทษพวกฝรั่งว่าเอาเปรียบเราฝ่ายเดียวก็ไม่ถูก เพราะเขาก็ต้องป้องกันผลประโยชน์ของเขาอย่างเต็มที่ กฎหมายไทยแต่เดิมนั้นมีอยู่ไม่พอเพียงที่จะใช้ยังคับแก่กรณีทั้งปวงที่อาจเกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันได้ ทั้งไม่ได้จัดไว้เป็นหมวดหมู่ ยากแก่การศึกษาค้นคว้า และยางอย่างก็พ้นสมัยเช่นการพิจารณาคดีโดยใช้จารีตนครบาล เพื่อยิบยังคับจำเลยในคดีอาญาให้รับสารภาพโดยใช้วิธีทรมานต่าง ๆ โดยการยิบขมับตอกเล็บหรือการใช้วิธีพิสูจน์พยานโดยให้ดำน้ำลุยไฟเป็นต้น ซึ่งพวกฝรั่งไม่สามารถจะยอมให้ใช้แก่คนของเขาได้ และการที่ถูกเขายันทอนเอกราชในการศาลนี้ กลับเป็นผลดีที่ได้ยังคับให้เราต้องรีบปรับปรุงแก้ไขกฎหมายและกิจการศาลของเราเสียใหม่ เพื่อให้เข้าแนวกับกฎหมายและการศาลในอารยประเทศ อนึ่งการที่ฝรั่งจำกัดและควบคุมเอกราชในการศาลของเราไว้เป็นเวลานานนั้น ก็ย่อมแสดงอยู่ในตัวว่า **เอกราชในการศาลเป็นของสำคัญซึ่งจะต้องใช้และรักษาไว้ด้วยความระมัดระวัง เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับร่างกายชีวิต และทรัพย์สมบัติของคนทั้งประเทศ เราทุกคนพึงช่วยกันรักษาเอกราชทางศาลไว้ด้วยความหวงแหน อย่าให้ผู้ใดมาทำลายได้อีก.**

การต่อสู้เพื่อเอกราชทางการศาลของไทย*

ถาวร โพธิ์ทอง

เจ้าหน้าที่ ก.ต.

นับแต่มาร์โคโปโลได้นำกิตติศัพท์เรื่องเมืองจีนไปเล่าลือว่าเป็นประเทศค้าขาย ก็มีคนอื่นพยายามหาทางที่จะเข้าไปมีอำนาจทางการค้าในภาคตะวันออกบ้าง ทั้งโดยวิถีทางสงบและด้วยการใช้กำลัง ความพยายามของพ่อค้าอังกฤษบรรลุถึงจุดหมายเมื่อเกิดสงครามฝิ่น และอังกฤษได้ทำสนธิสัญญากับจีนที่เมืองนานกิงเมื่อ ค.ศ. ๑๘๔๒ ซึ่งเป็นผลให้หัวเมืองชายทะเลของจีนมีความสำคัญต่อการค้ากับต่างประเทศมากยิ่งขึ้น ต่อมาจีนก็ต้องทำสัญญากับต่างประเทศอีกหลายฉบับเป็นผลให้ประเทศจีนตกอยู่ภายใต้ระบบสภาพนอกอาณาเขตซึ่งมุ่งหมายที่จะคุ้มครองพวกพ่อค้าชาติตะวันตก ต่อมาใน ค.ศ. ๑๘๕๓ เมื่อนายพลเรือเพอร์รีบุกเข้าไปในน่านน้ำของประเทศญี่ปุ่น ก็เป็นเครื่องหมายแสดงว่าการค้าระหว่างชาติตะวันตกและญี่ปุ่นได้เริ่มมีขึ้น และหลังจากนั้นไม่ช้า ชาติตะวันตกก็เข้ามาทำสัญญาต่าง ๆ กับพวกโชกุน เป็นเหตุให้ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเพิ่งตื่นจากความหลับต้องตกอยู่ในระบบ สภาพนอกอาณาเขต เช่นเดียวกัน

ประเทศไทย ถึงแม้จะตั้งซ่อนอยู่ระหว่างประเทศอินเดียและจีนก็ตาม ก็หาได้ถูกมองข้ามไปไม่ อังกฤษได้เข้ามาเชิญชวนให้พระมหากษัตริย์ไทยทำสนธิสัญญาด้วยจนได้ในค.ศ. ๑๘๕๕ สัญญานั้นระบุว่ามีความมุ่งหมายที่จะยังผลความเจริญก้าวหน้าอย่างลึกซึ้งและแผ่ไพศาลแก่ประเทศไทย บทบัญญัติในสนธิสัญญานั้นมีว่า "บรรดาคนในบังคับอังกฤษที่เข้ามายังประเทศไทย จะได้รับความคุ้มครองและความช่วยเหลืออย่างเต็มที่จากรัฐบาลไทยให้สามารถพำนักอยู่ในประเทศไทยโดยปลอดภัย และประกอบการค้า

---

* แปลจาก Siam's Fight for Sovereignty ของพระยากัลยาณไมตรี (ดร. ฟรานซิส บี. แซยร์)

ด้วยความสะดวกทุกประการ” และระบุด้วยว่าคนในบังคับอังกฤษทุกคนได้รับการยกเว้นไม่อยู่ในอำนาจศาลไทย และไทยจะไม่ขึ้นภาษีขาเข้าแก่สินค้าอังกฤษเกินร้อยละ ๓ ในสมัยนั้นก็รู้สึกกันว่าข้อสัญญาเหล่านั้นไม่เป็นภาระเท่าใด เรื่องอำนาจศาลกงสุลก็ดูเหมือนเป็นวิธีที่วางไว้ฉลาด กำหนดขอบเขตไว้เหมาะแก่ภาวะการณ์สมัยนั้น ซึ่งศาลไทยยังไม่มีความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับการศาลยุติธรรมและวิถีทางต่างๆ ของประเทศฝ่ายตะวันตกอย่างใดเลย เรื่องภาษีร้อยชัก ๓ นั้นเล่า ก็ดูมากพอแล้วแก่ความต้องการอย่างธรรมดาสามัญของประเทศที่ยังค้อยความเจริญ แต่น่าเสียดายอยู่ที่ว่า ผู้ที่ทำสนธิสัญญามัดเอาข้างเดียวนี้เลินเล่อไปที่ไม่จำกัดเวลาใช้สนธิสัญญาไว้เลย วิธีการสำหรับเลิกสนธิสัญญาหรือแก้ไขสนธิสัญญาก็จะทำอย่างใดไม่ได้ เว้นแต่ภาคีสนธิสัญญาทั้งสองฝ่ายจะให้ความยินยอม

เมื่อได้ทำสนธิสัญญากับอังกฤษแล้ว ประเทศไทยก็ไม่อาจปฏิเสธการทำสนธิสัญญากับประเทศอื่นที่มีอำนาจได้ ดังนั้นระหว่างปี ค.ศ. ๑๘๕๖ ถึง ค.ศ. ๑๘๗๐ ประเทศไทยจึงทำสนธิสัญญาในทำนองเดียวกันนั้นกับสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ค ปอร์ตุเกส เนเธอร์แลนด์ เยอรมนี สวีเดนและนอร์เวย์ เบลเยี่ยม อิตาลี ออสเตรีย ฮังการี และสเปญ สนธิสัญญาที่ทำกับประเทศเหล่านี้เป็นแบบใกล้เคียงกับฉบับที่ทำกับอังกฤษ สนธิสัญญาทุกฉบับไม่มีกำหนดเวลา ข้อผูกมัดต่าง ๆ จึงเลิกไม่ได้ และไม่มีที่สิ้นสุด

ในระยะเกือบปลายคริสตศตวรรษที่ ๑๙ ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมโหฬาร โดยพระปรีชาสามารถของ **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ได้มีการสร้างทางรถไฟ เปิดการสื่อสารทางไปรษณีย์โทรเลขกับโลกภายนอก จัดวางโครงการชลประทาน เลิกทาสและเลิกโรงบ่อน จัดการศึกษาแบบตะวันตก ปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมตามแบบแผนสมัยใหม่หมด **จัดระบบการศาลใหม่ และแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นจัดร่างประมวลกฎหมาย** ตามแบบอย่างที่ดีที่สุดของประเทศตะวันตก ด้วยเหตุนี้ในระยะต้นคริสตศตวรรษที่ ๒๐ ไทยจึงกลายเป็นประเทศที่มีความก้าวหน้าตามแบบความเจริญฝ่ายตะวันตก และพร้อมที่จะเข้าร่วมอยู่ในสังคมกับนานาชาติตะวันตก

พร้อมกับการปฏิรูปอย่างสำคัญเหล่านี้ ก็ได้มีการปลดเปลื้องภาระเงื่อนไขในสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่ทำไว้ในอดีตไปเป็นอันมาก แต่ข้อจำกัดต่าง ๆ ในสนธิสัญญาก็ยังคงอยู่ ไม่แต่คงอยู่เท่านั้น ยังมีการตีความบทบัญญัติในสนธิสัญญาให้รุนแรงหนักขึ้นไปอีก บทบัญญัติในสนธิสัญญาที่ว่า ให้พิจารณาคดีชาวต่างประเทศในศาลกงสุลนั้น แรกเริ่มก็มุ่งที่จะอำนวยความสะดวกแก่ทั้งสองฝ่ายระหว่างชาวไทยกับชาวต่างประเทศ กลับถูกตีความว่าไม่เพียงแต่ให้สิทธิชาวต่างประเทศไม่ต้องขึ้นศาลไทยเท่านั้น แต่ชาวต่างประเทศเหล่านั้นไม่อยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายไทยที่เขาไม่ยอมรับอีกด้วย แม้กระนั้นข้อยกเว้นเหล่านี้แต่แรกก็มุ่งให้จำกัดเฉพาะชาวยุโรปเท่านั้น ซึ่งเป็นภาวะที่ต้องอดทนกันมากอยู่แล้ว ร้ายไปกว่านั้น บรรดาชาติตะวันตกยังยืนยันที่จะให้คนอาเซีย ซึ่งเป็นพลเมืองประเทศอาณานิคมของตนอยู่ในข่ายยกเว้นด้วย โดยนัยของกฎหมายที่ว่าเป็นคนในบังคับ การที่รวมเอาคนพื้นเมืองที่มิได้มีอารยธรรมเป็นชาวยุโรปโดยกำเนิดเข้าไว้ด้วยเช่นนี้ ปราศจากเหตุผลและความเป็นธรรมอย่างแท้จริง และชักนำบุคคลเหล่านั้นให้มีความรู้สึกเอนเอียงไปว่า ถึงแม้ตนจะไม่ปฏิบัติตามกฎหมายไทยก็ไม่มีโทษภัยอันใด เมื่อเป็นเช่นนี้ ชาวอิสลามที่มาจากมลายาก็ดี ชาวทมิฬจากอินเดีย ชาวพื้นเมืองจากเกาะชะวา ชาวจีนจากเมืองมาเก๊าอาณานิคมของปอร์ตุเกส ชาวพม่า เขมร ญวน ก็ดี เหล่านี้ก็ได้รับยกเว้นไม่ต้องขึ้นศาลไทย และในบางกรณีไม่อยู่ในบังคับกฎหมายไทยด้วย แม้ว่าจะมีถิ่นที่อยู่ถาวรในประเทศไทยก็ตาม เมื่อข้อยกเว้นดังกล่าวให้ความสะดวกและประโยชน์เช่นนี้จึงปรากฏว่ามีชาวจีน แม้คนไทยโดยกำเนิดเองในบางกรณี ได้ไปติดต่อกับสถานทูตต่างประเทศขอจดทะเบียนเป็น **"บุคคลในอารักขา"** ของชาติภาคีแห่งสนธิสัญญา

เนื่องจากปัญหาเรื่องคนในบังคับและคนในอารักขาของต่างประเทศ ซึ่งไม่อยู่ในบังคับของกฎหมายและอาญาบ้านเมืองได้ขยายขอบเขตกว้างขวางออกไปไม่มีที่สิ้นสุดเช่นนี้ ประเทศไทยจึงเริ่มตระหนักว่ากฎหมายฉบับใดก็ตามแม้จะมีความสำคัญเพียงใด ถ้ากระทบกระเทือนถึงคนในบังคับหรือคนในอารักขาของประเทศในยุโรปโดยตรงแล้ว จะไม่มีผลใช้บังคับได้เลยถ้าประเทศเหล่านั้นไม่ให้ความยินยอม ตอนที่ประเทศไทยประกาศใช้กฎหมาย

ว่าด้วยการศึกษา ซึ่งจัดให้มีการศึกษาภาคบังคับทั่วไป ก็ยังมีบางประเทศในยุโรปปฏิเสธไม่ยอมรับรู้กฎหมายฉบับนี้ เพราะว่าผลของกฎหมายนี้กระทบกระเทือนความรู้สึกประเพณีของชาวอิสลามที่อยู่ในบังคับของประเทศนั้นที่ว่าบังคับให้เด็กผู้หญิงไปโรงเรียนระหว่างเดือนถือ ยาวซ **รอมะดอน** ผลก็คือกฎหมายนี้ไม่อาจใช้บังคับแก่เด็กเหล่านั้นได้ เรื่องกฎหมายคุ้มครองเครื่องหมายการค้าก็เช่นเดียวกัน นับแต่ได้ประกาศใช้มากฎหมายนี้ก็มีค่าเพียงเป็นตัวหนังสือเท่านั้นเพราะผู้ละเมิดกฎหมายนี้ส่วนมากเป็นคนต่างด้าว และประเทศไทยไม่สามารถชักจูงให้ประเทศภาคีสนธิสัญญายอมรับรู้กฎหมายนี้ได้ คนในบังคับของประเทศหนึ่งจึงได้รับประโยชน์จากการละเมิดเครื่องหมายการค้ามากมาย แม้แต่กฎหมายที่เห็นได้ชัดว่าจำเป็น เช่นข้อบังคับของกรมตำรวจเกี่ยวกับการแก้ไขสิ่งยกพร่องต่าง ๆ ในกรุงเทพพระมหานคร ก็ถูกสถานทูตต่างประเทศหลายแห่งไม่เห็นด้วย ย่อยครั้งที่เดียวที่กฎหมายประกาศใช้ไม่ได้ หรือกว่าจะประกาศใช้ได้ก็เสียเวลาล่าช้าไปอย่างน่าท้อใจที่สุด

ใช่แต่เท่านั้น สิทธิยกเว้นในสนธิสัญญาเหล่านี้ยังเป็นที่พึงพิงอย่างดีสำหรับผู้กระทำผิด เช่นสมมติว่านายวูซุงอยากจะลักลอบส่งฝิ่นเถื่อนเข้ามาทางชายแดนทางภาคเหนือ หรือนายอับดุลกาซิมต้องการจะเปิดบ่อนการพนันโดยไม่ต้องเสี่ยงในเวลาตำรวจเข้ามาเกี่ยวข้อง เขาก็อาจทำได้ถ้าฉลาดพอ เพียงแต่มีใบสำคัญคนต่างด้าวติดตัวไว้เท่านั้น

ข้อสัญญาเกี่ยวกับการเงินในสนธิสัญญาที่ทำไว้ก็แทบทนไม่ได้พอๆ กัน การที่จะปรับปรุงการศึกษาให้แพร่หลายต้องใช้เงินงบประมาณมากสำหรับอบรมครูและเป็นเงินเดือนครูหลายพันคน ความก้าวหน้าและการเร่งเพิ่มพูนทรัพยากรทางเกษตรสำหรับประเทศที่ยังด้อยความเจริญก็ต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก **การจัดระเบียบบริหารงานศาลยุติธรรมให้มีสมรรถภาพก็ต้องการผู้พิพากษาที่รับการฝึกอบรมมาอย่างดี และมีรายได้พอสมควร** การตำรวจก็ต้องใช้เงินมากเช่นเดียวกับระเบียบข้อบังคับกรมตำรวจที่มีมากขึ้นเหมือนกัน ความเจริญก้าวหน้าจะมีขึ้นได้ต้องใช้เงิน จึงเริ่มเป็นที่ประจักษ์ว่า อุปสรรคความก้าวหน้าของประเทศอยู่ที่ภาวะการคลังของประเทศไม่อำนวยให้ เนื่องจากสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่ทำไว้

มีข้อกำหนดทางการเงิน ทั้งไม่สามารถใช้อำนาจศาลบังคับแก่ชาวต่างประเทศได้ เห็นได้ชัดว่าถ้าจะให้ประเทศไทยเจริญก้าวหน้าต่อไป จะต้องเลิกสนธิสัญญาเก่าเหล่านั้นเสีย

แต่ก็ดูเหมือนว่าไม่มีทางจะเป็นไปได้ ข้อเสนอแนะก็ดี คำขอร้องก็ดี คำวิงวอนก็ดี ปราศจากผลทั้งสิ้น เนื่องจากสนธิสัญญาเหล่านี้ทำไว้เพื่อประโยชน์ของพวกพ่อค้า ไม่มีกำหนดเวลา ไม่มีเงื่อนไขแห่งการสิ้นสุด ประเทศไทยจึงตกอยู่ในสภาพที่หมดหนทาง ญี่ปุ่นสามารถปลดเปลื้องตนให้เป็นอิสระจากข้อจำกัดต่าง ๆ ในสนธิสัญญาทำนองเดียวกับประเทศไทยได้ ก็เพราะญี่ปุ่นได้พิสูจน์ให้เห็นว่าตนมีพลานุภาพทางทหารในการสงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่น แต่ประเทศไทยไม่มีกำลังทหารพอที่จะทำเช่นนั้นได้ แม้ว่าอยากจะทำเช่นนั้นข้างก็ตาม

ใน ค.ศ. ๑๙๐๙ ประเทศไทยประสบผลสำเร็จในการทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสยอมให้คนอาเซียในบังคับและอารักขาของฝรั่งเศสอยู่ใต้อำนาจศาลไทย แต่ประเทศไทยก็ต้องซื้อสิ่งนี้มาด้วยราคาแพง คือประเทศไทยต้องยอมตกลงว่า นับแต่บัดนั้นเป็นต้นไปคนอาเซียในบังคับและอารักขาของฝรั่งเศสที่อยู่ในประเทศไทย จะมีสิทธิและเอกสิทธิเช่นเดียวกับคนไทยโดยกำเนิดทุกประการ ยิ่งกว่านั้นยังให้กงสุลฝรั่งเศสมีสิทธิที่จะถอนคดีจากศาลไทยไปพิจารณาเสียเองได้ทุกคดี ถ้าจำเลยเป็นคนในบังคับหรืออารักขาฝรั่งเศสที่จดทะเบียนไว้ยังสถานกงสุลฝรั่งเศสก่อนปี ค.ศ. ๑๙๐๗ และถ้าจำเลยนั้นอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลไทย สนธิสัญญาระบุว่าในคำพิพากษาศาลอุทธรณ์จะต้องมีผู้พิพากษาชาวยุโรป ๒ คนลงนามร่วมด้วย สนธิสัญญาตอนสุดท้ายระบุว่า พรมแดนระหว่างไทยกับอินโดจีนจะต้องมี **การปรับปรุงเสียใหม่ให้ถูกต้อง** ครั้งนั้นประเทศไทยต้องยอมยกเมืองพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ ให้แก่ฝรั่งเศส แต่ในส่วนที่เกี่ยวกับคนในบังคับฝรั่งเศสซึ่งไม่ใช่ชาวอาเซียก็ยังคงมีสิทธิแห่งสภาพนอกอาณาเขตอยู่ตามเดิม ข้อสัญญาที่เกี่ยวกับเรื่องภาษีซึ่งทำไว้กับฝรั่งเศสในสนธิสัญญาปี ค.ศ. ๑๘๕๖ ก็ยังมีผลใช้บังคับอยู่อย่างเต็มที่เช่นเดียวกัน

ใน ค.ศ. ๑๙๐๙ ประเทศไทยก็ได้ทำสนธิสัญญาในลักษณะคล้ายกันนี้กับอังกฤษ อย่างไรก็ดีมีผลใช้บังคับได้ทั้งชาวอังกฤษและชาวอาเซียที่อยู่ในบังคับอังกฤษ ตามสนธิสัญญานี้อังกฤษยอมสละสิทธิแห่งสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับอังกฤษเสียทั้งสิ้น แต่ประเทศไทยได้สิ่งนี้มาด้วยราคาแพงกว่ารายก่อน คือต้องยอมให้คนในบังคับอังกฤษที่อยู่ในประเทศไทยมีสิทธิและเอกสิทธิเช่นเดียวกับคนไทยโดยกำเนิด และกงสุลอังกฤษมีสิทธิที่จะถอนคดีจากศาลไทยไปพิจารณาเสียเองได้ ถ้าจำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษที่จดทะเบียนไว้ก่อนแล้วถึงวันทำสนธิสัญญา และคดีนั้นไม่อยู่ในขอบเขตของกฎหมายไทยที่ประกาศใช้ตามปกติ นอกจากนั้นสนธิสัญญากำหนดด้วยว่า ในทุกคดีที่คนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลยต้องมีที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปนั่งพิจารณาในฐานะเป็นผู้พิพากษาด้วย และถ้าจำเลยนั้นไม่ใช่ชาวอาเซีย ศาลต้องพิพากษาตามความเห็นของที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรป ผลของสนธิสัญญานี้ประเทศไทยต้องยอมยกดินแดนรัฐกลันตัน ตรังกานู และปลิส ให้แก่อังกฤษ และข้อกำหนดในเรื่องที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปนี้ก็ไม่มีจำกัดเวลาเสียด้วย ส่วนข้อสัญญาที่เกี่ยวกับเรื่องภาษีในสนธิสัญญาเก่ายังคงมีผลใช้บังคับตามเดิม รวมความแล้วประเทศไทยต้องให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่อังกฤษต้องการ เพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราชทางการศาลบางส่วนเท่านั้น ส่วนเอกราชทางการคลังดูเหมือนว่าอยู่ห่างไกลออกไปยิ่งกว่าเก่าเสียอีก

เวลาผ่านไปอีก ๘ ปี ดูเหมือนว่าไม่มีทางที่จะแก้ไขสนธิสัญญาได้อีกเลย ในปี ค.ศ. ๑๙๑๗ ประเทศไทยได้เข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรประกาศสงครามกับเยอรมนีในสงครามโลกครั้งแรก และส่งกองทหารอาสาซึ่งส่วนใหญ่เป็นทหารอากาศไปยังประเทศฝรั่งเศส ครั้นฝ่ายสัมพันธมิตรชนะสงคราม ประเทศไทยได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมโต๊ะกลมที่เมืองแวร์ซายส์ด้วย ผู้แทนของไทยได้เรียกร้องต่อที่ประชุมว่า "เราทั้งหลายได้ร่วมกันเคียงบ่าเคียงไหล่ต่อสู้เพื่อสิทธิของอนุประเทศและมนุษยธรรม เราได้ข่าวข่าวประกาศอยู่เสมอว่าเรากำลังต่อสู้เพื่อป้องกันมิให้ชาติที่มีกำลังข่มเหงชาติที่อ่อนแอกว่า และเพื่อขจัดความอยุติธรรมที่มีมาแต่อดีตอันนำมาซึ่งสงคราม ถ้าคำประกาศนี้เป็นจริง จะเป็นการถูกต้องและชอบธรรมหรือไม่ที่ประเทศสยามควรจะได้มีอิสระเสรี พ้นจากข้อจำกัดต่าง ๆ ในสนธิ

สัญญาอันล้าสมัยนั้นเสียที เพราะไม่มีเหตุผลใดๆ เลยที่จะใช้สนธิสัญญานั้นต่อไปในเมื่อสภาพการณ์ต่างๆ ในประเทศสยามได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว" บรรดานักการทูตทั้งหลายในที่นั้นก็ได้แต่พูดบ่ายเบี่ยงกันไปมา ที่ใช้คำพูดอันไพเราะก็มีบ้าง มีประธานาธิบดีวิลสันผู้เดียวเท่านั้นที่ได้แสดงท่าทีอันแน่นอนออกมา ท่านกล่าวว่า "ตามที่ท่านกล่าวมานั้นเป็นการถูกต้อง อเมริกาจะทำสนธิสัญญาให้ใหม่โดยสละสิทธิแห่งสภาพนอกอาณาเขตที่มีอยู่เสียทั้งสิ้น อเมริกาจะให้สนธิสัญญาอย่างยุติธรรม โดยสมัครใจ ปราศจากการเรียกร้องสิ่งตอบแทน" นี่เป็นสัญญลักษณ์ที่ปรากฏขึ้นใหม่ในวงการทูตนานาประเทศว่า **ความยุติธรรมและสิทธิของประชาชาติทั้งหลายนั้นมีความหมายยิ่งกว่าคำพูดที่ไร้สาระ**

ใน ค.ศ. ๑๙๒๐ ประธานาธิบดีวิลสันได้ทำสนธิสัญญาฉบับใหม่กับประเทศไทยตามที่ให้สัญญาไว้ โดยมิได้เรียกค่าตอบแทนและปราศจากข้อลับลมคมในใดๆ ทั้งสิ้น โดยที่ตระหนักว่าประเทศไทยมีสมรรถภาพในการศาลยุติธรรมเพียงพอแล้ว อเมริกาจึงยอมสละสิทธิแห่งสภาพนอกอาณาเขตทั้งหมด มีเงื่อนไขแต่เพียงว่า ในคดีที่ชาวอเมริกันเป็นคู่ความถ้าคู่ความชาวอเมริกันร้องขอ กงสุลอเมริกันพิจารณาเห็นเป็นการจำเป็นเพื่อประโยชน์แห่งความยุติธรรมแล้ว มีสิทธิถอนคดีนั้นจากศาลไทยได้ ทั้งนี้จนกว่าประเทศไทยจะได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายฉบับสุดท้ายแล้วเป็นเวลา ๕ ปี แต่ตามความจริงแล้ว นับแต่ใช้สนธิสัญญาฉบับนี้ กงสุลอเมริกันไม่เคยใช้สิทธิดังกล่าวนี้เลย การที่ระบุเงื่อนไขเช่นนี้ไว้ในสนธิสัญญาก็เพื่อเป็นหลักประกันแก่ชาวอเมริกันว่า เขาจะไม่ได้รับความไม่เป็นธรรมที่อาจจะเกิดขึ้นได้ และด้วยความมั่นใจในกิจการศาล ประเทศไทยก็ยอมให้เงื่อนไขนี้ด้วยความยินดียิ่งกว่านั้นสนธิสัญญาฉบับนี้ได้ยกเลิกสนธิสัญญาฉบับเก่า ค.ศ. ๑๘๘๕ โดยสิ้นเชิง อนึ่งอเมริกาได้ยอมรับรู้เอกราชทางการคลังของไทย โดยยอมให้ไทยวางพิกัดอัตราภาษีขาเข้าแก่สินค้าของอเมริกาได้ตามที่เห็นสมควร ทั้งนี้เพื่อนำทางให้ประเทศอื่นทำสนธิสัญญาทำนองเดียวกันนี้บ้างโดยไม่เรียกสิ่งทดแทน สนธิสัญญาฉบับนี้สิ้นอายุเมื่อครบ ๑๐ ปีแล้ว โดยภาคีสนธิสัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งบอกกล่าวล่วงหน้า ๑ ปี สนธิสัญญานี้ยังได้ระบุไว้

ชัดแจ้งว่า เมื่อสนธิสัญญานี้สิ้นสุดลงแล้วจะไม่นำสนธิสัญญาฉบับเก่ามาใช้บังคับอีก อเมริกาได้นำไปแล้ว สู่วิถีทางแห่งอิสระภาพ

หลังจากที่ได้ลงนามในสนธิสัญญากับอเมริกาแล้ว ประเทศไทยก็ติดต่อกับอังกฤษและฝรั่งเศสขอให้ดำเนินตามอย่างอเมริกาบ้าง อังกฤษตอบว่า ได้ทำสนธิสัญญาผ่อนปรนให้ไทยไปแล้วเท่าเทียมกับที่ประเทศมหาอำนาจยอมให้เมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๙ แล้ว ฉะนั้นข้อเรียกร้องใดๆ ที่จะให้แก้ไขสนธิสัญญาอีกจึง "น่าจะมีลักษณะเป็นการชิงสุกก่อนห่าม" ส่วนคำตอบของฝรั่งเศสนั้นเป็นที่น่าพอใจอยู่ แต่ดูเหมือนจะมีหวังน้อยที่จะสำเร็จได้ เวลาล่วงไปอีก ๓ ปีก็ยังมิได้ใกล้ความสำเร็จเข้าไปเลย สนธิสัญญาฉบับใหม่ที่จะทำกับฝรั่งเศสนั้นย่อมเกี่ยวพันไปถึงสัมพันธภาพระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้านทางตะวันออก คืออินโดจีนของฝรั่งเศสด้วย จึงมีปัญหาซึ่งทำความยุ่งยากเพิ่มขึ้นอีกหลายประการ อาทิ สภาวการณ์ทางการเมืองในเมืองซานอย และความรู้สึกอ่อนไหวของชาวอินโดจีนขณะนั้นก็ทำให้ฝรั่งเศสกังวลใจไม่อยากทำอะไรให้เป็นที่ขุ่นเคือง ในที่สุดจึงตกลงกันว่า ปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวกับอินโดจีนควรแยกออกต่างหากจากสนธิสัญญาฉบับใหม่ที่จะทำกับฝรั่งเศส โดยให้ยกเป็นร่างอนุสัญญาอีกฉบับหนึ่งต่างหาก และให้เจรจากันโดยตรงระหว่างกรุงเทพฯ กับซานอย ดังนั้น กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสจึงได้มอบให้อัครราชทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ ผู้มีลักษณะท่าทางเป็นคนอาจหาญ และรอบรู้ในเรื่องของอินโดจีนเป็นอย่างดี ดำเนินการเจรจาทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ต่อไป และเมื่ออัครราชทูตฝรั่งเศสได้เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อต้นปี ค.ศ. ๑๙๒๔ ก็ได้เร่งทำการเจรจากันอย่างจริงจัง

ระยะนั้น ในทางปฏิบัติดูเหมือนว่าระบบสภาพนอกอาณาเขตจะเป็นสิ่งที่ไร้เหตุผลและน่ารำคาญมากยิ่งขึ้นทุกที ผลของสงครามโลกทำให้เยอรมันและออสเตรียหมดสิทธิที่มีอยู่ตามสนธิสัญญากับประเทศไทยก็จริง แต่ประเทศอื่นที่มีอำนาจในยุโรปอีก ๑๐ ประเทศต่างทำหูทวนลมต่อข้อเรียกร้องของไทยเสียสิ้น ต่างคงยืนยันสิทธิตามกฎหมายของตนอยู่ และถ้าประเทศไทยจะเชิญชวนประเทศเหล่านั้นทำสนธิสัญญาใหม่ โดยไม่ให้ผลประโยชน์

อะไรเป็นการตอบแทนก็ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้ ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่แน่ชัดว่า ถ้าการดำเนินงานนี้มีทางที่จะเป็นผลสำเร็จ วิถีทางแห่งความสำเร็จนั้นก็มีอยู่ทางเดียว คือต้องไปเจรจากับกระทรวงการต่างประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเหล่านั้นด้วยตนเองโดยตรง ถ้าดำเนินงานด้วยวิธีธรรมดาสามัญแล้วไม่มีทางสำเร็จได้ ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าเจ้าหน้าที่ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบในกระทรวงการต่างประเทศเหล่านั้นไม่ทราบสภาพการณ์ที่แท้จริงของประเทศไทย ซึ่งข้อนี้หลีกเลี่ยงไม่ได้ อีกประการหนึ่งเป็นของธรรมดาที่ผู้แทนทางการทูตของประเทศเหล่านั้นในกรุงเทพ ฯ ย่อมไม่สมัครใจที่จะสละเอกสิทธิต่าง ๆ ที่เคยมีอยู่เป็นเวลาช้านาน การเจรจาทำสนธิสัญญากันที่กรุงเทพ ฯ จะสะกัดกั้นความสำเร็จเสียตั้งแต่แรกเริ่มทีเดียว

ความคิดอันนี้ได้รับความสนับสนุนอย่างแข็งขันจากพระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศผู้ทรงพระปรีชาสามารถเข้มแข็ง และเจนจัดทางการทูตทั้งในอเมริกาและยุโรป พระยาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงไว้วางพระราชหฤทัยแก่ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศให้เป็นผู้ดำเนินงานตามโครงการนี้ อันมีความสำคัญยิ่งแก่ประเทศชาติ ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศผู้ได้รับมอบหมายภารกิจนี้ ได้ออกเดินทางโดยทางเรือจากกรุงเทพ ฯ ในฤดูใบไม้ร่วงปี ค.ศ. ๑๙๒๔ และด้วยความร่วมมือช่วยเหลือจากผู้แทนทางการทูตของไทยในประเทศต่าง ๆ ได้ใช้เวลาในปีต่อมาทำการติดต่อเจรจากับกระทรวงการต่างประเทศต่าง ๆ ในยุโรป เพื่อชักจูงให้ประเทศเหล่านั้นยอมยกเลิกสิทธิต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประเทศไทยเสีย

เราได้หวังไว้เป็นอย่างมากว่า การเจรจาทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศสจะเสร็จสิ้นลงด้วยความสำเร็จ และลงนามในสนธิสัญญากันได้ก่อนที่เราจะออกเดินทางจากกรุงเทพ ฯ ทั้ง ๆ ที่การเจรจานี้มีข้อยุ่งยากมาก พอแก้ไขอุปสรรคไปได้ข้อหนึ่ง อุปสรรคใหม่ก็เกิดขึ้น และอุปสรรคที่เกิดขึ้นใหม่ทุกครั้ง ทำให้การเจรจาล่าช้า ถึงกระนั้นก็เป็นที่เห็นได้ว่าจะตกลงกันในร่างสนธิสัญญาได้ในตอนปลายฤดูร้อน ฝรั่งเศสยอมยกเลิกสนธิสัญญาฉบับเก่าหมด เว้นแต่ในส่วนที่เกี่ยวกับอินโดจีน ฝรั่งเศสยอมให้ประเทศไทยมีเอกราชทางศาล

โดยฝรั่งเศสมีสิทธิจำกัดในการถอนคดีจากศาลไทยและให้ประเทศไทยมีเอกราชทางการคลังในทำนองเดียวกับสนธิสัญญาของอเมริกา ข้อสำคัญที่สุดคือ สนธิสัญญาฉบับใหม่นี้จะสิ้นสุดลงภายหลังครบเวลา ๑๐ ปี โดยการบอกเลิกของภาคีสนธิสัญญาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ตอนที่เราออกเดินทางจากกรุงเทพฯ นั้น เราเข้าใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างคงจะเป็นที่เรียบร้อย

อย่างไรก็ดี เมื่อเราเดินทางไปถึงกรุงปารีส เมื่อต้นเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๙๒๔ เราก็ต้องตกใจที่ปรากฏว่าสนธิสัญญากับฝรั่งเศสยังไม่ตกลงกันดังที่คาดคิดไว้ หลังจากที่ได้พบกับอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทยเป็นครั้งแรกจึงได้ทราบว่ามีปัญหาใหม่เกิดขึ้นอีกหลายประการ คือในการปรึกษาหารือหลักการอันไม่สู้สลักสำคัญบางประการนั้น ปรากฏว่าฝ่ายฝรั่งเศสและรัฐบาลไทยเกิดตีความขัดแย้งกัน การตีความของฝ่ายฝรั่งเศสนั้นรัฐบาลไทยพิจารณาแล้วเห็นว่าไม่อาจยอมตามได้ ดังนั้นจึงต้องเริ่มทำการเจรจากันใหม่ เราทำงานกันอย่างคร่ำเคร่งและร้อนใจอยู่หลายสัปดาห์ ในที่สุดถึงกลางเดือนมกราคม รัฐบาลฝรั่งเศสก็ตกลงยอมรับหลักการซึ่งเป็นที่พอใจแก่ฝ่ายเรา และยังยอมให้เติมบทมาตราอันเกี่ยวกับการระงับข้อพิพาทอย่างกว้างขวางอีกด้วย ซึ่งมีความว่าภาคีแห่งสนธิสัญญาทั้งสองฝ่ายตกลงกันว่า ปัญหาเรื่องใดที่เกิดขึ้นระหว่างประเทศทั้งสองและตกลงกันไม่ได้โดยวิถีทางการทูตหรืออนุญาโตตุลาการ ให้เสนอศาลยุติธรรมระหว่างประเทศเป็นผู้ชี้ขาดตามข้อบังคับของสันนิบาตชาติ ถึงแม้จะเป็นปัญหาที่กระทบกระเทือนถึงเกียรติภูมิและผลประโยชน์สำคัญของประเทศก็ไม่มีข้อยกเว้น เมื่อทั้งสองฝ่ายได้ตกลงกันโดยสมบูรณ์ในร่างสนธิสัญญาแล้ว ก็ได้เสนอให้รัฐบาลฝรั่งเศสพิจารณาและได้รับความตกลงยินยอมในที่สุด กำหนดว่าจะมีการลงนามสนธิสัญญาในวันที่ ๓๑ มกราคม ดังนี้ความสำเร็จก็ดูเหมือนจะอยู่ในกำมือแล้ว

ระหว่างเวลา ๑๐ วัน ขณะที่กำลังจัดพิมพ์ต้นฉบับสนธิสัญญาเพื่อเตรียมไว้ลงนามนั้น เราได้เดินทางไปยังกรุงเฮกเพื่อเปิดการเจรจาทำสนธิสัญญาใหม่กับประเทศเนเธอร์แลนด์ แต่แล้วก่อนที่จะถึงวันกำหนดลงนามสนธิสัญญากับฝรั่งเศส เราก็ได้รับ

โทรเลขจากกรุงปารีสว่า อุปทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ มีโทรเลขถึงกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสว่า ภรรยาของที่ปรึกษากฎหมายคนหนึ่งในประเทศไทย ถูกฆาตกรรมอย่างทารุณดังนั้นจึงลงนามในสนธิสัญญาไม่ได้ สำหรับเราข่าวนี้ระเบิดขึ้นราวกับกระสุนปืนใหญ่ก็ไม่ปาน

เราวิ่งกลับกรุงปารีสด้วยความหนักใจ และได้โทรเลขขอทรายรายละเอียดจากกรุงเทพฯ ระหว่างวิกฤตกาลเป็นเวลาหลายวันนั้นเหตุการณ์ยังไม่ปรากฏผลไปในทางดีร้ายอย่างใด สิ่งที่เรากลัวที่สุดก็คือการประโคมข่าวของหนังสือพิมพ์พรรคฝ่ายค้าน ซึ่งอาจทำให้การทำสนธิสัญญาล้มเหลวลงได้โดยง่าย อย่างไรก็ตามเมื่อเราได้รับโทรเลขจากกรุงเทพฯ แล้วก็รู้สึกว่าพอจะมีหวังอยู่บ้าง ได้ความว่าคนร้ายรายนี้กระทำความผิดโดยไม่รู้สึกผิดชอบ ขณะที่เมาสุรามากจนไม่มีสติที่จะทราบว่าตนได้ทำอะไรลงไป หาได้มีเจตนาร้ายมาก่อนไม่ อันที่จริงแล้วเหตุการณ์เช่นนั้นอาจจะเกิดขึ้นแม้ตามถนนในกรุงปารีสหรือนิวยอร์คก็ได้

แต่ความลำบากอยู่ที่ว่า เราต้องชี้แจงให้กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสเชื่อว่าความจริงเป็นเช่นนั้น ซึ่งตรงข้ามกับรายงานของอุปทูตฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ และเราจะต้องริบดำเนินการเช่นนี้โดยเร็วไม่ต้องให้รอฟังผลการพิจารณาคดี ตอนนี้ความหวังของเราที่จะเจรจาทำสนธิสัญญากับประเทศอื่นต่อไปนั้นเหลืออยู่เพียงนิดเดียว เพียงแต่กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสตกลงยินยอมที่จะไม่เรียกเงินค่าทำขวัญเท่านั้นยังไม่พอ ทั้งๆ ที่เกิดเรื่องอันไม่เป็นมงคลขึ้นเช่นนี้ เราก็จะต้องพยายามโน้มน้าวให้ฝรั่งเศสตกลงทำสัญญาฉบับใหม่กับเราให้จงได้โดยไม่ตั้งข้อเรียกร้องเพิ่มเติม ไม่ขอแก้ไข และต้องรีบทำโดยเร็วด้วย เพื่อเราจะได้ทำสนธิสัญญากับประเทศอื่นต่อไป เคราะห์ดีที่เขาไม่พยายามปล่อยข่าวเรื่องราวที่เรากำลังทำอยู่ให้พวกหนังสือพิมพ์ทราบ อย่างไรก็ดี การที่รัฐบาลของนายแฮริโอต์เคยล้มคว่ำมาแล้ว เป็นผลให้ยังมีความหวั่นเกรงกันอยู่ กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสเกรงว่าถ้าหากลงนามในสนธิสัญญากับไทยโดยไม่คำนึงถึงเหตุการณ์ที่อุบัติขึ้นเสียเลย หนังสือ

พิมพ์ฝ่ายค้านอาจจะหยิบยกเอาเรื่องขึ้นมาประโคมกันจนเกินความจริงอีก และอาจทำให้รัฐบาลต้องล้มก็ได้ ทำให้ต้องเจรจากันอยู่อีกหลายวัน ระยะนั้นก็มีการปรึกษาหารือกันส่งโทรเลขฉบับยาว ๆ มีการพูดเกลี้ยกล่อม ตั้งข้อเสนอ ตั้งข้อคัดค้านอะไรสารพัด แต่เมื่อสัปดาห์หนึ่งผ่านไป ผลก็ปรากฏออกมาในทางดี คือในที่สุดความพยายามของฝ่ายไทยเราก็บรรลุผล ฝรั่งเศสตกลงที่จะลงนามในสนธิสัญญาโดยเร็ว ดังนั้น ณ วันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ เวลาบ่ายโมง นายแฮริโอต์ นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศส ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศกับพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตไทย ก็ได้ลงนามในเอกสารสนธิสัญญา ซึ่งมีความหมายเป็นอย่างมากสำหรับชัยชนะในอนาคตของประเทศไทย และเป็นอันว่าการต่อสู้ชิงไหวชิงพริบทั้งความไม่แน่นอนทั้งหลายแหล่ ซึ่งดำเนินมาเป็นเวลาหลายเดือนก็ถึงที่สุด

เนื่องจากความล่าช้าในการทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศส ทำให้ไม่อาจเปิดการเจรจากับอังกฤษได้ จนกระทั่งปลายเดือนกุมภาพันธ์ เหตุการณ์ในกรุงลอนดอนในระยะนั้นทำให้เราชักท้อ อัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ซึ่งไปปรึกษาราชการกับกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษเพิ่งเดินทางกลับประเทศไทย รัฐบาลพรรคกรรมกรของอังกฤษซึ่งเคยแสดงท่าทีสนใจอย่างเป็นมิตรกับประเทศไทยในการเจรจาต่าง ๆ ที่ล่วงมาแล้วหลายครั้งก็ถูกโค่น รัฐบาลพรรคคอนเซอร์เวติฟเข้าถือบังเหียนแทน ยิ่งกว่านั้น ก่อนหน้านั้นหลายเดือนมาแล้ว เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศไทยก็เคยเสนอให้รัฐบาลอังกฤษแก้ไขสนธิสัญญากับไทยเสียใหม่ แต่อังกฤษก็ให้คำตอบในทำนองไม่ยอมมัดตัวเอง และขอร้องว่าถ้าจะให้มีการเจรจากัน ก็ควรเปิดเจรจากันที่กรุงเทพฯ ซึ่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศไทยรู้สึกว่าไม่อาจปฏิเสธได้ รวมความแล้วสถานการณ์ในเวลานั้นดูเหมือนว่าความหวังของเราที่จะเปิดการเจรจากับอังกฤษออกจะเลื่อนลอย

อย่างไรก็ดีเราได้เข้าพบสนทนากับนายออสติน แชมเบอร์เลน ณ กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ นายออสติน แชมเบอร์เลน ได้เผยทัศนะของฝ่ายอังกฤษอย่าง

ตรงไปตรงมา เขากล่าวว่าที่สหรัฐอเมริกายอมสละเอกสิทธิตามสนธิสัญญาเดิมที่มีอยู่กับไทยได้ เพราะว่าสหรัฐอเมริกาไม่มีผลประโยชน์ทางการค้าอยู่ในประเทศไทย เปรียบกับของอังกฤษแล้วสถานการณ์ต่างกันมาก สินค้าออกของไทยกว่า ๘๐% ส่งไปขายในดินแดนของอังกฤษ และสินค้าเข้าประเทศไทย ๖๗% ก็มาจากดินแดนของอังกฤษ ถ้ายอมให้ไทยเป็นอิสระจากข้อจำกัดเรื่องภาษีร้อยชัก ๓ และไทยขึ้นอัตราภาษีขาเข้าสูงขึ้นในทันทีทันใดจะเป็นผลให้พ่อค้าอังกฤษประสบความยากลำบากมาก ด้วยเหตุผลเช่นนี้ ถึงแม้อังกฤษตั้งใจจะยอมให้ไทยขึ้นอัตราภาษีขาเข้าจากร้อยละ ๓ ให้สูงขึ้นอีกตามสมควร อังกฤษก็รู้สึกว่าไม่เป็นธรรมนักที่จะยอมให้ไทยมีอิสระในการกำหนดอัตราภาษีได้ตามลำพังโดยสมบูรณ์ยิ่งกว่านั้น การค้าของอังกฤษที่มีอยู่ในประเทศไทยมีหลักฐานมั่นคง อังกฤษจึงไม่อาจยอมเสี่ยงภัย ให้ผลประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษอยู่ในอำนาจของศาลไทย โดยปราศจากการคุ้มครองอย่างเพียงพอ การที่ยังมีที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปอยู่เป็นหลักประกันอันแน่นอนว่าผลประโยชน์ของเขาจะได้รับความคุ้มครอง นายแซมเบอร์เลนรับว่า ด้วยเหตุผลเหล่านี้ เขาเห็นว่าออกจะเป็นการรวดเร็วเกินไปที่จะยอมสละเอกสิทธิตามสนธิสัญญาที่มีอยู่นั้นเสีย

ข้อโต้แย้งของนายแซมเบอร์เลนนี้ ถ้ามองในแง่ส่วนได้เสียแต่ด้านเดียวก็ยากที่จะตอบโต้ได้ แต่ถึงกระนั้นเราก็รู้สึกว่าหากจะมองการณ์ไกล การที่อังกฤษถือเอาเช่นนั้นอังกฤษกำลังเข้าใจผิด เราจึงได้แนะว่าอังกฤษมีวิธีที่จะป้องกันผลประโยชน์ของตนในเมืองไทยได้อย่างเพียงพออย่างไร เพื่อหลีกเลี่ยงเสี่ยงซึ่งความกระทบกระเทือนต่ออิทธิพลไทยและความรู้สึกในความเป็นชาติของคนไทย นายแซมเบอร์เลนก็รับฟังด้วยน้ำใจอันกว้างขวางและพิจารณาข้อเสนอแนะอย่างสนใจ

เราสนทนากับนายแซมเบอร์เลนอยู่เป็นเวลาหนึ่งชั่วโมง ในตอนท้ายนายแซมเบอร์เลน ได้แสดงให้เห็นน้ำใสใจจริงและใจอันเป็นธรรม โดยกล่าวว่า "เราได้ตกลงใจไว้แล้วที่จะปฏิเสธคำขอร้องของท่าน แต่ท่านได้ทำให้เราได้แง่คิดเกี่ยวกับสถานการณ์ขึ้นใหม่

ข้อเสนอของท่านนั้นข้าพเจ้าก็รู้สึกว่ามีเหตุผลและเป็นธรรมอยู่ ฉะนั้น ถ้าท่านสามารถชี้แจงให้ผู้เชี่ยวชาญ และบรรดาหัวหน้าหน่วยงานของเราในกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ กรมการค้าต่างประเทศ กระทรวงอาณานิคม และกระทรวงการอินเดียเชื่อท่านเหมือนอย่างที่ท่านทำให้ข้าพเจ้าเชื่อได้แล้ว ถึงแม้ข้าพเจ้าจะไม่อาจให้คำมั่นอะไรให้เป็นที่แน่นอนได้ในขณะนี้ แต่ก็มองไม่เห็นเหตุผลที่จะไม่ยอมเจรจากับท่านตามแนวที่ท่านเสนอ" เป็นอันว่าโอกาสเปิดช่องให้เราแล้วที่จะได้ต่อสู้ต่อไป

ดังนั้น ฝ่ายอังกฤษจึงกำหนดวันหนึ่งในสัปดาห์ต่อมา เป็นวันที่ผู้แทนไทยจะได้แถลงทัศนะข้อเรียกร้องต่อหน้าที่ประชุมผู้แทนกระทรวงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โอกาสนั้นเราได้พิมพ์ข้อเสนอของเราส่งไปยังหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากนั้นยังได้ไปพบกับบุคคลที่มีอิทธิพลในวงงานแต่ละแห่งเป็นส่วนตัวอีกด้วย เพื่ออธิบายและกระตุ้นให้เขาเห็นด้วยกับข้อเสนอของเรา

เมื่อถึงวันนัดเราได้พบกับผู้แทนกระทรวงต่างๆของอังกฤษ ณห้องประชุมกระทรวงการต่างประเทศ ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับผลของการประชุมนี้ เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าถ้าอังกฤษปฏิเสธการทำสนธิสัญญาใหม่กับไทย อิตาลีก็จะปฏิเสธเช่นเดียวกัน รวมทั้งปอร์ตุเกส สเปญ และบางทีเดนมาร์ค นอร์เวย์ และสวีเดนอาจปฏิเสธด้วย เราได้พิจารณาสภาวการณ์ของอังกฤษในประเทศไทยเกือบทุกแง่ทุกมุม จากการที่ที่ประชุมตั้งปัญหาต่าง ๆ ขึ้นซักถามเราแสดงให้เห็นว่าผู้เชี่ยวชาญของอังกฤษได้ศึกษาข้อเสนอและข้อแนะของเราด้วยความระมัดระวังอย่างยิ่ง ท่ามกลางคำถามคำตอบที่รวอยู่ราวกับลูกกระสุนในย่ายวันนั้น เราไม่ทราบว่าการต่อสู้จะลงเอยในสภาพใด เราได้พยายามอย่างที่สุดที่จะให้ถึงแก่นของความจริงโดยพูดกันอย่างตรงไปตรงมา เลิกใช้แบบพิธีทางการทูต เราพยายามอธิบายข้อเสนอของเราทุกแง่ทุกมุม ฝ่ายผู้แทนอังกฤษก็ไม่อ้อมค้อมและตรงไปตรงมาเช่นเดียวกัน พอเสร็จการเจรจาวันนั้น เราก็ตกลงกันได้ ผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษกล่าวว่า "เราจะทำสนธิสัญญากับท่านตามแนวที่ท่านเสนอมา"

ในเดือนต่อมาเราทำงานกันอย่างเคร่งเครียด เพื่อยกร่างสนธิสัญญาฉบับใหม่ ซึ่งจะปลดเปลื้องไทยให้เป็นอิสระจากข้อจำกัดอันเก่าแก่และไม่เป็นธรรม ขณะเดียวกันก็ให้ผลประโยชน์ของอังกฤษได้รับความคุ้มครองด้วย เป็นที่ตกลงกันว่าจะยกเลิกสนธิสัญญาฉบับก่อน ๆ เสียทั้งหมด แล้วทำสนธิสัญญาฉบับทั่วไปกับสนธิสัญญาทางพาณิชย์ฉบับใหม่ขึ้นแทนภายในกรอบแห่งเจตนารมณ์ใหม่ตามแนวแห่งข้อเสนอเบื้องต้นของเรา เราได้ประชุมปรึกษากับคณะผู้แทนหน่วยราชการต่าง ๆ ของอังกฤษต่อมาอีกหลายครั้ง และปรากฏว่าความเห็นของเราขัดกับรายละเอียดทางเทคนิคกับปัญหาที่มีความสำคัญเล็ก ๆ น้อย ๆ หลายประการ ยกตัวอย่างเกี่ยวกับข้อสัญญาที่ยกเว้นไม่เก็บภาษีกระสอบป่านบรรจุสินค้าเหลือบริโภคในประเทศไทยถูกส่งกลับออกนอกประเทศนั้น เวลาส่งกระสอบเหล่านี้กลับเข้ามาอังกฤษต้องการให้เก็บภาษีกระสอบเหล่านี้ ในฐานะเป็นสินค้าเข้าไม่เกินร้อยละ ๑ ด้วย ซึ่งข้อนี้เรายอมไม่ได้ เพราะว่าสินค้าออกสำคัญของไทยคือข้าวซึ่งต้องบรรจุกระสอบถ้าราคากระสอบจากต่างประเทศราคาสูงขึ้น วันหนึ่งไทยอาจจะต้องผลิตกระสอบป่านใช้เอง และจำต้องกำหนดภาษีกระสอบป่านขาเข้าในอัตราพอสมควรเกินกว่าร้อยละ ๑ เป็นการชั่วคราวก็ได้ เมื่อมีปัญหาขึ้นเช่นนี้เราก็จำต้องพิจารณาหลักเกณฑ์อื่นซึ่งจะทำให้กระทรวงการอินเดียพอใจ และขณะเดียวกันก็ไม่ให้ไทยต้องรับภาระจากข้อกำหนดใด ๆ อีกด้วย ในทำนองเดียวกัน ข้อสัญญาเกี่ยวกับการอนุญาตให้สัมปทานป่าไม้และสิทธิในการทำไม้ก็จะต้องให้เป็นไปในทางที่จะไม่เป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมป่าไม้ของไทยในอนาคต นอกจากนี้ยังมีปัญหากฎหมายอันยุ่งยากเกี่ยวกับสิทธิของเด็กที่เกิดในประเทศไทยมีบิดามารดาเป็นพม่าหรืออยู่ในบังคับประเทศในอารักขาของอังกฤษ ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพย์สินของคนบังคับอังกฤษที่ถึงแก่กรรมในประเทศไทย เรื่องสถานะของประเทศอินเดียกับประเทศในเครือจักรภพอังกฤษที่ปกครองตนเอง ในส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิและเอกสิทธิในประเทศไทยตามสนธิสัญญานี้ ก็เป็นปัญหาและข้อยุ่งยาก ปัญหาเหล่านี้และปัญหาอื่นอีกนับร้อยทำให้มีแง่ถกเถียงกันเป็นอันมาก แต่การเจรจาก็เป็นไปด้วยดีปราศจากข้อลับลม

คมในหรือความอำพรางใด ๆ เราได้แสวงหาจุดประสงค์อันร่วมกัน และด้วยความเชื่อมั่นอันมีอยู่ต่อกันอย่างเต็มที่ทำให้การเจรจาสามารถผ่านพ้นอุปสรรคต่าง ๆ ที่กีดขวางไปได้

ในปลายเดือนมีนาคม เราได้ตกลงชั่วคราวในร่างสนธิสัญญาซึ่งเป็นรูปเป็นร่างยิ่งกว่าที่เรามุ่งร้องขอไว้แต่เริ่มแรกเสียอีก อังกฤษยอมสละเอกสิทธิทั้งมวลในประเทศไทยที่มีอยู่ตามสนธิสัญญาฉบับเก่า และยอมรับรู้สิทธิโดยสมบูรณ์ทางการศาล ตลอดจนเอกราชทางการคลังของประเทศไทย โดยมิได้เรียกค่าทดแทนอย่างใด ทำนองเดียวกับสนธิสัญญาระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา สนธิสัญญาฉบับเก่าไม่มีเงื่อนไขการยอกล้างไม่มีที่สิ้นสุด แต่สนธิสัญญาฉบับทั่วไปและสนธิสัญญาการพาณิชย์ฉบับใหม่ ระบุให้สิ้นสุดลงโดยการบอกเลิกของภาคีแห่งสนธิสัญญาแต่ละฝ่ายภายหลังได้ใช้สนธิสัญญาแล้ว ๑๐ ปี ในสนธิสัญญานี้เพื่อตอบสนอง ไทยยอมตกลงไม่เก็บภาษีขาเข้าแก่สินค้าที่ผลิตในดินแดนอังกฤษ ประเภทสินค้าผ้า เครื่องเหล็กหรือเหล็กกล้า และผลิตภัณฑ์ที่ทำจากสินค้าดังกล่าว ตลอดจนเครื่องจักรกล เกิน ๕% ของราคาสินค้า แต่ข้อตกลงนี้ใช้ได้เพียง ๑๐ ปี นับแต่วันสนธิสัญญาใช้บังคับ หลังจากนั้นแล้วประเทศไทยย่อมเก็บภาษีได้ โดยเสรี กล่าวโดยสรุปก็คือ อังกฤษเห็นพ้องกับเราว่า นับแต่บัดนั้นไป อิทธิพลของอังกฤษในประเทศไทยควรจะตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความเข้าใจดีของไทย ยิ่งกว่าจะอาศัยข้อกำหนดในสนธิสัญญาซึ่งยอกเลิกไม่ได้และนำมาซึ่งความหมองใจกัน นับเป็นอีกก้าวหนึ่งซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้มีสายตาไกลของอังกฤษ เราได้ส่งร่างสนธิสัญญาชั่วคราวมายังกรุงเทพฯ เพื่อให้รัฐบาลไทยกับอัครราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทยได้พิจารณาและออกความเห็นโดยละเอียด และกว่าเราจะได้รับโทรเลขตอบจากเมืองไทย ก็มีเวลาอยู่ ๕ หรือ ๖ สัปดาห์ เป็นโอกาสที่เราจะได้ดำเนินการเจรจากับประเทศอื่นต่อไป

ควรกล่าวด้วยว่า ระหว่างที่เรากำลังเจรจาอยู่กับอังกฤษนั้น เราได้ทำการเจรจากับรัฐบาลเนเธอร์แลนด์อยู่ด้วยอย่างเร่งรีบเท่าที่จะทำได้ เรือข้ามช่องแคบทำให้ไปมาสะดวก มีอยู่บ่อยครั้งที่วันนี้เราอยู่กรุงลอนดอนหรือกรุงเฮก กลางคืนเราโดยสารเรือข้ามช่องแคบรุ่งขึ้นเราก็ไปอยู่อีกเมืองหนึ่งสลับกันไป รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ได้แสดงความมีน้ำใจอันกว้างขวาง

ตอบสนองข้อเรียกร้องของไทย ด้วยความเข้าใจกันฉันมิตรและวางใจซึ่งกันและกันทำให้การเจรจาไม่มีความยากลำบากอย่างใดเลย ทำสนธิสัญญากับเนเธอร์แลนด์มีข้อยุ่งหน้อยกว่าและไม่ยุ่งยากเท่าสนธิสัญญากับอังกฤษ ดังนั้น พอสนธิสัญญากับอังกฤษปรากฏเป็นรูปร่าง ความตกลงในสนธิสัญญากับเนเธอร์แลนด์ก็ก้าวหน้าไปเป็นอันมาก เมื่อร่างสนธิสัญญากับอังกฤษเสร็จ เนเธอร์แลนด์ก็ตกลงในต้นฉบับสนธิสัญญากับเรา ซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับสนธิสัญญากับอเมริกา หลังจากส่งต้นฉบับสนธิสัญญากับอังกฤษไปยังกรุงเทพฯ วันต่อมาก็ได้ส่งร่างสนธิสัญญากับเนเธอร์แลนด์ตามไป พอเริ่มเดือนเมษายน เราได้ขับรถไฟมุ่งลงทางใต้เพื่อเยือนการเจรจากับอิตาลีต่อไป

ที่กรุงโรม เราได้พบกับผู้มีอิทธิพลในกระทรวงการต่างประเทศเป็นการส่วนตัวก่อน และต่อมาเราจึงได้เจรจากับคณะเจ้าหน้าที่ซึ่งได้รับแต่งตั้งขึ้นพิจารณาเรื่องนี้เป็นทางการ ถ้าจะเปรียบกับประเทศอื่นแล้ว อิตาลีมีผลประโยชน์อยู่ในประเทศไทยน้อย และอิตาลีเห็นว่ามีเหตุผลเล็กน้อยที่จะเปลี่ยนแปลงสถานการณ์เท่าที่เป็นอยู่ การเจรจาจึงดำเนินไปช้ามาก เราต้องการพบกับนายกรัฐมนตรีมุสโซลินี แต่ก็ไม่แน่ว่าจะได้พบหรือไม่ และในที่สุดก็ได้รับทราบว่ามุสโซลินีไม่เจรจาธุระการงานกับใครเพราะกำลังป่วย เรามีเวลาอยู่จำกัดจึงต้องเดินทางกลับกรุงปารีสเพื่อขับรถด่วนสายใต้ไปยังกรุงลิสบอน

การทำสนธิสัญญากับปอร์ตุเกสนั้น นอกจากเพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราชทางการคลังแล้ว ยังมีความสำคัญสำหรับประเทศไทยเป็นพิเศษ กล่าวคือ ไทยต้องประสบกับความลำบากใจเป็นอันมากในการที่ชาวจีนในประเทศไทยเรียกร้องสิทธิยกเว้นตามสนธิสัญญาในฐานะบุคคลในอารักขาของปอร์ตุเกส โดยอ้างว่าเกิดที่เมืองมาเก๊าอาณานิคมของปอร์ตุเกสซึ่งอยู่ใกล้กับฮ่องกง บางรายเมื่อสอบสวนแล้วปรากฏว่าข้ออ้างนั้นเป็นความเท็จและกลับได้หลักฐานในทางตรงกันข้าม แต่ก็ยังไม่วายที่มีรายอื่นยกข้ออ้างอย่างเดียวกันนั้นมาใช้อีก ที่กล่าวนี้เป็นเรื่องหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่า ระบบสภาพนอกอาณาเขตนั้นชักจะเลยเถิดกันไปใหญ่ อย่างหลีกเลี่ยงและแก้ไขไม่ได้

ว่าถึงสถานการณ์ทางการเมืองในกรุงลิสบอนก็ซอยกลอยู่ คือคณะรัฐบาลมักล้มลุกคลุกคลานบ่อยเพราะการปฏิวัติ สมมติว่ารัฐมนตรีคนหนึ่งให้ความสนับสนุนเราอย่างจริงใจ การสนับสนุนนั้นอาจจะไม่มีค่าเลยก็ได้ในเมื่อรัฐมนตรีผู้นั้นพ้นจากตำแหน่งไปใน ๒–๓ สัปดาห์ต่อมา สภาพการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลบ่อย ๆ เช่นนี้ อำนาจต่าง ๆ จึงอยู่ในมือของข้าราชการประจำ แต่กระนั้นการต่าง ๆ ก็ไม่อาจสำเร็จลุล่วงไปได้ถ้าไม่ผ่านรัฐมนตรี ด้วยเหตุนี้ขั้นแรกเราจึงเข้าพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ รัฐมนตรีให้ความสนับสนุนและแสดงอัธยาศัยไมตรีอันดีต่อเราอย่างที่ไม่เคยเห็นใครดีต่อเราเช่นนั้นเลย แต่กระนั้นเราก็ทราบดีว่าการต่อสู้ยังรอเราอยู่เบื้องหน้า

เราได้รับคำเตือนจากหลายด้านด้วยกันว่า ให้ระมัดระวังบุคคลคนหนึ่ง ซึ่งถ้าหากเรื่องการเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาผ่านมือเขาแล้ว ข้อเสนอของเราก็ยากที่จะสำเร็จ เพราะว่าเขาเป็นคนที่ไม่ยอมใครง่าย ๆ ถ้าลงเขาได้ตัดสินใจอย่างไรแล้วก็จะยึดมั่นอยู่อย่างนั้นไม่ยอมเปลี่ยน ดังนั้น เมื่อเราทราบว่าเขาผู้นั้นเป็นหัวหน้าหน่วยงานสำคัญในกระทรวงการต่างประเทศซึ่งมีหน้าที่พิจารณาการขอแก้ไขสนธิสัญญาของเรา เราก็หมดหวังเอาทีเดียว เราได้มีโอกาสพบปะหารือกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายนาย ได้ผลมากบ้างน้อยบ้าง ต่อมาวันหนึ่งเราก็ได้รับการนัดหมายให้เข้าพบกับเขาผู้นั้นในตอนปลายเดือนเมษายน เรารู้สึกใจไม่สบายอย่างไรชอบกลในขณะที่เดินไปตามเฉลียงยาวของตัวตึก ซึ่งตบแต่งอย่างดียิ่งไปสู่ห้องหนึ่งซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นห้องบรรทมของพระมหากษัตริย์ แต่เปลี่ยนการปกครองมาเป็นสาธารณรัฐแล้วห้องนี้ถูกเปลี่ยนเป็นห้องทำงาน เมื่อเราได้พบกับเขารู้สึกว่าเขาเป็นคนมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดนิสัยใจคอดี เขาได้ศึกษาพิจารณาร่างสนธิสัญญาที่เราเสนออย่างจริงจังและมีท่าทีพร้อมที่จะปฏิบัติ เราได้พิจารณากันจนถึงรายละเอียด ตกตอนเย็นเราก็ได้ตกลงกันแก้ไขร่างสนธิสัญญาหลายประการ เมื่อเราจากมาเราก็ตระหนักว่าเขาเป็นผู้ที่เข้าใจสถานการณ์ของประเทศไทยดียิ่งกว่าใครในกรุงลิสบอน เขาได้แสดงตัวเป็นเพื่อนที่ซื่อตรงกับเรา เวลามีอุปสรรคเกิดขึ้นมีท่าว่าจะไปไม่รอด เขาก็ช่วยสนับสนุนเราจนชนะผู้คัดค้านจนได้ กล่าวได้ว่า ถ้าไม่ใช่เขาแล้วไทยเราอาจขอแก้ไขสนธิสัญญาไม่สำเร็จ

ในที่สุดร่างสนธิสัญญาก็ได้รับความเห็นชอบจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายต่าง ๆ เป็นสนธิสัญญาที่มีแบบใกล้เคียงกับสนธิสัญญาระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา มีบทมาตราเกี่ยวกับการซื้อขายโดยอนุญาโตตุลาการรวมอยู่ด้วย อย่างไรก็ดี ร่างสนธิสัญญานี้จะต้องผ่านการพิจารณาของส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและคณะกรรมการฝ่ายนิติบัญญัติเสียก่อนจึงจะได้รับความเห็นชอบในที่สุด ยรรดาเพื่อนฝูงของเราในกระทรวงการต่างประเทศให้คำมั่นว่าจะช่วยเร่งเรื่องของเราให้เร็วเท่าที่จะเร็วได้ และจะช่วยป้องกันร่างสนธิสัญญานี้ถ้าจำเป็นระหว่างนั้นเราก็สามารถเยือนการเจรจากับสเปญต่อไป

ที่กรุงแมดริดโชคเข้าข้างเรา คือในวันที่เราไปถึงเป็นวันที่พระมหากษัตริย์สเปญเสด็จทอดพระเนตรการแข่งม้า เอกอัครราชทูตอเมริกันได้เชิญเราไปร่วมรับประทานอาหารกลางวันที่สนามแข่งม้าด้วย เราได้รับการแนะนำให้รู้จักกับนายพลปริโม เดอริเวียร่า กับผู้บัญชาการทหารสูงสุด กับบุคคลอื่น ๆ ที่ใกล้ชิดกับองค์พระมหากษัตริย์ เป็นที่น่าชอบคุณเอกอัครราชทูตอเมริกัน ในตอนบ่ายวันนั้นเองพระมหากษัตริย์สเปญก็ทรงทรายเรื่องที่เรามาขอแก้ไขสนธิสัญญา

วันต่อมาเราได้พบสนทนากับนายพลปริโม เดอริเวียร่า ผู้มีอิทธิพล ท่านนายพลเห็นด้วยกับเราอย่างเต็มที่ เป็นอันเชื่อแน่ว่าการสำเร็จ เขาสัญญาว่าจะทำสนธิสัญญาด้วย และแต่งตั้งคณะกรรมาธิการขึ้นคณะหนึ่ง มีซินญอร์ เฟอร์นันโด เอสบี โนซ่า เดอลอส มอนเตโรส ผู้รักษาการในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งเป็นหลานของนายพลเอง เป็นประธาน เพื่อดำเนินการเจรจากับเรา ได้มีการประชุมกันทุกวันเวลาเย็น ณ ห้องประชุมใหญ่สีแดงซึ่งประดับประดาด้วยภาพเขียนเก่าแก่งดงาม ที่กระทรวงการต่างประเทศ ที่ประชุมพิจารณาสัญญาฉบับเดิมและร่างสนธิสัญญาฉบับใหม่ที่เราได้เสนอต่อนายพลปริโม และได้แก้ไขเพียงรายละเอียดซึ่งไม่สู้มีความสำคัญ ชั่วเวลาสัปดาห์เศษงานของเราก็เสร็จ สเปญยอมเลิกสนธิสัญญาฉบับเก่า และทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ใกล้เคียงกับแนวสนธิสัญญาระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา ความที่เราไม่พิถีพิถันในพิธีรีตอง

ะไร และคอยเร่งอยู่ตลอดเวลาให้การพิจารณาได้แล้วเสร็จไปโดยเร็ว เพื่อนชาวสเปญผู้มีอัชฌาศัยพากันหัวเราะและกล่าวอุทานว่า "คุณ ชาวอเมริกันคงจะอยากทำสัญญาทางโทรศัพท์" แต่ก็ไม่มีเลยที่เขาจะขาดความกรุณาและความมีใจกว้าง เขาเห็นอกเห็นใจเข้าใจถึงสถานการณ์อันยากลำบากของประเทศไทย

เราออกเดินทางจากกรุงแมดริดกลับกรุงปารีสแล้วเดินทางต่อไปยังกรุงเฮก เพื่อร่วมในพิธีลงนามสนธิสัญญากับเนเธอร์แลนด์ ได้ลงนามในสนธิสัญญากันเมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ดร. แวน คอร์ไนเคค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เป็นผู้ลงนามฝ่ายเนเธอร์แลนด์ หม่อมเจ้าดำรัสดำรง อัครราชทูตไทยประจำกรุงเฮก เป็นผู้ลงนามฝ่ายไทย ในวันเดียวกันนั้นเองเราก็ได้ทราบข่าวอันทำให้ร้อนใจจากกรุงลอนดอนว่า อัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพ ฯ ไม่เห็นด้วยกับร่างสนธิสัญญาฉบับใหม่ ข้อคัดค้านของทูตอังกฤษดูท่าที่จะแข็งขัน กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษแจ้งว่าได้พิจารณาความเห็นของอัครราชทูตอังกฤษแล้วโดยถี่ถ้วนเห็นว่าจำต้องขอแก้ไข และเพิ่มเติมร่างสนธิสัญญาบางประการ ตามข้อเสนอแก้ไขของฝ่ายอังกฤษเท่าที่ดูเผิน ๆ ก็ทำให้ใจฝ่อเสียแล้ว โดยที่บางข้อนั้นไทยไม่อาจอนุโลมตามได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เท่ากับความหวังของเราต้องล้มเหลวลงโดยสิ้นเชิง

เราเริ่มกลับกรุงลอนดอนทันที สำนึกดีว่าจะต้องสู้กันต่อไปอีก จะต้องสู้กับรายงานความเห็นอันเป็นปฏิปักษ์ต่อเรา ได้มีการประชุมปรึกษากันเป็นทางการอีกหลายครั้งระหว่างเรากับผู้เชี่ยวชาญฝ่ายอังกฤษพร้อมด้วยผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศ ผู้แทนกระทรวงพาณิชย์ กระทรวงการอินเดีย และกระทรวงอาณานิคม อดีตกงสุลอังกฤษประจำประเทศไทยก็ถูกเรียกมาเข้าประชุมด้วย ตลอดการประชุมย่ายวันนั้นมีการโต้คารมกันอย่างเผ็ดร้อน เราพยายามอธิบายให้เห็นว่าเหตุใดไทยจึงไม่ยอมรับข้อเสนอแก้ไขร่างสนธิสัญญาบางประการได้ เหตุใดอังกฤษจึงไม่น่าจะมีความเข้าใจผิดเสนอขึ้นมาเช่นนั้น และเหตุใดข้อคัดค้านของอังกฤษบางข้อจึงไม่มีความจำเป็นเลย และมีทางปฏิบัติอย่างอื่นที่สามารถจะ

ทำได้ มันเป็นการต่อสู้ระหว่างหนึ่งต่อหลายคน เราสู้อย่างไม่ย่อมยกธง เมื่อเสร็จการประชุมย่ายวันนั้น ผู้แทนอังกฤษคนหนึ่งกล่าวว่า "คุณทำให้เรานึกถึงเรื่องแคเนี่ยลตอนตกอยู่ในถ้ำสิงห์โต" แต่แล้วในที่สุดเมื่อหมอกควันแห่งการต่อสู้ค่อยจางลง ความหวังของเราก็ฉายแสง ฝ่ายอังกฤษยอมตกลงที่จะถอนข้อเสนอขอแก้ไขหรือยอมเปลี่ยนแปลงข้อเสนอทั้งหมดให้เป็นไปในทางที่จะไม่เป็นอุปสรรคแก่เราอีกต่อไป เป็นอันว่าในที่สุดเราก็ประสบชัยชนะ ได้มีการประชุมกันอีกมากกว่าสองครั้งในตอนย่าย และได้พิจารณาแก้ไขข้อยุ่งยากที่ยังเหลืออยู่จนหมดสิ้น ระยะ ๑๐ วันหลังจากนั้นเป็นการพยายามหารือกันเป็นรายบุคคลกว่าจะเสร็จก็ประสบกับปัญหาทางหลักวิชาเป็นอันมาก แต่ส่วนมากหนักไปในปัญหาข้อกฎหมาย นอกจากนั้นยังได้เจรจาตกลงทำสนธิสัญญาว่าด้วยการชี้ขาดข้อพิพาท โดยอนุญาโตตุลาการอีกฉบับหนึ่งด้วย พอถึงกลางเดือนกรกฎาคม สนธิสัญญาฉบับทั่วไปและสนธิสัญญาการพาณิชย์ก็เสร็จเรียบร้อยพร้อมที่จะลงนามได้ เราเดินทางจากกรุงสต๊อคโฮล์มมาร่วมในพิธีลงนามสนธิสัญญา เมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคมเวลาย่าย นายแซม-เบอร์เลน และพระยาประภากรวงศ์ อัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน ได้ลงนามและประทับตรายนเอกสารสนธิสัญญาอันมีความสำคัญต่อประเทศไทย สนธิสัญญาฉบับใหม่กับอังกฤษก็ได้เกิดขึ้น ณ บัดนั้น

ในเวลาเดียวกันนั้น เราได้หันมาสนใจกับประเทศที่เหลืออยู่ คือประเทศกลุ่มสแกนดิเนเวีย มีเดนมาร์ค นอร์เวย์ และสวีเดน นอกนั้นก็ยังมีอิตาลีอีก ถ้าหากประเทศใดประเทศหนึ่งที่กล่าวนี้ ปฏิเสธที่จะสละเอกสิทธิ์ที่มีอยู่ ไทยก็จะต้องถูกผูกพันอยู่ด้วยข้อจำกัดภาษีร้อยชัก ๓ อยู่ต่อไปอีก ทั้งนี้เพราะในสนธิสัญญาที่ทำไว้ทุกฉบับต่างมีข้อกำหนดว่า ไทยจะมีสิทธิขึ้นอัตราภาษีได้ก็ต่อเมื่อประเทศคู่สัญญาเหล่านั้นยินยอมโดยอิสระและไม่เรียกผลประโยชน์ตอบแทน ดังนั้น นอกจากข้อที่ว่าประเทศสแกนดิเนเวียมีผลประโยชน์ทางการเดินเรืออยู่ในประเทศไทยเป็นอันมากแล้ว สนธิสัญญาเหล่านี้แต่ละฉบับก็มีความสำคัญใหญ่หลวงต่อประเทศไทยด้วย

ขณะนั้นพระองค์เจ้าวิบูลย์ฯ เป็นอัครราชทูตไทยประจำกรุงโคเปนเฮเกน สต็อคโฮล์ม และออสโล ท่านผู้นี้ได้รับความเชื่อถือในวงการประเทศทั้งสาม ณ ที่เหล่านั้นเราก็ได้ประสบกับความมีจิตใจกว้างขวางและเห็นอกเห็นใจในการต่อสู้อย่างกล้าหาญของชาติเล็ก ๆ อย่างเรา และพร้อมที่จะปฏิบัติอย่างที่ได้ให้ความเห็นอกเห็นใจนั้นด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าถึงแม้จะมีการกล่าวขวัญกันไปในทางตรงข้ามอย่างไรก็ตาม กระทรวงการต่างประเทศในยุโรปก็หาได้ปฏิเสธความรู้สึกเรียกร้องต้องการเสรีภาพไปเสียทั้งหมดไม่ กระทรวงการต่างประเทศกลุ่มสแกนดิเนเวียทุกประเทศแสดงเจตน์จำนงที่จะสนองความประสงค์ของไทย และพร้อมที่จะทำสนธิสัญญาใหม่กับไทย สำหรับประเทศเดนมาร์คและสวีเดน เพื่อนฝูงของเราที่มีอิทธิพลที่นั่นได้ช่วยเหลือให้การเจรจาดำเนินไปโดยเร็ว และบรรลุถึงความตกลงในร่างสนธิสัญญา ซึ่งพร้อมที่จะลงนามได้ในทันทีที่คณะกรรมาธิการรัฐสภาพิจารณาอนุมัติในต้นฤดูใบไม้ร่วง ส่วนประเทศนอร์เวย์ก็สัญญาว่าจะทำสนธิสัญญาใหม่ตามแนวทั่วไปอย่างเดียวกัน และตกลงในหลักการแห่งร่างสนธิสัญญาที่เราเสนอไปอย่างรวดเร็ว

ขณะที่เราอยู่ที่กรุงออสโล ได้รับข่าวจากกรุงลิสบอนว่าสนธิสัญญากับปอร์ตุเกสประสบอุปสรรค โดยรัฐบาลปอร์ตุเกสยืนยันที่จะให้กำหนดเงื่อนไขไว้ในสนธิสัญญาด้วยว่าผู้ที่จำหน่ายเหล้าองุ่น Port และ Madeira ซึ่งมิได้ผลิตจากปอร์ตุเกสหรือเกาะ Madeira จะต้องได้รับโทษ ทั้งนี้เพราะปอร์ตุเกสต้องการป้องกันผลประโยชน์ของตนที่ได้จากการผลิตเหล้าองุ่นทั้งสองชนิดนี้เป็นอันมาก จึงได้มีการแก้ไขร่างสนธิสัญญาอีกมากมายเพื่อหลีกเลี่ยงความยุ่งยากที่อาจจะยังเกิดขึ้นแก่พ่อค้าอังกฤษ และฝรั่งเศสที่จำหน่ายเหล้าองุ่นทั้งสองชนิดนี้ที่เมืองไทย การแก้ไขร่างสนธิสัญญาในข้อนี้เองทำให้เกิดความเห็นขัดแย้งกันในคณะกรรมการนิติบัญญัติปอร์ตุเกสคณะหนึ่ง ร่างสนธิสัญญาจึงเป็นอันว่ายังผ่านไปไม่ได้ แต่ก็ดูเหมือนว่ายังมีช่องทางอยู่ที่จะผ่านพ้นอุปสรรคนี้ไปได้

เราได้โดยสารรถไฟจากกรุงออสโลไปยังกรุงลิสบอน ระหว่างการเดินทางซึ่งกินเวลา ๔ วันนั้น เราได้ส่งโทรเลขด่วนถึงกรุงเทพฯ และโทรเลขโต้ตอบกับกรุงลิสบอน

หลายฉบับ เพื่อว่าเมื่อเราถึงกรุงลิสบอนจะได้มีลู่ทางตกลงกันได้ โดยไม่ทำให้ประเทศไทยเสียผลประโยชน์ และขณะเดียวกันก็ให้เป็นที่พอใจแก่ทุกฝ่ายในปอร์ตุเกส เราได้ติดต่ออย่างใกล้ชิดกับข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศหลายคนในลิสบอน ซึ่งให้ความเป็นมิตรแก่เรา ฉะนั้น จึงไม่ยากเย็นอะไรในการที่จะตกลงกันในเงื่อนไขใหม่แห่งสนธิสัญญา แต่ความยากที่เกิดขึ้นใหม่เผชิญหน้าเราก็คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศที่เจรจากับเราเมื่อเดือนเมษายนได้พ้นจากตำแหน่งไปแล้ว และผู้ที่เข้ามาดำรงตำแหน่งแทนก็ต้องออกจากตำแหน่งไปอีกเพราะการปฏิวัติ และยังหาตัวนายกรัฐมนตรีที่สามารถคุมเสียงข้างมากในรัฐสภาไม่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงยังไม่สามารถลงนามในสนธิสัญญาได้เพราะไม่มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ แต่ก็เป็นเรื่องยังเอิญ ในขบวนรถไฟที่เราโดยสารจากกรุงปารีสไปยังกรุงลิสบอนนั้น มีบุรุษผู้หนึ่งร่วมโดยสารไปด้วย เขาผู้นั้นเองเป็นที่หวังกันว่าจะสามารถตั้งคณะรัฐบาลขึ้นได้ แล้วเขาก็ทำได้อย่างที่คาดหมายไว้จริง ๆ เสียด้วย ในบรรดางานชิ้นแรกที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศคนใหม่ลงมือปฏิบัติก็คือ ลงนามในสนธิสัญญาฉบับใหม่กับประเทศไทย ผู้ลงนามฝ่ายไทย คือพระยาสรรพกิจปรีชา อัครราชทูตไทยประจำประเทศอิตาลี สเปญ และปอร์ตุเกส

ปลายเดือนกรกฎาคม เรากลับจากกรุงลิสบอน แวะกรุงแมดริด ๒—๓ วัน เพื่อขัดเตรียมร่างสนธิสัญญากับสเปญไว้ให้พร้อมเพื่อลงนาม แล้วริบเดินทางต่อไปยังกรุงโรม ถึงที่นั่นในสัปดาห์แรกเดือนสิงหาคม ยังเหลืออิตาลีอีกประเทศเดียวเท่านั้นที่ยังไม่ได้ทำสนธิสัญญาใหม่กับไทย แต่ทางที่จะไปสู่ความสำเร็จนั้นดูออกจะยากลำบากอยู่ เพราะว่าเราเคยโทรเลขล่วงหน้ามายังกระทรวงการต่างประเทศอิตาลีหลายครั้งตั้งแต่เดือนเมษายน ขอให้เปิดการเจรจา แต่ไม่เป็นผล และเหลือเวลาอยู่เพียง ๓ สัปดาห์เท่านั้น ข้าพเจ้าก็จำเป็นต้องเดินทางกลับสหรัฐอเมริกา โชคเราไม่ดีเสียเลยเพราะขณะนั้นเป็นฤดูร้อนเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศส่วนมากเดินทางไปพักผ่อน ดูเหมือนว่ามีทางเดียวเท่านั้นที่ความหวังของเราจะสำเร็จได้คือเข้าพบกับนายกรัฐมนตรีมุสโซลินีโดยตรง เพื่อชี้แจงให้เขาเห็นว่า ถ้าอิตาลีไม่ทำสัญญากับไทย ก็เป็นอันว่าอิตาลีประเทศเดียวเท่านั้

ที่ขัดขวางไม่ให้ไทยมีเอกราชทางการคลังโดยสมบูรณ์ การนี้จะต้องรีบกระทำโดยเร็ว ถ้ามุสโซลินีสนับสนุนก็อาจจะได้ทำสัญญากัน โดยที่เขาเป็นคนทำงานเร็วและเที่ยงตรงราวกับเครื่องจักร จึงเป็นแรงผลักดันให้เจ้าหน้าที่อิตาเลียนปฏิบัติงานโดยเร็วอย่างที่ไม่เคยเห็นมาก่อนเลย

เลขานุการของมุสโซลินี คือ มากีส์ ปอลุคดี ดี กลิโยลี่ ยาโวเน ดูเหมือนจะเป็นผู้ที่เข้าใจในสถานการณ์เป็นอย่างดี เมื่อได้ปรึกษาหารือกัน มากีส์แสดงความปรารถนาอย่างจริงใจว่า อิตาลีคงจะอนุโลมตามความประสงค์ของประเทศไทยและอาจทำการเจรจากันได้ทันที เฉพาะอย่างยิ่งโดยเหตุที่ไทยเคยขอเจรจามาแล้วแต่จำต้องถอนไป แต่มากีส์กล่าวว่า "รู้สึกเสียใจที่การคงเป็นไปไม่ได้ดังหวังเพราะเจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศกำลังหยุดงานพักผ่อนกันอยู่ ไม่มีใครในกรุงโรมที่จะมีอำนาจทำการเจรจาได้" แต่เราก็ได้ขอร้องเขาว่า "จะกรุณาเรียกเจ้าหน้าที่เหล่านั้นกลับมาได้หรือไม่"

นายกรัฐมนตรีมุสโซลินีผู้เดียวเท่านั้นที่จะตอบได้ มากีส์ รับว่าจะนำเรื่องไปเสนอนายกรัฐมนตรีทันที เรารออยู่ ๓ วัน หายใจไม่ค่อยทั่วท้อง พอวันที่ ๔ ก็ได้รับทราบว่ากระทรวงการต่างประเทศได้โทรเลขเรียกตัวข้าราชการเหล่านั้นกลับ ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมาธิการพิจารณาร่างสนธิสัญญาขึ้น คณะกรรมาธิการขอพบเจรจากับผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มของไทยในวันพุธที่ ๑๙ สิงหาคม ซึ่งเป็นเวลาก่อนที่ข้าพเจ้าจะลงเรือกลับสหรัฐอเมริกาเพียง ๙ วันเท่านั้น พระเจ้าทรงโปรดเราอีกแล้ว และเราก็จะได้มีโอกาสต่อสู้อีกครั้งหนึ่ง

ระหว่างที่ยังไม่ถึงกำหนดวันเจรจา เราได้ไปติดต่อเป็นส่วนตัวกับผู้แทนฝ่ายอิตาลีบางคนที่ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมาธิการพิจารณาร่างสนธิสัญญา ไม่มีกรรมาธิการคนใดเลยที่คิดว่าการเจรจาจะเสร็จได้ภายในหนึ่งสัปดาห์ แต่เราก็ยังรู้สึกอยู่ว่า **ถ้ามีความพยายามก็ต้องพบความสำเร็จ** ดังนั้นเราจึงเริ่มวางแผนดำเนินงานทันที ปัญหาอันแรกคือเรื่องภาษาที่จะใช้ในต้นฉบับสนธิสัญญา คณะกรรมาธิการฝ่ายอิตาลีต้องการให้ใช้ภาษาอิตาเลียน อย่างไรก็ดี ในการประชุมครั้งแรกตกลงกันว่าให้ใช้ทั้งภาษาอิตาเลียนและภาษา

อังกฤษ มีฉบับภาษาอังกฤษคู่มือกฉบับหนึ่ง ต่อจากนั้นก็พิจารณาโครงการปฏิบัติงานในสัปดาห์ต่อไป ฝ่ายไทยรับว่าจะเตรียมและเสนอร่างสนธิสัญญาเป็นภาษาอังกฤษ ภายอิตาเลียนให้ฝ่ายอิตาลีในวันถัดไป ฝ่ายอิตาลีได้พิจารณาร่างสนธิสัญญาและพบกับเราปรึกษาหารือข้อเสนอที่ยังขัดกันอยู่ใน ๒ วันต่อมา และต่อจากนั้นคณะกรรมาธิการก็ร่วมพิจารณาสนธิสัญญากับเราทุกวันจนกระทั่งงานเสร็จเรียบร้อย เป็นที่เห็นชัดว่านายกรัฐมนตรีมุสโซลินี มีคำสั่งเร่งเรื่องนี้ ผลงานจึงดำเนินไปโดยเรียบร้อย ตลอดเวลาอันฉุกละหุกนี้เราทำงานกันทั้งกลางวันกลางคืน สถานอัครราชทูตไทยเปิดไฟสว่างตลอดคืนจนรุ่งสว่างทุกวัน เราไม่ปล่อยให้เวลาเสียไปเลยสักชั่วโมงเดียว คณะกรรมาธิการก็สู้เสียสละความสุขส่วนตัวเป็นอันมากในการที่มาประชุมกับเราเป็นเวลานานๆ พิจารณาข้อเสนอของเราบ้าง คัดค้านบ้าง ตั้งข้อเสนอใหม่บ้าง เราก็ได้พยายามป้องกันและให้คงไว้ตามร่างของเราในจุดที่สำคัญ ข้อใดไม่สู้สำคัญหรือเป็นเรื่องแบบพิธีล้วนๆ ควรยอมได้เราก็ยอม พอถึงวันจันทร์ต่อมาเรากมองเห็นลู่ทางว่าจะตกลงกันได้ในที่สุด ดูเหมือนว่าคณะกรรมาธิการก็พร้อมที่จะยอมรับต้นฉบับที่จะเป็นที่พอใจแก่ฝ่ายไทยโดยตลอด กระนั้นก็ดีฝ่ายอิตาลียังปรารถนาที่จะให้คงไว้ซึ่งข้อสำคัญที่เหลืออยู่ ๕ ประการ อันฝ่ายอิตาลีรู้สึกว่าเป็นเงื่อนไขอันจำเป็นสำหรับการอนุมัติสนธิสัญญา ซึ่งในข้อเหล่านั้นฝ่ายไทยยอมตกลงด้วยไม่ได้ ได้มีการพิจารณาอย่างเคร่งเครียดอีก ๒ วัน ผลสุดท้ายฝ่ายอิตาลียอมแก้ไขข้อสำคัญ ๓ ข้อ โดยให้ใช้ถ้อยคำในทางที่ไม่ให้ไทยเสียผลประโยชน์ แต่อีก ๒ ข้อฝ่ายอิตาลีไม่ยอม ในที่สุดก็มีทางเดียว คือเสนอเรื่องที่ตกลงกันไม่ได้ให้นายกรัฐมนตรีมุสโซลินีเป็นผู้วินิจฉัยชี้ขาด

ก่อนออกเดินทางจากกรุงโรม ๑ วัน เรามีโอกาสเข้าพบมุสโซลินีที่กระทรวงการต่างประเทศ ห้องทำงานของมุสโซลินี โอ่โถงราวกับท้องพระโรง ประดับประดาไปด้วยภาพเขียนอิตาเลียนอันเก่าแก่ โต๊ะทำงานของมุสโซลินีตั้งอยู่มุมห้องด้านหนึ่ง เมื่อเราไปถึงเขาลุกขึ้นต้อนรับ เมื่อเขาเดินเข้ามาใกล้ข้าพเจ้าอดที่จะพิศวงเสียมิได้ต่อดวงตาอันอ่อนโยนแต่ว่าทรงไว้ซึ่งอำนาจของบุรุษผู้นี้ ใบหน้าของเขาสะอาดหมดจด เป็นใบหน้าที่มี

พลังอำนาจแต่ปราศจากแววแห่งความแข็งกระด้าง เขาใช้คำพูดกับเราอย่างง่าย ๆ และตรงจุดที่เดียว เขากล่าวว่าประเทศอิตาลีมีความรู้สึกเป็นมิตรกับประเทศไทยเสมอ และเพื่อแสดงให้เห็นจริงถึงความเป็นมิตรนั้น อิตาลีจะยอมถอนข้อเรียกร้องข้อ ๔ และ ๕ เสียเป็นอันว่า ไทยเราชนะอีกแล้วในขั้นสุดท้าย หลังจากอยู่ภายใต้บังคับแห่งระบบสภาพนอกอาณาเขตมาเป็นเวลา ๗๐ ปี ประเทศไทยก็มีเอกราชและเสรีอีกครั้งหนึ่ง

ขณะนี้ สนธิสัญญาฉบับใหม่ทุกฉบับ รวมทั้งสนธิสัญญากับประเทศเบลเยี่ยม ซึ่งเจรจาตกลงกันที่กรุงเทพฯ ได้ลงนามและให้สัตยาบันหมดแล้ว ระบบสภาพนอกอาณาเขตก็กลายเป็นเรื่องอดีตไปสำหรับประเทศไทย เมื่อระบบดังกล่าวผ่านไป ข้อจำกัดทางการคลังต่าง ๆ ก็หมดไปแล้ว วิถีแห่งความหวังใหม่ก็เปิดกว้าง ประเทศไทยเตรียมตัวพร้อมแล้วหรือยังที่จะย่างเข้าสู่ยุคใหม่ ? ประเทศไทยจะสามารถใช้อำนาจใหม่ที่ได้มาอย่างเฉลียวฉลาดพอหรือไม่ ?

หลังจากการเจรจาทำสนธิสัญญาใหม่เสร็จไปได้ไม่นาน **พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** รัชกาลที่ ๖ ก็เสด็จสวรรคต ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๒๕ ตอนปลายรัชสมัยของพระองค์นั้น งบประมาณรายจ่ายของประเทศท่วมท้นรายได้ ประเทศกำลังจะเผชิญกับวิกฤตการทางการเงิน

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นเสวยราชสมบัติสืบแทนพระบรมเชษฐาธิราช พระองค์ทรงดำเนินรัฐประศาสโนบายอันเข้มแข็ง คือแทนที่จะเจรจาขอกู้เงินจากต่างประเทศหรือเพิ่มภาษี พระองค์กลับทรงใช้วิธีการอันน่าเลื่อมใส คือตัดทอนรายจ่ายที่ไม่จำเป็นและฟุ่มเฟือยเสีย พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้แต่ละกระทรวงทบวงกรมขจัดความสิ้นเปลือง ปลดคนที่ล้นงาน และยุบตำแหน่งที่ฟุ่มเฟือยเสีย ระยะนั้นเรื่องเศรษฐกิจกลายเป็นเรื่องที่พูดกันเป็นประจำวัน พระองค์ทรงเป็นผู้นำที่เด็ดเดี่ยวโดยให้ตัดเงินงบประมาณรายจ่ายส่วนพระองค์ลงจาก ๙ ล้านบาทเหลือ ๖ ล้านบาท ความตั้งพระทัยจริงของพระองค์ไม่มีอะไรที่จะมาขัดขวางได้ ผลก็คือเงินงบประมาณที่เคยไม่พอจ่าย

ภายในประเทศกลับมีเหลือ และนโยบายชั่วขุนที่สุขุมก็คือสะสมเงินเหลือจ่ายนั้นไว้เป็นทุนสำรองอันมั่นคง นอกจากนั้นด้วยวิธีเพิ่มภาษีสินค้าประเภทเครื่องอุปโภคบริโภคเพียงเล็กน้อย อันเป็นผลของสนธิสัญญาฉบับใหม่ ๆ และการดำเนินงานในเรื่องปรับปรุงพันธุ์ข้าตลอดจนการแนะนำให้หักลิกรปลูกพืชรอง ก็มีทีท่าว่าอนาคตทางการคลังของประเทศไทยจะแจ่มใสมาก

ในด้านการบริหารราชการแผ่นดิน พระองค์ก็ทรงดำเนินนโยบายอันเข้มแข็งเช่นกัน ในปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ นั้น พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจโดยพระองค์เองมากกว่าที่จะผ่านคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน แต่ในรัชกาลใหม่นี้ในบรรดางานชิ้นแรกที่พระองค์ทรงปฏิบัติคือยกเลิกคณะที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งคณะบริหารราชการแผ่นดินขึ้นใหม่มีหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์เกี่ยวกับนโยบายสำคัญ ๆ เรียกว่าคณะองคมนตรี ประกอบด้วยองคมนตรี ๕ นาย ซึ่งเล็กพอที่จะทำให้องคมนตรีแต่ละท่านมีความรับผิดชอบมากอยู่ และทรงแต่งตั้งผู้ที่สามารถและซื่อสัตย์ที่สุดเป็นประธานองคมนตรี การที่ทรงดำเนินนโยบายอย่างนักบริหารและเฉลียวฉลาดเช่นนี้ ไม่แต่เพียงเป็นการเปิดทางให้เข้าถึงองค์พระมหากษัตริย์ได้เท่านั้น แต่ยังทำให้ประเทศไทยได้สิ่งที่ต้องการอย่างมาก คือคณะบุคคลคณะหนึ่งที่จะมาช่วยประสานงานและสมัครสมานงานของกระทรวงต่าง ๆ ให้สอดคล้องกันอีกด้วย

ยังมีปัญหาที่น่าหนักใจในเรื่องระบอบการปกครอง พระองค์ทรงตระหนักดีถึงความยุ่งยากและภยันตรายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระองค์มีพระราชปรารถนาอย่างแท้จริงที่จะให้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยและให้ประชาชนมีส่วนรับผิดชอบต่อประเทศชาติด้วย แต่ถ้าจะมีสภาโดยราษฎรผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งยังไม่เฉลียวฉลาดและสำนึกในส่วนได้เสียพอ ก็จะเป็นการเสี่ยงต่ออันตรายแห่งระบอบทรราชย์ยิ่งกว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เสียอีก ดังนั้น การปกครองแบบมีรัฐสภาก็จำต้องรอไว้ก่อนจนกว่าจะได้จัดวางรากฐานการศึกษาทั่วไปให้ก้าวหน้าเสียก่อน แม้กระนั้นก็ได้ทรงตระเตรียมโครง

การไว้แล้วเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ดังกล่าวนั้น ในขณะเดียวกันพระองค์ก็ทรงหวังที่จะให้ประชาชนมีความจัดเจนในกิจการบ้านเมืองยิ่งขึ้น โดยจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลขึ้นตามหัวเมืองใหญ่ ๆ

ปัญหาเรื่องการศาลของประเทศไทยก็กำลังได้รับการแก้ไขด้วยดี คณะกรรมการยกร่างประมวลกฎหมายปฏิบัติงานด้วยความอดทน และละเอียดถี่ถ้วน เพื่อร่างประมวลกฎหมายตามแบบอย่างของกฎหมายยุโรปที่ดีที่สุด อาจจะต้องกินเวลา ๕ ปีจึงจะร่างประมวลกฎหมายดังกล่าวสำเร็จบริบูรณ์ งานที่ยังเหลืออยู่ก็คือ **การสอนและอบรมผู้พิพากษา ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของกิจการศาล**

ความเจริญก้าวหน้าของประเทศขึ้นอยู่กับการดำเนินงานเป็นพิเศษ ๒ ประการ คือ ๑. ต้องปรับปรุงอย่างจริงจังให้การศึกษาโดยทั่วไปเจริญก้าวหน้า ซึ่งมีความยากลำบากเป็นพิเศษในเรื่องขาดแคลนครูและตำราภาษาไทย ๒. จะต้องกระตุ้นผลิตผลทางเกษตรกรรม ด้วยวิธีปรับปรุงมาตรฐานและคุณภาพพันธุ์ข้าวให้ดีขึ้น และสนับสนุนการปลูกพืชรองต่าง ๆ เช่น ปอ และยาสูบ เป็นต้น

แต่ปัญหาที่สำคัญยิ่งกว่าปัญหาทั้งหลายก็คือว่า ทำอย่างไรประเทศไทยจึงจะนำเอาส่วนที่ดีของวัฒนธรรมฝ่ายตะวันตกมาใช้ได้โดยขณะเดียวกันอย่าให้ตัวเองเสื่อมลงโดยอำนาจแห่ง **ความเสื่อมโทรมทางศีลธรรม** ซึ่งดูเหมือนว่าจะ **เกาะติดมากับสิ่งที่เรียกว่าอารยธรรมอย่างแยกไม่ออก** เสียด้วย อันตรายของไทยในอนาคตหากจะมีก็อยู่ที่ตรงนี้แหละเป็นข้อใหญ่ ประเทศไทยจะสามารถรวบรวมเอาสิ่งดีงามของโลกด้านตะวันตกมาเป็นประโยชน์โดยขณะเดียวกันก็สงวนไว้ซึ่งเอกัตภาพอันดีเด่นที่ตัวมีอยู่ไว้ **เลียนแบบตะวันตกแต่อย่าให้ตะวันตกกลืน** ได้หรือไม่? ประเทศไทยจะสามารถป้องกันคุณค่าทางศาสนาและศีลธรรมไว้มิให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจทางวัตถุได้หรือไม่?

อันที่จริง ประเทศไทยมีปัญหามากมาย แต่ก็ยังมีสัญญลักษณ์แห่งความเจริญรุ่งเรือง ใครๆ ที่ได้มาพำนักและมาประกอบการงานในประเทศไทย ได้มารู้จักและมารักใคร่ในผู้คนของประเทศนี้ต่างก็มีศรัทธาอันใหญ่ยิ่งต่อชาวไทย **มีความพยายามก็ย่อมพบความสำเร็จ** ดาราไทยกำลังขึ้นไปทอแสงอยู่บนฟากฟ้า.

การสร้างศาลในสมัยรัฐบาลปฏิวัติ

กำธร พันธุลาภ

ปลัดกระทรวงยุติธรรม

ท่านที่เคยประสบพบเห็นที่ทำการศาลตามจังหวัดต่าง ๆ มาแล้ว คงจะเห็นพ้องกับข้าพเจ้าว่าที่ทำการศาลส่วนมากนั้นชำรุดทรุดโทรม เพราะความเก่าแก่ที่สร้างมาแล้วเป็นเวลานานปี บางแห่งชำรุดทรุดโทรมจนน่าเกรงจะเกิดภยันตรายแก่ผู้ปฏิบัติงานและประชาชนผู้มาติดต่อกับศาล บางแห่งคับแคบไม่เพียงพอแก่การปฏิบัติราชการ โดยมากเป็นเรือนไม้ชั้นเดียว พื้นสูงพ้นดินประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ฝา ตง คาน และเครื่องยนเป็นไม้เบญจพรรณปนกันหลายชนิด หลังคามุงกระเบื้องชายคาคุ้มต่ำ ไม่สง่าผ่าเผย เสาตอหม้อบางอันขาด พื้นต่ำ ๆ สูง ๆ ไม่สามารถจะทำการบูรณะซ่อมแซมให้ดีได้ นอกจากจะรื้อทำการก่อสร้างใหม่ ห้องพิจารณาที่มีอยู่ไม่เพียงพอกับจำนวนผู้พิพากษาและปริมาณงาน จนต้องใช้ห้องทำงานของผู้พิพากษาและห้องเสมียนพนักงานเป็นห้องพิจารณาคดี เป็นเช่นนี้มาเป็นเวลาช้านานแล้ว ยังหาได้รับการปลูกสร้างใหม่ให้สมเกียรติที่จะใช้เป็นที่ทำการศาลไม่

ประเทศไทยก็เช่นเดียวกับประเทศเสรีทั้งหลาย ที่ถือคตินิยมว่าการปกครองให้ราษฎรมีความสมบูรณ์พูนสุขนั้น จะต้องทะนุบำรุงรักษาความยุติธรรมให้เจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะการที่จะจัดให้มีความเจริญในทางยุติธรรมได้ ก็จะต้องอาศัยศาลยุติธรรมที่มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี เพราะการชำระตัดสินความที่เป็นไปโดยอิสระนั้น เป็นเครื่องประกอบรักษาให้ความยุติธรรมเป็นไปในทางเกื้อกูลแก่ประโยชน์สุขของราษฎร ที่ทำการศาลยุติธรรมซึ่งเป็นที่นั่งพิจารณาพิพากษาคดีความ จึงควรต้องมีความงดงามและสง่าภูมิฐาน เพราะนอกจากจะใช้เป็นที่ประสิทธิ์ประสาทความยุติธรรมแก่ราษฎรแล้ว ยังเป็นเครื่องเชิดชูความเป็นเอกราชของชาติ และเป็นเกียรติแก่ท้องถิ่นที่ศาลนั้น ๆ ตั้งอยู่ด้วย

รัฐบาลปฏิวัติซึ่งมี พณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และมีพระยาอรรถการีย์นิพนธ์ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ได้เล็งเห็นความสำคัญของราชการศาลยุติธรรม จึงได้สนับสนุนเกื้อกูลราชการศาลยุติธรรมเป็นลำดับมา นอกจากส่งเสริมให้ผู้พิพากษาได้มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีแล้ว ยังสนับสนุนให้กระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการก่อสร้างที่ทำการศาลทั้งในกรุงเทพ ฯ และหัวเมือง ซึ่งมีความชำรุดทรุดโทรมเก่าแก่ล้าสมัย ให้ได้รับการก่อสร้างใหม่ทุกปีมา ในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้อนุมัติงบประมาณค่าก่อสร้างศาลแพ่งและศาลฎีกาต่อเติมจากตึกกระทรวงยุติธรรมซึ่งได้หยุดชะงักการก่อสร้างไว้เป็นเวลาประมาณ ๒๐ ปีแล้ว ให้ได้เริ่มก่อสร้างใหม่ ซึ่งในขณะนี้การก่อสร้างได้จัดทำแล้วเสร็จและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา ณ วันพุธที่ ๑๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๐๖

ในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๔ รัฐบาลนี้ได้อนุมัติงบประมาณให้กระทรวงยุติธรรมดำเนินการก่อสร้างที่ทำการศาลจังหวัดและศาลแขวงสุพรรณบุรี ศาลจังหวัดและศาลแขวงนครสวรรค์ ศาลจังหวัดหล่มสัก และศาลจังหวัดมหาสารคามขึ้นใหม่ ซึ่งการก่อสร้างศาลทั้ง ๔ นี้ได้ดำเนินการแล้วเสร็จโดยเรียบร้อยและกระทำพิธีเปิดใช้เป็นที่ทำการศาลตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยเฉพาะศาลจังหวัดและศาลแขวงนครสวรรค์ กับศาลจังหวัดและศาลแขวงสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นศาลใหญ่มีคดีความมาก พณฯ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี ก็ได้กรุณาให้เกียรติไปประกอบพิธีเปิดศาลทั้งสองนั้นด้วยตนเอง

ในปีต่อมาคือ พ.ศ. ๒๕๐๕ รัฐบาลนี้ก็ยังได้กรุณาอนุมัติงบประมาณก่อสร้างที่ทำการศาลขึ้นใหม่อีก ๗ ศาล คือ ศาลจังหวัดแพร่ ศาลจังหวัดอุตรดิตถ์ ศาลจังหวัดชัยภูมิ ศาลจังหวัดนครพนม ศาลจังหวัดปัตตานี ศาลจังหวัดพัทลุง และศาลจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ การก่อสร้างศาลทั้ง ๗ นี้ได้ดำเนินการก่อสร้างเสร็จและเปิดใช้เป็นที่ทำการศาลไปแล้วรวม ๖ ศาล คือ ศาลจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ได้ประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๕๐๕

และศาลจังหวัดอุตรดิตถ์ได้ประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๐๖ โดย ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมได้กรุณาให้เกียรติไปประกอบพิธีเปิดศาลทั้ง ๒ นี้ ส่วนศาลจังหวัดชัยภูมิได้ประกอบพิธีเปิดเมื่อวันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๖ ศาลจังหวัดนครพนมเมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๐๖ ศาลจังหวัดพัทลุงเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๐๖ และศาลจังหวัดยะลาเมื่อวันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๐๖

สำหรับในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๖ นี้ รัฐบาลก็ได้กรุณาอนุมัติงบประมาณก่อสร้างที่ทำการศาลใหม่ให้แก่กระทรวงยุติธรรมตามที่ขอไปอีก ๖ ศาล คือ ศาลจังหวัดอุทัยธานี ศาลจังหวัดตราด ศาลจังหวัดสมุทรสงคราม ศาลจังหวัดสตูล ศาลจังหวัดกาฬสินธุ์ และศาลจังหวัดขอนแก่น ซึ่งกระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการประกวดราคาก่อสร้างศาลทั้ง ๕ คือ ศาลจังหวัดอุทัยธานี ศาลจังหวัดตราด ศาลจังหวัดสมุทรสงคราม ศาลจังหวัดสตูล และศาลจังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นผลสำเร็จและได้รับอนุมัติจากสำนักงบประมาณแล้ว กระทรวงยุติธรรมจึงได้ทำสัญญากับผู้รับจ้างเพื่อดำเนินการก่อสร้างต่อไป การก่อสร้างศาลทั้ง ๕ ดังกล่าวนี้คาดว่าคงจะแล้วเสร็จในปลายปี พ.ศ. ๒๕๐๖ นี้ ส่วนศาลจังหวัดขอนแก่นซึ่งจะต้องดำเนินการก่อสร้างให้เป็นไปตามโครงการพัฒนาการภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐบาลนั้น กระทรวงยุติธรรมได้ขอความร่วมมือไปยังกรมโยธาเทศบาลเพื่อดำเนินการจัดทำแบบแปลนและรายการก่อสร้างศาลจังหวัดนี้อยู่ เข้าใจว่าจะแล้วเสร็จและสามารถดำเนินการประกวดราคาได้ในเร็ว ๆ นี้

ส่วนในปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๗ นั้น กระทรวงยุติธรรมก็ได้ขอตั้งงบประมาณก่อสร้างที่ทำการศาลไว้รวม ๗ ศาล คือ ศาลจังหวัดระนอง ศาลจังหวัดนราธิวาส ศาลจังหวัดพิจิตร ศาลจังหวัดตะกั่วป่า ศาลจังหวัดนครศรีธรรมราช ศาลจังหวัดอุบลราชธานี และศาลจังหวัดปราจีนบุรี นอกจากนี้กระทรวงยุติธรรมยังได้ขอตั้งงบประมาณก่อสร้างที่ทำการศาลแขวงในกรุงเทพ ฯ อีก ณ ที่ว่างด้านถนนหน้าหับเผยด้วย

การที่รัฐบาลนี้ได้ให้ความสนับสนุนและส่งเสริมการก่อสร้างที่ทำการศาล ซึ่งได้ถูกทอดทิ้งมาเป็นเวลาช้านานโดยมิได้หยุดยั้งเช่นนี้ ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่ารัฐบาลในสมัยปัจจุบันนี้มีความปรารถนาที่จะให้ศาลยุติธรรมได้มีที่ทำการสง่างาม สมเกียรติ ถ้าหากรัฐบาลยังกรุณาให้ความสนับสนุนและส่งเสริมการก่อสร้างที่ทำการศาลอยู่เช่นนี้ ก็เป็นที่หวังได้ว่าศาลที่เก่าแก่และชำรุดทรุดโทรมทั่วราชอาณาจักรซึ่งรอคอยการก่อสร้างมาเป็นเวลาช้านาน จักได้มีที่ทำการศาลใหม่สมความปรารถนาของบรรดาข้าราชการกระทรวงยุติธรรมและประชาชนในอนาคตอันใกล้นี้.

ความเป็นมาของพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ และ คณะกรรมการตุลาการ

วินัย ทองลงยา

ผู้ช่วยผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

ก่อนที่จะกล่าวถึงความเป็นมาของกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการและคณะกรรมการตุลาการ สมควรกล่าวถึงประวัติย่อของกระทรวงยุติธรรมด้วยสักเล็กน้อย เพราะมีความสัมพันธ์กันโดยตรงกับเรื่องนี้

เมื่อ ๗๒ ปีที่ผ่านมาแล้ว **พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้ง **กระทรวงยุติธรรม** ขึ้น ตามประกาศลงวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) มีเสนาบดีรับผิดชอบบริหารราชการแผ่นดินเกี่ยวกับราชการศาลยุติธรรมให้เจริญรอยตามแบบอย่างอารยประเทศ เสนาบดีพระองค์แรก (ตามประกาศตั้งเสนาบดีทุกกระทรวง ลงวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑) คือ พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิ์โสภณ (กรมพระสวัสดิ์วัตนวิศิษฏ์) และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมในปัจจุบัน คือ พระยาอรรถการีย์นิพนธ์ (สิทธิ์ ขุณณานนท์) รวมจำนวนเสนาบดีและรัฐมนตรีว่าการตั้งแต่แรกจนปัจจุบันมีจำนวน ๒๔ และ ๑ ใน ๒๔ นี้มีเสด็จเสนาบดีพระองค์หนึ่งซึ่งได้ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ราชการกระทรวงยุติธรรมและการศาลยุติธรรมอย่างไพศาลยิ่งและยืนยาวที่สุด สมด้วยพระราชประสงค์ของสมเด็จพระราชบิดาของพระองค์ นั่นคือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ (กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) ซึ่งได้ทรง

ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในลำดับที่ ๓ ตั้งแต่วันที่ ๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕ จนถึงวันที่ ๒๖ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๕ รวมเวลายาวนานถึง ๑๔ ปี ๓ เดือน ๒๓ วัน

ตามประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมดังกล่าวนี้ มีผลให้ศาลทั้งหลายในกรุงเทพฯ ที่แยกย้ายกันอยู่หลายกรมหลายกระทรวงรวม ๑๖ ศาลได้ตัดทอนลดเหลือเพียง ๗ ศาล มารวมกันอยู่ในศาลสถิตยุติธรรมที่ก่อตั้งขึ้นเป็นกระทรวงใหญ่นี้ ส่วนศาลในหัวเมืองยังคงสังกัดกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาลตามเดิม (พระธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๔) ต่อมา ร.ศ. ๑๑๕ จึงได้จัดการศาลหัวเมืองเพื่อให้มารวมสังกัดกระทรวงยุติธรรมทั้งหมด และได้ทำสำเร็จผลใน ร.ศ. ๑๒๗ เว้นแต่ศาลฎีกาศาลเดียวที่ยังรับผิดชอบต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๔) จนถึง ร.ศ. ๑๓๑ (รัชกาลที่ ๖) จึงได้โปรดเกล้า ฯ ให้ยกศาลฎีกาซึ่งยังไม่มีอธิบดีศาล และยังไม่ได้สังกัดกระทรวงใดให้มารวมสังกัดกระทรวงยุติธรรม ปรากฏตามประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรมลงวันที่ ๓ เมษายน ร.ศ. ๑๓๑ และต่อมาวันที่ ๑๑ เดือนเดียวกันก็โปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศตั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิ์วัตนวิศิษฏ์ เป็นอธิบดีศาลฎีกาเป็นพระองค์แรก

ตามประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๓๑ ดังกล่าวนี้ ได้แบ่งแยกหน้าที่ราชการออกเป็นฝ่ายธุรการส่วนหนึ่งให้เสนาบดีรับผิดชอบบังคับบัญชาได้สิทธิ์ขาดโดยลำพัง ส่วนฝ่ายตุลาการนั้นให้เสนาบดีปรึกษาและฟังความเห็นของอธิบดีศาลฎีกา ถ้ามีความเห็นต่างกันก็ให้ทั้งสองท่านนำความกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติ ให้อธิบดีศาลฎีกามีอำนาจวางระเบียบราชการฝ่ายตุลาการและเสนอความเห็นต่อเสนาบดีตลอดถึงการแต่งตั้ง ผลัดเปลี่ยน หรือเลื่อนตำแหน่งผู้พิพากษา ส่วนการแก้ข้อขัดข้องปัญหาที่เกี่ยวกับกฎหมาย ให้อธิบดีศาลฎีกาเป็นผู้วินิจฉัย แต่ถ้ามีข้อใดที่จำต้องเรียนพระราชปฏิบัติ ก็ให้อธิบดีนำความกราบบังคมทูลโดยตรงได้

อีก ๑๖ ปีต่อมา ประกาศฉบับนี้ได้ถูกยกเลิกไปโดยประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรมลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ (รัชสมัยรัชกาลที่ ๗) ตามประกาศฉบับนี้ให้เสนาบดีเป็นประธานมีหน้าที่รับผิดชอบยังคับบัญชาทั้งฝ่ายธุรการและฝ่ายตุลาการ เว้นแต่การพิจารณาพิพากษาคดีคงเป็นอำนาจของศาล แต่โดยมีเงื่อนไขให้เสนาบดีมีอำนาจนั่งกำกับการพิจารณาปรึกษาคดีในศาลยุติธรรมได้ทุกศาลด้วย (แม้ในที่ประชุมใหญ่ของศาลฎีกา เสนาบดีก็เป็นประธานมีสิทธิแสดงความเห็นและออกเสียงลงคะแนนได้ ทำนองเดียวกับ Lord Chancellor ของอังกฤษมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีในศาลสูงสุด คือ House of Lords ได้) และการแต่งตั้ง เลื่อน ย้าย หรือปลดผู้พิพากษา อธิบดีศาลฎีกาไม่มีอำนาจต่อไป ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของเสนาบดีนำความกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ส่วนอธิบดีศาลฎีการับผิดชอบเฉพาะราชการในศาลฎีกาและมีหน้าที่รับปรึกษาหารือออกความเห็นแก่เสนาบดีในข้อราชการทั่วไป

ต่อมาวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๒ ได้โปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศใช้ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๑ ควบคู่กันไปกับ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๗๑ (ซึ่งยกเว้นไว้มิให้รวมถึงข้าราชการฝ่ายตุลาการกับฝ่ายพลเรือนในกระทรวงการทหาร) ข้อที่น่าสังเกตก็คือ พ.ร.บ. ฉบับนี้ไม่ได้ยกเลิกประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรมลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๔๗๑ (ตามพระราชปรารภ) ฉะนั้นข้อใดเรื่องใดในประกาศดังกล่าวที่ไม่ขัดแย้งหรือไม่ถูกแก้ไขเป็นอย่างอื่นโดย พ.ร.บ. นี้แล้ว ก็ยังคงใช้บังคับกันได้ต่อไปในสมัยนั้น

ประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรมทั้ง ๒ ฉบับนี้ จึงถือได้ว่าเป็นกฎหมายนำทางพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการอยู่ด้วยส่วนหนึ่ง ซึ่งต่อมาได้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับกาลสมัยยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังที่ได้เริ่มมีรัฐธรรมนูญฉบับแรกปี ๒๔๗๕ ซึ่งแยกแยกอำนาจอธิปไตยให้อำนาจตุลาการเป็นอิสระส่วนหนึ่งต่างหากจากอำนาจบริหารและอำนาจนิติบัญญัติแล้ว ราชการทางธุรการ

ของกระทรวงยุติธรรมจึงขึ้นอยู่กับ พ.ร.บ. ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ฯ พ.ร.บ. ปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม ฯ และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ฯ กำหนดอำนาจหน้าที่ราชการกระทรวงยุติธรรมขึ้นไว้ โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวง (คนแรก คือ พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี) เป็นผู้บังคับบัญชารับผิดชอบในราชการกระทรวงยุติธรรมและงานทางธุรการของศาลยุติธรรมทั้งหลายที่อยู่ในสังกัดให้ดำเนินไปโดยเรียบร้อย ส่วนการบรรจุแต่งตั้งและการเลื่อนตุลาการ การพิจารณาความดีความชอบหรือพิจารณาโทษทางวินัยของข้าราชการฝ่ายตุลาการทั้งหมด อยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งถ้านับแต่ปี ๒๔๗๑ เป็นต้นมาจนบัดนี้ ได้มีกฎหมายดังกล่าวนี้บัญญัติไว้รวม ๑๓ ฉบับ คือ

๑. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๑ (ไม่มีคำว่าฝ่ายตุลาการ)
๒. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๗๗
๓. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๗
๔. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๔๗๘
๕. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๙ (เริ่มมีคำว่าฝ่ายตุลาการ)
๖. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๘๒
๗. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๘๓
๘. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๘๕
๙. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๘๖
๑๐. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๔๘๙
๑๑. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๔๙๑
๑๒. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๙๗ และ
๑๓. พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐

เหตุผลสำคัญในการที่ต้องมีกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการแยกออกต่างหากจากกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการพลเรือนทั้งๆ ที่ตุลาการก็เป็นฝ่ายพลเรือนด้วยนั้น ก็เพราะตุลาการมีอำนาจหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีให้เป็นไปตามกฎหมาย อำนาจหน้าที่นี้ต้องเป็นกลางเป็นอิสระจริงๆ ตามที่ได้รับรองไว้ในกฎหมายหรือในรัฐธรรมนูญ มิฉะนั้นตุลาการก็ไม่อาจทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ได้ในการจะให้ความปลอดภัยและความเที่ยงธรรมแก่ประชาชนหรือรัฐที่เป็นคู่กรณี ยิ่งในระบอบรัฐธรรมนูญที่มีรัฐสภาอันประกอบด้วยพรรคการเมือง อำนาจอิสระของศาลยุติธรรมหรือผู้พิพากษาตุลาการยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้น เพราะเป็นหลักประกันความเป็นธรรมแก่พรรคการเมืองทุกฝ่ายตลอดจนรัฐบาลเอง อันจะมีผลยังให้เกิดเสถียรภาพแก่การปกครองของรัฐบาลด้วย ทั้งมีผลเชิดชูสถาบันของศาลยุติธรรมให้ต่างประเทศยอมรับนับถือ (อันเป็นมูลเหตุสำคัญให้เราได้มาและคงไว้ซึ่งเอกราชทางการศาลโดยสมบูรณ์) ผลดีมีกว้างใหญ่ไพศาลถึงปานนี้ จึงจำเป็นต้องมีกฎหมายให้ความคุ้มกันแก่ผู้พิพากษาตุลาการในการปกครองตุลาการ เริ่มแต่การแต่งตั้ง โยกย้าย หรือถอดถอนตุลาการตลอดจนการให้คุณหรือให้โทษแก่ตุลาการ จะต้องเป็นอิสระส่วนหนึ่งต่างหากจากฝ่ายบริหารและการเมือง นัยหนึ่ง จะต้องมีหลักประกันเสถียรภาพในการดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษาตุลาการ จึงจะมีผลให้คงอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีได้สมบูรณ์เต็มที่ ด้วยเหตุนี้ **คณะกรรมการตุลาการ** จึงได้ก่อกำเนิดขึ้นและมีมาตั้งแต่ก่อนจะตราลงไว้ใน พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๗ อันเป็นกฎหมายฉบับแรกที่ก่อตั้งคณะกรรมการตุลาการด้วยซ้ำไป

เพื่อความบริบูรณ์ของเรื่องที่ตั้งไว้ จำเป็นต้องกล่าวถึงเนื้อหาโดยย่อของกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการภายหลังมีรัฐธรรมนูญแล้วว่า มีความเป็นมาอย่างไร (เฉพาะตุลาการ) โดยจะแยกกล่าวเป็น ๓ หัวข้อ คือว่าด้วย ๑. การดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษาตุลาการ ๒. คณะกรรมการตุลาการ และ ๓. อำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี

(๑) การดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษาตุลาการ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับแรกปี ๒๔๗๕ ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ ได้แบ่งแยกอำนาจอธิปไตยออกเป็น ๓ ตามแบบอย่างการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และได้ตราไว้ในรัฐธรรมนูญว่า พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นอำนาจของศาลโดยเฉพาะซึ่งจะต้องดำเนินตามกฎหมายและในนามพระมหากษัตริย์ และผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี แต่ในระยะนั้นยังไม่มีการแก้ไขกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการตุลาการ ที่จะเป็นหลักประกันความเป็นอิสระของตุลาการให้มั่นคง กลับเพิ่มอำนาจให้รัฐมนตรียรรุตุลาการวิสามัญได้โดยอนุมัติของคณะรัฐมนตรี และลดเวลาฝึกหัดเป็นผู้พิพากษาลงเหลือ ๖ เดือน (พ.ร.บ.ตุลาการแก้ไขเพิ่มเติมปี ๒๔๗๗) จนกระทั่งวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๘ จึงได้ประกาศใช้บังคับ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๗ ซึ่งเป็นกฎหมายฉบับแรกที่บัญญัติให้มีคณะกรรมการตุลาการ (ต่อมาเรียกชื่อย่อว่า ก.ต.) ขึ้นคณะหนึ่งรวม ๕ ท่าน คือ อธิบดีศาลฎีกา ปลัดกระทรวงยุติธรรม อธิบดีศาลอุทธรณ์ นายกกรรมการเนติบัณฑิตยสภา และผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มีหน้าที่ปรึกษาให้คำแนะนำแก่รัฐมนตรีตามที่ระบุไว้ เช่นในเรื่องเลือกตั้งผู้พิพากษาฝึกหัดหรือตุลาการสามัญนอกจากอันดับ ๖ การเลื่อนอันดับหรือเงินเดือน การย้าย การลงโทษทางวินัย การปลดและการออกจากราชการของตุลาการ ให้ ก.ต.รายงานความเห็นต่อรัฐมนตรี ถ้ารัฐมนตรีไม่เห็นด้วย ให้เสนอคณะรัฐมนตรีวินิจฉัย และมีข้อน่าสังเกตว่าตามกฎหมายฉบับนี้ได้บัญญัติถึงการดำรงตำแหน่งของตุลาการชั้นสูงตามทำนองของอังกฤษ คือ ตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษา กรรมการศาลฎีกา ข้าหลวงยุติธรรม และผู้พิพากษาหัวหน้าก๋องในศาลอุทธรณ์ รวม ๔ ตำแหน่งนี้ให้อยู่ในตำแหน่งได้ตลอดเวลาที่มีความประพฤติดี แต่ให้อยู่ในอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่จะทรงถอดถอนได้ด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร •

• Wade and Phillips, Constitutional Law

ควรสังเกตว่าถึงแม้คณะรัฐมนตรีกับสภาผู้แทนราษฎรได้เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ก็ไม่เคยปรากฏเหตุการณ์อันกระทบกระเทือนถึงเสถียรภาพในการดำรงตำแหน่งของตุลาการในเวลานั้นเลย แต่กฎหมายฉบับนี้ใช้อยู่เพียง ๒ ปีเศษก็ยกเลิกไปโดย พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๙ (ใช้บังคับเมื่อวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๔๘๐)

ตาม พ.ร.บ.ปี ๒๔๗๙ นี้ คณะรัฐมนตรีกับสภาผู้แทนราษฎรไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องต่อไป คงให้อำนาจรัฐมนตรีร่วมกับ ก.ต. ซึ่งเพิ่มจำนวนเป็น ๗ ท่าน มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองและการดำรงตำแหน่งตุลาการโดยต้องรับความเห็นชอบของ ก.ต. ด้วย แม้ในกรณีที่ตุลาการผู้ใดมีมลทินหรือมัวหมองก็ต้องให้ ก.ต. เห็นชอบว่าควรให้ออกจากราชการ รัฐมนตรีจึงสั่งให้ออกได้ และเปลี่ยนแปลงวิธีการเริ่มเป็นผู้พิพากษาต้องสอบคัดเลือกโดย ก.ต. เป็นผู้จัด ซึ่งเป็นการเริ่มต้นแห่งยุคใหม่ของการเริ่มเป็นผู้พิพากษา และได้ถือปฏิบัติในทำนองนี้ตลอดมาจนบัดนี้ องค์ประกอบของ ก.ต. ได้เปลี่ยนเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ซึ่งมี ๓ ท่านแรกตามเดิม และกรรมการโดยคุณวุฒิ ๔ ท่าน คือผู้แทนเนติบัณฑิตยสภา ๑ นาย ผู้แทนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๑ นาย กับข้าราชการตำแหน่งที่เคยเป็นผู้พิพากษามาแล้ว ๒ นาย (โดยตุลาการสามัญชั้นโทขึ้นไปเป็นผู้เลือก) กรรมการโดยคุณวุฒิ ๔ นายนี้ ต้องมิใช่ข้าราชการพลเรือนการเมืองหรือมีอาชีพทนายความโดยตรงหรือโดยอ้อม

หลักการส่วนใหญ่ตาม พ.ร.บ.ปี ๒๔๗๙ นี้นับว่าดีขึ้นมาก เพราะมีหลักประกันเสถียรภาพของตุลาการโดยฝ่ายบริหารและการเมืองไม่ได้เข้ามาแทรกแซง และเป็นการเริ่มต้นให้ผู้พิพากษานอกราชการเข้ามาเป็น ก.ต. ซึ่งมีประโยชน์ที่สุด เพราะจะได้คนดีที่สุดและไม่เป็นพรรคพวกฝ่ายใด แต่น่าเสียดายที่กฎหมายฉบับนี้ใช้อยู่ยังไม่ครบ ๓ ปี ก็ได้ยกเลิกไปโดย พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๘๒ ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงหลักการสำคัญบางประการ คือ เปลี่ยนองค์ประกอบของ ก.ต. โดยตัดผู้แทนเนติบัณฑิตยสภากับผู้แทนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ออกไป ให้เป็นตุลาการชั้นพิเศษ ๑ นาย (โดยรัฐมนตรี

เป็นผู้เลือก) และเพิ่มข้าราชการบำนาญที่เคยเป็นผู้พิพากษาอีก ๑ นาย นอกนั้นคงเดิมเป็น ๗ ท่าน เป็นอันให้รัฐมนตรีเลือกกรรมการ ก.ต. ได้เอง ๑ นาย และในกรณีตุลาการสามัญมิได้กระทำผิด แต่รัฐมนตรีเห็นว่ามีมลทินหรือมัวหมองและอาจเสียหายแก่ราชการต่อไป รัฐมนตรีมีอำนาจสั่งให้ออกจากราชการได้ โดยไม่ต้องรับความเห็นชอบของ ก.ต. ทั้งมีอำนาจให้ตุลาการออกจากราชการเพื่อรับบำเหน็จบำนาญอย่างข้าราชการพลเรือนได้ด้วย การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นการเริ่มต้นแห่งยุคที่อำนาจฝ่ายอื่นเข้ามามีอำนาจบันดาลการดำรงตำแหน่งของตุลาการได้ข้างแล้ว [๒]

ทั้งนี้น่าสังเกตด้วยว่าระยะเวลาที่ใช้บังคับ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๘๒ นี้ (๑๒ ตุลาคม ๒๔๘๒) เป็นระยะเวลาที่ฝ่ายอักษะหรือฝ่ายเผด็จการกำลังเยือกฉกสงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้เกือบเศษ ๆ และต่อมาเมื่อฝ่ายอักษะกำลังมีชัยชนะอย่างกว้างขวาง จนเกิดสงครามมหาอาเซียบูรพาโดยประเทศไทยจำใจต้องเข้าสู่สถานะสงครามด้วยนั้น รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ.๒๔๘๕ ซึ่งได้เปลี่ยนแปลงหลักการสำคัญถึงขนาดที่ว่า ข้าราชการฝ่ายตุลาการ (รวมผู้พิพากษาตุลาการ) ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ **ตามนโยบายที่รัฐบาลแถลง** (มาตรา ๘๒) การไล่ออกมี ๖ กรณีโดย ก.ต. ต้องเห็นชอบด้วยจึงไล่ออกได้ก็จริง แต่ถ้าเป็นความผิดที่ปรากฏชัดแจ้งให้รัฐมนตรีสั่งไล่ออกได้ โดยมิต้องทำการสอบสวน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ ก.ต. จะได้กำหนดไว้ หรือเมื่อทำผิดวินัยอย่างร้ายแรงแต่ไม่ถึงขั้นจะไล่ออกหรือมีเหตุควรลดหย่อน รัฐมนตรีจะสั่งปลดก็ได้ แต่เพื่อความเป็นธรรมได้ยอมให้ผู้ถูกลงโทษทางวินัยร้องทุกข์ได้เช่นเดียวกับฝ่ายธุรการ

พ.ร.บ. ฉบับนี้ใช้บังคับอยู่นานถึง ๑๒ ปี โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติมอีก ๓ ครั้ง ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖–๒๔๘๙–๒๔๙๑ โดยมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องตะโต๊ะยุติธรรม ซึ่งสมควรกล่าวไว้ด้วยโดยย่อเพื่อความบริบูรณ์ของเรื่อง กล่าวคือ

---

๒ *ข่าวศาล* เล่ม ๓ ฉบับที่ ๒๔ ลงวันที่ ๙ สิงหาคม ๒๔๘๘

ตำแหน่งดะโต๊ะยุติธรรม ซึ่งมีมาตั้งแต่ดั้งเดิมในนามของ **โต๊ะกาลี** นั้น ตามกฎข้อบังคับสำหรับปกครองบริเวณเจ็ดหัวเมือง ร.ศ. ๑๒๐ ดะโต๊ะยุติธรรมมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีครอบครัวและมรดกของอิสลามศาสนิกใน ๔ ศาลจังหวัดภาคใต้ (ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล) โดยใช้กฎหมายอิสลามบังคับตลอดมา จนใช้ประมวลแพ่งฯ บรรพ ๕ บรรพ ๖ ก็ยังคงมีอำนาจนั้นอยู่ตามพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ บรรพ ๖ พ.ศ. ๒๔๗๗ ฉะนั้น พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๗ มาตรา ๓ จึงได้รับรองฐานะของดะโต๊ะยุติธรรมให้เป็นข้าราชการตุลาการประเภทหนึ่งด้วย ต่อมารัฐบาล (ชุดสงครามมหาอาเซียบูรพา) ได้ออกพระราชกำหนดให้ยกเลิกมาตรา ๖ และมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติให้ใช้บทบัญญัติบรรพ ๕ บรรพ ๖ แห่งประมวลแพ่งฯ พ.ศ. ๒๔๗๗ นั้นเสียเมื่อวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๘๖ อันเป็นผลให้คดีครอบครัวและมรดกของอิสลามศาสนิกใน ๔ จังหวัดดังกล่าวนั้นตกอยู่ในบังคับแห่งบรรพ ๕ บรรพ ๖ เท่าเทียมกัน ต่อมาวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๔๘๖ ก็ได้ออกพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดทั้ง ๒ ฉบับนั้นด้วยตามรัฐธรรมนูญ ครั้นแล้วต่อมาวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๔๘๖ จึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๔๘๖ ให้ยกเลิกตำแหน่งดะโต๊ะยุติธรรม แต่ต่อมาเมื่อสิ้นสุดสงครามโลกแล้ว ตำแหน่งนี้จึงได้ฟื้นคืนสู่ฐานะเดิมเมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๔๘๙ ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๔๘๙ และในวันเดียวกันนั้นก็ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ศ. ๒๔๘๙ โดยใช้เฉพาะคดีที่อิสลามศาสนิกเป็นทั้งโจทก์จำเลย หรือเป็นผู้เสนอคำขอในคดีไม่มีข้อพิพาทเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกให้ใช้กฎหมายอิสลามบังคับ เว้นแต่ในเรื่องอายุความมรดก ในคดีดังกล่าวนี้ให้ดะโต๊ะยุติธรรม ๑ นายนั่งพิจารณาพิพากษาร่วมกับผู้พิพากษา ข้อที่ต้องสังเกตก็คือ คำวินิจฉัยชี้ขาดของดะโต๊ะยุติธรรมในข้อกฎหมายอิสลามให้เป็นอันเด็ดขาดในคดีนั้น จะอุทธรณ์ฎีกาข้อกฎหมายอิสลามไม่ได้ และตามพระราชบัญญัติระเบียบ

ข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๙๗ มาตรา ๕ (๒) ตะโต๊ะยุติธรรมมีอำนาจหน้าที่ชี้ขาดข้อกฎหมายอิสลามเท่านั้น ไม่มีอำนาจชี้ขาดข้อเท็จจริงเป็นเด็ดขาดอย่างข้อกฎหมาย

เมื่อสงครามโลกยุติลงได้ ๒ ปีเศษ รัฐประหารได้อุบัติขึ้น และพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๔๙๑ ก็ได้ประกาศใช้ซึ่งไม่มีความสำคัญนัก แต่ความสำคัญสูงสุดอยู่ที่กาลต่อมาได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญซึ่งได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๙๕ เรียกว่า "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติมพุทธศักราช ๒๔๙๕" ซึ่งมีบทบัญญัติรวม ๑๒๓ มาตรา และซึ่งยังรักษาหลักการเดิมแห่งการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยไว้ทุกประการ โดยเพิ่มเติมส่วนสาระสำคัญให้บริบูรณ์ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับอำนาจศาลได้เพิ่มเติมบทบัญญัติสำคัญยิ่งอันเป็นหลักประกันเสถียรภาพในการดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษาตุลาการไว้อย่างแน่ชัด คือ

"มาตรา ๑๐๔ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง ย้าย และถอดถอนผู้พิพากษา

มาตรา ๑๐๕ การแต่งตั้ง การย้าย และการถอดถอนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการก่อนแล้วจึงนำความกราบบังคมทูล

การเลื่อนตำแหน่งและการเลื่อนเงินเดือนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ"

การรับรองคณะกรรมการตุลาการ (หรือ ก.ต.) ไว้ในรัฐธรรมนูญเช่นนี้จึงมีความหมายสำคัญที่สุด เปรียบประดุจหัวใจหรือเส้นโลหิตใหญ่ของผู้พิพากษาตุลาการทั้งมวล เพราะเป็นหลักประกันเสถียรภาพของตุลาการอย่างแน่ชัด อันจะมีผลถึงหลักประกันอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยตรงด้วย เพราะฉะนั้น ความสำคัญที่เท่าเทียมกันจึงอยู่ที่ว่า ภายหลังการใช้รัฐธรรมนูญปี ๒๔๙๕ นี้แล้ว กฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการได้บัญญัติไว้อย่างไรและสอดคล้องต้องกันกับรัฐธรรมนูญดังกล่าว

หรือไม่ ซึ่งจะเห็นได้จากพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๙๗ อันเป็นกฎหมายที่ใช้อยู่ ในปัจจุบัน (ก่อนมีการแก้ไขครั้งสำคัญในปี ๒๕๐๐)

ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้มีหลักการสำคัญ ๆ ว่า ผู้จะดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาต้องผ่านการสอบคัดเลือกเป็นผู้ช่วยผู้พิพากษา ตามที่ ก.ต. จัดให้มีการสอบคัดเลือกได้เสียก่อน และยังต้องรับการอบรมจากกระทรวงยุติธรรมไม่น้อยกว่า ๑ ปี โดยเป็นที่พอใจของกระทรวงด้วยว่าเหมาะสมที่จะเป็นผู้พิพากษาได้ ถ้าได้รับการอบรมแล้วถึง ๒ ปียังไม่เป็นที่พอใจ รัฐมนตรีมีอำนาจสั่งให้ออกจากราชการได้โดยลำพัง หรือในปีแรกที่ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษา ถ้าปรากฏว่าไม่เหมาะสมที่จะเป็นผู้พิพากษาต่อไป เมื่อ ก.ต. เห็นชอบด้วยแล้ว ให้รัฐมนตรีนำความกราบทูลให้ทรงถอดถอนได้ (มาตรา ๑๓, ๑๔, ๒๑) ซึ่งสอดคล้องตามรัฐธรรมนูญ

แต่หลักการสำคัญอื่น ๆ มีว่า คณะรัฐมนตรีเป็นผู้อนุมัติเงินงบประมาณสำหรับเลื่อนเงินเดือนข้าราชการฝ่ายตุลาการทั้ง ๕ ประเภทตลอดถึงผู้พิพากษาตุลาการทุกตำแหน่ง (มาตรา ๖) การเลื่อนขั้นเงินเดือน รัฐมนตรีสั่งเลื่อนได้เมื่อ ก.ต. เห็นชอบด้วยแล้ว เว้นแต่ตุลาการชั้น ๓ ขึ้นไป (คือชั้นหัวหน้าศาลขึ้นถึงประธานศาลฎีกา) ต้องได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีด้วย (มาตรา ๑๕) ซึ่งหมายความว่า ถึงแม้รัฐมนตรีจะเห็นด้วยกับ ก.ต. แต่คณะรัฐมนตรีก็อาจยับยั้งไม่ให้เลื่อนหรือให้เลื่อนขั้นเงินเดือนได้ (ซึ่งไม่สอดคล้องตามรัฐธรรมนูญ มาตรา ๑๐๕) การแต่งตั้งผู้ใดเป็นตุลาการนอกจากตำแหน่งผู้ช่วยผู้พิพากษาให้รัฐมนตรีเสนอ ก.ต. เพื่อให้ความเห็นชอบก่อนแล้วจึงนำความกราบทูลเพื่อทรงแต่งตั้ง (มาตรา ๑๔ วรรค ๑) ส่วนการพ้นจากตำแหน่งนั้น รัฐมนตรีอนุมัติให้ลาออกได้ตามความสมัครใจ แต่โดยมีเงื่อนไขบางประการ (มาตรา ๒๕) หรือจะให้ออกรับบำเหน็จบำนาญก็ได้ โดยต้องกราบทูลเพื่อให้ออก เว้นแต่การให้ออกรับบำเหน็จบำนาญเพราะเหตุทดแทนต้องเสนอ ก.ต. เห็นชอบก่อน (มาตรา ๒๖) ถ้าครบเกษียณอายุและ ก.ต. เห็นสมควรให้ต่ออายุ ให้เสนอคณะรัฐมนตรีพิจารณา (มาตรา ๒๗) ส่วนการไล่ออก ปลดออก

หรือให้ออกจากราชการ หรืองดบำเหน็จความชอบหรือลงโทษภาคทัณฑ์ ต้องสอบสวนและเสนอ ก.ต. เห็นชอบก่อน (มาตรา ๒๘ และมาตรา ๕๗ ถึงมาตรา ๗๐)

แต่การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญกว่านี้ ก็คือ ให้เพิ่มจำนวน ก.ต. เป็น ๑๑ ท่านโดยให้รัฐมนตรีว่าการเป็นประธาน ก.ต. ซึ่งมีตุลาการในตำแหน่งเพียง ๔ ท่าน คือ ประธานศาลฎีกา อธิบดีศาลอุทธรณ์ อธิบดีศาลแพ่ง อธิบดีศาลอาญา กับปลัดกระทรวงยุติธรรม (ซึ่งเป็นฝ่ายบริหาร) เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และมีกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๕ ท่าน ซึ่งจะทรงโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร (มาตรา ๒๙) เป็นอันตัดข้าราชการบำนาญซึ่งเคยเป็นผู้พิพากษาและซึ่งทำหน้าที่ ก.ต. มาอย่างดียิ่งเกือบ ๒๐ ปีออกไปเสีย เพื่อให้บุคคลอื่นเข้ามาเป็น ก.ต. จึงเป็นอันว่ามีข้าราชการฝ่ายตุลาการในตำแหน่งเพียง ๕ ท่านในจำนวน ๑๑ ท่านโดยมีรัฐมนตรีเป็นประธานออกเสียงชี้ขาดถ้าคะแนนเสียงเท่ากัน (มาตรา ๓๓) ดังนี้ แสดงว่าฝ่ายบริหารและการเมืองได้ย่างเข้ามาคุมเสียงข้างมากใน ก.ต. และมีอำนาจจะบันดาลการให้คุณให้ โทษแก่ผู้พิพากษาตุลาการได้ อันเป็นช่องทางให้ใช้อิทธิพลในการพิจารณาพิพากษาคดีได้ด้วย

ต่อมาอีกเพียง ๓ ปี ลุถึงวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ รัฐประหารก็อุบัติขึ้นอีกรัฐบาลใหม่ซึ่งมีนายพจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรี และมีพระยาอรรถการีย์นิพนธ์เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมคนใหม่ (ประกาศตั้งเมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๕๐๐) ก็ได้จัดการแก้ไขพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ ๒๔๙๗ ให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญฉบับตามเดิมโดยพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ ซึ่งใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๐ เป็นต้นมาจนบัดนี้

ก่อนจะแก้ไขพระราชบัญญัติฉบับนี้ ก็ได้กระทำกันอย่างรอบคอบโดยท่านรัฐมนตรีว่าการคนใหม่ได้เชิญประชุมข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงยุติธรรมเพื่อฟังความคิดเห็นเมื่อวันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๐๐ แล้วจึงได้เสนอร่างพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมไปยังคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาตามระเบียบ ผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมดมี ๑๗ ท่าน คือ รัฐมนตรี

ว่าการ รัฐมนตรีช่วยว่าการ (พลโทอัมพร จินตกานนท์) ปลัดกระทรวงยุติธรรม ประธานศาลฎีกา อธิบดีศาลอุทธรณ์ อธิบดีศาลแพ่ง อธิบดีศาลอาญา อธิบดีศาลคดีเด็ก ฯ และอธิบดีผู้พิพากษาภาคทั้ง ๙ ภาค[๓]

ตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) นี้ ได้ยกเลิกมาตรา ๑๕ วรรค ๒ ไม่ต้องให้คณะรัฐมนตรีเกี่ยวข้องกับการเลื่อนเงินเดือนตุลาการต่อไป และยกเลิกมาตรา ๒๙ ไม่ต้องให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นประธาน ก.ต. ต่อไป และกรรมการ ก. ต. ผู้ทรงคุณวุฒิ ๕ ท่านนั้นให้เพิ่มจำนวนเป็น ๘ ท่านโดยไม่ให้สภาผู้แทนราษฎรเลือก แต่ให้ตุลาการด้วยกันทั่วประเทศเป็นผู้เลือกจากผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา ซึ่งเป็นตุลาการชั้นยอด ๔ ท่าน และจากข้าราชการฝ่ายตุลาการซึ่งเคยเป็นผู้พิพากษามาแล้วอีก ๔ ท่าน โดยต้องมิใช่เป็นข้าราชการการเมือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือทนายความ (ซึ่งเป็นหลักการเดิม) ส่วนอธิบดีศาลแพ่งกับอธิบดีศาลอาญาไม่ได้เป็น ก.ต. ต่อไป เพราะจะมีผลให้คุณหรือให้โทษแก่ตุลาการชั้นผู้ใหญ่กว่าได้ซึ่งไม่เหมาะสมกับหลักปฏิบัติราชการทั่วไป (เห็นได้จากพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ ๒๔๗๑ มาตรา ๑๗ เป็นต้น) และมีบทบัญญัติใหม่ในมาตรา ๓๕ ทวิ อันเป็นหลักการใหม่ที่เพิ่งรับรองไว้ในกฎหมาย คือ ในกรณีที่รัฐมนตรีไม่เห็นด้วยกับมติของ ก.ต. นั้น รัฐมนตรีมีสิทธิจะขอให้ ก.ต. พิจารณาใหม่ก็ได้ (reconsider ไม่ใช่ Veto) แต่ถ้า ก.ต. มีมติยืนตามมติเดิมหรือแก้ไขอย่างไร ก็ให้ดำเนินการไปตามมติของ ก.ต. นั้น อันเป็นการประสานงานระหว่างฝ่ายบริหารกับ ก.ต. เพื่อให้มติของ ก.ต. เป็นไปอย่างดีที่สุดและรอบคอบที่สุดเท่าที่จะทำได้

เหตุผลในการแก้ไขทั้งหมดนี้ สำหรับบุคคลทั่วไปผู้เทอดทูนอำนาจศาล และสำหรับนักกฎหมายผู้ไม่เคยลดน้อยถอยลงซึ่งความเคารพในวิชาชีพของตนหรือในหลักการแห่งกฎหมาย (Rule of Law) ย่อมเข้าใจดี รัฐบาลชุดนั้นก็ได้ให้เหตุผลในการประกาศใช้ พ.ร.บ. ฉบับนี้ว่า **"เหตุผลในการประกาศใช้ พ.ร.บ. ฉบับนี้ คือ ปรากฏว่า พ.ร.บ.**

---

๓ *ดุลพาห* กันยายน ๒๕๐๐

ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๙๗ คือ ฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบันอันเป็นบทกฎหมายเกี่ยวแก่อำนาจฝ่ายตุลาการได้บัญญัติไว้เป็นช่องทางที่จะให้อำนาจฝ่ายอื่นเข้ามาควบคุมผู้พิพากษาตุลาการได้โดยง่าย อันเป็นการผิดหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตยในส่วนที่ว่าด้วยการแบ่งแยกอำนาจให้สมดุลย์กัน อีกทั้งไม่ต้องตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ที่ให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องแก้ไขกฎหมายฉบับนี้ เพื่อให้อำนาจตุลาการซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงใช้ทางศาลได้เป็นไปโดยอิสระและมีหลักประกันมั่นคง ทั้งนี้ตามนโยบายของรัฐบาลที่ได้แถลงไว้แล้วต่อสภาผู้แทนราษฎร"[๔]

ทั้งนี้เป็นเหตุผลในส่วนรวมที่เป็นจุดสำคัญในการแก้ไข ส่วนเหตุผลโดยละเอียดพิสดารปรากฏอยู่ในร่างของท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๐๐ ซึ่งเก็บรักษาเป็นหลักฐานอยู่ที่กระทรวงยุติธรรม และซึ่งถือเป็นประวัติศาสตร์ได้ว่า รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมร่างกฎหมายออกมาตัดอำนาจของตนเองเพื่อรักษาหลักการ[๕] จึงได้กราบเรียนขออนุมัติท่านรัฐมนตรีว่าการ ฯ นำลงในที่นี้เพื่อเป็นอนุสรณ์และเกียรติประวัติของท่านรัฐมนตรีกับรัฐบาลชุดนั้นด้วย ท่านได้กรุณาอนุญาตให้นำลงได้ดังต่อไปนี้ :—

"บันทึกย่อ

เหตุผลประกอบร่าง พ.ร.บ. ตุลาการ ฯ

๑. รัฐมนตรี ฯ ไม่เป็นประธาน ก.ต. มีเหตุผลดังต่อไปนี้ :—

ก. นับแต่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตย และได้มีกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการตุลาการมาแล้วดังกฎหมายปี ๒๔๗๗, ๒๔๗๙, ๒๔๘๒,

---

๔ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๔ ตอนที่ ๘๘ ลงวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๐๐

๕ โน้ตจากปลัดกระทรวง *ดุลพาห* ธันวาคม ๒๕๐๐

๒๔๘๕ มาจนกระทั่งมีกฎหมายปี ๒๔๙๗ (ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน) ได้บัญญัติให้มี ก.ต. ขึ้น แต่ก็ไม่เคยมีบัญญัติไว้ให้รัฐมนตรีเป็นประธาน ก.ต. เลย กิจการศาลยุติธรรมก็ดำเนินมาได้ด้วยดี เพิ่งมาบัญญัติให้รัฐมนตรีเป็นประธาน ก.ต. ขึ้นโดยกฎหมายปี ๒๔๙๗ นี้เอง ซึ่งนับแต่นั้นมา ก็มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์กันมากว่า การเมืองเข้าไปแทรกแซงอำนาจตุลาการ ทั้งนี้แม้จะยังไม่พบข้อเสียที่จะหยิบยกขึ้นกล่าวอ้างได้โดยแจ้งชัด แต่ก็ไม่ปรากฏเหมือนกันว่ามีผลดีอันใด ด้วยเหตุนี้จึงสมควรที่จะปลดตัวรัฐมนตรีออกไปเสีย ซึ่งอย่างน้อยก็อาจขจัดความหวาดระแวงซึ่งมีอยู่ในข้อที่ว่าการเมืองเข้าไปแทรกแซงอำนาจฝ่ายตุลาการเสียได้ เป็นการแยกอำนาจแต่ละฝ่ายออกเสียจากกันโดยเด็ดขาด ซึ่งน่าจะสมด้วยเจตนารมณ์แห่งการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ข. รัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดได้บัญญัติไว้ว่า การแต่งตั้งโยกย้ายและการขึ้นเงินเดือนผู้พิพากษาต้อง "ได้รับความเห็นชอบ" ของ ก.ต. ซึ่งมีความหมายว่าให้มีการดำริพิจารณาแยกกัน คือ "ความริเริ่ม" มาจากรัฐมนตรี แต่ที่จะปฏิบัติให้เป็นไปตามความริเริ่มนั้นได้ ก.ต. ต้องเห็นชอบด้วยก่อน ด้วยเหตุนี้รัฐมนตรีจึงไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องแก่การพิจารณาให้ความเห็นชอบนั้น โดยจะเป็นการทำให้เจตนารมณ์แห่งการแบ่งแยกนั้นเสียไป

ค. อาจเป็นได้ว่า ที่บัญญัติให้รัฐมนตรีเป็นประธาน ก.ต. ก็เพื่อให้ได้มีส่วนควบคุมรู้เห็นบ้าง เพราะรัฐมนตรีมีความรับผิดชอบกิจการศาลยุติธรรมอยู่ ความคิดในข้อนี้มีเหตุผลเหมือนกัน แต่ประโยชน์ที่ได้คงจะไม่เท่าเสีย และเมื่อความเด็ดขาดมิได้อยู่ที่รัฐมนตรีแล้ว การที่เข้าไปมีเสียงอยู่เพียงเสียงเดียวใน ก.ต. นั้น เห็นว่าอย่าดีกว่า

ง. ถ้าจะคงให้รัฐมนตรีเป็นประธาน ก.ต. ก็จะเป็นการเปิดโอกาสของรัฐมนตรีเอนที่จะทักท้วงมติของ ก.ต. ดังที่ได้เพิ่มให้มีบทบัญญัติขึ้นใหม่ให้รัฐมนตรีมีโอกาสที่จะทักท้วงได้

๒. การขึ้นเงินเดือน และการต่อเกษียณอายุ ให้เด็ดขาดที่ ก.ต. มีเหตุผลดังต่อไปนี้ :—

ก. รัฐธรรมนูญบัญญัติว่าการขึ้นเงินเดือนผู้พิพากษาต้องได้รับความเห็นชอบของ ก.ต. ถ้าจะให้ใครอื่น (เช่น คณะรัฐมนตรี) เปลี่ยนแก้ได้ ก็ย่อมจะผิดรัฐธรรมนูญ เพราะการจะกลายเป็นว่าการขึ้นเงินเดือนหาได้เป็นไปตามมติของ ก.ต. ไม่

ข. จะเป็นเหตุให้ผู้พิพากษาตกอยู่ภายใต้การครอบงำของนักการเมือง อันเป็นผลเสียหายร้ายแรง

ค. รัฐบาลอันเป็นฝ่ายบริหารต้องรับผิดชอบในกิจการฝ่ายบริหาร จึงต้องมีอำนาจควบคุมเจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร การที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารจะควรได้รับคุณหรือโทษจึงมีเหตุผลที่คณะรัฐมนตรีจะต้องมีส่วนควบคุม แต่การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นอำนาจอีกส่วนหนึ่งซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงใช้ทางศาล จึงไม่มีเหตุผลประการใดเลยที่คณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นฝ่ายบริหารจะเข้ามาควบคุมให้คุณหรือให้โทษแก่ผู้พิพากษา การที่ผู้หนึ่งผู้ใดไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจการใด แต่เข้าไปเกี่ยวข้อง จะเลี่ยงไปจากข้อที่กล่าวว่าเป็นการแทรกแซงหาได้ไม่

ง. การต่ออายุราชการผู้พิพากษาก็มีเหตุผลเช่นเดียวกับที่กล่าวใน ข. และ ค.

๓. การเลือกกรรมการตุลาการจากผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา มีเหตุผลดังต่อไปนี้ :—

ก. เพราะนอกจากประธานศาลฎีกาแล้ว ก็เป็นบุคคลที่ไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาทั้งหลายในศาลยุติธรรมไม่ว่าในทางใด การที่ให้เลือกจากบุคคลที่ดีที่สุดนั้น โดยปกติผลที่จะได้จากการเลือกก็จะต้องดีที่สุด

ข. เสี่ยงที่จะกล่าวว่าเอาผู้น้อยมาให้คุณให้โทษผู้ใหญ่ จะมีไม่ได้

ค. ไม่มีลักษณะที่อาจเข้าใจไปได้ว่าเป็นผู้แทนระวังผลประโยชน์ของผู้พิพากษากลุ่มใดกลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะ

ง. เมื่อยังไม่มีสิ่งใดที่จะดีกว่าสิ่งอีกสิ่งหนึ่งนั้นแล้ว สิ่งอีกสิ่งหนึ่งนั้นก็ย่อมจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุด

๔. การเลือกกรรมการตุลาการจากข้าราชการตุลาการบำนาญ มีเหตุผลดังนี้ :—

ก. เป็นผู้ไม่มีความผูกพันกับข้าราชการตุลาการประจำการ ในฐานะที่เป็นข้าราชการประจำการด้วยกันซึ่งจะต้องเกรงใจกันบ้างเป็นธรรมดา

ข. มีความรอบรู้จริง ๆ ซึ่งคนภายในราชการมักจะมองไม่เห็นหรือมองข้ามไปเสมือนผู้อยู่นอกวงการเล่นซึ่งอาจติชมการเล่นได้ดีกว่าผู้เล่นเอง

ค. เพื่อให้ได้บริการจากบุคคลผู้มีความรู้ความชำนาญ แต่ไม่อยู่ในวงราชการซึ่งมีแต่จะเป็นประโยชน์ หาโทษมิได้

อรรถการีย์นิพนธ์

๑๑ ต.ค. ๒๕๐๐"

ทั้งนี้ขอให้สังเกตด้วยว่า ในโอวาทของท่านรัฐมนตรีคนเดียวกันนี้ที่ได้ให้แก่ผู้ช่วยผู้พิพากษารุ่นที่ ๓ เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๐ อันเป็นเวลาก่อนวันใช้บังคับ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ นั้น เจตน์จำนงอันแน่วแน่ของท่านรัฐมนตรีในการแก้ไขและสนับสนุนอำนาจอิสระของผู้พิพากษา ได้แสดงออกอย่างชัดเจนจากโอวาทของท่านในตอนท้ายดังต่อไปนี้

"ท่านสามารถใช้อำนาจและดุลพินิจในการพิจารณาพิพากษาคดีด้วยความเป็นอิสระโดยไม่ต้องหวั่นเกรงต่ออิทธิพลอย่างใด ๆ ทั้งสิ้น ข้าพเจ้าขอแสดงความหวังว่า นับแต่บัดนี้ไป อำนาจตุลาการจะไม่ถูกแทรกแซงโดยอำนาจหรือบุคคลใด และผู้พิพากษาสามารถใช้อำนาจได้โดยอิสระตามกฎหมาย"[๖]

---

๖ *ดุลพาห* พฤศจิกายน ๒๕๐๐

ครั้นแล้ว อีก ๒๐ วันต่อมา พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๙๗ ก็ได้ถูกแก้ไขให้เป็นไปตามเจตน์จำนงอันแรงกล้าของท่านรัฐมนตรี *ขอให้เจตน์จำนงอันบริสุทธิ์นี้ จงมีแด่ท่านรัฐมนตรีทุกท่านที่จะมาดำรงตำแหน่งนี้ของกระทรวงยุติธรรมต่อไปทุกกาลสมัย*

(๒) คณะกรรมการตุลาการ

คณะกรรมการตุลาการได้ก่อตั้งขึ้นโดยกฎหมายเป็นครั้งแรกตาม พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๗ องค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ของ ก.ต. ได้มีอยู่และเปลี่ยนแปลงมารวม ๖ ครั้งอย่างไร ก็ได้กล่าวมาแล้ว ในที่นี้จะกล่าวถึงความเป็นมาของ ก.ต. ก่อนจะตราลงไว้ในกฎหมาย

อันความคิดริเริ่มให้มีคณะกรรมการตุลาการนี้ บุคคลภายนอกที่ไม่ทราบมูลที่มาอาจเข้าใจว่าฝ่ายศาลหรือตุลาการเป็นผู้ริเริ่มให้มี ก.ต. ขึ้นเพื่อประโยชน์ของตุลาการโดยเฉพาะ แต่ความจริงจากเอกสารทางราชการเป็นหลักฐานแสดงว่า ความริเริ่มนี้มาจากฝ่ายบริหารและการเมือง คือ มาจากมติที่ประชุมของคณะรัฐมนตรีในสมัยนั้นโดยตรง (ซึ่งอาจเป็นได้ว่าท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเวลานั้นได้มีส่วนริเริ่มด้วย) ดังปรากฏตาม*หนังสือกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี* ที่ ย. ๑๑๑๘/๒๔๗๗ ลงวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๗๗ ถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ได้อ้างถึงมติคณะรัฐมนตรีว่า ในระหว่างที่มิได้ประกาศใช้ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ ตามที่ได้ตั้งกรรมการพิจารณาอยู่นั้น ให้รัฐมนตรียุติธรรมคิดตั้งคณะกรรมการตุลาการ "รวมทำหน้าที่อนุโลมตามวิธี อ.ก.พ. กระทรวงของ พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการพลเรือน" แล้วให้เสนอความคิดนั้นมายังคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาตั้ง "คณะกรรมการตุลาการชั่วคราว" ขึ้นต่อไป

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมสมัยนั้น (พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์) ได้ส่งร่างระเบียบชั่วคราวว่าด้วยคณะกรรมการตุลาการเสนอไปยังคณะรัฐมนตรี ตามหนังสือที่

๒๕/๕๗๗ ลงวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๗๗ แล้วต่อมาวันที่ ๒๑ เดือนเดียวกัน รัฐมนตรีเห็นว่าสมควรให้คณะกรรมการตุลาการมีหน้าที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับผู้ช่วยตุลาการที่ไม่ขึ้นกับ ก.พ. ด้วย จึงได้ขอแก้ร่างระเบียบชั่วคราวในข้อ ๒ เพิ่มเติมไปตามหนังสือที่ ๓๐/๕๘๕ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาแก้ไขบางประการแล้วได้อนุมัติให้กระทรวงยุติธรรมประกาศใช้เป็นระเบียบต่อไปได้ตามหนังสือกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ ย. ๑๔๗๖/๒๔๗๗ ลงวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ๒๔๗๗ *และกระทรวงยุติธรรมก็ได้ประกาศใช้ระเบียบชั่วคราวว่าด้วย* คณะกรรมการตุลาการในวันเดียวกันนั้นเอง และได้ส่งระเบียบนี้ไปยังหัวหน้าสำนักงานโฆษณาการเพื่อออกอากาศในวันนั้นด้วย มีข้อความที่ควรทราบในข้อ ๑ — ๒ เพื่อความสมบูรณ์ของเรื่องดังต่อไปนี้

"รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเห็นเป็นการสมควรที่จะจัดให้มีคณะกรรมการตุลาการเพื่อเป็นที่ปรึกษาช่วยเหลือในอันที่จะรักษาการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พุทธศักราช ๒๔๗๑ ไว้ชั่วคราวจนกว่าจะได้มีบทพระราชบัญญัติให้เหมาะสมกับกาละทุกประการ

จึงได้วางระเบียบชั่วคราวว่าด้วยคณะกรรมการตุลาการไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑. ให้ตั้งคณะกรรมการตุลาการขึ้นคณะหนึ่งซึ่งประกอบด้วย[๗]

(๑) อธิบดีศาลฎีกา	เป็นประธานกรรมการ
(๒) ปลัดกระทรวงยุติธรรม	เป็นกรรมการ
(๓) กรรมการศาลฎีกาผู้มีอาวุโสสูง ๑ นาย	เป็นกรรมการ
(๔) อธิบดีผู้พิพากษาศาลในกรุงเทพฯ	เป็นกรรมการ
(๕) หัวหน้ากองกลาง กระทรวงยุติธรรม	เป็นเลขานุการ

ข้อ ๒. คณะกรรมการตุลาการนี้ ให้มีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาช่วยเหลือฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้ให้ความเห็นในเรื่องเหล่านี้ คือ

---

๗ คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ ปี ๒๔๗๗ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ฯ หน้า ๑๐๓—๑๐๔

(๑) การคัดเลือกผู้ที่จะเรียกเข้าฝึกหัดผู้พิพากษา และผู้ที่จะเข้าตำแหน่งผู้ช่วยตุลาการ

(๒) การตั้งตุลาการและผู้ช่วยตุลาการ

(๓) การเลื่อนตำแหน่งตุลาการและผู้ช่วยตุลาการ

(๔) การปลดและลงโทษตุลาการและผู้ช่วยตุลาการฐานผิดวินัย"

ฯลฯ ฯลฯ

ต่อมารัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมได้เสนอคณะรัฐมนตรีขอปรับปรุงองค์ประกอบของ ก.ต. เสียใหม่ ซึ่งคณะรัฐมนตรีก็ได้อนุมัติให้ปรับปรุงได้ โดยตั้งให้

๑. อธิบดีศาลฎีกา เป็นประธานกรรมการ

๒. ปลัดกระทรวงยุติธรรม

๓. อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

และ ๔. ผู้แทนเนติบัณฑิตยสภา ๒ นาย (โดยสมาชิกเป็นผู้เลือก)

รวม ๕ ท่านเป็นคณะกรรมการตุลาการ ปรากฏตามหนังสือกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีที่ ย. ๖๓๓๕/๒๔๗๗ ลงวันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๔๗๗

เป็นที่เห็นได้ว่าแม้แต่ตามระเบียบชั่วคราวว่าด้วยคณะกรรมการตุลาการและองค์ประกอบของ ก.ต. เช่นว่ามานี้ ก็ไม่มีความริเริ่มของฝ่ายบริหารและการเมืองที่จะให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นประธาน ก.ต. ด้วยเลย และไม่มีความคิดที่จะเข้าควบคุมปกครองตุลาการให้เสียดุลแห่งการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตย มีแต่การผสมผสานกันระหว่างรัฐมนตรีกับ ก.ต. ในการปกครองตุลาการ และช่วยกันผดุงเสถียรภาพในการดำรงตำแหน่งของตุลาการเพื่อเป็นหลักประกันแก่อำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี ซึ่งได้มีรากฐานมาอย่างดีและมั่นคงตั้งแต่ในสมัยพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดด้วยซ้ำไป แสดงว่าความคิดริเริ่มครั้งแรกสุดในปี ๒๔๗๗ กับครั้งหลังสุดในปี ๒๕๐๐ ได้เวียน

มายรรจบพบกันแล้ว จึงขอให้จุดบรรจบนี้จงเป็นจุดที่ตั้งมั่นและคงทนถาวรตลอดไป และท่านผู้ใดที่ได้มีส่วนร่วมในการเสริมสร้างค้ำจุนหลักการนี้ ย่อมจะได้รับศรัทธาความเชื่อถือไว้วางใจไม่แต่จากฝ่ายตุลาการผู้ใช้วิชาชีพนี้เท่านั้น แต่จากอาณาประชาราษฎรทั่วไปด้วย

ในเรื่อง ก.ต. นี้ มีข้อสำคัญที่ควรนำมากล่าวไว้เพื่อให้บริบูรณ์ คือมีเสียงกล่าวขวัญกันมากครั้งหนึ่งในสมัยร่าง พ.ร.ย. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการในปี ๒๔๙๗ ว่า ก.ต. นี้ไม่มีแบบอย่างที่ไหนในโลกเขามีกัน การที่ไทยเราให้มีก็เพื่อเป็นหลักประกันในการให้คุณหรือโทษแก่ตุลาการ แต่สภาพของ ก.ต. มีแต่อำนาจ ไม่มีความรับผิดชอบ ความรับผิดชอบนั้นต้องมีต่อประชาชน แต่ไม่มีผู้แทนประชาชนเข้าไปนั่งใน ก.ต. รัฐมนตรีว่าการยุติธรรมก็ไม่ได้นั่งใน ก.ต. จึงผิดหลักและไม่มี first - hand contact

ข้อที่ว่า ก.ต. ไม่มีความรับผิดชอบต่อประชาชนนั้น ก.ต. ไม่ใช่ผู้บริหารนโยบายของกระทรวงยุติธรรม และประชาชนไม่ใช่ผู้เลือกตั้ง ก.ต. ฉะนั้นจะให้ ก.ต. รับผิดชอบต่อประชาชนอย่างไรได้ สมาชิกรัฐสภาต้องรับผิดชอบต่อประชาชนก็เพราะประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกฉันใด ก. ต. ซึ่งกรรมการส่วนใหญ่ได้รับเลือกตั้งจากตุลาการทั่วประเทศ ส่วนกรรมการบางท่านก็เป็นตุลาการหรือฝ่ายตุลาการชั้นยอดโดยตำแหน่ง ซึ่งเสมือนได้รับเลือกตั้งจากตุลาการทางอ้อม ก.ต. จึงรับผิดชอบตุลาการทั่วประเทศอยู่แล้วฉันนั้น และสถาบันของ ก.ต. ก็มิใช่สถาบันทางการเมือง ฉะนั้น ข้อที่ว่าไม่มีผู้แทนประชาชนเข้านั่งใน ก.ต. จึงผิดหลักนั้น ย่อมฟังไม่ได้

ส่วนข้อที่ว่าไม่มี first - hand contact นั้น ก็มีอยู่แล้วโดยอนุโลมจากการผสมผสานกันระหว่างรัฐมนตรียุติธรรมกับ ก.ต. และในปัจจุบันนี้ก็มีมาตรา ๓๕ ทวิ ให้รัฐมนตรีกับ ก.ต. ร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดและรอบคอบยิ่งขึ้นในการพิจารณามติของ ก.ต. อนึ่ง ในเรื่องนี้ ท่านเจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม (๓ สมัย) ได้ตอบข้อข้องใจของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในวันแถลงนโยบาย เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๔๘๐ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

มายรรจบพบกันแล้ว จึงขอให้จุดบรรจบนี้จงเป็นจุดที่ตั้งมั่นและคงทนถาวรตลอดไป และท่านผู้ใดที่ได้มีส่วนร่วมในการเสริมสร้างค้ำจุนหลักการนี้ ย่อมจะได้รับศรัทธาความเชื่อถือไว้วางใจไม่แต่จากฝ่ายตุลาการผู้ใช้วิชาชีพนี้เท่านั้น แต่จากอาณาประชาราษฎรทั่วไปด้วย

ในเรื่อง ก.ต. นี้ มีข้อสำคัญที่ควรนำมากล่าวไว้เพื่อให้บริบูรณ์ คือมีเสียงกล่าวขวัญกันมากครั้งหนึ่งในสมัยร่าง พ.ร.ย. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการในปี ๒๔๙๗ ว่า ก.ต. นี้ไม่มีแบบอย่างที่ไหนในโลกเขามีกัน การที่ไทยเราให้มีก็เพื่อเป็นหลักประกันในการให้คุณหรือโทษแก่ตุลาการ แต่สภาพของ ก.ต. มีแต่อำนาจ ไม่มีความรับผิดชอบ ความรับผิดชอบนั้นต้องมีต่อประชาชน แต่ไม่มีผู้แทนประชาชนเข้าไปนั่งใน ก.ต. รัฐมนตรีว่าการยุติธรรมก็ไม่ได้นั่งใน ก.ต. จึงผิดหลักและไม่มี first - hand contact

ข้อที่ว่า ก.ต. ไม่มีความรับผิดชอบต่อประชาชนนั้น ก.ต. ไม่ใช่ผู้บริหารนโยบายของกระทรวงยุติธรรม และประชาชนไม่ใช่ผู้เลือกตั้ง ก.ต. ฉะนั้นจะให้ ก.ต. รับผิดชอบต่อประชาชนอย่างไรได้ สมาชิกรัฐสภาต้องรับผิดชอบต่อประชาชนก็เพราะประชาชนเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกฉันใด ก. ต. ซึ่งกรรมการส่วนใหญ่ได้รับเลือกตั้งจากตุลาการทั่วประเทศ ส่วนกรรมการบางท่านก็เป็นตุลาการหรือฝ่ายตุลาการชั้นยอดโดยตำแหน่ง ซึ่งเสมือนได้รับเลือกตั้งจากตุลาการทางอ้อม ก.ต. จึงรับผิดชอบตุลาการทั่วประเทศอยู่แล้วฉันนั้น และสถาบันของ ก.ต. ก็มิใช่สถาบันทางการเมือง ฉะนั้น ข้อที่ว่าไม่มีผู้แทนประชาชนเข้านั่งใน ก.ต. จึงผิดหลักนั้น ย่อมฟังไม่ได้

ส่วนข้อที่ว่าไม่มี first - hand contact นั้น ก็มีอยู่แล้วโดยอนุโลมจากการผสมผสานกันระหว่างรัฐมนตรียุติธรรมกับ ก.ต. และในปัจจุบันนี้ก็มีมาตรา ๓๕ ทวิ ให้รัฐมนตรีกับ ก.ต. ร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดและรอบคอบยิ่งขึ้นในการพิจารณามติของ ก.ต. อนึ่ง ในเรื่องนี้ ท่านเจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม (๓ สมัย) ได้ตอบข้อข้องใจของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในวันแถลงนโยบาย เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๔๘๐ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

"การที่จำต้องมีคณะกรรมการตุลาการ ก็เพื่อจะให้เป็นหลักประกันแก่ผู้พิพากษาที่จะได้มีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้นเอง ส่วนการที่ต้องเสนอเรื่องมายังรัฐมนตรีนั้นก็ย่อมเป็นของธรรมดา เพราะถ้าไม่ให้รัฐมนตรีมีอำนาจใช้ดุลพินิจในหน้าที่ตามสมควรแล้ว จะรับผิดชอบต่อการงานในกระทรวงได้อย่างไร ข้อที่สมาชิกสงสัยว่ารัฐมนตรีจะไม่เห็นพ้องด้วยกับคณะกรรมการตุลาการนั้น ตามทางปฏิบัติยังไม่ปรากฏว่าได้เคยมีการติดขัดอย่างใด ถ้ารัฐมนตรีจะไม่ฟังคณะกรรมการตุลาการเสียเลยแล้ว ก็ไม่คิดว่ารัฐมนตรีจะดำรงฐานะที่จะรักษากระทรวงนั้นไว้ได้"[๘]

สำหรับข้อที่ว่า ไม่มีแบบอย่างที่ไหนในโลกเขามี ก.ต. นั้น ถ้าแม้เป็นความจริงก็น่าภาคภูมิใจที่ความคิดของคนไทยล้ำหน้าชาวโลก เพราะของดีของเราที่ชาวโลกเขายังไม่มีนั้น ต้องถือว่าเป็นมรดกมีค่ายิ่งควรแก่การรักษาให้ยั่งยืนต่อไป และแม้แต่ผู้พิพากษาชาวอังกฤษและอเมริกันที่มาเยือนศาลไทย ก็ยังรับว่าวิธีการของ ก.ต. ของไทยแยบคายดีและดีกว่าวิธีเลือกตั้งผู้พิพากษาในสหรัฐอเมริกา

แต่ในประเทศฝรั่งเศส ปรากฏว่ามีคณะกรรมการตุลาการ เรียกว่า Conseil Supérieur de la Magistrature ซึ่งเริ่มมีเค้าโครงมาแต่ปี ค.ศ. ๑๘๑๐ และได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจนได้ตราลงไว้ในรัฐธรรมนูญสาธารณรัฐ ฉบับที่ ๔ ปี ค.ศ. ๑๙๔๖ เป็นครั้งแรก ได้เน้นถึงความเป็นอิสระของตุลาการตามรัฐธรรมนูญเพื่อให้ความมั่นคงในความเป็นอิสระของตุลาการนั้น เป็นที่เทอดทูนเห็นได้ชัด ประธานาธิบดี (ซึ่งเป็นประมุขของประเทศ) เป็นประธาน ก.ต. ซึ่งมีจำนวน ๑๔ นาย ต่อมาในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันปี ค.ศ. ๑๙๕๘ (หรือที่เรียกกันว่าฉบับเดอโกล) ซึ่งให้อำนาจเด็ดขาดแก่ประธานาธิบดี ก็ยังได้บัญญัติเกี่ยวกับอำนาจของ ก.ต. และความเป็นอิสระของผู้พิพากษาตลอดถึงเสถียรภาพในการดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษาด้วยในมาตรา ๖๑, ๖๒ ดังต่อไปนี้

"มาตรา ๖๑ อิสรภาพของผู้พิพากษาย่อมได้รับความคุ้มครองโดยกฎหมาย

---

๘ *ข่าวศาล* เล่ม ๓ ฉบับที่ ๑ ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๐

มาตรา ๖๒ ผู้พิพากษาที่ได้รับแต่งตั้ง ผู้ใดจะโยกย้ายมิได้

ให้มี ก.ต. ขึ้นคณะหนึ่งเป็นผู้คุ้มครองความเป็นอิสระของผู้พิพากษาและเป็นผู้พิจารณาระเบียบวินัยของผู้พิพากษา

กรรมการ ก.ต. นั้นให้ประธานาธิบดีเป็นผู้แต่งตั้ง และให้อยู่ในตำแหน่งได้ ๖ ปี กรรมการ ๒ ใน ๓ ให้แต่งตั้งจากบรรดาผู้พิพากษาที่ยังรับราชการอยู่หรือที่เกษียณอายุแล้ว ห้ามเปลี่ยนแปลงถอดถอนกรรมการภายในกำหนดระยะเวลาดังกล่าว

รายละเอียดเกี่ยวกับการเลือกกรรมการอื่นนอกจาก ๒ ใน ๓ ที่กล่าวแล้วนั้น ให้กำหนดไว้เป็นกฎหมาย"[๙] ดังนี้

อย่างไรก็ตาม ก. ต. ของเราได้ริเริ่มขึ้นและจัดตั้งขึ้นแล้วโดยกฎหมาย จนกระทั่งได้รับรู้รับรองให้ตราลงไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับปี ๒๔๙๕ ในมาตรา ๑๐๕ ว่า การแต่งตั้ง การย้าย และถอดถอนผู้พิพากษาต้องได้รับความชอบของ ก.ต. ก่อนแล้วจึงนำความขึ้นกราบบังคมทูล ตลอดจนการเลื่อนตำแหน่งหรือเงินเดือนก็ต้องได้รับความเห็นชอบของ ก.ต. นั้น เป็นหลักประกันข้อเดียวที่จะรักษาอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีไว้ได้อย่างเที่ยงแท้ เราจึงได้แต่หวังและตั้งตาคอยว่าในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่สภาร่างรัฐธรรมนูญกำลังดำเนินการอยู่นี้ บทบัญญัติเช่นมาตรา ๑๐๕ นี้จะคงอยู่หรือจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นประการใด และขอบรรดาเพื่อนข้าราชการฝ่ายอื่นทั้งหลาย โปรดอย่าได้แคลงใจที่ไม่มีหลักประกันเช่นว่านี้บ้าง เพราะหลักประกันเช่นว่านี้จำเป็นต้องมีอยู่และคงอยู่แก่ผู้พิพากษาตุลาการในรัฐธรรมนูญด้วย ก็เพราะเหตุผลสำคัญที่รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดยากแก่การแก้ไขลบล้าง ส่วนกฎหมายธรรมดาอย่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยระเบียบข้าราชการนั้น ฝ่ายบริหารและการเมืองจะแก้ไขเลิกล้างเสียเมื่อใดก็ทำได้โดยชอบด้วยกฎหมาย ฉะนั้น จึงต้องให้ความมั่นคงแก่เสถียรภาพของตุลาการไว้ในรัฐธรรมนูญด้วย เพื่อเป็นหลักประกันอำนาจ

---

๙ ก.ต. ของฝรั่งเศส ดร. วิทูร เทพพิทักษ์ ช่วยรวบรวมให้

อิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี ซึ่งมีผลเป็นไปเพื่อประโยชน์สุข ความปลอดภัยและความเที่ยงธรรมแก่ประชาชนทุกคนรวมตลอดถึงเราท่านทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการประจำหรือฝ่ายการเมือง ก็อยู่ในฐานะที่ต้องเป็นประชาชนอยู่ด้วยตลอดเวลา การเข้าถึงประชาชนของฝ่ายบริหารและการเมือง เป็นยอดของการปกครอง และเป็นมรรควิธีเดียวโดยแท้ที่จะรักษาเสถียรภาพของการปกครองให้ดำรงคงอยู่ และสามารถนำประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้ฉันใด การเข้าถึงชีวิตจิตใจของผู้พิพากษาตุลาการหรือศาลอันเป็นที่พึ่งสุดท้ายของประชาชนก็มีนัยทำนองเดียวกันฉันนั้น

(๓) อำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี

อำนาจอิสระของตุลาการเป็นอำนาจที่อารยประเทศทั่วโลกได้รับรองมาช้านาน ของไทยเราก็มิใช่ว่าเพิ่งจะมารับรองอำนาจนี้ไว้ใน พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๑ มาตรา ๑๒ และต่อมาในรัฐธรรมนูญทุกฉบับ แต่ได้รับรองมาแต่โบราณกาลแล้วดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวง ในลักษณะ **"พระธรรมศาสตร์"** ว่าด้วยตระลาการ ซึ่งได้บัญญัติไว้แต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและได้รวบรวมชำระให้ดีขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๑) มีข้อความที่จะขอถ่ายทอดเป็นภาษาปัจจุบันโดยรักษารูปสำนวนภาษาเดิมไว้ด้วยมีดังนี้

"ตุลาการต้องตั้งตนเป็นอิสระหนึ่ง เอาตัวโจทก์จำเลยเป็นอิสระหนึ่ง ให้ฟังแต่ถ้อยคำสำนวนอิสระหนึ่ง และจงวินิจฉัยคดีโดยสัจหนึ่ง โดยซื่อหนึ่ง และโดยอันเสมอกันตามพระธรรมศาสตร์หนึ่ง"

นี่คือ **วัฒนธรรมทางการศาลของไทย** ที่เราควรภาคภูมิใจว่า มีมาก่อนสมัยที่ Montes·quieu นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสจะแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยเมื่อเวลาเพียง ๒๐๐ ปีเศษมานี้เท่านั้นด้วยซ้ำไป (ซึ่งต่อมาเมื่อเกิดปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสในปี ค.ศ. ๑๗๘๙ จึงได้เริ่ม

บัญญัติรับรองอำนาจตุลาการเป็นอิสระต่างหากจากอำนาจนิติบัญญัติลงไว้ในรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศสฉบับปี ค.ศ. ๑๗๘๕ เป็นครั้งแรก)

เนื่องจากรัฐธรรมนูญทุกฉบับได้บัญญัติรับรองอำนาจตุลาการไว้แล้ว ในทางทฤษฎีจึงไม่ต้องบัญญัติซ้ำไว้ในกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการอีก เพราะเป็นแต่กฎหมายในการวางระเบียบปกครองตุลาการเท่านั้น แต่ผลแห่งการปกครองตุลาการตามพระราชบัญญัตินี้มีผลสะท้อนสำคัญยิ่งที่อาจกระทบกระเทือนถึงอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีได้ดังเห็นประจักษ์มาข้างแล้ว จึงจำเป็นต้องกล่าวถึงข้อนี้ข้างตามสมควร เพราะมีความสัมพันธ์กันโดยตรง

แต่การกล่าวถึงข้อนี้ หากจะกล่าวด้วยถ้อยคำของตนเองก็ดูไม่มีน้ำหนักเป็นหลักฐานอันใด หากจะกล่าวถึงตำรา ผู้ศึกษาก็รู้ดีแล้วคงเบื่อที่จะฟังอีก จึงขอให้เราท่านทั้งหลายลองฟังจากเสียงของท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้งของเราและของต่างประเทศดูบ้าง คงจะได้ประโยชน์ลึกและดีกว่า

บุคคลแรกที่จะกล่าวถึง ไม่ใช่นักกฎหมาย แต่เป็นนักการเมือง นักประพันธ์ และนักแต่งกับแปลตำราผู้มีชื่อเสียงของเราคนหนึ่ง.... หลวงวิจิตรวาทการ ท่านผู้นี้ได้กล่าวไว้ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ในตำราหรือในปาฐกถาที่ใดจำไม่ได้ และเมื่อใดก็ไม่ได้จำ จำได้แต่ข้อความว่า

"ในยามที่บ้านเมืองสงบ ศาลเป็นที่พึ่งสุดท้ายของประชาชนอยู่แล้ว ในยามที่บ้านเมืองคับขัน ศาลและทหารเป็นที่พึ่งสุดท้ายของประชาชนยิ่งขึ้นไปอีก เพราะทหารเป็นผู้ถืออาวุธ ศาลก็มีอาวุธพิเศษอยู่ในมือ ถ้าสถาบัน ๒ อย่างนี้ ตั้งอยู่ในความเป็นกลางเป็นอิสระจริง ๆ ประชาชนพลเมืองก็อุ่นใจ ความสงบร่มเย็นก็จะคืนมาสู่ แต่ถ้าฝ่ายใดหรือทั้งสองฝ่ายนี้ไม่ตั้งตนอยู่ในความเป็นกลาง ไม่เป็นอิสระ

เสียแล้ว ความสงบร่มเย็นก็จะมีไม่ได้ จะเกิดความปั่นป่วนกันทั่วไป จึงจำเป็นต้องให้สถาบันทั้งสองนี้เป็นกลางเป็นอิสระจริง ๆ"

คำกล่าวนี้จับใจมาก เพราะเป็นความจริงอยู่ชั่วกัลปาวสาน

แต่ทำอย่างไรจึงจะให้ผู้พิพากษาตุลาการเป็นกลางเป็นอิสระได้จริง ๆ คราวนี้ขอให้ฟังจากนักกฎหมายผู้มีชื่อเสียงของเราผู้หนึ่ง ดร.หยุด แสงอุทัย ซึ่งกล่าวไว้ในบทสนทนาทางวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน ๒๔๙๘ เรื่อง "ประชาธิปไตยกับนิติรัฐ" [๑๐] มีใจความว่า

"ประเทศไทยจะเป็น "นิติรัฐ" (Legal States) ได้ ต้องเข้าหลักเกณฑ์ ๓ ประการ คือ

๑. กฎหมายจะต้องอยู่เหนือสิ่งอื่นทั้งหมด รัฐและเจ้าพนักงานของรัฐจะต้องยอมตนผูกมัดอยู่กับกฎหมาย

๒. ต้องแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยทั้ง ๓ คือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ ให้ควบคุมเหนี่ยวรั้งกันและกันไว้

๓. ผู้พิพากษาจะต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี

วิธีการที่จะทำให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี มี ๒ ประการ คือ

๑. ต้องให้หลักประกันความเป็นอิสระในรัฐธรรมนูญ และ

๒. ต้องให้หลักประกันเสถียรภาพแห่งการดำรงตำแหน่งของผู้พิพากษา

ยิ่งในระบอบประชาธิปไตย ยิ่งต้องการให้ผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีมากขึ้น เพราะรัฐบาลย่อมเข้า ๆ ออก ๆ ตามวิถีทางแห่งรัฐ-

---

๑๐ *ดุลพาห* มกราคม ๒๔๖๘

ธรรมนูญ ถ้าผู้พิพากษาไม่เป็นกลาง รัฐบาลที่ออกจากตำแหน่งไปก็ไม่สบายใจเพราะอาจถูกรัฐบาลใหม่กล่าวหาเป็นคดีอาญาได้ ทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล สมาชิกสภา เจ้าพนักงาน หรือราษฎร ต่างก็ต้องการให้ผู้พิพากษาเป็นอิสระ เพราะทุกฝ่ายและทุกคนไม่สามารถจะรู้ล่วงหน้าได้ว่า อนาคตของตนจะเป็นประการใด"

ในคำบรรยายแก่นักศึกษาวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร ของพระยาธรรฐการิย์-นิพนธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม เรื่อง "กระทรวงยุติธรรมและนโยบายป้องกันราชอาณาจักร" เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๐๓ ท่านได้บรรยายไว้ในตอนเริ่มต้นว่า

"ราชอาณาจักรจะดำรงอยู่ด้วยดี ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับการทำให้ประชาชนพลเมืองพอใจในการปกครองบ้านเมือง เฉพาะอย่างยิ่งต้องมีหลักประกันความยุติธรรมให้แก่เขา เมื่อเขาหันหน้ามาขอพึ่งความยุติธรรม ถ้าเมื่อใดประชาชนพลเมืองหมดความเชื่อถือว่าเขาจะพึ่งใครได้ในเมื่อเขาได้รับการกดขี่ข่มเหงหรือได้รับความไม่เป็นธรรมอย่างใด ๆ แล้ว เมื่อนั้นย่อมเป็นภัยร้ายแรงแก่ราชอาณาจักร ฯลฯ ด้วยเหตุนี้ การจัดให้มีและรักษาไว้ซึ่งกฎหมายที่ดี และปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นเหมาะกับกาลสมัย การจัดให้มีตุลาการที่ดีเพื่อให้พิจารณาพิพากษาอรรถคดีไปตามบทกฎหมายโดยมีสมรรถภาพและคุณภาพ การให้อำนาจอิสระแก่ตุลาการโดยดำเนินการมิให้มีสิ่งใดเข้ามาแทรกแซง เหล่านี้จึงเป็นนโยบายสำคัญของกระทรวงยุติธรรม"

ตอนต่อไปท่านได้บรรยายถึงหลักการที่ผู้พิพากษาต้องมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้น ในประเทศอังกฤษได้มีการต่อสู้เพื่อยืนหยัดในหลักการนี้มาแล้วในรัชสมัยพระเจ้าเยมส์** ซึ่งมีพระบรมราชโองการให้ผู้พิพากษาศาลสูงนำคดีขึ้นปรึกษาพระองค์ก่อนตัดสิน ท่าน Sir Edward Coke ผู้พิพากษาคน ๑ ใน ๑๒ คนไม่ยอมปฏิบัติและเป็นเหตุให้

---

๑๑ พระเจ้าเยมส์ที่ ๑ (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๑๔๖—๒๑๖๗) ซึ่งประวัติศาสตร์สากลของหลวงวิจิตรวาทการ เล่ม ๔ หน้า ๑๔๗ บันทึกว่า "มีนิสัยคดโกง, ชอบประพฤติลามกอนาจาร, เย่อหยิ่งดูหมิ่นคน, ขลาดที่สุด ดีอย่างเดียวที่ได้รับการศึกษา มีวิชาความรู้มากจนพระเจ้าอังรี่ที่ ๔ ของฝรั่งเศสตั้งสมัญญาให้ว่า "อ้ายโง่ที่ฉลาดที่สุด" พลเมืองเฉลียดชังเบื่นอันมาก"

านถูกปลดจากตำแหน่งในปี ค.ศ. ๑๖๑๖ ต่อมาเมื่อปรินซ์ออฟอรเรนจ์ ขึ้นครองราชย์ปี ค.ศ. ๑๗๐๑ ผู้พิพากษาอังกฤษจึงมีอิสระตลอดมาจนปัจจุบันและดีถึงขนาด ซึ่งท่านได้บรรยายความตอนนี้ไว้ว่า

"การที่ประเทศอังกฤษมีผู้พิพากษาที่ดีถึงขนาด ก็เพราะเขายึดมั่นเป็นหลักดำเนินการมาในข้อสำคัญ ๆ ดังนี้

๑. ผู้พิพากษาต้องมีอิสระโดยสมบูรณ์ในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดี

๒. ฝ่ายบริหารไม่มีอำนาจถอดถอนผู้พิพากษา

๓. ผู้พิพากษาจะไม่ได้รับการเลื่อนเงินเดือนหรือตำแหน่งหน้าที่ หรือบำเหน็จอย่างใด ๆ ทั้งสิ้น

๔. ผู้พิพากษาจะพิจารณาพิพากษาคดีที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้องมิได้

๕. ผู้พิพากษาจะต้องแสดงให้คู่กรณีเห็นว่าตนได้ให้ความยุติธรรมแก่เขา

๖. ผู้พิพากษาต้องไม่ยอมฟังความฝ่ายเดียว"

ท่านผู้บรรยายได้อธิบายถึงมูลเหตุของหลักการทั้ง ๖ ข้อว่า เกิดขึ้นมีอยู่เพื่อประโยชน์อย่างไร ซึ่งในข้อ ๒ ท่านอธิบายว่า

"หลักการในประการที่ ๒ เกิดเป็นหลักปฏิบัติขึ้น ก็ด้วยประสงค์จะให้ผู้พิพากษาวางตนเป็นกลางได้จริง ๆ ในกรณีที่รัฐกับเอกชนมีกรณีพิพาทกัน สำหรับประเทศไทยก็ได้คำนึงถึงหลักการข้อนี้อยู่เหมือนกัน แต่แทนที่จะให้รัฐสภาเป็นผู้ถวายคำแนะนำต่อพระมหากษัตริย์ให้ทรงถอดถอนอย่างในประเทศอังกฤษ กฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการตุลาการได้บัญญัติให้เป็นอำนาจหน้าที่ของ ก.ต. เป็นผู้พิจารณาวินิจฉัย และตามรัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรไทยทุกฉบับที่ใช้มาก็ได้บัญญัติไว้ว่า การแต่งตั้งและถอดถอนผู้พิพากษาต้องกระทำด้วยความเห็นชอบของ ก.ต. ซึ่งนับว่าได้ผลเช่นเดียวกับในประเทศอังกฤษ เพราะ ก.ต. ประกอบด้วยตุลาการทั้งใน

และนอกราชการที่ตุลาการทั่วประเทศเป็นผู้เลือกตั้งขึ้นมา มิได้แต่งตั้งและดำรงตำแหน่งอยู่ได้ตามความพอใจของฝ่ายบริหาร" [๑๒]

นอกจากนี้ ท่านผู้บรรยายยังได้อ้างถึงคำอภิปรายของท่านวินสตัน เชอร์ชิลล์ที่ได้กล่าวในสภาผู้แทนราษฎรอังกฤษเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๑๙๕๓ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

"ผู้พิพากษามิใช่จะมีหน้าที่แต่เพียงตัดสินคดีระหว่างบุคคลต่อบุคคลให้เป็นไปโดยยุติธรรม แต่มีหน้าที่ซึ่งเป็นหน้าที่สำคัญที่ส่วนใหญ่ของโลกยังหาได้ตระหนักไม่ หน้าที่นี้ก็คือ ต้องตัดสินให้ความเป็นธรรมระหว่างบุคคลกับรัฐด้วยนั่นเอง การศาลยุติธรรมของอังกฤษประกอบด้วยประเพณีและการปฏิบัติที่แล้วมาเป็นผลกำไรที่คงอยู่ของชาติอังกฤษและชาวอังกฤษทั้งมวล และความเป็นอิสระของผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลอังกฤษนั้น นับว่าเป็นส่วนหนึ่งซึ่งแสดงให้โลกซึ่งกำลังเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วนี้ได้เห็นหลักการเพื่อมนุษยธรรมของอังกฤษด้วย"

วาทะอันสำคัญตอนท้ายของนักการเมืองใจเพชรผู้นี้มีค่าควรแก่ตำแหน่งรัฐบุรุษของเขาจริง ๆ

ในบทความ **ข้อคิดจากสัปดาห์แห่งการป้องกันอาชญากรรม**[๑๓] ของนายจิตติ ติงศภัทิย์ ท่านผู้เขียนได้อ้างถึงความเห็นของ Sir Alfred Denning ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ของอังกฤษซึ่งเขียนไว้ในหนังสือ เรื่อง The Changing Law (๑๙๕๓) มีข้อความเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายที่ดีต้องมีหลักสำคัญ ๔ ประการ คือ ๑. ต้องแน่นอน ๒. ต้องยุติธรรม ๓. ต้องรู้ได้ง่าย และ ๔. ต้องมีผู้พิพากษาที่เป็นอิสระและเที่ยงตรงอันเป็นที่เชื่อถือของประชาชนเป็นผู้ชี้ขาดบังคับคดี

สำหรับข้อ ๔ นี้ท่าน Sir Alfred Denning ได้กล่าวว่า

---

๑๒ *ดุลพาห* มิถุนายน ๒๕๐๓

๑๓ *ดุลพาห* มิถุนายน ๒๔๙๗

"ความเชื่อถือของประชาชนเช่นว่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็เพราะเขารู้อยู่ว่า ไม่มีสมาชิกในคณะรัฐบาล หรือในรัฐสภา หรือเจ้าหน้าที่ใดๆ ในทบวงการแห่งรัฐบาลได้มีสิทธิด้วยประการใด ๆ ที่จะชักนำหรือใช้อิทธิพล หรือแทรกแซงในการวินิจฉัยคดีของผู้พิพากษา ความเชื่อมั่นในข้อนี้เท่านั้นที่ประชาชนจะพึงให้ความเชื่อถือไว้วางใจในบรรดาผู้พิพากษา ข้อพิสูจน์ว่าประชาชนจะมีหรือไม่มีความเชื่อถือไว้วางใจก็คือ ผู้พิพากษาจะต้องเป็นอิสระจากอิทธิพลของฝ่ายบริหาร" (They must be independent of the executive)

ซึ่งท่านผู้เขียนได้กล่าวเสริมต่อไปว่า

"ทั้งนี้ก็เพราะอิสระของผู้พิพากษาไม่ใช่มีอยู่ได้เพราะตัวหนังสือที่เขียนไว้ในรัฐธรรมนูญหรือในกฎหมายวิธีพิจารณา แต่จะมีได้จริงตามตัวหนังสือนั้นก็เพราะมีหลักประกันซึ่งประชาชนเขาจะใช้เป็นหลักพิสูจน์ว่า เขาควรจะมีความไว้วางใจในตัวผู้พิพากษาได้หรือไม่" และอีกตอนหนึ่งว่า "มิใช่ว่าศาลเราอยากเป็นอิสระเพื่อประโยชน์ของเราเอง แต่ทว่ามันเป็นสิ่งเดียวที่ประชาชนเขาจะดูเพื่อให้ความเชื่อถือไว้วางใจว่าศาลจะชี้โชคชะตาในสิทธิและหน้าที่ของเขาให้เป็นยุติธรรมได้โดยปราศจากอคติและอิทธิพลใด ๆ ได้หรือไม่"

นี่คือความมุ่งหมายใหญ่ยิ่งของหลักการข้อนี้ ซึ่งไม่มีผู้ใดปฏิเสธหรือโต้แย้งได้ในโลกของผู้เจริญแล้วด้วยสัจธรรมและมนุษยธรรม

จากหนังสือ "The World We Live In" ของพระองค์เจ้าจุลจักรพงศ์ ได้ทรงอ้างถึงคำอภิปรายในสภาผู้แทนราษฎรอังกฤษของท่านวินสตัน เชอร์ชิลล์ นายกรัฐมนตรีในการเสนอร่าง พ.ร.บ. เพิ่มเงินเดือนผู้พิพากษาศาลสูงของอังกฤษ จากปีละ ๕,๐๐๐ ปอนด์ (ซึ่งได้รับมาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๘๒๐) เป็นปีละ ๘,๐๐๐ ปอนด์ ในปี ค.ศ. ๑๙๕๐ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

"นับเป็นเวลา ๖๐๐ ปีมาแล้วที่ผู้พิพากษาไม่เพียงแต่ได้รับสิทธิพิเศษเท่านั้น แต่ยังมีตำแหน่งหน้าที่อันเป็นหนึ่งไม่มีสอง จะหาสิ่งใดในเกาะอังกฤษของเราเสมอเหมือนมิได้อีกด้วย ผู้พิพากษาจะได้รับแต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งได้จนตลอดชีวิตโดยไม่มีสิ่งใดจะมาถอดถอนได้ นอกจากด้วยมติของรัฐสภาทั้งสองประกอบกับพระบรมราชานุมัติเท่านั้น หลักการที่ให้ผู้พิพากษามีอิสระโดยสมบูรณ์แยกออกต่างหากจากฝ่ายบริหารนั้น นับเป็นรากฐานแห่งชีวิตชาวเกาะของเรามากมายจนได้มีการลอกแบบไปใช้กันไม่มากก็น้อยทั่วโลกเสรี และยังเป็นห้วงมหรรณพอันล้ำลึกที่ขวางกั้นพวกเรากับพวกเผด็จการทุกรูปอีกด้วย ผู้พิพากษาใช่แต่จะมีหน้าที่ประสิทธิ์ประสาทความยุติธรรมระหว่างราษฎรด้วยกันเท่านั้นก็หาไม่ แต่รวมถึงระหว่างพลเมืองกับรัฐด้วย ซึ่งเป็นหน้าที่อันสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของผู้พิพากษาที่ประเทศอื่นอีกบางประเทศไม่สามารถจะเข้าใจได้"[๑๔]

ถูกทีเดียวที่ประเทศอื่นอีกบางประเทศไม่สามารถเข้าใจได้ในเมื่อรัฐหรือทบวงการเมืองของรัฐต้องแพ้คดีแก่ราษฎร และภายหลังสงครามโลกยุติแล้ว มีหลายรัฐหลายประเทศที่ได้รับเอกราชปกครองตนเอง ซึ่งมีบางประเทศก็ได้หันเหออกไปนอกวิถีทางแห่งประชาธิปไตยเสรี โดยการล่วงละเมิดอำนาจตุลาการอย่างน่าเศร้าใจ

ด้วยเหตุนี้เองบรรดานักนิติศาสตร์เสรีจาก ๔๘ ประเทศจึงได้ร่วมกันประกาศ "บัญญัติแห่งเอเธนส์" (Act of Athens) ขึ้นไว้รวม ๔ ข้อในการประชุมกันที่กรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๕๕ (พ.ศ. ๒๔๙๘) ซึ่งในข้อ ๓ มีว่า

"ตุลาการทั้งหลายพึงดำเนินตามหลักการแห่งกฎหมาย (Rule of Law) จงปกป้องและบังคับให้เป็นไปตามหลักการนั้นโดยปราศจากภยาคติ หรือฉันทาคติ และจงต้านทานขัดขวางการล่วงล้ำก้าวก่ายใด ๆ ต่อความเป็นอิสระของตุลาการที่มีมาจาก

---

๑๔ *ดุลพาห* พฤษภาคม ๒๔๙๗

ฝ่ายบริหารก็ดี หรือจากพรรคการเมืองก็ดี" (Judges should be guided by the Rule of Law, protect and enforce it without fear or favor and resist any encrochments by governments or political parties on their independence as judges.)[๑๕]

บัญญัติข้อนี้หรือหลักการข้อนี้ ประเทศเผด็จการหรือในเครือเดียวกันคงไม่ยอมฟัง ดังที่มุสโซลินี จอมเผด็จการของอิตาลีเคยประกาศกึกก้องว่า "เสียงปืนคำรามดังกว่าเสียงคำพูด" (the echo of the gun is louder than voice) ซึ่งโดยพยัญชนะเป็นความจริงแน่ แต่ก็จริงเพียงเท่าเวลาที่สิ้นเสียงปืนและควันปืนแล้วก็จางหายไป ทิ้งไว้แต่ร่องรอยแห่งความพินาศและความทุกข์ทรมาน ส่วนเสียงแห่งคำพูดที่เปล่งปลั่งด้วยสัจธรรมและมนุษยธรรมนั้นย่อมจะดังอยู่ตลอดเวลาไม่ว่าฟ้าจะผ่าหรือแผ่นดินจะถล่ม เสียงชนิดนี้จะก้องกังวานติดตราตรึงอยู่ในหน้าประวัติศาสตร์โลกตลอดไปไม่มีวันเสื่อมสูญ และไม่เคยมีมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตใด ๆ จะได้รับความพินาศหรือความทุกข์ทรมานด้วยเสียงชนิดนี้เลย

เพราะฉะนั้น หน้าที่ของเรา (ตุลาการ) ก็คือ "**จงประสาทความยุติธรรม**" ต่อไป เพราะเป็นหน้าที่ประการเดียวโดยแท้ที่เราได้รับมอบหมายมา

แต่ทว่าหน้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งเหนืออื่นใดที่จะต้องมีอยู่และคงอยู่ควบคู่กันไปกับหน้าที่ประสาทความยุติธรรมนี้ หรืออำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีดังว่านี้ ก็คือ **ตัวของเราเอง** จะต้องปฏิบัติและดำรงตนให้อยู่ในฐานะควรแก่การเคารพบูชา อันจะก่อให้เกิดศรัทธาความเชื่อถือไว้วางใจโดยไม่มีวันเสื่อมสลาย จึงจะสมด้วยเกียรติศักดิ์แห่งตำแหน่งหน้าที่ของตน และควรแก่การไว้วางพระราชหฤทัยที่ได้รับมอบหมายให้กระทำหน้าที่อันสูงเกียรตินี้ในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ของเรา และด้วยศรัทธาความเชื่อถือไว้วางใจข้อเดียวนี้เท่านั้นที่เป็นรากฐานอันมั่นคงใช้ตัวของเรารวมทั้งสถาบันศาลสถิตยุติธรรมของเรา (หรือสถาบันอื่นใดก็ตาม) ตั้งมั่นดำรงคงอยู่ได้ด้วยความเจริญรุ่งเรือง และบริสุทธิ์สดใสตลอดเวลา

---

๑๕ *ดุลพาห* ธันวาคม ๒๔๘๘

ในเรื่องนี้ กระทรวงยุติธรรมก็ได้พากเพียรกระทำทุกอย่างเพื่อให้บรรลุผลดีงามเช่นว่านี้ตลอดมา โดยเริ่มแต่การสร้างสรรตัวบุคคลผู้จะมาดำรงตำแหน่งตุลาการเป็นประการแรก เพราะเมื่อเลือกสรรได้คนดี ผลงานย่อมดีเป็นเงาตามตัว พุทธภาษิตมีว่า **หว่านพืชใดไว้ย่อมได้ผลนั้น** บรรพตุลาการของเราซึ่งได้รับการสร้างสรรมาดีแล้วและได้บำเพ็ญกรณีย์เป็นเยี่ยงอย่างที่ดีงามมาแล้ว ผลไม้ย่อมจะไม่หล่นไกลต้น **สวนยุติธรรม** ของเราจึงยังคงสะพรั่งผลิดอกออกผลที่ดีงามอยู่ไม่น้อย ทั้งนี้ด้วยความเอาใจใส่ฟูมฟักรักษาจากเจ้าของสวน คือ กระทรวงยุติธรรมด้วยดีตลอดมา และเป็นธรรมดาที่ถ้าผลใดถูกพายุพัดพาให้หล่นออกไปไกลต้น เจ้าของสวนก็ต้องปล่อยทิ้งไป

หลักการที่กระทรวงยุติธรรมเลือกเฟ้นและสร้างสรรตัวบุคคลผู้จะมาดำรงตำแหน่งนี้ได้กระทำกันมาแต่ดั้งเดิมอย่างแน่วแน่ เราจึงสามารถมีบรรพตุลาการที่เป็นตัวอย่างดีเยี่ยมอยู่มากหลาย ส่วนในชั้นขุขัน ตาม พ.ร.บ. ระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๙๗ ที่ให้มีการสอบคัดเลือกนั้น ก่อนรับสมัครก็ได้มีการตรวจสอบคุณสมบัติตามกฎหมายอย่างเข้มงวดกวดขัน โดยมีการตรวจสอบความประพฤติเป็นการลับด้วย อันมีผลให้ครับสมัครบางคนมาแล้วก็มี และเมื่อสอบได้แล้วยังต้องรับการอบรมอีกไม่น้อยกว่า ๑ ปี และให้ทำหน้าที่ฝึกหัดผู้พิพากษาตามหลักการเดิมประกอบกันตลอดทั้งปีด้วย การอบรมนี้กระทรวงยุติธรรมได้กระทำอย่างจริงจัง ทั้งนี้มีหลักฐานพยานชัดเจนเห็นได้จากรายงานของท่านปลัดกระทรวงยุติธรรม ในฐานะผู้อำนวยการอบรมผู้ช่วยผู้พิพากษาชุดที่ ๓ ที่ได้กล่าวเสนอต่อท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม (พระดุลยพากย์สุวมัณฑ์) ในพิธีเปิดการอบรมผู้ช่วยผู้พิพากษาชุดนั้น ณ ห้องประชุมสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาเมื่อวันจันทร์ที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๑ มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“ฯลฯ และในที่สุดต้องการที่จะให้ผู้พิพากษาตุลาการทั้งหลาย เป็นผู้เคร่งครัดในศีลธรรมและจรรยา อันจักมีผลให้มีคุณธรรมประพฤติตนดีงามดำรงตนไว้ให้เป็นปูชนียบุคคล คือบุคคลอันควรได้รับการบูชา ให้สมแก่เกียรติศักดิ์แห่งตำแหน่ง

หน้าที่และควรแก่การไว้วางพระราชหฤทัย กระทรวงยุติธรรมได้พยายามทุกวิถีทางที่จะดำเนินการอบรมตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวข้างต้นนี้ให้ได้ผลจริงจัง เพราะตระหนักอยู่เป็นอย่างดีว่า ในสถาบันทั้งหลายนั้น การสร้างสรรบุคคลผู้เป็นกำลังงานเป็นของสำคัญที่สุด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถาบันศาลสถิตยุติธรรม การสร้างสรรบุคคลผู้มีอำนาจและหน้าที่ให้เป็นผู้มีสมรรถภาพ เพียบพร้อมด้วยคุณงามความดีอยู่ในระเบียบวินัยและศีลธรรมจรรยาโดยเคร่งครัดเป็นสิ่งสำคัญเยี่ยมยอด เพราะสิ่งนี้เองที่จะทำให้สถาบันนี้มั่นคงและรุ่งเรืองเป็นปราการอันแข็งแกร่งที่จะรักษาความยุติธรรมให้แก่ประชาชนได้ตลอดไป"[๑๖]

และในคำกล่าวตอบของท่านรัฐมนตรีฯ ในตอนสุดท้ายท่านได้ให้โอวาทอันมีค่ายิ่ง โดยนำเอาข้อคิดเห็นของประธานศาลสูงสุดแห่งรัฐอาริโซนา คือท่าน Levi S. Udall จากเรื่อง The essential characteristics of a judge มาแสดงให้ฟังซึ่งมีข้อสารสำคัญอันมีค่าอยู่ในตอนสรุปของท่าน Levi S. Udall ว่าดังนี้

"ท่านอธิบดีผู้พิพากษามาร์แชล[๑๗] ได้สรุปไว้เป็นถ้อยคำว่า "ผู้พิพากษาตุลาการจะต้องมีอิสระอย่างดีที่สุดและเด็ดขาดที่สุด จะต้องไม่มีสิ่งใดมามีอิทธิพลเหนือเขาหรือควบคุมเขาอยู่ นอกจากพระผู้เป็นเจ้าและความสำนึกผิดชอบของเขาเอง" และข้าพเจ้า (คือท่าน Udall) ขอเติมด้วยว่า เขาควรจะพยายามอย่างยิ่งที่จะรักษาความสำนึกผิดชอบของเขาให้สดใสและส่องแสงอยู่เสมออย่าให้มัวหมองหรือแปดเปื้อนได้"

จงรักษาความสำนึกผิดชอบให้สดใสและส่องแสงอยู่เสมออย่าให้มัวหมองหรือแปดเปื้อนได้

---

๑๖ *ดุลพาห* มกราคม ๒๕๐๑

๑๗ ท่าน Chief Justice Marshall เป็นประธานศาลสูงสุดของสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีชื่อเสียงโด่งดังมากจนมีรูปหล่อสำริดอยู่เบื้องหลังรัฐสภาของสหรัฐในเวลานี้

จงรักษาความสำนึกผิดชอบ ให้สดใสและส่องแสงอยู่เสมอ อย่าให้มัวหมองหรือแปดเปื้อนได้

ขอจบเรื่องนี้ลงด้วยฉันท์อันไพเราะและเย็นอมตอยู่ตลอดกาล จากหนังสือเรื่อง กฤษณาสอนน้อง พระนิพนธ์ของสมเด็จกรมพระยาปรมานุชิตชิโนรส :—

“พฤษภกาสร	อีกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เสน่งคง	สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย	มลายสิ้นทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี	ประดับไว้ในโลกา”

การใช้เสื้อครุย

หลวงการุณย์นราทร

ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา

เสื้อครุยเป็นเครื่องแต่งตัวในงานเต็มยศใหญ่แต่โบราณมา อันแสดงอิสริยยศแห่งผู้สวมต่างกันตามบรรดาศักดิ์มากน้อย และมีข้อความบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์สำหรับตระกูลจุลจอมเกล้า รัตนโกสินทรศก ๑๑๒ (พุทธศักราช ๒๔๓๖) มาตรา ๒๐ ว่า

"บันดาท่านที่เป็นสมาชิกในเครื่องราชอิศริยาภรณ์นี้จะต้องหาเครื่องแต่งตนเป็นเครื่องยศสำหรับกับเครื่องราชอิศริยาภรณ์นี้ ดังนี้ เสื้อครุยตามบันดาศักดิ์แห่งตน แต่มีดวงตราเครื่องหมายปักพื้นเลื่อมแลไหมตามสีติดที่อกข้างซ้าย ถ้าชั้นที่ ๑ รูปดาราปฐมจุลจอมเกล้า กว้างสูญกลาง ๘ นิ้ว ชั้นที่ ๒ รูปดวงตราทุติย-จุลจอมเกล้าวิเศษ กว้างสูญกลาง ๖ นิ้ว ชั้นที่ ๓ มีแต่อักษร จ ๓ ตัวไคว่กัน พื้นชมภู มีแถบพื้นสีน้ำเงิน มีอักษรว่า เราจะบำรุงตระกูลวงษ์ ล้อมรอบกว้างสี่นิ้ว

บันดาสมาชิกที่ได้รับตราเครื่องราชอิศริยาภรณ์นี้ จะแต่งเครื่องแต่งดังกำหนดมานี้เสมอไป ในการประชุมใหญ่ฤๅในการพระราชพิธีต่าง ๆ เป็นเวลาแต่งเต็มยศสรวมเสื้อครุยจะแต่งเครื่องนี้ก็ได้ ฤๅจะแต่งเครื่องอื่นประดับเครื่องราชอิศริ-ยาภรณ์นี้ก็ได้ เว้นแต่เวลาที่ประชุมตามกำหนดของเครื่องราชอิศริยาภรณ์นี้จะแต่งเครื่องอื่นไม่ควร"

ต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ได้ตราพระราชกำหนดเสื้อครุยขึ้นเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ (พุทธศักราช ๒๔๕๔) โดยทรงพระราชปรารภว่า "เสื้อครุย

เป็นเครื่องแต่งตัวในงานเต็มยศใหญ่แต่โบราณมา และบัดนี้ได้โปรดให้มีเครื่องแต่งตัวตามลำดับยศข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งฝ่ายทหารพลเรือน จัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ทรงพระราชดำริห์เห็นว่า การที่จะใช้เสื้อครุยนั้น สมควรจะมีพระราชกำหนดไว้ให้เป็นระเบียบเสียด้วย" การใช้เสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์ต่อแต่นั้นจึงเป็นไปตามระเบียบในพระราชกำหนดฉบับนี้ ซึ่งบัญญัติให้ยกเลิกความในมาตรา ๒๐ แห่งพระราชบัญญัติเครื่องราชอิศริยาภรณ์สำหรับตระกูลจุลจอมเกล้า ที่กล่าวถึงข้างต้นนั้นเสียด้วย

ระเบียบการใช้เสื้อครุยตามที่ตราไว้ในพระราชกำหนดเสื้อครุย รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ นั้น กำหนดให้สวมเสื้อครุยได้แต่โดยบรรดาศักดิ์จำพวกหนึ่ง โดยตำแหน่งจำพวกหนึ่ง และอีกจำพวกหนึ่งที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตตามที่กล่าวไว้ในพระราชกำหนดนี้เท่านั้น

จำพวกโดยบรรดาศักดิ์ ได้แก่ผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ชั้นสูง นับตั้งแต่ชั้นทุติยจุลจอมเกล้าหรือจุลวราภรณ์ (คือทวิติยาภรณ์ช้างเผือกในปัจจุบัน) หรือจุลสุราภรณ์ (คือทวิติยาภรณ์มงกุฎไทยในปัจจุบัน) ขึ้นไป ซึ่งต่อมาได้ตราพระราชกำหนดเสื้อครุยเพิ่มเติมขึ้นเมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๗ แก้ไขเสียใหม่เป็นว่า "ผู้ซึ่งจะสวมเสื้อครุยได้โดยบรรดาศักดิ์นั้น คือผู้ที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ชั้นสูง นับตั้งแต่ชั้นตติยจุลจอมเกล้าวิเศษขึ้นไป" ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษมีลำดับเกียรติยศต่อจากทุติยจุลจอมเกล้า และอยู่หน้าตริตาภรณ์ช้างเผือกซึ่งแต่เดิมเรียกว่า นิภาภรณ์ (อยู่หลังทวิติยาภรณ์ช้างเผือกและทวิติยาภรณ์มงกุฎไทย)

จำพวกโดยตำแหน่ง กำหนดไว้ดังนี้

"ข้อ ๑ ผู้พิพากษาทุกชั้น ให้สวมเสื้อครุยในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อ

ข้อ ๒ พระบรมวงษานุวงษ์ และข้าราชการผู้อ่านประกาศหรืออ่านคำถวายไชยมงคลในชั่วเวลาเฉพาะกาล

ข้อ ๓ ข้าราชการเข้าในน่าที่พระราชพิธีอันมีกำหนดให้สวมเสื้อครุย"

จำพวกที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ได้แก่เจ้านาคที่จะบรรพชาให้สวมเสื้อครุยตามประเพณีที่มีมาแต่โบราณได้ แต่ห้ามไม่ให้ใช้เสื้อครุยเกินบรรดาศักดิ์

เฉพาะผู้พิพากษาซึ่งกำหนดให้สวมเสื้อครุยในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อโดยตำแหน่งนั้น ต่อมาเมื่อได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งเนติบัณฑิตยสภาขึ้น พระราชทานเสื้อครุยเป็นที่เชิดชูเกียรติยศแก่ผู้ที่สอบไล่วิชากฎหมาย ได้รับประกาศนียบัตรเป็นเนติบัณฑิต ก็ได้มีพระบรมราชโองการตำรัสเหนือเกล้า ฯ ให้ตราพระราชกำหนดเสื้อครุยเนติบัณฑิตขึ้นเมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๔๕๗ โดยทรงพระราชปรารภว่าสมควรจะให้ผู้พิพากษาทุกชั้นที่เป็นเนติบัณฑิตมีโอกาสใช้เสื้อครุยเป็นเกียรติยศให้ไพศาลยิ่งขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ขยายความในพระราชกำหนดเสื้อครุย รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ ที่ให้ผู้พิพากษาทุกชั้นสวมเสื้อครุยในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อนั้นต่อไปว่า

"ให้ผู้พิพากษาทุกชั้นบรรดาที่เป็นเนติบัณฑิต สรวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตในเวลาขึ้นบัลลังก์พิจารณาพิพากษาคดี แลในเวลาแต่งเต็มยศอย่างอื่นทุกเมื่อ เว้นแต่เวลาแต่งเต็มยศใหญ่จึงสรวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์ ส่วนผู้พิพากษาซึ่งมิได้เป็นเนติบัณฑิตให้คงสรวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์ในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อ"

เมื่อได้ตราพระราชกำหนดเสื้อครุยเนติบัณฑิตขึ้นดังกล่าวนั้นแล้ว เฉพาะผู้พิพากษาทุกชั้นที่เป็นเนติบัณฑิต จึงใช้เสื้อครุย ๒ ชนิด คือ เสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์กับเสื้อครุยเนติบัณฑิตด้วย โดยในเวลาขึ้นบัลลังก์พิจารณาพิพากษาคดี และในเวลาแต่งเต็มยศธรรมดาไม่ใช่เต็มยศใหญ่สวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตเสมอ ถ้าเป็นเวลาแต่งเต็มยศใหญ่จึงสวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์ ส่วนผู้พิพากษาอื่นทุกชั้นที่มิได้เป็นเนติบัณฑิตคงแต่สวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์ในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อเช่นเดิม คือไม่ว่าจะเป็นเวลาแต่งเต็มยศธรรมดาหรือเต็มยศใหญ่ ผู้พิพากษาที่มิได้เป็นเนติบัณฑิตสวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์เสมอไป เป็นมาดังนี้จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๗ จึงได้มีพระบรมราชโองการตำรัสเหนือเกล้าฯ

ให้ตราพระราชกำหนดเสื้อครุยแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๒ ขึ้นเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๒ โดยให้ยกเลิกความในพระราชกำหนดเดิมที่เกี่ยวกับการสวมเสื้อครุยโดยตำแหน่งสำหรับผู้พิพากษาตามที่กล่าวมานั้นเสีย และให้ใช้ความดังต่อไปนี้แทน

"ผู้พิพากษาทุกชั้นบรรดาที่เป็นเนติบัณฑิตให้สวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตในเวลาขึ้นบัลลังก์พิจารณาพิพากษาคดี และในเวลาแต่งเครื่องยศในงานที่เกี่ยวกับคณะผู้พิพากษาหรือคณะเนติบัณฑิต ก็พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ผู้พิพากษาและข้าราชการอื่นที่เป็นเนติบัณฑิตสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตในโอกาสเช่นนั้นได้ เว้นแต่ถ้ามีหมายกำหนดการให้แต่งเต็มยศใหญ่สวมครุย จึงสวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์"

นับตั้งแต่ยังนั้นเป็นต้นมาผู้พิพากษาที่เป็นเนติบัณฑิตที่เคยสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อก็ดี ผู้พิพากษาที่มิได้เป็นเนติบัณฑิตที่เคยสวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์ในเวลาแต่งเต็มยศทุกเมื่อก็ดี เป็นอันเลิกไปไม่ต้องสวมเสื้อครุยชนิดใดในเวลาแต่งเต็มยศธรรมดา คงมีกรณีที่ยังอาจจะต้องสวมเสื้อครุยในเวลาแต่งเต็มยศใหญ่เหลืออยู่เท่านั้นว่า ถ้าได้มีหมายกำหนดการให้แต่งเต็มยศใหญ่สวมครุยเมื่อใด ผู้พิพากษาทุกชั้นที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูง นับตั้งแต่ตติยจุลจอมเกล้าวิเศษขึ้นไป จึงจะพึงสวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์เมื่อนั้น เช่นเดียวกับข้าราชการตำแหน่งอื่น ๆ และทั่ว ๆ ไป ส่วนเสื้อครุยเนติบัณฑิตเป็นอันเลิกใช้ประกอบเครื่องเต็มยศผู้พิพากษา คงใช้แต่ในเวลาขึ้นบัลลังก์พิจารณาพิพากษาคดี และอาจใช้ในงานที่เกี่ยวกับคณะผู้พิพากษาหรือคณะเนติบัณฑิตบ้างเท่านั้น แต่โดยที่ในปัจจุบันนี้ไม่มีการแต่งเต็มยศใหญ่มานานแล้ว หมายกำหนดการให้แต่งเต็มยศใหญ่สวมครุยจึงไม่ปรากฏ การสวมเสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์สำหรับผู้พิพากษาก็ดีหรือมิใช่ผู้พิพากษาก็ดี ตามที่ได้เคยมีมาแต่กาลก่อนนั้นจึงไม่ปรากฏในปัจจุบันนี้ ยังคงปรากฏอยู่แต่ในกรณีที่พึงต้องสวมโดยตำแหน่งบางตำแหน่งตามที่ตราไว้ในพระราชกำหนดเสื้อครุย รัตนโกสินทร์ศก ๑๓๐ คือได้แก่พระยุพราชวงศานุวงศ์

และข้าราชการผู้อ่านประกาศหรืออ่านคำถวายชัยมงคลในชั่วเวลาเฉพาะกาล เช่นท่านที่อ่านคำกราบบังคมทูลถวายชัยมงคลในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาเป็นต้นกรณีหนึ่ง กับข้าราชการที่กระทำหน้าที่ในพระราชพิธีอันมีกำหนดให้สวมเสื้อครุย เช่นข้าราชการที่กระทำหน้าที่พระยาแรกนาในพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญเป็นต้นอีกกรณีหนึ่ง ส่วนเจ้านาคที่จะบรรพชาก็คงสวมเสื้อครุยตามประเพณีที่มีมาแต่โบราณได้เช่นเคย

แม้ในปัจจุบันนี้จะไม่พึงต้องใช้เสื้อครุยตามบรรดาศักดิ์โดยนัยดังกล่าวมานั้นแล้วก็ดี แต่ก็ยังมิได้ถูกยกเลิกไปเสียทีเดียว จึงสมควรกล่าวถึงลักษณะของเสื้อครุยบรรดาศักดิ์ไว้ให้ปรากฏด้วย พระราชกำหนดเสื้อครุย รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ และพระราชกำหนดเสื้อครุยเพิ่มเติมลงวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๕๗ กำหนดเสื้อครุยบรรดาศักดิ์ไว้ว่า สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์นับแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป ที่ทรงศักดิ์หรือตำแหน่งควรทรงฉลององค์ครุยประเภทหนึ่ง เรียกว่าฉลองพระองค์ครุยพระราชวงศ์ และสำหรับข้าราชการกับผู้อื่นทั่วไปที่ควรสวมเสื้อครุยได้อีกประเภทหนึ่ง เรียกว่าเสื้อครุยเสนามาตย์ มีลักษณะแตกต่างกันดังนี้

ฉลองพระองค์ครุยพระราชวงศ์ พื้นกรองทองหรือกรองเงิน ปักทองลายก้านแย่ง หรือพื้นสีสลับทอง หรือพื้นขาวสลับทอง มีสำรดขอบ สำรดตันพระกรปลายพระกร และสำรดข้าง สำรดดังว่านี้ พื้นกรองทองปักทอง หรือใช้ทองเส้นหยายขลิบลูกไม้ทองก็ได้

เสื้อครุยเสนามาตย์ กำหนดแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น

๑. ชั้นเอก เสื้อครุยพื้นขาว (หรือสีชมพูเฉพาะงานพระราชพิธีกำหนดให้แต่ง) ปักทองลายก้านแย่งมีสำรดกรองทองปักทองติดขอบรอบ และที่ต้นแขนปลายแขนให้ใช้สำหรับข้าราชการซึ่งมียศเสมอยศทหารชั้นนายพล หรือเสมอยศพลเรือนชั้นมหาอำมาตย์

๒. ชั้นโท เสื้อครุยผ้าขาว (หรือสีชมพูเฉพาะงานพระราชพิธีกำหนดให้แต่ง) ปักทองดอกกระจายมีสำรดกรองทองปักทองติดขอบรอบ และที่ต้นแขนปลายแขน ให้ใช้สำหรับข้าราชการซึ่งมียศเสมอยศทหารชั้นนายพัน นายนาวา หรือเสมอยศพลเรือนชั้นอำมาตย์

๓. ชั้นตรี เสื้อครุยผ้าขาว (หรือสีชมพูเฉพาะงานพระราชพิธีกำหนดให้แต่ง) ไม่มีปักอย่างใดอย่างหนึ่ง มีแต่สำรดกรองทองปักทองติดขอบรอบ และที่ต้นแขนปลายแขน ให้ใช้สำหรับข้าราชการซึ่งมียศเสมอยศทหารชั้นนายร้อย นายเรือ หรือเสมอยศพลเรือนชั้นรองอำมาตย์

ฉลองพระองค์ครุยพระราชวงศ์ก็ดี เสื้อครุยเสนามาตย์ก็ดี ถ้าได้รับพระราชทานตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใด ๆ ให้ปักรูปตรานั้น ๆ ด้วยดิ้นเลื่อมแรสีไว้สำหรับประดับที่อกฉลองพระองค์ครุยหรือเสื้อครุยข้างซ้าย โดยถ้าเป็นตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นที่ ๑ ให้มีขนาดกว้าง ๑๘ เซนติเมตร ถ้าเป็นตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นที่ ๒ ให้มีขนาดกว้าง ๑๔ เซนติเมตร ถ้าได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้าเพียงชั้นทุติยจุลจอมเกล้า (ซึ่งไม่มีตรา) หรือได้รับพระราชทานเพียงชั้นตติยจุลจอมเกล้าวิเศษ (ไม่มีตราเหมือนกัน) รูปสำหรับเครื่องราชอิสริยาภรณ์จุลจอมเกล้านั้นให้ปักรูปวงในของตราทุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ คือรอบนอกเป็นแถบน้ำเงินวงกลม มีหนังสือว่า **"เราจะบำรุงตระกูลวงษ์ให้เจริญ"** ใจกลางพื้นสีชมพูมีอักษร จ. ๓ อักษรไขว้กัน ขนาดกว้างสุดขอบ ๑๔ เซนติเมตร ประดับที่อกฉลองพระองค์ครุยหรือเสื้อครุยแทนตราจุลจอมเกล้าต่างกันแต่ชั้นทุติยจุลจอมเกล้าปักด้วยดิ้นทองล้วน ชั้นตติยจุลจอมเกล้าวิเศษปักด้วยดิ้นเงินล้วน

ตราที่ประดับฉลองพระองค์ครุยหรือเสื้อครุยดังว่ามานั้น ให้ประดับแต่ตราละตราเดียว โดยถ้ามีหมายกำหนดให้ประดับตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ใด ก็ให้ประดับตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้น ถ้าไม่มีหมายกำหนดให้ประดับตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์

ใดโดยเฉพาะ หรือผู้ที่จะสวมครุยยังมิได้รับพระราชทานตาราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่มีหมายกำหนด ก็ให้ประดับตาราเครื่องราชอิสริยาภรณ์อย่างสูงที่ได้รับพระราชทาน

สำหรับเจ้านาคที่จะบรรพชาซึ่งมีข้อห้ามมิให้ใช้เสื้อครุยเกินบรรดาศักดิ์นั้น ถ้าเจ้านาคไม่มีบรรดาศักดิ์ หรือมีบรรดาศักดิ์ไม่เทียบถึงชั้นนายร้อย นายเรือ หรือชั้นรองอำมาตย์ ให้สวมเสื้อครุยบรรดาศักดิ์ได้แต่เพียงชั้นตรี และถึงแม้เป็นผู้ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ก็ไม่ต้องประดับรูปตาราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เสื้อครุยในโอกาสเช่นนั้น การสวมเสื้อครุยสำหรับเจ้านาคที่จะบรรพชาจึงอยู่ในระเบียบตามพระราชกำหนดเสื้อครุยดังกล่าวมานี้ด้วย

อนึ่งลักษณะของเสื้อครุยบรรดาศักดิ์ดังกล่าวมา ย่อมจะดูละม้ายแม้นกับเสื้อครุยเนติบัณฑิตตามแบบเดิมที่โปรดเกล้า ฯ พระราชทานอยู่บ้าง **(งดพระราชทานมาตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ ๗ และต่อแต่นั้นต้องจัดหาเอง)** โดยเสื้อครุยเนติบัณฑิตตามแบบเดิมนั้น เป็นผ้าริ้วโปร่งสีขาว มีแถบดิ้นทองขลิบบนพื้นแพรต่วนสีขาว ติดที่ขอบรอบและที่ต้นแขนปลายแขนทำนองเดียวกับสำรดกรองทองติดเสื้อครุยบรรดาศักดิ์ เสื้อครุยเนติบัณฑิตตามแบบเดิมนั้นจึงพอใช้ไปด้วยกันได้กับเสื้อครุยบรรดาศักดิ์ แต่เป็นเสื้อครุยแสดงวิทยฐานะหาใช่แสดงอิสริยยศดังเสื้อครุยบรรดาศักดิ์ไม่ ที่มีพระราชกำหนดให้ยกเลิกไม่ใช้ประกอบเครื่องแบบเต็มยศผู้พิพากษาเสียนั้นย่อมเหมาะสมตามกาลสมัย ส่วนเสื้อครุยเนติบัณฑิตตามแบบใหม่ที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ ใช้แพรหรือผ้าหรือเสิร์ทสีดำ เย็บเป็นเสื้อคลุมหลังจีบ ยาวเหนือข้อเท้าพอประมาณ มีแถบผ้าขาวเดินลายเส้นทองพาดข่าซ้าย ซึ่งไม่มีลักษณะละม้ายแม้นเสื้อครุยบรรดาศักดิ์เลย และเป็นแบบที่ได้กำหนดขึ้นใหม่โดยพระราชบัญญัติเสื้อครุยเนติบัณฑิต พุทธศักราช ๒๔๗๙ ซึ่งบัญญัติให้เริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๘๐ เป็นต้นมา ต่อแต่นั้นเสื้อครุยเนติบัณฑิตก็เปลี่ยนจากแบบที่โปรดเกล้า ฯ พระราชทานมาเป็นแบบที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ และพระราชบัญญัติเสื้อครุยเนติบัณฑิตที่กล่าวนั้นยังได้ให้ยกเลิกบรรดาบทกฎหมายและข้อบังคับอื่น ๆ ในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วในพระราช

บัญญัตินี้ หรือซึ่งขัดแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ กับบัญญัติถึงการใช้เสื้อครุยเนติบัณฑิตไว้ด้วยว่า "สามัญสมาชิก สมาชิกวิเศษ และสมาชิกกิตติมศักดิ์แห่งเนติบัณฑิตยสภา มีสิทธิสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตในโอกาสอันควร แต่ห้ามมิให้สวมในเวลาที่เป็นจำเลยในคดีอาญาหรือคดีล้มละลาย หรือเวลาเป็นพยานในศาล" ครั้นอีก ๒๕ ปีต่อมาเนติบัณฑิตยสภาได้ออกข้อบังคับ (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๐๔ เพื่ออนุวรรตน์การให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของเนติบัณฑิตยสภาในอันที่จะผดุงเกียรติของสมาชิก ได้ให้แก้ข้อบังคับเนติบัณฑิตยสภา พุทธศักราช ๒๕๐๓ ข้อ ๑๙ เสียใหม่เป็นว่า

"ข้อ ๑๙ สามัญสมาชิก สมาชิกวิสามัญ และสมาชิกกิตติมศักดิ์มีสิทธิสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตตามกฎหมายว่าด้วยเสื้อครุยเนติบัณฑิต

เมื่อสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิต สมาชิกจะต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อยตามหลักเกณฑ์ต่อไปนี้

(๑) สมาชิกที่เป็นชาย แต่งตามแบบสากลนิยม เป็นชุด สีขาว กรมท่า ดำ หรือสีอื่นซึ่งเป็นสีเข้มและไม่ฉูดฉาด เชิ้ตขาว ผ้าผูกคอสีดำแบบเงื่อนกะลาสี รองเท้าหุ้มส้น สีขาว น้ำตาล หรือดำ เข้าชุดกันกับเครื่องแต่งกาย ถุงเท้าสีคล้ายคลึงกับรองเท้า

(๒) สมาชิกที่เป็นหญิง แต่งตามแบบสากลนิยม กระโปรงสีขาว กรมท่า ดำ หรือสีอื่นซึ่งเป็นสีเข้มและไม่ฉูดฉาด เสื้อสีขาว หรือสีตามกระโปรง รองเท้าหุ้มส้น สีขาว น้ำตาล หรือดำ เข้าชุดกันกับเครื่องแต่งกาย

(๓) สมาชิกที่มีสิทธิแต่งเครื่องแบบราชการ จะแต่งเครื่องแบบราชการก็ได้"

กฎหมายและข้อบังคับเนติบัณฑิตยสภามีอยู่ดั่งกล่าวมานั้น ผู้พิพากษาทุกชั้นซึ่งล้วนแต่เป็นสมาชิกแห่งเนติบัณฑิตยสภาไม่ประเภทใดก็ประเภทหนึ่งใน ๓ ประเภท ที่มี

สิทธิสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิต จึงพึงต้องสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตในเวลานั่งบัลลังก์พิจารณาพิพากษาคดี ทนายความที่เป็นสมาชิกแห่งเนติบัณฑิตยสภาประเภทใดประเภทหนึ่งใน ๓ ประเภทนั้น ก็ต้องสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตในขณะว่าความ ตามที่บังคับไว้ในข้อบังคับว่าด้วยมารยาททนายความ นอกจากนี้ผู้ใดที่เป็นสามัญสมาชิก สมาชิกวิสามัญ หรือสมาชิกกิตติมศักดิ์แห่งเนติบัณฑิตยสภา ย่อมมีสิทธิที่จะสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตในโอกาสอันควรทั่วกัน เช่นในงานที่เกี่ยวกับคณะผู้พิพากษาหรือคณะเนติบัณฑิต อันมีนัดหมายให้สวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตเป็นต้น แต่เมื่อสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิต ผู้มีสิทธิสวมจะเป็นผู้พิพากษา ทนายความ หรือมิใช่ผู้พิพากษา ทนายความก็ตาม จะต้องแต่งกายสุภาพเรียบร้อย และให้ต้องตามหลักเกณฑ์ในข้อบังคับเนติบัณฑิตยสภาที่คัดมาไว้ข้างต้นนั้นเหมือนกันหมด ถ้าจะมีสมาชิกผู้ใดสวมเสื้อครุยเนติบัณฑิตโดยมิได้แต่งกายตามแบบสากลนิยม (ยกเว้นสมาชิกที่มีสิทธิแต่งเครื่องแบบราชการ) หรือแต่งกายตามแบบสากลนิยมแต่ใช้เครื่องประกอบผิดไปจากที่กำหนดในหลักเกณฑ์นั้น เช่นแต่งไม่เป็นชุดหรือไม่เข้าชุดกัน หรือแทนที่จะใช้ผ้าผูกคอสีดำแบบเงื่อนกะลาสี กลับใช้สีอื่นหรือใช้แบบหูกระต่ายเป็นต้น สมาชิกผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าใช้เสื้อครุยผิดต่อข้อบังคับเนติบัณฑิตยสภา.

ศาล - สาน - ศาน

จำรูญ เจริญกุล
ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

บัดนี้สิ่งโตคู่ก็ได้กลับมาตั้งอยู่ ณ เชิงบันไดศาลแพ่งอย่างเดิมแล้ว อันควรเป็นที่ยินดี เพราะอาคารใหม่ของศาลฎีกาและศาลแพ่งได้สร้างสำเร็จเสร็จลง

ระหว่างการก่อสร้าง.....*ซึ่งแน่ละย่อมต้องมีอุปสรรคข้อขัดข้องบ้างอันเป็นปรกติวิสัย*.....มีเพื่อนหลายคนพากันไต่ถามด้วยความเป็นห่วงเอาใจใส่อย่างจริงใจและเป็นกันเองว่า ศาลที่สร้างใหม่นี้ดูสง่างามดี แต่เมื่อไรจะเสร็จสักที ได้ตอบเขาเหล่านั้นไปว่าไม่ทรายเพราะไม่ทรายจริงๆ อย่างไรก็ดี บัดนี้ก็สร้างเสร็จแล้วจนกำหนดวันทำพิธีเปิด ปัญหาที่ว่านั้นก็เป็นอันหมดสิ้นไป *ในโลกนี้มีอะไรหลายอย่างที่ต้อง* **รอ** *กันทั้งนั้น กาลเวลาย่อมกลืนกินทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งรักษาด้วย*

มิตรสนิทผู้หนึ่งซึ่งสนใจในภาษาไทย ได้เคยตั้งปัญหาถามผู้เขียนว่า ศาลคืออะไร? ทำไมจึงเขียนสะกดด้วยตัว **ล** ทำไมไม่สะกดด้วยตัว **น**? ผู้เขียนออกจะงงๆ เลย แกล้งตอบไปว่า ศาลก็คือสถานที่สำหรับตัดสินความน่ะซี ตามต่างจังหวัดชาวบ้านมักเรียกศาลยุติธรรมคือศาลจังหวัดว่า ศาลสูง และเรียกที่ว่าการอำเภอว่า ศาลอำเภอ เคยมีกรณีที่ทนายความนัดพยานให้ไปคอยที่ศาลในวันนั้นๆ เวลาเท่านั้นๆ ทนายมาศาล นั่งก็แล้ว ยืนก็แล้ว เดินไปเดินมาจนเมื่อยก็แล้ว พยานก็ไม่เห็นโผล่หน้ามาให้เห็นเลยสักคนเดียว จนล่วงเลยเวลาที่ศาลนัดไปตั้งนาน จึงต้องขอเลื่อน ยังเอ็ญอีกฝ่ายหนึ่งไม่คัดค้าน ทั้งเป็นนัดแรกด้วย ศาลจึงอนุญาตให้เลื่อนไปได้ ทนายกลับจากศาลแวะไปธุระที่อำเภอ ที่ไหนได้ พยานทั้งหญิงทั้งชายไปนั่งรอกันอยู่ที่หน้าอำเภอเป็นกลุ่มรุมเข้ามาต่อว่าต่อขานทนายเสียใหญ่

ว่า ฉันต้องตื่นนอนตั้งแต่ดึกแต่ดื่น ออกเดินจากบ้านมาตั้งแต่เช้ามืด ปล่อยให้รอเสียจนสาย เสียเวลาทำมาหากินไปวันหนึ่งเปล่า ๆ อย่างนี้ก็มี

คำถามข้อแรกว่า ศาลคืออะไร นั้น ถ้าจะตอบตามกฎหมายวิธีพิจารณาความก็ต้องตอบว่า ศาลหมายความ **ว่า** ศาลยุติธรรมหรือผู้พิพากษา **ที่** มีอำนาจ **พิจารณาพิพากษา** คดี **แพ่ง**[๑] หรือว่า ศาลหมายความ **ถึง** ศาลยุติธรรมหรือผู้พิพากษา **ซึ่ง** มีอำนาจ **ทำการอันเกี่ยวกับ** คดี **อาญา**[๒] (โปรดสังเกตความแตกต่างของถ้อยคำในบทนิยามทั้ง ๒ แห่งนี้)

แต่ถ้าจะตอบอย่างยึดหลักพจนานุกรม ก็ต้องว่า **ศาล** คือที่ชำระความ ที่เทพา-รักษ์สถิต **ศาลเพียงตา** คือศาลที่ทำยกเสาขึ้นสี่เสาไม่มีหลังคา ใช้ในการพิธีชั่วคราว นอกจากนี้ถัดไปมีคำว่า **"ศาลา"** อีกคำหนึ่ง ซึ่งแปลว่า ที่พักสำหรับคนทั่วไป ที่ว่าการของรัฐบาล เรือนที่ปลูกไว้ในวัดสำหรับทำบุญและศึกษาเล่าเรียน[๓]

ส่วนคำถามข้อหลังที่ว่า ทำไมจึงเขียนสะกดด้วย **ล** ไม่ใช้ **น** นั้น ได้เคยอ่านพบพระนิพนธ์ของ **กรมหมื่นพิทยาลงกรณ (น.ม.ส.)**[๔] มีความว่า

> *"ในคำนำหนังสือปกีรณำพจนาดถ์ของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ซึ่งราชบัณฑิตยสภาจัดให้พิมพ์ขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๗๓ มีคำชี้แจงของข้าพเจ้าเรื่องตัวสกดการันต์คำหลายคำ คือ ครุธ* **สาน** *หงษ์ พระธินั่ง เป็นตัวอย่าง ผู้อ่านสามกรุง อาจมีหลายคนซึ่งใคร่เห็นคำนำที่พิมพ์ครั้งนั้น ข้าพเจ้าจึงจะย่อคำของตนเองที่เขียนไว้เกือบ ๑๕ ปีแล้ว มาพิมพ์ซ้ำไว้ในที่นี้อีกครั้งหนึ่ง*
>
> (คัดย่อมาจากคำนำหนังสือปกีรณำพจนาดถ์ พิมพ์ครั้งที่ ๒)

---

๑ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา ๑ (๑)

๒ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒ (๑)

๓ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๘๓ หน้า ๘๕๕

๔ "สามกรุง" ภาคผนวก หน้า ๒๘๓, ๒๘๖ หนังสือนี้ทรงแต่งจบบริบูรณ์เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๔๘๗ และจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕

ถ้าท่านลองอ่าน "พระสมุดพระราชกำหนดบทพระไอยการ" รัชกาลที่ ๑ ที่เรียกกันสามัญว่า กฎหมายตราสามดวง[๕] ท่านคงจะพบคำ ๆ หนึ่ง ซึ่งท่านคงจะสังเกตทันที คือคำว่า สาน (ซึ่งเดี๋ยวนี้เราเขียนว่า ศาล) เขียน ส สระอา น สกดตลอดไปทุกเล่มสมุด จะว่าอาลักษณ์เผลอไม่ได้ ถ้าคำไทยว่า สาน เป็นคำเดียวกับคำสันสกฤตว่า ศาลา ไซร้ เหตุไฉนอาลักษณลูกขุนแลราชบัณฑิตพร้อมกันถึง ๑๑ คน[๖]จะไม่รู้ แลเมื่อรู้แล้วจะเขียนว่า "ลูกขุน ณ สานหลวง ลูกขุน ณ ศาลา" กระไรได้ ในส่วนข้าพเจ้าเองเมื่อเกิดสกิดใจขึ้นเช่นนี้แล้ว ก็เลยนึกแน่เอาทีเดียวว่าคำว่า สาน ไม่ได้มาจากคำว่า ศาลา ดีร้ายจะเป็นคำไทยเก่าซึ่งเราลืมกันเสียแล้ว แลพึ่งลืมกันในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต่อรัชกาลพระพุทธยอดฟ้ามา

เมื่อนึกแน่ขึ้นมาเช่นนี้แล้ว ก็ลองค้นในภาษาไทยที่อยู่นอกสยาม ไทยหลายจำพวกเหล่านั้นมีหนังสือของตนเองบ้าง ไม่มีหนังสือ แต่หากฝรั่งเก็บคำมาเขียนไว้บ้าง พบคำว่า ฉาน สาน แปลว่า เรือน จึงชวนให้เข้าใจว่า สานหลวงก็คือเรือนหลวง สานเจ้าก็คือเรือนเจ้านั่นเอง"

นอกจากนี้การที่จะตอบคำถามข้อหลังดังกล่าวแล้วนั้น ก็เห็นว่าไม่มีอะไรดีกว่าจะขออัญเชิญความบางตอนจากลายพระหัตถ์ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์กับสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในระยะปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ขณะที่สมเด็จองค์แรกประทับ

---

๕ กฎหมายตราสามดวง คือ กฎหมายซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ชำระสะสางรวบรวมบทกฎหมายเก่าใหม่ที่ยังคงใช้ได้ในสมัยนั้น แล้วชุบด้วยเส้นหมึก ๓ ฉบับ ลงในสมุดไทย เก็บไว้ห้องเครื่องฉบับ ๑ หอหลวงฉบับ ๑ สานหลวงสำหรับลูกขุนฉบับ ๑ ปิดตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ บัวแก้ว เมื่อจุลศักราช ๑๑๖๖

๖ อาลักษณ ลูกขุน ราชบัณฑิตย ๑๑ คน คือ

อาลักษณ : ขุนสุนธรโวหารผู้ว่าที่พระอาลักษณ ๑ ขุนสารประเสริฐ ๑ ขุนวิเชียรอักษร ๑ ขุนวิจิตรอักษร ๑ รวม ๔

ลูกขุน : ขุนหลวงพระไกรสี ๑ พระราชพินิจใจราชปลัด ๑ หลวงอัภยา ๑ รวม ๓

ราชบัณฑิตย : พระมหาวิชาธรรม ๑ ขุนศรีวรโวหาร ๑ นายพิม ๑ นายด่อน บเรียน ๑ รวม ๔

อยู่ ณ ตำหนักปลายเนิน คลองเตย พระนคร และสมเด็จองค์หลังประทับอยู่ ณ บ้านซิน-นามอน ยี่นัง ต่างได้ทรงมีลายพระหัตถ์ไปมา *"บรรเลง"* ถึงกัน อันมีค่าเหลือล้นพ้นประมาณ มาลงไว้ ณ ที่นี้ด้วยความคารวะอย่างยิ่ง ดังต่อไปนี้[๗]:-

" หม่อมฉันมีเรื่องวินิจฉัยที่จะทูลในสัปดาหะนี้ว่าด้วยชื่อที่เรียกเคหสถานต่าง ๆ ตามลักษณะซึ่งได้เคยปรึกษากันมาข้างแล้วแต่กาลก่อน ดังเช่นลักษณะเคหสถานที่เรียกว่า "โรง" นั้นต้องอยู่กับแผ่นดินเป็นต้น หม่อมฉันคิดค้นต่อไปถึงลักษณะของเคหะที่เรียกอย่างอื่นๆ แล้ว รวมความเขียนอธิบายในจดหมายฉบับนี้ ส่งมาทูลเสนอให้ทรงพิจารณาหายุติพอสำราญพระหฤทัย

๑. โรง.....

๒. เรือน.....

๓. หอ.....

๔. กระท่อม.....

๕. ทิม.....

๖. เพิง.....

๗. ทับ.....

๘. ห้าง.....

๙. ร้าน ดูเป็นแต่ที่ไว้วางสิ่งของ เช่น ร้านชำ ร้านแผงลอยเป็นที่วางสินค้า ร้านดอกไม้ ร้านแตงสำหรับผลไม้นั้นห้อยอาศัย หาใช่ที่คนอาศัยไม่

มีคำภาษามคธว่า "สาลา" ซึ่งในอภิธาน Childers อ้าง กมฺมารสาลา Workshop (โรงงาน) อสฺสสาลา Stable (โรงม้า) เป็นอุทาหรณ์ ส่อให้เห็นว่าตัวศัพท์

---

๗ "สาส์นสมเด็จ" ภาค ๔ หน้า ๑๒๕ ถึง ๑๘๖

สาลาจะตรงกับโรง แต่ไทยเราเอามาแยกออกเป็น **ศาลา** คำ ๑ **ศาล** คำ ๑ และใช้ในที่ต่างกัน

๑๐. ศาลา ใช้หมายความอย่างหนึ่งว่าเป็นที่พัก เช่น ศาลากลางย่าน ศาลาราย หรืออีกอย่างหนึ่งหมายความว่าที่ประชุม เช่นศาลาโรงธรรม ศาลาการเปรียญ แต่เห็นได้ว่าศาลาโรงธรรมเดิม พื้นก็คงอยู่กับแผ่นดิน ศาลาทุกอย่างที่ยกพื้นสูงมามีต่อภายหลัง แต่คงเรียกว่า ศาลาตามเดิม

๑๑. **ศาล** (นึกได้ในเวลานี้ว่า) ใช้ต่างกันเป็น ๒ อย่าง คือ ศาลเจ้าอย่าง ๑ ศาลชำระความอย่าง ๑ พิเคราะห์ความหมายว่า "สถาน" เพราะสถานเทวาลัย ถึงจะสร้างเป็นลักษณะอย่างไร ก็เรียกในภาษาไทยว่า "ศาลเจ้า" ทั้งนั้น ศาลชำระความชำระที่ไหน ก็เรียกว่า "ศาล" เหมือนกัน สำนวนในกฎหมายเก่าก็มักชอบใช้ว่า "ร้องฟ้องในโรงศาล" ส่อให้เห็นว่าคำว่า "ศาล" หมายความว่าสถาน แต่เหตุใดจึงเอาคำ "ศาล" มาใช้ คิดยังไม่เห็น"

(ลายพระหัตถ์สมเด็จกรมพระยาดำรง ฯ วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๔๗๘)

"ได้รับประทานลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๒ ตรัสชวนให้พิจารณาปรับชื่อกับลักษณะแห่งเคหสถาน เป็นปัญหาที่ยุ่งเหยิงอยู่มาก แต่ก็อยู่ในแนวทางที่เกล้ากระหม่อมเคยคิดมาบ้าง อาจถวายความเห็นได้แปลก ๆ สำหรับเป็นทางทรงพิจารณาต่อไป แต่อยากจะขอประทานเรียกชื่อปัญหานั้นใหม่ว่า "เรื่องที่อาศัย" จะได้มีทางกว้างออกไปสักหน่อย

เห็นด้วยเกล้าว่าชื่อที่อาศัยต่าง ๆ นั้น ล้วนแต่ตั้งขึ้นเรียกมานาน แล้วทั้งนั้น ลางอย่างย่อมจะเปลี่ยนแปลงมาหลายทอด พาเอาคนเข้าใจผิดมาหลายชั้น เพราะฉะนั้นจะดูยึดเอาลักษณะในขณะที่เห็นอยู่บัดนี้เห็นจะมิบังควร จำจะต้องดูหลักฐานถอยหลังขึ้นไป เกล้ากระหม่อมได้คิดแบ่งที่อาศัยออกเป็นหมวดเป็นลำดับ เพื่อกราบทูลให้เป็นระเบียบเรียบร้อยดังต่อไปนี้

ฯลฯ ฯลฯ

๔. **ศาน** คำนี้กรมหมื่นพิทยาลงกรณเธอกริ้วหนัก จะเขียนสะกด **ล** ผิด เป็นคำไทยแท้ๆ ไปนึกว่ามาแต่คำศาลา ถ้านึกเช่นนั้นก็ต้องเรียกว่าศาลาทีเดียว เพราะคำว่าศาลในภาษามคธสันสกฤต แปลว่าต้นรัง หาเข้ารูปที่ต้องการไม่ หนังสือเก่าท่านก็เขียนสะกด **น** เกลาก็กระหม่อมยอมราชไม่มีอะไรเถียง อันชื่อว่าศานนั้น นึกได้สามอย่าง ศานเพียงตาอย่างหนึ่ง ทำเป็นพื้นลดสองชั้น ชั้นบนเข้าใจว่าตั้งเจ็ด ชั้นลดตั้งเครื่องพลี ถัดไปอีกอย่างหนึ่งก็ศานเจ้าแขกไทยก็เหมือนกับศานเพียงตานั้นเอง แต่มีหลังคาชั้น ที่สามก็คือศานพิพากษาคดี นี่เป็นจนด้วยเกล้าทีเดียว ด้วยไม่เคยเห็น ถ้าหากมีลักษณะเหมือนศานเจ้า ก็ไม่เหมาะที่จะประชุมชำระความยนนั้น เหมาะที่จะเป็นโรงเสียมากกว่า แต่คำก็มีว่าโรงศาน ติดกันอยู่ จะเป็นได้หรือไม่ว่า ที่ชำระความนั้นมีศานอยู่ในโรง เวลาจะพิพากษาคดี ท่านผู้พิพากษาเผ่นขึ้นไปนั่งบนศาน อย่างพระเทศน์ขึ้นธรรมาสน์ในการเปรียญ หรือจะดูอีกทางหนึ่ง พระโรงราชวินิจฉัยของพระเจ้าแผ่นดิน เช่นพระที่นั่งอมรินทร์ก็มีบุษบกมาลาตั้งในพระโรง เป็นที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกประทับวินิจฉัยคดี"

(ลายพระหัตถ์สมเด็จกรมพระยานริศร ฯ จากบางปะอิน วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๔๗๘)

"คำว่า "ศาน" หม่อมฉันไม่ทราบว่ากรมหมื่นพิทยาลงกรณได้เคยทรงพิจารณาแล้ว หม่อมฉันเห็นชอบด้วยว่า **เป็นคำหนึ่งต่างหาก มิใช่มาจากศาลา** แต่จะลงเนื้อเห็นว่ามูลมาแต่อะไร ยังไม่แน่ใจ ถ้าจะเอาคำที่เรียกว่าศานเจ้า ศานเพียงตา มาเป็นหลักวินิจฉัยว่าเป็นที่ไว้วางของศักดิ์สิทธิ์ จะหาอธิบายทางนี้ต่อไปถึงศานชำระความก็ได้ ด้วยในโรงชำระความน่าจะมีศานเทพารักษ์สำหรับพยานอธิษฐานสาบานตัว หม่อมฉันเคยพบเห็นวัตถุเช่นว่านั้นเองทีเดียว ด้วยเมื่อแรกไปว่ามหาดไทยเห็นมีเจ็ดเทวรูปตั้งอยู่ในห้องกลางอันหนึ่ง หม่อมฉันถามว่าสำหรับทำไม เขาบอกว่าเจ็ดนั้นเดิมเป็นของสำหรับศานหลวงเมื่อตั้งอยู่ในศาลาลูกขุนเดิมฝ่ายขวา ครั้นเมื่อรื้อศาลาลูกขุนเดิมทำตึกใหญ่ จึงเก็บเอามารักษาไว้ หม่อมฉันยังสั่งให้เก็บรักษาต่อมา แต่เมื่อย้ายกระทรวงมหาดไทยออกไปอยู่นอกวังเมื่อภายหลัง จะทิ้งขว้างหรือยังรักษาเจ็ดนั้นไว้ที่ไหน หม่อมฉันหาทราบไม่"

(ลายพระหัตถ์สมเด็จกรมพระยาดำรง ฯ วันที่ ๒๖ กันยายน ๒๔๗๘)

"คำว่า "ศาน" ขอประทานกราบทูลต่อ คำเก่ามีว่า "ลูกขุนณศานหลวง" กับ "ลูกขุนณศาลา" ต่างกันอยู่ ลูกขุนณศานหลวงเข้าใจว่าคือผู้พิพากษาตุลาการผู้พิจารณาอรรถคดี ลูกขุนณศาลาเข้าใจว่าคือเสนาบดีหรือที่เดียวนี้เรียกว่ารัฐบาลผู้บริหารการเมือง ศาลาลูกขุนในซึ่งรื้อเสียแล้วนั้น เข้าใจว่าเป็นที่ทำการของเสนาบดี คือลูกขุนณศาลา มีตราราชสีห์คชสีห์ปรากฏอยู่ที่จั่ว หาใช่ศานของลูกขุนณศานหลวงไม่ ดูจะเป็นว่าลูกขุนณศานหลวงมาอาศัยพิจารณาอรรถคดีที่ศาลาของลูกขุนณศาลาเท่านั้น ศานหลวงล้มละลายไปเสียไหน ข้อนี้ไม่มีวี่แววเลย เว็ดซึ่งตรัสถึงว่าเคยทอดพระเนตรเห็นในห้องกลางนั้น เข้าใจว่าเป็นเว็ดของศาลาลูกขุนใน ไม่ใช่เว็ดของศาลหลวง เว็ดอย่างนั้นเข้าใจว่ามีทุกกรมทุกกระทรวง ตามที่นึกได้มีเว็ดของกรมพระสุรัสวดีอยู่ในพิพิธภัณฑ์เดี๋ยวนี้องค์หนึ่ง และจำได้ตงิด ๆ ว่าดูเหมือนที่ทิมดาบกรมวังก็เคยเห็นมี"

(ลายพระหัตถ์สมเด็จกรมพระยานริศร ฯ วันที่ ๕ ตุลาคม ๒๔๗๘)

"จะทูลสนองความบางข้อในลายพระหัตถ์ต่อไป ศานหลวงนั้นเดิมอยู่นอกพระราชวังที่ใกล้ ๆ กับสถานหลักเมือง จึงเรียกกันว่า "ศาลาลูกขุนนอก" เรียกสำนักงานกลาโหมมหาดไทย ซึ่งอยู่ในวังว่า "ศาลาลูกขุนใน" (ยังเรียกอยู่ตลอดเวลาหม่อมฉันว่าการมหาดไทย) ที่ย้ายศานหลวงเข้าไปอยู่ในวัง เห็นจะเป็นเมื่อรื้อศาลาลูกขุน เครื่องไม้ของเดิมสร้างเป็นตึก ในรัชกาลที่ ๓ คงรื้อศาลาลูกขุนในทำใหม่ก่อน เมื่อจะรื้อศาลาลูกขุนนอกทำใหม่ จึงให้ลูกขุนศานหลวงมาอาศัยทำการที่ศาลาลูกขุนใน "ฝ่ายขวา" ของกลาโหม แต่เมื่อรื้อของเดิมแล้ว การที่จะสร้างศาลาลูกขุนนอกขึ้นใหม่งดไป จะเป็นเพราะเหตุใดหม่อมฉันสืบไม่ได้ความ ศานหลวงจึงเลยอาศัยศาลาลูกขุนในอยู่จนตั้งกระทรวงยุติธรรมในรัชกาลที่ ๕ เมื่อหม่อมฉันเป็นทหารมหาดเล็กเคยไปดูศาลาลูกขุน ที่ในตัวประธานข้างด้านเหนือใช้เป็นศานหลวง ในห้องทางด้านใต้ตลอดมาจนสุดเฉลียงหลังเป็นของกลาโหม

ตอนในประธานที่เย็นศานนั้น ปูเสื่อผืนใหญ่สานด้วยหวาย มีของประหลาดอย่างหนึ่งซึ่งติดตาไม่ลืมคือมีกองชานหมากโตสักเท่ากระด้งอยู่บนเสื่อกลางศาลา ๒ กอง เวลาศานเยี่ยดใครจะคายชานหมากหรือบ้วนน้ำหมาก ก็ไปคายและบ้วนตรงนั้น....."

(ลายพระหัตถ์สมเด็จกรมพระยาดำรง ฯ วันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๔๗๘)

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ 112 ถนนบริพัตร สำราญราษฎร์ พระนคร นายชวน ศรสงคราม ผู้พิมพ์โฆษณา 2506

สารบาญ

หน้า

คำนำ .... ก

คำจารึกในหิรัญบัตร ๑

คำกล่าวรายงานของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมในพิธีวางศิลาฤกษ์ ๖

คำกล่าวของนายกรัฐมนตรีในพิธีวางศิลาฤกษ์ ๑๐

รายนามกรรมการดำเนินงานก่อสร้างอาคารศาลแพ่งและศาลฎีกา ๑๓

กระทรวงยุติธรรมกับการพัฒนานโยบายความมั่นคงแห่งชาติ ๒๖

วัฒนธรรมทางการศาล ๔๕

กิจการศาลยุติธรรมเป็นมรดกอันมีค่ายิ่งส่วนหนึ่งของชาติ ๘๔

เอกราชในการศาล ๘๘

การต่อสู้เพื่อเอกราชทางการศาลของไทย ๙๘

การสร้างศาลในสมัยรัฐบาลปฏิวัติ ๑๒๗

ความเป็นมาของพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ
และคณะกรรมการตุลาการ ๑๓๑

การใช้เสื้อครุย ๑๖๖

ศาล–สาน–ศาน ๑๗๕